

Univerzita Karlova v Praze
Filozofická fakulta
Ústav hospodářských a sociálních dějin

Diplomová práce

Bc. Jiří Šabek

Kulturismus a revoluce:

K otázce sociálních dějin tělesnosti v Československu

(The Bodybuilding Movement and Revolution: The Social History of Physicality in Czechoslovakia)

Praha 2016

Vedoucí práce: Doc. PhDr. et JUDr. Jakub Rákosník, Ph.D.

Rád bych tímto zde poděkoval v první řadě svému vedoucímu práce, panu docentu PhDr. et JUDr. Jakub Rákosníkovi, PhD., za veškerou odbornou pomoc v mém studiu. Dále bych rád poděkoval za pomoc i radu panu Josefu Švubovi, „kronikáři síly“ časopisu Muscle&Fitness, Ing. Martinu Jebasovi, předsedovi Svazu kulturistiky a fitness České republiky, a Ing. Josefu Paulíkovi, readaktorovi stránek Ronnie.cz. Mé velké díky patří bezesporu také mé rodině, zejména nekonečně trpělivé sestře, stejně jako všem mým přátelům, kteří mě po celou dobu studia podporovali.

J. Š.

Prohlašuji, že jsem svou diplomovou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne .....

podpis

Abstrakt:

Diplomová práce se snaží zpracovat téma fenoménu kulturistiky v širším kontextu utváření ideálního těla v moderní době. Kulturistika je chápána jako specifický socio-kulturní fenomén pevně spjatý s moderní společností a jejím historickým vývojem. Kromě samotné kulturistiky se tak práce zabývá rozborem soudobé sociální teorie těla se zaměřením na domácí diskurs a v dalším kroku také analýzou diskursivního vytváření moderní tělesnosti od osvícenství do 20. století. Zde je kladen hlavní důraz na chápání charakteristických změn moderní společnosti v kontextu kontinuity celého modernizačního projektu. Hlavním cílem práce je popsat obecné dějin kulturistiky v rámci nastíněného procesu modernizace, stejně jako porovnání různých alternativních pojetí ideální tělesnosti v období tzv. fordistické modernity, kdy je zvláštní pozornost zaměřena na analýzu biopolitického diskursu komunistické diktatury. Zbývá část práce zpracovávat pak historický vývoj kulturistického hnutí v Československu, kdy hlavní důraz je kladen na zasazení československé kulturistiky, včetně jednotlivých historických událostí, do celkového postulovaného konceptu.

Klíčová slova:

Sociální dějiny; kulturistika; sociální teorie; dějiny těla; subkultura; biopolitika; modernita; modernizace; sport; normalizace; Československo.

Abstract:

The thesis tries to process a topic of bodybuilding phenomenon in the wider context of the ideal body formation in modern age. Bodybuilding is understood as a specific socio-cultural phenomenon closely tied to a modern society and its historical development. Beyond the bodybuilding the work also deals with an analysis of the contemporary social body theory with focus on the domestic discourse and subsequently also with an analysis of discursive formation modern physicality from the Enlightenment till the 20th century. The main focus is put on the understanding of changes characteristic for the modern society in context of the modernisation project continuity. The objective is to describe a history of bodybuilding within the outlined process of modernization, as well as to compare various alternative conception of the ideal of physicality in the „Fordism Modernity“, where a special attention is focused on the analysis of bio political discourse in Communist dictatorship. The remaining part processes a historical development of the bodybuilding movement in Czechoslovakia, where the main emphasis is put on placing the Czechoslovakia bodybuilding into the postulated concept, including individual historical events.

Key words:

Social history; Bodybuilding; Social Theory; History of the Body; Subculture; Biopolitics; Modernity; Modernisation; Sport; Normalization; Czechoslovakia.

Obsah

Obsah.....	7
Úvod.....	8
1. Tělo v sociální teorii	13
2. Tělo jako stroj	24
2.1 Oživé hračky.....	24
2.2 Od hodinek k motoru	32
3. Tělo mezi tradicí a modernitou	41
3.1 Zánik tabu a propuštění těl	41
3.2 Sociální pole a vystoupení těl z pološera.....	47
4. Vznik moderní svalnatosti	53
4.1 Siláci v zajetí geometrie	53
4.2 Ovládnutí pohybu a energie.....	58
5. Světový kulturismus „from freaks to freaks“	64
5.1 První období kulturismu a konjunktura svalnatosti	64
5.1.1 Konec cirkusových siláků.....	64
5.1.2 Od Eugena Sandowa k masovému hnutí.....	67
5.1.3 Kulturistické hnutí ve 30. a 40. letech 20. století.....	71
5.2 Zlatý věk kulturismu.....	75
5.2.1 Institucionalizace hnutí a inflace kulturistické tělesnosti	75
5.2.2 IFBB a Mr. Olympia	80
5.2.3 Kulturismus mezi fordismem a postfordismem	84
6. Diktatura a tělo.....	93
6.1 Podoby těla fordistické modernity.....	93
6.2 Od komunistické biopolitiky ke karnevalu konsensu	102
7. Počátky kulturismu v Československu	110
7.1 Od slovenských začátků k masovému hnutí.....	110

7.1.1 První kulturisté.....	110
7.1.2 Spor o smysl kulturismu	113
7.2 60. léta a zlatý věk československého kulturismu	121
7.2.1 Promýšlení socialistické cesty v kulturistice	121
7.2.2 Masové hnutí.....	125
7.2.3 První mistrovství ČSSR a vstup do IFBB.....	131
7.2.4 Sociálně-historická východiska kulturismu	135
8. Kulturismus v čase normalizace	140
8.1 V dialogu s vládnoucí mocí	140
8.1.1 Od všestrannosti k harmonii	140
8.1.2 Zaštítění autoritativním diskursem	147
8.1.3 Celkový vývoj v 70. a 80. letech.....	157
8.2 Disciplinace „horem dolem“	163
8.2.1 Kulturisté pod dohledem komunistické moci	163
8.2.2 Otázka steroidů	167
9. Kulturismus a revoluce	174
9.1 Emancipace hnutí na konci 80. let.....	174
9.2 Věc rodu a kulturismu	179
9.2.1 Z dějin ženského kulturismu	179
9.2.2 Ženská kulturistika a sociální teorie.....	184
9.3 Stříbrný věk	186
Závěr.....	190
Obrazová příloha	196
Seznam zkratk	208
Seznam pramenů a literatury	210

Úvod

Ve své diplomové práci se zabývám dosud v historické vědě málo prozkoumanou tematikou dějin sportu a tělesné výchovy – *kulturistikou*. Tedy systémem fyzických cvičení zaměřených na vybudování a vytvarování svalstva lidského těla za účelem zlepšení svého fyzického i duševního zdraví, který se začal formovat na přelomu 19. a 20. století. V průběhu 20. století se pak stal celosvětovým fenoménem a rozvinul se do soutěžní podoby, při níž se závodníci dlouhodobým tréninkem snaží docílit co největšího svalového rozvoje při minimálním množství podkožního tuku a maximální symetrie a proporčnosti takto zbudované muskulatury.¹

V anglicky mluvících zemích se od počátku pro tuto aktivitu vžil pojem „bodybuilding“, tedy jakási „tělotvorba“, kterýžto název do obecného povědomí zavedl samotný zakladatel kulturistiky Eugen Sandow. Na druhou stranu ve francouzském prostředí, ze kterého název po 2. světové válce přejala i většina států východního bloku, se vžilo odlišné pojmenování „culturisme“ vyšedší z latinského slova cultura – vzdělání, zdokonalování, kultivace.² Kulturistika tak do větší míry vyjadřuje své sepjetí s dobovým diskursem krásy a ideálem tělesnosti, jenž má své kořeny v anglosaském, zejména v americkém, prostředí, odkud se následně rozšířil prakticky do celého světa. Tomuto problému, stejně jako otázce pojmenování kulturistického fenoménu, se budu blížeji věnovat v kapitolách o světovém kulturismu a počátcích kulturistického hnutí v Československu. V případě tohoto svého textu budu využívat archaičtější pojem „kulturismus“, který byl používán v Československu hlavně v 60. a počátku 70. let, neboť mým zájmem není primárně mapovat činnost soutěžní kulturistiky, nýbrž kulturismu jako širšího kulturně-společenského fenoménu. Kulturismus se netýkal pouze špičkových závodníků nebo pravidelných cvičenců v posilovnách, nýbrž měl hlubší dopad na samotné chápání těla, jeho ideálního vzhledu, fungování, stejně jako v konečném důsledku i jeho zužitkování, čímž se stává v první řadě určitým vyjádřením modernizačního procesu a jako takovým se jím budu zabývat i v této své práci.

V ní nahlížím na problematiku z perspektivy, kterou se budu snažit zařadit tento fenomén do celkového kontextu historických proměn společnosti spojených s formováním moderní společnosti, tedy i ukotvením kulturismu v diskursu ideálního těla, při čemž se

---

¹ Srov. *Bodybuilding* [online]. In: Encyklopaedia Britannica.

² Srov. KAVKOVÁ, Zdeňka. *Bodybuilding nebo kulturistika?* [online]. In: Naše řeč. Roč. 80, č. 1, 1997. s. 55-56.

pokusím o vícevrstevný analytický záběr, kdy v první řadě se budu snažit vystihnout jak dlouhodobý vývoj ustanovování normativu moderní tělesnosti, tak krátkodobé proměny v důsledku jednotlivých dějinných událostí 20. století v Československu i jinde ve světě.³ Tělo či tělesnost tvoří v současnosti jedno z nejčastějších metodologických východisek, při čemž v tomto směru česká historická věda nadále zaostává za dynamicky se rozvíjícím diskursem. Právě proto věnuji problému těla v soudobé sociální teorii zvláštní kapitolu, aby tak bylo možné zasadit práci do širšího společenskovědního diskursu a nešlo pouze o partikulární studii shrnující určitou sumu sebraných faktů. Mou hlavní tezí je sestavit funkční obraz modernizačního procesu jako kontinuálního osvícenského projektu,⁴ kdy příklad kulturistického hnutí, dle mého soudu, tvoří jeden z velmi explikativních nástrojů, jak vystihnout problematiku změny v rámci moderní společnosti a jejího utváření moderního člověka o sobě. Proto jsem se též rozhodl věnovat se před samotným popisem dějin českého a světového kulturistického hnutí vůbec utvářením moderní tělesnosti v kontextu osvícenského medicínského diskursu, kterým pak plynule navazuji na kulturistickou problematiku samu.

V případě dějin kulturistiky, tak podobně jako i těla, se od 80. let stala předmětem intenzivního zájmu badatelů a badatelek, zejména ze Spojených států, kde se hnutí de facto i ustanovilo ve své masové podobě, a vůbec zaznamenalo doposavad největší společenskou odezvu. Bohužel prakticky nelze mluvit o nějaké hlubší vědecké recepci těchto prací, a již vůbec ne o nějakém překladu těchto děl, která většinou ani v domácích podmínkách nejsou snadno dostupná. Počátek tohoto zájmu se dá datovat do doby, kdy narůstala kritika kulturistického sportu zejména tváří tvář nárůstu masového užívání anabolických steroidů, a

---

³ V tomto směru volně navazuji na teorii dlouhého, středního a krátkého času Ferdinanda Braudela. Např. BRAUDEL, Fernand. *Dynamika kapitalismu*. Praha, 1999., BRAUDEL, Fernand. *Das Mittelmeer und die mediterrane Welt in der Epoche Philipps II.* Frankfurt am Main, 1994.

⁴ V tomto směru se jedná o jedno z nejfrekventovanějších témat společenskovědního diskursu, při čemž ústředí téma sporu se týká „disciplinačního“ či „emancipačního“ charakteru modernity, kdy mezi nejvýznamnější díla patří práce Ulricha Becka, Jürgena Habermase, Anthony Giddense nebo případně již starší práce, které se staly v jádru paradigmatickými v jednotlivých konceptech nahlížení na moderní společnost, kdy mezi nejvýznamnější autory patří představitelé tzv. frankfurtské školy a z francouzského intelektuálního prostředí se pak na první místo řadí teoretikové jako Michel Foucault, Francois Lyotard či Jacques Derrida. Např. BECK, Ulrich. *Riziková společnost: na cestě k jiné moderně*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2011., GIDDENS, Anthony. *Důsledky modernity*. Praha, 2010., HABERMAS, Jürgen. *Strukturální přeměna veřejnosti: zkoumání jedné kategorie občanské společnosti*. Praha, 2000., ADORNO, Theodor a HORKHEIMER, Max. *Dialektika osvícenství: filosofické fragmenty*. Praha: OIKOYMENH, 2009. ISBN 978-80-7298-267-7., LYOTARD, Jean-François a PECHAR, Jiří, ed. *O postmodernismu: Postmoderno vysvětlované dětem*. Praha, 1993.

tak práce byly často velice kritického zaměření. Jedním z prvních a paradigmatických textů je bezesporu dílo Alana Kleina *The Little Big Men*,⁵ v němž se zaměřil na psycho-sociální stránku kulturistické subkultury, při čemž obzvláště kriticky charakterizoval narcismus, komerčnost, fetišismus, při čemž v mnohém si troufal definovat jednotlivé charakteristické atributy fenoménu jako „fašistické“. Velký význam mají v tomto směru i práce z oblasti medicínského prostředí, které taktéž, snad jako i vůbec první, se rozhodlo kriticky reflektovat tento fenomén. Nejcitovanější jsou v tomto směru práce Katherine Phillipsové *The Adonis Complex*⁶ či *The Broken Mirror*,⁷ jež se týkají v první řadě svalové dysmorfie, kulturních dopadů mediálně propagované muskulatury, kdy pro tzv. bigorexii⁸ využívá trochu nepřesného pojmu „Adonisův komplex“.⁹

Již jen kvůli nedostatku potřebného literárního zázemí nevycházím přímo z tezí sociální teorie bodybuildingu, kdy pracuji primárně s historickými zdroji, které taktéž jsou v domácím prostředí omezené prakticky jen na popularizační články tematických magazínů. V současnosti je jedním z nejreflektovanějších doposud trojdílný opus Randy Roache *The Muscle, Smoke & Mirror*,¹⁰ ze kterého budu čerpat zejména z jeho prvního dílu, ve kterém se věnuje vzniku a dějinám kulturismu od jeho počátků do nástupu éry Arnolda Schwarzeneggra a jeho konečného zformování. Dále využiji práce Johna Faira *Mr. America*,¹¹ která se

---

⁵ KLEIN, Alan M. *Little Big Men: Bodybuilding Subculture and Gender Construction*. Albany, 1993.

⁶ POPE, Harrison, PHILLIPS, Katharine A. a OLIVARDIA, Roberto. *The Adonis Complex: How to Identify, Treat, and Prevent Body Obsession in Men and Boys*. New York, 2002.

⁷ PHILLIPS, Katharine. *The Broken Mirror: Understanding and Treating Body Dysmorphic Disorder*. Oxford, 2005.

⁸ Jedná se o jeden z mnoha neustálených názvů pro svalovou dysmorfii, při níž dochází k obsesivní představě o vlastní malosti a snaze být větší a silnější. V zásadě se tak jedná o opačný projev anorexie. Více např. LEONE, James a SEDORY Edward a GRAY, Kimberly. *Recognition and Treatment of Muscle Dysmorphia and Related Body Image Disorders* [online]. In: *Journal of Athletic Training*. Vol. 40, N. 4, 2005. pp. 352–359.

⁹ Autoři v tomto díle de facto vyšli z předpokladu Adonise jako ideálu mužské krásy, nicméně faktem je, že tato analogie je zcela nepatřičná, neboť vpravdě Adonis sám byl androgynem, kdy snad by bylo možné jeho příběh vztahovat ke kulturistkám, neboť byla to právě Afrodite, která s lásky ke svému milovanému Adonisi byla ochotna i opustit Olymp a trávit s ním veškerý čas na lovu. Mnohem výstižnějším a i častěji používaným přirovnáním je tedy analogie k Narcisovi, kterého jeho sebeláska a obdiv k vlastnímu tělu přivedl k spásu, kdy zahleděn do svého vlastního obrazu na vodní hladině bídně utonul. Srov. POPE, Harrison, PHILLIPS, Katharine A. a OLIVARDIA, Roberto. *The Adonis Complex: How to Identify, Treat, and Prevent Body Obsession in Men and Boys*. pp. 6-7.

¹⁰ ROACH, Randy. *Muscle, Smoke & Mirrors. Volume I-III*. Bloomington, 2008, 2011, 2016.

¹¹ FAIR, John. *Mr. America: The Tragic History of a Bodybuilding Icon*. Austin, 2015.

zaměřuje primárně na historii soutěže Mr. America, jež byla pořádána pod hlavičkou AAU, ale obsahuje i celou řadu významných podnětů, zejména pak ke starší historii kulturismu. V německém prostředí se pak problematikou v historické perspektivě zaobírali Mischa Kläber ve své studii *Moderner Muskelkultur*,¹² kde se primárně zabývá obecnější analýzou fenoménu, kterou zasazuje do širšího rámce dějin moderní tělesné kultury, nebo příkladně pak specifitěji zaměřená práce *Kulturistik: Bodybuilding und Kraftsport in der DDR*¹³ Andrease Müllera. Kulturistické téma samo o sobě zahrnuje nepřeberné množství rozličných pramenů, z nichž nejklasičtější jsou tématické časopisy, které vycházely již od konce 19. století, při čemž však není prakticky možné v domácích podmínkách se k těmto pracem dostat a intenzivněji je prostudovat, kdy však jsou obvyklým zdrojem pro současné magazíny a jejich popularizačními články. Využívám proto i značné množství internetových zdrojů. Podobně i v českém prostředí je téma dějin kulturistiky stále v zásadě věcí obsáhlého množství podobných článků, kdy mezi nejvýznamnější patří práce Josefa Švuba, který v rámci časopisu *Muscle&Fitness* zpracovává *Kroniku*,¹⁴ která se tématicky zaměřuje na dějiny jak domácí, tak zahraniční kulturistiky, stejně jako silových sportů obecně, včetně osobních profilů závodníků, případně i vlastních autorových pamětí. Sám je pak autorem jedné z mála tématických publikací, která nese název *Historie síly*.¹⁵

Jelikož hlavní empirická část se týká dějin kulturistického hnutí v Československu, tak ohledně pramenů vycházím v první řadě z dobových periodik, zejména pak magazínu *Trenér a Cvičitel*, časopisu *Štart*, kdy konečně nezbytný pramen tvoří i od roku 1966 pravidelně vydávané *Ročenky kulturistiky* (kulturizmu). Pokud jde o archivní prameny, tak se stále jedná o ne zcela utříděné téma. Jedná se převážně o dokumentaci při ČSKuS, která zahrnuje kromě statistických informací i domácí a zahraniční korespondenci, zápisy z jednání předsednictva a organizační záležitosti, při čemž však nelze tvrdit, že by tyto prameny byly mnou zcela vyčerpány, neboť materiály v rámci fondu ČSTV jsou stále evidovány jako nezpracované. Dále tvoří specifickou část pramenné základny osobní dokumentace jednotlivých aktérů, z nichž asi nejucelenějším materiálem je text Petera Urička *História kulturistiky v Československu a na Slovensku. Slovenská asociácia kulturistiky, fitness a silového trojboja*,¹⁶

---

¹² KLÄBER, Mischa. *Moderner Muskelkultur: Zur Sozialgeschichte des Bodybuildings*. Bielefeld, 2013.

¹³ MÜLLER, Andreas. *Kulturistik: Bodybuilding und Kraftsport in der DDR*. Köln, 2011.

¹⁴ ŠVUB, Josef. *Kronika* [online]. M&F.

¹⁵ ŠVUB, Josef. *Historie síly*. Pardubice, 1997.

¹⁶ URÍČEK, Petr. *História kulturistiky v Československu a na Slovensku. Slovenská asociácia kulturistiky, fitness a silového trojboja*. Slovenská asociácia kulturistiky, fitness a silového trojboja.

jenž byl zpracován při Slovenské asociácii kulturistiky, fitness a silového trojboja. V neposlední řadě беру ovšem v úvahu i roli pamětníka samého. V tomto směru využívám četné množství rozhovorů a vzpomínek vydávaných v magazínech či na internetových stránkách, z nichž k nejvýznamnějším patří rozhovory s pamětníky, jež publikuje Josef Paulík na stránkách Ronnie.cz.¹⁷ Nakonec tento výčet pramenů doplňuji i o cenné informace z vlastního rozhovoru s již zmíněným panem Josefem Švubem.¹⁸

V zásadě si však nekladu za cíl postihnout vnitřní fungování a svět kulturistické subkultury, stejně jako význam jednotlivých životních osudů těchto jedinců. Mým hlavním zájmem je zasazení kulturistického fenoménu, podobně jako je tomu již jinde ve světě, do širšího rámce sociálních dějin moderní společnosti a hlavní důraz chci klást vývoj představy dokonalého těla. Vyčerpávající empirické zpracování dějin kulturistického hnutí v Československu, které by obsáhlo jak vnitřní život jednotlivých kulturistických skupin, tak jeho sociální kontext, ve kterém fungovalo, je nad možnosti této práce, která by vyžadovala nejen dostupnost úplného množství pramenných materiálů, ale i přístup k pamětníkům, jež často pobývají mimo republiku, a tak v tomto směru práce snad alespoň utvoří základní rámec pro budoucí badatele a badatelky dějin kulturistického hnutí.

---

¹⁷ Ing. *Josef Paulík* [online]. Ronnie.cz.

¹⁸ *Rozhovor s Josefem Švubem* [online]. Emailová komunikace, 13. 8. 2015.

1. Tělo v sociální teorii

Nejpozději od 80. let 20. století se tělo stalo široce rezonujícím tématem sociální teorie, na jejímž symbolickém počátku stojí kritické chápání těla coby ontologické danosti. Pod vlivem prací, hlavně Michela Foucaulta a Pierra Bourdieu, se začalo na tělo pohlížet jako na společenský fenomén, který vykazuje určitou proměnlivost v čase, mající svou etymologii danou pozicí v sociálním prostoru a vztahem k povaze vládnoucí moci. Již však ve starších antropologických pracích je možné číst v tradici Clauda Lévi-Strausse¹⁹ tělo v dichotomii moderní tělesnosti (západní tělo) a tradiční tělesnost (ne-západní tělo) nebo Mary Douglasové²⁰ popisující vztah mezi fyzickým a společenským při vytváření symbolického řádu společenství, kdy obecnou výchozí snahou bylo posoudit rozdílné, zejména estetické a symbolické vnímání těla v jazyce především nezápadních společenství a kultur v různých historických dobách. V zásadě tak lze shrnout základní interpretační východiska v dvojím pojetí tělesnosti:²¹ *esencialistické*, kdy je tělo převážně určeno biologickou či jinou (např. rasovou) určeností těla a *konstruktivistické*, které též v současnosti nejvíce rezonuje v sociální teorii a obecně v humanitních vědách, kde esencialismus, typický v tomto směru spíše pro přírodovědné obory, je zřetelně minoritní záležitostí. Konstruktivismus pak předpokládá tělo primárně coby produkt kulturních, historických, jazykových či ekonomických determinací, které podmiňují jeho existenci jako sociálního fenoménu nebo jej dokonce přímo vytváří.

Na počátek zájmu společensko-vědního diskursu o tělesno je možné klást postavy, jakými byly již v první polovině 20. století Sigmund Freud, Edmund Husserl nebo Maurice Merleau-Ponty vyzdvihující tělesnost a její sociokulturní význam v rámci utváření individuálního Já v rámci své interakce se svým vnějším, či naopak vnitřním světem. Stejně tak již v klasických sociologických pracích je možné najít dílčí podněty k tomu, jak využívat lidské tělo coby analytickou kategorii. U Karla Marxe je příkladně možné číst tělo jako předmět i prostředek práce, odcizené svému individuálnímu Já a podřízené potřebám kapitalistické výroby.²² U George Simmela jsou zase tělesné dispozice (emoce, erotika, agresivita, náboženství) výrazem podvědomého působení člověka na jeho interakci s ostatními členy společenství. U Maxe Webera je ústředním motivem zase racionalizace

---

¹⁹ LÉVI-STRAUSS, Claude. *Smutné tropy*. Praha, 2011.

²⁰ DOUGLAS, Mary. *Natural Symbols: Explorations in Cosmology*. New York, 1982.

²¹ Viz takovéto dělení: *Dějiny těla: prameny, koncepty, historiografie*. s. 12-14.

²² MARX, Karl. *Ekonomicko-filosofické rukopisy z roku 1844*. Praha, 1961.

lidského těla, vůči které stojí tělo vyjadřované uměním a kulturou, a nakonec i Emil Durkheim psal o těle jako zdroji i místu duchovního pouta každého jedince s morálním řádem.²³ V historiografii se považuje za průkopnickou práci dílo Marcella Mause *Les techniques du corps* z roku 1936, kde je tělo v první řadě nástrojem a vyjadřovacím prostředkem společenské interakce jako třeba gesta, jednání, zacházení s tělem coby komplexem tvořícím specifický kulturní habitus.²⁴ Za další průkopnickou práci se považuje až mnohem později doceněná práce Norberta Eliase *O procesu civilizace*²⁵ tematizující tělo v kontextu kulturně-historického vývoje. V rituálech tělesnosti, např. stolování, viděl implicitně obsažené kategorie vládnoucího řádu, a tím i distinkcí toho, co je civilizované a co necivilizované. Za jedno z nejvýznamnějších historiografických děl, jež lze klást na počátek systematického zkoumání tělesnosti v dějinách, může být bezesporu označena práce Michaila Bachtina *François Rabelais a lidová kultura středověku a renesance*²⁶ z roku 1965, kde postuloval ambivalenci trýzněného těla středověkých pústů a groteskního těla lidového karnevalu sloužícího jako výraz vzdoru mas vůči feudálnímu řádu na straně jedné, a jak ukázal Aron Gurevič, je zároveň také jeho stvrzením a upevněním na straně druhé.²⁷

Vlivem krize velkých příběhů a snů zrevolucionizovaných mladých intelektuálů na konci 60. letech 20. století došlo v následujících letech k jakémusi obratu od velkých struktur k jedinci, jako konkrétnímu aktérovi-subjektu dějin, a s ním i k tělu. Nejvýznamněji se v tomto směru o popularizaci výzkumu tělesnosti zasloužil Michel Foucault, který ve svém díle *Dějiny šílenství*²⁸ nejprve popsal odvrácenou tvář osvěcenství jako formování disciplinačních technik, které mají v první řadě definovat normalitu a vylučovat ty, jež jsou označeni za „nezdravé“, podobně jako tomu bylo při středověkých bojích s epidemiemi lepry. Ve svém dalším často citovaném díle *Dohlížet a trestat*²⁹ vykreslil osvěcenský mechanismus disciplinace těla jako formy výcviku a ovládnutí za účelem lepší integrace do ekonomického

---

²³ Srov. SHILLING, Chris. *Body and Social Theory*. p. 13.

²⁴ MAUSS, Marcel a SCHLANGER, Nathan, ed. *Techniques, Technology, and Civilisation*. New York, 2006.

²⁵ ELIAS, Norbert. *O procesu civilizace: sociogenetické a psychogenetické studie. I., Proměny chování světských horních vrstev na Západě*. Praha: Argo, 2006., ELIAS, Norbert. *O procesu civilizace: sociogenetické a psychogenetické studie. II., Proměny společnosti. Nástin teorie civilizace*. Praha, 2007.

²⁶ BACHTIN, Michail Michajlovič. *François Rabelais a lidová kultura středověku a renesance*. Praha, 2007.

²⁷ GUREVIČ, Aron Jakovlevič. *Nebe, peklo, svět: cesty k lidové kultuře středověku*. Jinočany, 1996.

²⁸ FOUCAULT, Michel. *Dějiny šílenství v době osvěcenství: hledání historických kořenů pojmu duševní choroby*. Praha, 1994.

²⁹ FOUCAULT, Michel. *Dohlížet a trestat: kniha o zrodu vězení*. Praha, 2000.

systému nastupujícího kapitalismu, což následně ve svých pozdějších pracích ještě více rozvíjel, zejména ve formě kategorií biopolitiky a biomoci.³⁰ Jako druhého autora, kterého lze ve stejném duchu jako Michela Foucaulta označit za čelní autoritu a klasika diskursu sociální teorie tělesnosti, je nutné jmenovat Pierra Bourdieu, který se snažil najít určitý styčný bod mezi radikálním objektivismem a subjektivismem, a tak tělo vykreslil sice jako biologické, avšak nabývající svého významu až v rámci společenské interakce.³¹ Fyzický kapitál je tak součástí habitu každého jedince, jež mu spolu s kulturním, sociálním, ekonomickým a symbolickým kapitálem umožňují v aréně sociálního jednání dosahovat zisku. Tělo v tomto směru již není dualisticky rozděleno na individuální Já a materiální tělo, jak je tomu v případě představ o utváření Já skrze tělo či užívání těla jako komunikačního prostředku, nýbrž v pascalovské tradici jako výraz dialektického vztahu mezi objektivní strukturální určeností a subjektivním jednáním jednotlivých aktérů. Přes všechnu kritiku, kterou Bourdieuho pojetí třídy, habitu a sociálního pole sklízela a sklízí, patří jeho dílo k nejinspirativnějším a nejcitovanějším. Své pojetí tělesnosti pak nadále rozpracoval ve svém pozdním díle *Pascalian Meditations*.³²

Jak již bylo řečeno, na přelomu 70. a 80. let 20. století šlo o významný nárůst zájmu o tělesnost v humanitních vědách, kdy kromě výše zmíněných autorů je nutné zmínit ještě další z významných podnětů pro tento nově se formující diskurs, zejména tedy lacanovskou psychoanalýzu, feministické a genderové teorie. Za první skutečně paradigmatickou sociologickou práci se považuje dílo Bryana Turnera *The Body and Society*³³ z roku 1984, ve kterém postuloval tělesnost jako společenskou praxi vztahující se k určitému panujícímu sociálnímu řádu. Turner se inspiroval zejména Michelelem Foucaultem a Louisem Althusserem, kdy se soustředil na represivní motiv ustanoveného „tělesného řádu“ společnosti reprezentující ideální tělo v sociálním prostoru. Tělo je tedy v první řadě subjekt utvářený hegemoniím řádem, čímž je tak stvrzována společenská struktura jako taková. Jeho práce

---

³⁰ Ve starších pracích Foucaulta se biopolitika týkala zejména technik, jež měly zajistit poslušnost lidských těl a jejich snadnou integraci do výroby nastupujícího kapitalismu. V pozdějších pracích, zejména ve svých přednáškách, pak rozšířil původní disciplinační model o techniky regulace lidské reprodukce a sexuality. Srov. TINKOVÁ, Daniela. *Biomoc a „politická anatomie lidského a společenského těla“*. Foucaultův koncept „biomoci“ ve vztahu k otázce modernizace státu, zrození humanitních věd a medikalizace společnosti na přelomu 18. a 19. století. In: STORCHOVÁ, Lucie, ed. *Conditio humana*. Praha, 2007. s. 117.

³¹ BOURDIEU, Pierre. *Nadvláda mužů*. Praha, 2000. BOURDIEU, Pierre. *Teorie jednání*. Praha, 1998.

³² BOURDIEU, Pierre. *Pascalian Meditations*. Stanford, 2000.

³³ TURNER, Bryan S. *The Body & Society: Explorations in Social Theory*. Los Angeles, 2008.

vzbudila velkou diskuzi, ať už pozitivní, za obsáhlou tematizaci tělesnosti v sociologickém diskursu, či kritickou, za přílišný strukturalismus a typologismus.³⁴ Každopádně tím došlo k širší všeobecné reflexi, dosud opomíjených, otázek spjatých s tělem a jeho třídním, případně evropocentrickým ukotvením, jeho významu v postkoloniálním světě, vztahu k rodu a pohlaví, tedy vůbec tělu jako specifickému kulturně-společenskému fenoménu. Míru rostoucího zájmu a též jakési symbolické vyvrcholení tohoto proudu v sociální teorii nakonec dokumentuje i roku 1995 nově založený časopis *Body and Society* jako přidružené periodikum *Theory, Culture and Society*, o jehož vydání se zasadili nejvíce právě přední teoretikové Mike Featherstone a Bryan Turner.

Za výchozí práci, jež se snažila nějakým způsobem konceptuálně uchopit genealogii diskursu tělesnosti je bezesporu již ve třetí edici vydaná práce Chrise Shillinga *The Body and Social Theory*,³⁵ kde se kromě starší sociologické tradice zaměřil též na fenomén sociálně konstruovaného těla v tradici Michela Foucaulta, Piera Bourdieu, Irvinga Goffmanna, Norberta Eliase a dalších autorů a autorek. Kriticky se soustředil zejména na reflexi dualisticky chápané tělesnosti v západní filozofické tradici a v závěru zdůraznil otázky do jaké míry je tělo konstruováno a do jaké míry je biologicky daným předspolečenským aktérem sociální interakce.³⁶ Pokud bychom chtěli vytvořit určitý vlastní konceptuální rámec toho, jak soudobý sociálně-vědní diskurs uchopuje tělo, je možné se inspirovat dnes již řadou prací, z nichž některé budou ještě zmíněny, avšak každopádně zde bude využito dělení, které je do značné míry inspirované polskou socioložkou Honoratii Jakubowskou, kdy je tělo chápáno jako element identity, interaktivní hry, kapitálu, místo společenské kontroly a zdroj poznání a zkušenosti.³⁷

---

³⁴ Srov. GREMILLION, Helen. *The Cultural Politics of Body Size*. In: *Journal of Contemporary History*, Vol. 38, No. 3 (Jul., 2003). p. 13.

³⁵ SHILLING, Chris. *The body and social theory*. London, 2003.

³⁶ Ve třetí edici později upravil svůj původní pracovní koncept, kde se naopak zaměřil na tematizaci problému vztahu „Já“ a těla, jež jsou dvě oddělené entity, kdy se ptá po formách, jakým způsobem je „Já“ ve vztahu k tělu konstruováno. Pořád však zůstává u hlavní myšlenky jakési střední cesty mezi esencialismem a konstruktivismem. SHILLING, Chris. *The Body and Social Theory*. London, 2012.

³⁷ JAKUBOWSKA, Honorata. *Socjologia ciała*. Poznań, 2009.

Tělo jako element identity

V této perspektivě se na tělo nazírá jako na základní nebo jednu ze základních determinací lidské identity, kdy není myšlena jenom tvorba individuálního sebepojetí každého jedince, ale i manifestace identity kolektivu. Tělo tak vytváří hranici mezi individuálním a společenským světem, kdy v centru zájmu není jenom jakýsi fenomenologický důraz na ztělesněnost jedince ve světě, jak je tomu příkladně u Chrise Shillinga, ale je často empiričtější a týká se celé řady subkultur či menšin s jejich symbolickou hrou označování, reprezentování a sebe-vymezování se vůči majoritní společnosti (např. tetování, piercing). Jeden z hlavních reprezentantů takového pojetí je performer Fakir Musafar, který zkoumal tělesné rituály primitivních společenství, jež pak předváděl a realizoval v podobě svého pojetí „hry s tělem“ (Body Play), jako univerzálních a transkulturních technik modifikace těla. Patří sem i další autoři a autorky zabývající se o různé pojetí úprav těla v historii. Kromě toho sem spadají i genderové otázky o ztělesnění mužské a ženské identity, stejně jako otázky změny pohlaví, nadrodovosti (transgender) nebo identity ve světě virtuální reality. Za jednoho z hlavních představitelů teorie identitárního ztělesnění Já se pak počítá i sociolog Anthony Giddens, u nějž se tělo jeví jako jakési nedokončené biologické a sociální Já, které je reflexivně utvářeno během své účasti na společenském dění.

Tělo jako element interaktivní hry

Tento směr teorie navazuje na práce Irvinga Goffmana, kde je tělo hlavně prostředek každodenní intersociální komunikace. Tělo je určováno teritorium, skrze nějž je vyjadřován na jedné straně odstup od veřejné sféry a na straně druhé i participace na ní. Jednotlivá těla jsou v tomto smyslu aktéry komunikační hry, při níž je využíváno širokého spektra ritualizovaných systémů jednání a dorozumívání se. Tělo je chápáno jako v zásadě samostatný objekt, jež každý jedinec využívá, kontroluje, přetváří, aby tak lépe odpovídalo jeho potřebám reprezentace – je tedy jakousi divadelní scénou. Na Goffmana později navázala třeba Arlie Hochschildová svou teorií dramaturgizace emocí v sociální komunikaci, kdy se směrodatnými otázkami stávalo „zrazení těla“ v případě „neurežívání“ vlastních emocí, případně u dalších autorů a autorek pojem „bytí za oponou“ takového hry, virtuální komunikace na internetu a sociálních sítích nebo role kulturních a komunikačních stigmat jako tělesná znetvoření, charakterové vady, případně etnická či kulturní příslušnost, v každodenní komunikaci.

Tělo jako kapitál³⁸

Zde je tělo chápáno hlavně jako soubor dispozic využitelných k individuální směně v rámci ekonomiky jednání v sociálním prostoru, kdy toto pojetí vychází ve většině případů přímo z prací Pierra Bourdieu. O dalším rozvinutí jeho teorie ve smyslu rozpracování fyzického kapitálu, jako specifické formy habitu, se nejvíce zasloužil jeho žák Loic Wacquant a to zejména ve svém raném díle *Body and Soul*,³⁹ kde studoval strategie jednání vně boxerské komunity v černošském ghettu v Chicagu. Těla jsou v takovýchto komunitách podrobena striktní disciplinaci, ritualizaci a poslušnosti, čímž se vymaňují z pout vyloučení a jedinec tak získává alespoň určitou šanci na sociální vzestup, skrze investice do toho jediného co vlastní – fyzický kapitál. Časté je v této perspektivě také upřesnění fyzického kapitálu na kapitál biologický či genetický, tedy souhrn vrozených dispozic odolávat různým rizikům, nemocem, stejně jako mezi modifikovatelnosti těla jako takového, tedy vše, co nelze označit za kulturní či sociální podmíněnost. S tím jde ruku v ruce i otázka následné adaptace biologického těla v rámci společnosti, tedy s ostatními typy kapitálu, jako příkladně dostupnost zdravotní péče, sportu, kvalitních potravin atd., čímž biologický status člověka podléhá sociální podmíněnosti vlastní sociální pozice. V druhé rovině pak perspektiva těla jako souboru biologických a sociálních dispozic anticipuje teze o zezbožnění těla, jeho jednotlivých částí, coby specifických komodit každodenní interakce. V neposlední řadě je tělo též možné uchopovat jako soubor určitých právních dispozic, regulujících jeho společenských statut, jež ovlivňuje jeho jednání i společenskou pozici. Nakonec je nutné ještě doplnit, že kromě Bourdieuho tradice, jež je zcela dominantní, pokud jde o sociologické vědy, má neopominutelný význam, v ekonomii pak až paradigmatický, lidský kapitál v pojetí ekonoma Gary Beckera,⁴⁰ kde tělo je specifickým typem vlastnictví, do které je investováno za účelem zvýšení ekonomického zisku.

Tělo jako místo společenské kontroly

---

³⁸ Do této kapitoly je zahrnuta i zvlášť popsaná kapitola „Tělo jako zboží a předmět vlastnictví“ (Ciało jako towar i obiekt własności), kde Jakubowska rozděluje kulturně-společenskou a ekonomicko-právní roli těla.

³⁹ WACQUANT, Loïc J. D. *Body & Soul: Notebooks of an Apprentice Boxer*. Oxford, 2006.

⁴⁰ Představitel chicagské ekonomické školy Gary Becker již v 60. letech popsal sociální interakci i vůbec duševní činnost, do té doby považovanou za neuchopitelnou racionální instrumentalitou (např. láska), tak přesto jeho pojetí fyzického kapitálu se stalo silným impulzem pro management řízení lidských zdrojů a nakonec získal za svou ekonomizaci sociální praxe i Nobelovu cenu za ekonomii. BECKER, Gary S. *Human capital: a theoretical and empirical analysis, with special reference to education*. Chicago: University of Chicago Press, 1993., BECKER, Gary S. *The Economic Approach to Human Behavior*. Chicago, 1976.

V tomto směru se zaobírá tělem možná největší část badatelů a badatelek, kteří tak navazují na tradici historického, tzv. „civilizovaného“, těla, jak jej popisoval Norbert Elias. Určující roli hrají fenomény jako zespolečnění, racionalizace a individualizace těla, kterými jsou tělo a jeho funkce podrobovány společenské kontrole a následně zařazovány do její struktury. Druhou perspektivou je v tomto směru disciplinační paradigma z raných prací Michela Foucaulta, kdy je tělo podrobováno ujařmění skrze ideologický dispozitiv vládnoucího diskursu. Zde na Foucaulta navazuje třeba feministická teoretička Susan Bordová *Unbearable Weight*,⁴¹ kdy popisuje strategii podřízení těl moderním ideálům tělesnosti, zejména potom váhy, štíhlosti, fitness, a performativním ideálům maskulinity a feminity. Zájem v tomto směru vzbuzuje i fenomén seberegulace těla probíhající pod tlakem společenského úzu, jako způsobů chování v různém společenském prostředí (např. pláž), plastické operace, opalování se a vůbec vliv médií, konzumu, farmakologického průmyslu atp., na formování společenských norem nebo na druhou stranu zase vytěšňování obrazů nemoci, stáří či smrti, zkrátka působení a konstrukce normativů přirozenosti.

V druhém sledu mají značně silný vliv pak pozdější práce Foucaultovy, hlavně *Dějiny sexuality*,⁴² ve které již není subjekt tak bytostně svázán s normativem vládnoucího diskursu, nýbrž důraz je kladen hlavně na projevy vnitřních individuálních slastí, jako prostoru subjektivní autonomie, jež může působit jako subversivní element vůči vládnoucímu diskursu. Judith Butlerová, jedna ze současných nejvlivnějších sociálních teoretiček, navázala na Foucaulta a Jacquese Lacana ve svých dílech *Gender Trouble*⁴³ a *Bodies That Matter*,⁴⁴ ve kterých provokativně rozrušila do té doby nosnou hranici duality biologicky daného pohlaví (sex) a společensky konstruovaného rodu (gender), kdy obě kategorie jsou podle ní performativního charakteru, kdy jsou stvrzovány řečovými akty diskursu, tedy materiální tělo jako takové není možné tak vůbec předpokládat, neboť je též performativní konstitucí diskursu samého. Nakonec v tomto směru nelze opomenout i taktéž nosné teze vztahující se naopak k případným strategiím emancipace těla, jak je tomu skrze ritualizovanou formu vzdoru v karnevalitě těl v bachtinovské tradici nebo reflexivním utvářením identity v giddensovském smyslu.

---

⁴¹ BORDO, Susan. *Unbearable weight: feminism, Western culture, and the body*. Berkeley, 2003.

⁴² FOUCAULT, Michel. *Dějiny sexuality I-III*. Praha, 1999-2003.

⁴³ BUTLER, Judith. *Trampoty s rodom: feminizmus a podrývanie identity*. Bratislava, 2014.

⁴⁴ BUTLER, Judith. *Bodies that matter: on the discursive limits of "sex"*. London, 2011.

Ztělesnění jako zdroj poznání a zkušenosti⁴⁵

Sociologií ztělesnění (Sociology of Embodiment) se více zaobírá perspektivou těla reprezentujícího jakousi žitou zkušenost individuálního Já se světem, kdy se poměrně striktně popírá jakýkoli metafyzický dualismus, kdy tělo samo se stává konstitutivní silou myslícího Já jako takového. Tento v současné době velice vlivný směr přímo vychází z fenomenologie, zejména pak z děl Merleaua Pontyho, v jehož pracích tvoří tělo ontologickou jednotku vytvářející naše vědomí světa coby výraz tělesné zkušenosti, čímž sám materiální svět není nic než výrazem našeho rozšířeného tělesného Já. V tělu se tak zračí jako svět přírody i kultury zároveň, kdy veškerá naše zkušenost je jen jakousi rezonancí vlastního těla. Tato perspektiva řadící se do kategorie otázek formy dialogu biologického těla s kulturou a společností lze pozorovat v pracích příkladně Drewa Ledera *Absent Body*, Nicka Crossleyho *The Social Body: Habit, Identity and Desire* nebo Thomase Csordase *Embodiment and Experience*.⁴⁶

Pokud je možné tedy obecně shrnout hlavní směry, kterými se ubírá soudobý diskurs tělesnosti v sociálních vědách, tak se pohybuje v první řadě mezi esencialismem a konstruktivismem, při čemž v současnosti dominují sociální teorii konstruktivistické směry, které lze nadále rozdělit podle míry předpokládané autonomie aktéra na konstrukci těla jdoucí od volné představy hry mezi autonomním aktérem a symbolickým řádem, přes diskuzi vztahující se k ztělesnění jako výsledku dialogu biologického těla a společnosti až po radikálnější strukturalistická pojetí, kde materiální tělo de facto nelze předpokládat jinak než jako společenskou kategorii. Ve filozofické perspektivě by pak bylo přesnější mluvit o perspektivě těla materialistického, případně chápaného v určitém typu duality ducha a těla, kdy je tělo, buď karteziánsky striktně oddělené od rozumového subjektu, nebo jím do určité míry prostupují oba principy či v posledku čistě tělo je subjektem vědění. V takto představené perspektivě diskursu sociální teorie těla, je nutné říci, že v metodologické perspektivě, jsou

---

⁴⁵ Jakubowská přidává ještě kategorii těla jako příjemce požitků, nástroj slasti a utrpení, v tomto případě se však na jedné straně jedná o součást de facto disciplinační perspektivy, kdy je slast předmětem ovládnutí stran diskursu konzumu moderní společnosti a na druhé straně fenomenologické tradice, kdy jsou tělesné vjemy projevem našeho vlastního ztělesnění se ve světě, jako různé formy slasti a strasti, vliv vědomí smrtelnosti, bolesti a utrpení. Obě tyto perspektivy do jisté míry fúzuje Zygmund Bauman ve svých popisech konzumního života moderní společnosti a jejího vztahu k tělu. V německé sociologii je v podobném duchu slavnou prací studie o „společnosti zážitků“ (Erlebnisgesellschaft) od Gerharda Schulze. SCHULZE, Gerhard. *Die Erlebnis-Gesellschaft: Kultursoziologie der Gegenwart*. Frankfurt, 2000.

⁴⁶ Srov. *The Body and Social Theory*. p. 204.

všechny tyto paradigmatické práce, stejně jako jimi získávané obrazy, v zásadě rovnocenné v tom smyslu, že vždy jsou získávané obrazy fenoménu určitou jedinečnou reprezentací jeho samého nebo přesněji, vědeckého jazyka, jenž jej ve společenském diskursu ustavuje. Stejně i esencialismus, který v ryze humanitních vědách není de facto užíván, tak v pracích hlavně medicínského diskursu má neoddiskutovatelný přínos i pro sociální vědy, zejména pak v pracích, jež se koncentrují na zdravotní dopady různých fenoménů poruch příjmu potravy, kdy v případě sportu je možné uvést za příklad práce již zmíněné Katherine Phillipsové *The Adonis Complex* či *The Broken Mirror*, nebo třeba i obecnou kolektivní monografii *Body image*⁴⁷ shrnující celou škálu lékařských, socio-kulturních a psycho-sociálních reflexí týkajících se působení různých ideálních představ tělesnosti na reálné lidské tělo.

V českém prostředí sociální teorie v tomto směru nejsilněji rezonuje recepce děl navazujících na práce Michela Foucaulta, Judith Butlerové a ve filosofii pak zřetelně již starší vlivy inspirovavší se zejména fenomenologií.⁴⁸ V souhrnu je však nutné říci, že na domácí scéně byla problematika tělesnosti dlouhodobě zanedbávanou oblastí společenských věd, která jen postupně v posledních letech získává na významu stran teoretiků a teoretiček, nejčastěji tedy feminismu a genderových studií. Pokud jde o historickou obec, tak zájem o tělesnost stál dlouho mimo hlavní proud světové produkce, avšak nepopíratelný vliv měla a má v tomto směru inspirace pracemi školy *Annales*, jak již Jacques Le Goff,⁴⁹ tak i Alaina Corbina,⁵⁰ ale na druhou stranu nelze ani opomenout tradiční oblast zájmu o problematiku tělesnosti spojenou s historickou demografií.⁵¹ V recepci díla Michela Foucaulta je nutné zmínit práce Daniely Tinkové jako *Zákeřná Mefitis*⁵² nebo *Tělo, věda, stát: zrození porodnice v osvětské Evropě*⁵³ a mnohé další, kde se zabírala nejvíce osvětským medicínským diskursem a procesem medikalizace vznikající moderní společnosti. V posledních letech se

---

⁴⁷ CASH, Thomas F., ed. a PRUZINSKY, Thomas, ed. *Body image: a handbook of theory, research, and clinical practice*. New York, 2002.

⁴⁸ Z filozofických prací: např. ČINÁTLOVÁ, Blanka. *Příběh těla*. Příbram, 2009., HOGENOVÁ, Anna. *Pohyb a tělo: výběr filosofických textů*. Praha, 1998., HOGENOVÁ, Anna. *Kvalita života a tělesnost*. Praha, 2002., GREBENÍČKOVÁ, Růžena. *Tělo a tělesnost v novověkém myšlení*. Praha, 1997.

⁴⁹ LE GOFF, Jacques a TRUONG, Nicolas. *Tělo ve středověké kultuře*. Praha, 2006.

⁵⁰ Více: LENDEROVÁ, Milena, ed. et al. *Dějiny těla: prameny, koncepty, historiografie*. s. 22-24.

⁵¹ Viz odkaz a poznámka: *Tamtéž*. s. 25.

⁵² TINKOVÁ, Daniela. *Zákeřná mefitis: zdravotní policie a veřejná hygiena v pozdně osvětských Čechách*. Praha, 2012.

⁵³ TINKOVÁ, Daniela. *Tělo, věda, stát: zrození porodnice v osvětské Evropě*. Praha, 2010.

jakoby opoždění domácí scény začalo dohánět, kdy se kromě medicíny dostávají do centra zájmu postupně i témata sexuality, ženy či rodu. V posledních několika letech pak vyšly i dvě obsáhlé kolektivní monografie *Dějiny těla*⁵⁴ a *Tělo mezi medicínou a disciplínou*,⁵⁵ ale pokud jde o nějakou shrnující syntézu sociologie tělesnosti, případně dějin tělesnosti, tak ty nadále v českém prostředí chybí a to včetně překladů zahraničních prací, kde studie *Body image*⁵⁶ Sarah Groganové je spíše výjimkou. Zde si lze vzít inspiraci ze zahraničí, kdy je však nutno říci, že práce z dílny sociologie tělesnosti, jak německé, tak anglosaské, jsou stále poměrně obtížně dostupné, o případném překladu, jak již bylo zmíněno, ani nemluvě. V německy hovořícím prostředí byla sociologie těla, jinak typičtější spíše pro francouzské a anglosaské prostředí, reflektována taktéž až později, avšak minimálně od 90. let se německý diskurs plně zapojuje do probíhajících debat,⁵⁷ kdy obecně za příklad soudobě nejvlivnější syntézy je možné uvést již pátou edici práce Roberta Gugutzera *Soziologie des Körpers*.⁵⁸ Současně i v polském prostředí posledních let je znatelný nárůst zájmu o problematiku tzv. „body turn“,⁵⁹ čehož příkladem jsou i práce jako *Kobieta, ciało, tożsamość* Ewy Hyzy, *Spoleczne tworzenie ciała* Adama Buczkowského nebo již zmíněná syntéza *Socjologia ciała* od Jakubowské.⁶⁰

V tomto směru se autor inspiroje zejména staršími pracemi Michela Foucaulta a jeho pojetím disciplinace a biopolitiky, ale na druhou stranu i perspektivou fyzického kapitálu Pierra Bourdieuho jdoucí ruku v ruce s reflexí alternativního, avšak ne nekompatibilního, pojetí ekonoma Gary Beckera, a to především při analýze změny diskursu tělesnosti ve fordistickém a postfordistickém období moderní společnosti. Skloubení disiplinační tradice Michela Foucaulta s marxistickým pojetím těla ovládaného primárně kapitalistickým normativem práce je možné sledovat v inspirativním díle Ansona Rabinbacha *The Human Motor*,⁶¹ kde popisuje uchopování těla v 19. století kinesilogických, dietetickým, biochemickým a nakonec i manažerským diskursem přirovnávajícím lidské tělo ke

---

⁵⁴ LENDEROVÁ, Milena, ed., HANULÍK, Vladan, ed. a TINKOVÁ, Daniela, ed. *Dějiny těla: prameny, koncepty, historiografie*. Červený Kostelec, 2013.

⁵⁵ LENDEROVÁ, Milena, TINKOVÁ, Daniela a HANULÍK, Vladan. *Tělo mezi medicínou a disciplínou: proměny lékařského obrazu a ideálu lidského těla a tělesnosti v dlouhém 19. století*. Praha, 2014.

⁵⁶ GROGAN, Sarah. *Body image: psychologie nespokojenosti s vlastním tělem*. Praha, 2000.

⁵⁷ např. FROSCHAUER, Ulrike u. LUEGER, Manfred. *Die soziale Konstruktion des Körpers*. Wien, 1995.

⁵⁸ GUGUTZER, Robert. *Soziologie des Körpers*. Bielefeld, 2015.

⁵⁹ Srov. *Tamtéž*. 39-50 s.

⁶⁰ Více: JAKUBOWSKA, Honoratia. *Socjologia ciała*. s. 138-140.

⁶¹ RABINBACH, Anson. *The Human Motor: Energy, Fatigue, and the Origins of Modernity*. Berkeley, 1992.

spalovacímu motoru, aby tím bylo dosaženo zvýšení jeho pracovní výkonnosti. V tomto směru se Rabinbachem v českém prostředí jako první nechal inspirovat historik Rudolf Kučera ve svém díle *Život na příděl*,⁶² kde přejal perspektivu lidského motoru jako analogie politiky rakouského válečného hospodářství vůči dělníkům za 1. světové války. V tomto smyslu je modernistická perspektiva při nahlížení vývoje tělesnosti v osvícenecké tradici určující i v této práci, při čemž přes proměny formy technologie samotné disciplinaci, půjde v první řadě o zdůraznění kontinuity procesu modernizace, a tím i normativního pojetí moderního těla zaměřujícího se primárně na ekonomizaci lidského těla, stimulaci jeho výrobního potenciálu a v konečném důsledku i jeho zezbožněním.

---

⁶² KUČERA, Rudolf. *Život na příděl: válečná každodennost a politiky dělnické třídy v českých zemích 1914-1918*. Praha, 2013.

2. Tělo jako stroj

2.1 Oživé hračky

Ve svých úvahách nad zákonitostmi pohybu nazvaných *De motu animalium*, přirovnával Aritoteles tělo k samohodné hračce, jejíž kosti tvoří dřevěné klíny a šlachy zase lanka, která jsou uváděna do pohybu ze srdce proudícím dechem života (pneuma).⁶³ Ve starém Řecku nebylo výjimkou obdivovat se nad schopnostmi umění sestrojování samočinných strojů, jež byly lidskou silou rozpohybovány a uváděny do chodu, aby tak oslavovaly lidskou zručnost a vůli po ovládnutí hmoty. Již řecké legendy popisovaly um boha Hefaista, který ve své dílně sestavoval zázračné automaty, jež mu sloužily, zatímco sám byl pro svůj fyzický vzhled stranou olympských radovánek. Hefaistův měděný obr Talós není zdaleka jediným příkladem antického snu. Stačí jen vzpomenout na Daidalova křídla, s jejichž pomocí mohl se svým synem Ikarem uniknout z labyrintu krále Mínoa nebo Ovidiův příběh o Pygmalionovi popisující Pygmalionovu slasti k jím vytesané slonovinové dívce, jež měla být přičiněním Afrodité oživena, aby se tak stala jeho ženou – dokonalou, neboť jí stvořil dle své vůle.⁶⁴ I přes tyto báje, jež po další staletí podněcovaly lidskou představivost, nelze nepřipomenout i reálné výtvořky, jakými byly starověké mechanismy Herona Alexandrijského nebo velkého středověkého arabského matematika a konstruktéra al-Džazářího popisujícího celou řadu hracích strojů, včetně figurální mechaniky na technické úrovni převyšující zcela dovednosti tehdejší středověké Evropy.

S renesancí se znovu oživila tato středověkem dlouho ochablá víra v lidské schopnosti měnit svět, za což vděčil znovuobjevení dlouhou dobu zapomenutých děl antických atomistů a s nimi tak vědění o porozumění člověku jako pohybující se materii. Představy strojů a matematických vzorců se v různých podobách vrývaly do myšlení a děl renesančních a raně novověkých učenců, čímž se stávaly základní výbavou pro uchopování okolního světa a vůbec člověka jako takového. Ostatně již roku 1495 načrtl sám Leonardo da Vinci plány robotického rytíře, jež měl být schopen pohybovat rukama, hlavou i dolní čelistí.⁶⁵ Tyto

---

⁶³ „The movement of animal is like that of automatic puppers, which are set moving when a small motion occurs: the cables are released and the pegs strike against one another . (...) For they have functioning parts that are of the same kind: the sinews and bones. The latter are like the pegs and the iron in our example, the sinews like the cables.“ NUSSBAUM, Craven, Martha. *Aristotle's De motu Animalium*. p. 42.

⁶⁴ Srov. OVIDIUS, Naso, Publius. *Proměny*. s. 89.

⁶⁵ Srov. KAKU, Michio. *Fyzika nemožného*. s. 105.

představy se čím dál častěji objevovaly v literárních dílech své doby, jako třeba u Edmunda Spensera, kde se projevovalo zaujetí antickým hefaistonovským uměním (techné), kdy si podle bájného Talóse vymyslel postavu autonomního mechanického stroje Taluse, „železného muže“, humanoida zároveň vytvořeného i samostatně tvořícího.⁶⁶ Podobně pak John Milton ve svém *Ztraceném ráji* popisoval Eden jako rozpořhobovaný svět hýbajících se strojů,⁶⁷ stejně jako Rabelaise, jenž koneckonců zavedl slovo „automaton“ do francouzštiny, když nechal svého Gargantuu sestrojít přístroj proti dešti. Podobné postavy a výjevy lze hledat i u dalších autorů včetně Williama Shakespeara nebo Francise Bacona.⁶⁸ Zejména pro české prostředí se nedá vyhnout podobnosti s židovskou mýtickou postavou Golema. Již při povrchních čtení se fenomén sám jeví ve svém, jakoby typicky novověkém, rozporu, kdy se třely o sebe dvě roviny výroků – zdánlivě brojících proti středověkému tmářství prosazováním matematické a mechanické logiky, avšak používaje při tom často hermetického nebo kabalistického jazyka mágů a alchymistů. Obě vrstvy koexistovaly velice dlouho jedna vedle druhé, jakoby představy, a vpravdě i pokusy, o sestrojování automatických samochodů, zpodobňování světa jako hydraulického zařízení a nakonec i lidského těla byly vyřčeny právě magickou mocí matematiky.

Přestože v tomto krátkém exkursu ke kořenům diskursu moderní průmyslové tělesnosti 19. a 20. století se jedná do určité míry o úvahu, v zásadě je možné pozorovat nejzazší kontinuitu již od vrcholného středověku, a to zejména v době překladů arabských učenců a s nimi narůstavšího zájmu o matematickou nauku. Ostatně právě v této době vrcholného středověku, kdy se do jazyka scholastických disputací dostávala kabalistická díla spolu s pracemi Aristotela, byly afirmovány i nové podoby, jak uchopovat a označovat doposud temný středověký svět úpící v bahnu opovržení vůči představovanému světu nadpozemskému. Ve 12. století se touto cestou objevil v komentářích Michaela z Efezu též již zmiňovaný, do té doby vlastně zapomenutý, Aristotelův spis o pohybech živočichů, kde Aristoteles vykreslil těla zvířat i lidí v mechanickém zjednodušení podoby automatonů. Následně se tento spis rozšířil prostřednictvím Alberta Velikého v průběhu 13. století do dobových lékařských a filozofických debat, a přestože se minimálně od 19. století vedou

---

⁶⁶ Srov. MCCULLOCH, Lynsey. *Antique Myth, Early Modern Mechanism*. In: HYMAN, Wendy Beth. *The Automaton in English Renaissance Literature*. pp. 61-76.

⁶⁷ Srov. MAISANO, Scott. *Descartes avec Milton: The Automata in the Garden*. In: HYMAN, Beth, Wendy. *The Automaton in English Literature*. pp. 21-44.

⁶⁸ Srov. HYMAN, Beth, Wendy. *The Automaton in English Literature*. p. 4.

spory o autenticitě samotného díla *De motu Animalium*,⁶⁹ jeho vliv, ve smyslu ovládnutí představivosti dobového diskursu fascinovaného Aristotelem, by neměl být podceňován.⁷⁰ Navíc i v dalších dílech je možné u Aristotela nalézt podobenství automatonu, jako třeba v díle *De generatione animalium*, který rovněž v 13. století přeložil Michael Scotus⁷¹ nebo v poslední řadě v trochu jiném kontextu i v jeho slavné *Metafyzice*.⁷²

Jako další určující podnět je třeba zmínit nástup matematického chápání světa, kde z nejvlivnějších podnětů lze vyzdvihnout kombinatoriku Raimonda Lulla a jeho snahy o vytvoření dokonalého univerzálního jazyky s pomocí variací a permutací znaků, kterou popsal ve svém nejslavnějším díle *Ars magna*. V jeho složitém systému symbolů se jeví prvotní snaha o obsáhnutí veškerého jsoucího skrze lidskou racionalitu jako forma matematické logické struktury coby obrazu kosmu. Právě v tom se i zračí tendence jakéhosi mechanicismu ve vztahu k okolnímu světu, matematickému vyjádření skutečnosti, jako jazyka, jímž lze hovořit o božské skutečnosti.⁷³ Jeho snahy převést všechny lidi na pravou víru skrze svůj algoritmus znaků sice byly neuskutečněny, avšak vedle Aristotela tak byla uvedena v život nová technika ovládnutí myšleného světa limitovaného pouze určeným počtem proměnných.

S renesančním zájmem o magii, spojené s rozšířením novoplatonismu a překlady tzv. hermetických textů, vzrostl zájem i o kabalistické umění, jež se v Trithemiových (1462–1516) dílech skloubila s lullovskou tradicí. Je věcí sporu, do jaké míry byl osobně Lullus ovlivněn kabalistikou,⁷⁴ kdy některé jeho závěry nesou podobnosti s faktoriálním počtem knihy Sefer Jecira, stejně tak i určité historické reálie by tomu napovídaly, každopádně ať tak či onak,

---

⁶⁹ V 19. století bylo Aristotelovi autorství popřeno mnoha předními znalci, jakými byli, Valentino Rose, Christiana Brandise či Eduardem Zellerem, a ani v současné době není autenticita tohoto díla s jistotou přijímán. Více: NUSSBAUM, Craven, Martha. *Aristotle's De motu Animalium*. pp. 3-12.

⁷⁰ Více o středověké recepci těchto aristotelových děl ve středověku: BOS, P., A. *The Soul and Its Instrumental Body: A Reinterpretation of Aristotle's Philosophy of Living Nature*. pp. 31-32. WINGATE, Douglas. *The Mediaeval Latin Versions of the Aristotelian Scientific Corpus*. p. 91.

⁷¹ Srov. KISCHLAT, Harald. *Studien zur Verbreitung von Übersetzungen arabischer philosophischer*. s. 44-45.

⁷² Alexander Marr popisuje vliv a význam právě Aristotelova podobenství, stejně jako představ o řecké mechanice spojených s postavou Hérona z Alexandrii, pro renesanci, včetně významné recepce takovéto představy u dobových autorů, jež se projevila v kultuře Wunderkammer. Srov. MARR, Alexander. *Gentile curiosité: Wonder-working and the culture of automata in the late Renaissance*. In: EVANS, Weston, John, Robert and MARR, Alexander. *Couriosity and Wonder from the Renaissance to the Enlightenment*. s. 149-170.

⁷³ Srov. ECO, Umberto. *Hledání dokonalého jazyka*. s. 54-69.

⁷⁴ Více např.: IDEL, Moshe. *Ramon Lull and Ecstatic Kabbalah: A Preliminary Observation*. In: *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes*. Vol. 51, 1988. pp. 170-174.

minimálně od časů Pica dela Mirandoly se posunula představa matematické kombinatoriky z pozice čirého obrazu skutečnosti k mystické představě jejího samotného vytváření.⁷⁵ V textech Trithemia se pak objevovala v esoterické tradici kabalistiky třeba použitím figurek vymodelovaných z vosku a spojených s pro kabalu typickou mystikou jména napsaného na jejich čele. Čím dál častěji se začaly objevovat i různé mechanické kotoučové přístroje, které v duchy lullismu a kabaly byly schopné vytvářet složité šifry a kombinace znaků v přesvědčení vyšší duchovní shody mezi písmeny, věcmi a čísly a s předpokladem hermetického spojení univerza a materie tak působit skrze magii předmětů na celý kosmos. Kombinatorika křesťanské kabalistiky vůbec oplývala představami a v konečném důsledku i reálnými výtvary kotoučových mechanismů, při čemž zmínit lze kupříkladu slavného mága Giordana Bruna a jeho návrh pohyblivých soustředných kotoučů s důrazem na „nekonečnost“ možných kombinací nebo v jiném případě mechanismus Georga Harsdörffera vytvářející na 97 209 600 německých slov, samozřejmě včetně neexistujících, s pevným přesvědčením o jejich schopnosti označovat s pomocí takového kombinatorického jazyka vše jsoucí a tím i znak uvést v život.⁷⁶

Samotná židovská tradice, která v 15. a 16. století byla tak vlivná, je bohatá na příběhy vytváření umělých těl sloužících svým stvořitelům, jak je tomu ostatně i v již zmiňované klasické legendě o Golemovi. Jedná se pravděpodobně o starší babylonskou a egyptskou tradici, kde ostatně mechanické hračky a hříčky, stejně jako role bájných ožvlých bytostí hrály samy o sobě významnou mytologizující roli. Samotné slovo „golem“ označuje v hebrejštině nezpracovanou hmotu bez duše a s vrcholným středověkem se pak začalo prosazovat coby označení pro umělou bytost vytvořenou pomocí kabalistické magie.⁷⁷ Mělo se jednat o výtvar majivší sloužit vždy přání svého stvořitele, kterým mohl být zničen, usmrcen, rozbit, oživen, zkrátka dle libosti člověka samého. Tím se stal i předobrazem pozdějších frankensteinovských postav spojených se strachem z lidské domýšlivosti a následným obrácením uvolněné síly proti stvořiteli samému, jež je trestán za svou touhu přivlastňovat si schopnosti Boha. Zpětně bylo vytvoření takového umělé bytosti připisováno i zmiňovanému Albertu Velikému, který si měl z kovu sestrojít služebného robota, jak tomu je

---

⁷⁵ Srov. ECO, Umberto. *Hledání dokonalého jazyka*. s. 68., 111-112.

⁷⁶ Srov. *Tamtéž*. s. 109-131.

⁷⁷ Samotné slovo se dává do spojitosti s žalmem krále Davida, kde ve 139. verši, je možné číst slovo „golem“ jako zárodek: „*Tvé oči mě viděly v zárodku, všechno bylo zapsáno v tvé knize: dny tak, jak se vytvářely, dřív než jediný z nich nastal.*“ (Žalmy 139:16) Srov. GRYM, Pavel. *Pražský golem*. s. 9-10.

rovněž i v příběhu o rabínu Löwovi. Ve svém morálním obrazu předkládalo toto vyprávění nedokonalost lidského výtvoru, kdy při sebevětší snaze o přesnost a dokonalost, se vše nakonec zvrhává do podoby božího trestu. V židovské mystice, která od vrcholného středověku budila stále více zájmu u křesťanských učenců, bylo tedy možné nalézt podobný mytologický výjev stroje, jak tomu bylo i v případě Aristotela a jeho podobenství automatonu. Vyskytuje se zde přesněji ve dvou podobách a to v představě „merkavy“ (Božího trůnu z Ezechiellova vidění)⁷⁸ coby vozu (vehiculum) a právě automatonu Golema (homunculum).⁷⁹ Motiv vozu je pak možný najít ostatně i u Aristotela, kde kromě automatonu používá též přirovnání k vozíku ovládaného dítětem.⁸⁰

Ve vrcholně středověkém diskursu tak v pracích přicházejících s překlady řeckých a arabských přepisů vznikala jakási diskursivní základna, ze které se následně derivoval i moderní mechanistický dispozitiv těla-stroje, respektive rezóna matematického nástrojenství přetavivší se nakonec do podoby politické ekonomie. Samotná židovská kabala byla nazývána jako *Ars combinatoria*, na jejíchž matematických postupech měl být odhalen a následně ovládnut svět tvořený tajemnou jednotou číslic a počtů,⁸¹ a to včetně člověka a jeho tělesné schránky. Aristoteles myslel lidské tělo jako hračku v rukou všeprostupující duše, jako empiricky uchopitelné soustrojí a právě tato představa se v renesanci sloučivší se s esoterickou kabalistickou tradicí obohatila o původní koncept touhy takového tělo nejen popsat, ale jej tak i utvářet a ovládat. Právě zde lze tedy hledat kořeny diskursu osvícenské tělesnosti, implementující jednotlivé prvky matematických či matematizujících technik tvořících tak diskursivní aparát raně moderního vědění, jenž se stal v rámci stvrzování klasické politické ekonomie základním nástrojem biomoci integrace těl do systému nastupujícího kapitalismu.

Reálné snahy o vytvoření skutečného a nikoli pouze symbolicky autonomně jednajícího samochodu, podobně jak tomu bylo ve zmíněné legendě o Golemovi, se projevovali možná nejvýznamněji v touze po zkonstruování neomezeného zdroje energie, dokonale pracujícího stroje – perpetuum mobile. Stejně tak i zde inspirace přicházela spolu

---

⁷⁸ „I viděl jsem, a aj, žily a maso na nich se ukázalo, i kůže potaženy byly po vrchu, ale ducha žádného nebylo v nich.“ (Ez, 7, 8)

⁷⁹ Srov. NEUBAUER, Zdeněk. *Golem a další příběhy*. s. 65.

⁸⁰ Srov. BOS, P., A. *The Soul and Its Instrumental Body: A Reinterpretation of Aristotle's Philosophy of Living Nature*. pp. 37-38.

⁸¹ Srov. NEUBAUER, Zdeněk. *Golem a další příběhy*. s. 78-79.

s překlady arabských děl, kde je možné již kolem roku 1200 nacházet původem indické popisy samohybného kola máje věčného pohybu dostáhnout naplněním zčásti vodou a zčásti rtutí. Na počátku evropských pokusů o sestavení samohodných mechanismů stojí jméno francouzského stavitele a konstruktéra Villarda z Honnecourtu, který kolem roku 1235 načrtl vůbec první středověké perpetuum mobile. Významné byly pak i pozdější pokusy Pierra z Maricourtu s magnetitem, nerostem často považovaným za kámen mudrců, kdy vyvolaný pohyb měl zpodobňovat věčný pohyb kosmu.⁸² Zájem o pohybující se strojky a vůbec různé mechanické hračky začal být žádaným artiklem zejména šlechtických sbírek a Kunstkammer, kde získávaly své místo vedle podivuhodností a zajímavostí přírody, jako by se ve sbírce samé vyjevovaly ambice rozumu v jeho touze uspořádat veškeré jsoucno a ovládat tak síly přírody. Roku 1635 byl pak v Anglii králem Karlem I. udělen za sestrojení perpetuum mobile patent Edwardu Somerssetovi, jichž ale nakonec bylo uděleno do roku 1903 jenom v samotné Anglii na šest stovek.⁸³ Byl to tedy paradoxně pokrok v podobě zdůmyslňování technických vymožeností, který umožňoval konstrukci čím dál složitějších strojů, samohodů a mechanismů, jenž tyl z tradice okultních snů o stvoření umělé bytosti, ovládání kosmu skrze sympatie a antipatie astrálních sil, na jejímž počátku stály právě kabalistické vlivy a představy o magické moci matematické logiky – jakási tedy formy utopické technologie zmocňování se živoucího. Takže mezi předchůdce geometrické a matematické racionality 17. století můžou být počítáni určitě též mágové a alchymisté typu Cornelia Agrippy z Nettesheimu, Johna Dee, Thomase Campanelly, Cornelia Drebbiera nebo Roberta Fludda a mnohé další.⁸⁴ Slast ze samohodů, respektive z ovládání hmoty, tak přešla z roviny mystické fascinace do reálné moci ovládání přírody a světa pomocí myšlených pák a pérek jakéhosi velkého kosmického hodinového mechanismu.

Vůbec poprvé se podobenství světa k hodinovému přístroji objevilo u Mikuláše z Oresme v roce 1377, aby se postupně vrývalo do mentálních map renesančních učenců až nakonec v pseudoaristotelovské *Aristotelis Mechanica* Henriho de Monantheuila z roku 1599 se svět stal nejmocnějším a nejsložitějším strojem vůbec. Za stvrzení této představy monumentálního soukolí vesmíru je možné považovat Galileo Galilei a jeho spis *Dialog o dvou systémech*, kde umění inženýrství přírody završilo celý afirmativní proces mechanické

---

⁸² Srov. STANISLAV, Michal. *Perpetuum mobile včera a dnes*. s. 14-23.

⁸³ Srov. ETKIN, Valery. *Thermokinetics*. p. 230.

⁸⁴ Více: KANG, Minsoo. *Sublime Dreams of Living Machine*. pp. 55-102.

racionality.⁸⁵ Toto filozofické pnutí zosobňuje samozřejmě vedle Galilea nejvíce postava René Descarta (1596–1650) a jeho dualistického chápání světa v rozporu ducha a těla.⁸⁶ Materiální svět, stejně jako tělesná schránka, se stal experimentálním polem kategorizování světa a s ním i tělesnosti v perspektivě hydraulických mechanismů a nejvíce pak hodinových strojů coby nejsofistikovanějšího přístroje své doby, ovládavšího čas i každodennosti každého svého vlastníka. Jak ostatně sám Descartes píše:

„Hodiny složené z koleček a závaží stejně přesně zachovávají všechny přírodní zákony, když jsou špatně udělány a neukazují dobře, jako když po všech stránkách vyhovují přání svého původce. Tak také mohu se dívat na lidské tělo jako na stroj, tak upravený a složený z kostí, nervů, svalů, žil, krve a kůže, že i kdyby v něm nebyl žádný duch, přece by vykonával stejně všechny pohyby, které v něm probíhají bez působení vůle, a tedy i bez působení ducha.“⁸⁷

Tzv. kartesianismus předkládal svět jako geometrickou síť tvořenou mystickým rouchem matematických konstant, čemuž přidaly na významu později i přírodní zákony Isaaca Newtona, jenž prvotní spíše spekulativní karteziánismus oděl do empirického roucha verifikovaných fyzikálních konstant, jako předobrazu pravd hlásivší se modernity. Touha po konstrukci dokonalých strojů, jejichž funkce by nebyla omezována defekty (nemocemi), únavou či opotřebením materiálu se stávala hybnou silou osvícenského diskursu, jehož formace však nacházela svůj počátek v dílnách alchymistů tvořivším své homunkuly a kameny mudrců. Osvícenskou vizi dokonalého stroje často zosobňuje příklad pruského krále

---

⁸⁵ Pierre Hadot vidí počátek takového „prométheovského“ přístupu k přírodě ve spojení magickém myšlení a mechaniky, jak je možné pozorovat příkladně u Rogera Bacona, kdy se objevuje nový typ člověka „architekta-inženýra“, jenž se skrze „experiment“ stává „expertem“, tedy tím, kdo odhaluje tajemství přírody a využívá jej. Odpadnutí hermetického paradigmatu kosmu, kde svět tvořily sympatie a antipatie jednotlivých věcí, se s osobou Francise Bacona stává mechanika samostatnou technologií uchopování přírody. Společný cíl však zůstává stejný – opanovat veškeré jsoucné a ovládnout jej. Srov. HADOT, Pierre. *Závoj Isidin*. s. 107-150.

⁸⁶ Velká část z Descartových názorů, zejména ty popisující fungování lidského těla, jako třeba jeho teze o šišince jako sídle duše, byly rychle opuštěny. Nicméně jeho analytická geometrie a matematizace popisu viditelného světa jako mechanického soustrojí byly afirmovány jako základní nástroj iatromechanického medicínského diskursu. Nejedná se v zásadě o jeho geniální vynález, jak bylo možné pozorovat u starších autorů, jako u Mikuláše Koperníka či Galilea Galileje, kdy šlo v zásadě o obecnější trend jakéhosi vrývání mechanicismu do mentality raně novověkého diskursu a to jak v případě racionalistů typu Francise Bacona či Descarta, tak okultních badatelů a alchymistů. Více o Descartesově filosofii a metodě: DES CHENE, Dennis. *Spirits and clocks: machine and organism in Descartes*. Ithaca, 2001.

⁸⁷ DESCARTES, René. *Úvahy o první filosofii*. s. 113.

Fridricha Velikého a jeho záliby v pohyblivých automatech, loutkách a vojáčkách, které se ve finále tolik podobaly pohybu a chování jeho reálným regimentům.⁸⁸ Nutno říci, že nebyl v této době sám. Legendárními se staly automatony švýcarského hodináře Pierra Jacqueta-Droze (1721–1790). Jeho mechanický samochod zkonstruovaný roku 1772 byl a je ukázkou jakéhosi prvního protopočítače, jenž dokázal namáčet brk do kalamáře, sledovat psaný text a sepsat tak samostatně až 40 znaků. Jedná se o nejsložitější mechanismus z dílny slavného konstruktéra, který kromě jiného dokázal sestavit i automatony malujícího kreslíře, hudebnice nebo štěkajícího psa coby „pasteveckých hodin“. Druhým neméně významným byl i Jacques de Vaucanson, hlavní konstruktér takovýchto „hraček“ na francouzském dvoře, jehož výtvořiny vzbuzovaly na svou dobu neobvykle precizní iluzi pohybu a autonomního jednání, a to včetně vizuální podobnosti. Původně byl lékařem, kterážto znalosti využíval pro přesvědčivost i maximální napodobení a není ani neznámou, že to byl právě on, kdo si na základě svých inženýrských zkušeností se samochodnými přístroji uvědomil využitelnost automatizace v rámci zaostalé francouzské průmyslové výroby, kdy mimo jiné je jedním z vynálezců tkalcovského stavu. A stejně tak to byli právě tyto dva konstruktéři, kteří o století později inspirovali kromě jiných i Hermanna von Helmholtze (dále v kapitolách 3. a 4.), krucální postavu v posunu vnímání tělesnosti v moderní době.⁸⁹

Stejně jako snili renesanční alchymisté a kabalisté o schopnosti vytvořit stroje a mechanismy, s jejichž pomocí by si mohli podřídit svět, s osvícenstvím a moderní vědeckou racionalitou se poprvé dařilo učinit tomuto babylonskému snu zadost. Podobně jako v předcházející době v případě golemických představ, sílil v 18. století čím dál větší zájem o onu „zárodečnou tvárnou hmotu“, zvěčněnou karteziánským tělem a jeho rozpohybovatelností a tím i ideální využitelností, ostatně jako v případě Aristotelova „počátečního doteku“ přiváděvšího k životu lidské automatony a vpravdě celý svět.⁹⁰ V 18.

---

⁸⁸ Srov. FOUCAULT, Michel. *Dohlížet a trestat*. s. 205-206.

⁸⁹ Srov. KANG, Minsoo. *Sublime Dreams of Living Machine*. p. 108.

⁹⁰ „It is possible, then, that A should move B, and B move C; that, in fact, the case should be the same as with the automatic machines shown as curiosities. For the parts of such machines while at rest have a sort of potentiality of motion in them, and when any external force puts the first of them in motion, immediately the next is moved in actuality. As, then, in these automatic machines the external force moves the parts in a certain sense (not by touching any part at the moment, but by having touched one previously), in like manner also that from which the semen comes, or in other words that which made the semen, sets up the movement in the embryo and makes the parts fit by having first touched something though not continuing to touch it. In a way it is the innate motion

století pak postupně atrofovalo abstraktní pojetí duše, kdy s vitalismem a materialismem se stávala sama hmota nejen rozpohybovatelnou, ale i kvalitativně měnitelnou ze své podstaty. Mezitím, co Descartes ještě chápal matematické závěry jako pomyslné příčiny jevů, které dávají člověku praktickou jistotu v jeho životě, neboť absolutní jistotou je pouze Bůh,⁹¹ s osvícenstvím se staly pravdami aristotelovského řádu racionalizovaná pravda matematických a fyzikálních zákonů,⁹² nad jejichž reprodukcí získaly kontrolu instituce osvěcenského vědění. Ty se též zhostily role distributora vědění dbajícího o správnost a normálnost tím přetvářeného světa, jehož nezbytnou součástí byl i dozor nad lidskými těly. Nejslavnějším příkladem takového materialistického stvrzení podřízení vnější i vnitřní podstaty materie rozumu je explicitní kategorizace lidského těla coby mechanického stroje v díle francouzského lékaře Julienu Offraye de La Mettrieho (1709–1751), který na svou dobu krajně provokativně popsal tělesno v předpokladu jedné jediné materiální substance. V roce 1748, kdy vydal své nejslavnější dílo *Člověk stroj*, se rozhodně nesetkal s kladným přijetím⁹³ a vlastně se nestal ani nikterak slavným a čteným autorem na rozdíl od svých mnohých kolegů, přesto právě takovéto lidské tělo, chápané skrze dobovou ideální představu hodinového mechanismu,⁹⁴ nově obohacovanou o sílu elektrické energie, stálo na počátku utvoření moderního biologického těla, ovládnutí každého jeho detailu, sofistikovavší tak v sobě podobu jednoduchých soustav samochodů po představy počítačového mikroprocesoru – od hodinek přes motor a továrnu až po počítačový systém.

2.2 Od hodinek k motoru

Jak se vlastně tato mechanizace lidského druhu však mohla stát hegemoniální? Nebylo by jí lepší vnímat pluralitně jako jedno z paradigmat doby, mající v jádru, řečeno Thomasem

---

that does this, as the act of building builds the house.“ ARISTOTLE. *On The Generation of Animals*. In: Delphi Complete Works of Aristotle. Book 2, 1.

⁹¹ Srov. HADOT, Pierre. *Závoj Isidin*. s. 133-134.

⁹² Hadot chápe tuto racionalizaci za podobu aristotelovského principu úspornosti; příroda sleduje určitý cíl, nepřipouští neukončenost, v přírodě není nic zbytečné, je „šetrný hospodář“. V mechanistické fyzice 17. a 18. století nabyla tato představ konkrétní podoby v principu nejmenší akce, kdy s minimem prostředků je dosahováno optimálních výsledků. Jedná se vpravdě o zárodek homo economicus, který těží z maxima možností, jež se nabízejí. Srov. HADOT, Pierre. *Závoj Isidin*. s. 184-189.

⁹³ Spíše se setkal s radikálním opovržením, až odsouzením, jako tomu bylo například i stran slavného Voltaire. Srov. RISKIN, Jessica. *Medical Knowledge. The Adventures of Mr. Machine, with Morals*. In: *A Cultural History of the Human Body. In the Age of Enlightenment*. p. 480.

⁹⁴ „*Tělo je hodinkový stroj, lymfa je jeho hodinářem.*“ LA METTRIE, Julien Offray de. *Člověk stroj*. s. 79.

Kuhnem, v historické perspektivě spíše náhodný status?⁹⁵ Lze se s touto otázkou vyrovnat také způsobem, kdy je problém paradigmatické změny stavěn jako přirozený evoluční proces racionalizace tělesnosti přecházejícího od primitivních totemistických praktik až po sofistikovaný racionalizovaný popis fungování lidského těla a přírody jako reálného obrazu skutečnosti. Takováto definice by však byla příliš zjednodušující a nepostihovala by plně sociální kontext společenské změny, stejně jako dynamiky samotného utváření těla v dlouhodobé perspektivě. Za explikativnější je možné vzít modernizační model, ve kterém je proces racionalizace chápán jako strukturní afirmativní proces, kdy spolu s prosazující se politickou ekonomikou, ze sociálního prostoru, jakoby předdefinovaného geometrizovaným tělesem 17. století, zmocňuje pojetí těla jako výrobní jednotky. Spíše symbolicky tak počínaje Adamem Smithem, avšak reálně v rámci dlouhodobého vývoje pozorovatelného de facto od 17. století, se stávalo formující se paradigma trhu hlavním regulátorem výkonu moci, slovy Micheala Foucaulta – „místem výroku pravdy“⁹⁶ – kdy napříště nemělo být nic, a tím pádem ani lidská schránka, ušetřeno moci ekonomizace. Moderní tělo tak postupně získávalo podobu uzpůsobenou pro rekonstruování, vyrábění, ovládání, podřízení a kontrolování, všechno za účelem zužitkování jeho produktivních sil v systému výroby a směny. Takováto biopolitika formující se v průběhu 19. století tím jde ruku v ruce i s etablováním nové vědy o řízení lidských zdrojů – technologii ovládání lidských těl.⁹⁷

V 18. století disciplinace těl podléhala vzoru mechanického automatonu, jako ideálního obrazu pochodujících šiků pruských vojáků, nešlo však již jen o nástroj určený k boji, těla vystupovala stále častěji v logice pracovní síly o určité životnosti, produktivitě, schopnostech a v neposlední řadě o určité vlastní směnitelnosti. Zvětčování těl lze tedy chápat nejen jako výrobní disciplinaci, ale, řečeno marxisticky, coby zezbožnění lidského těla, kdy každá náležitě klasifikovaná součástka, pohyb, výtvar se stává potencionálně směnitelnou kategorií. Proces je nutný pojímat, jak již bylo předjímáno, nikoli v pojetí krátkých revolučních zlomů, nýbrž v dlouhodobém procesu postupného stvrzování společenské struktury. Moderní konstrukce tělesnosti může sloužit jako ideální příklad takového kontinuačního vývoje v dlouhém časovém úseku, respektive formování těla coby výše zmíněného produktu vytvářeného za účelem utilitární potřeby kapitalistické výroby, na jejímž prazákladu stály sny o dokonalých strojích, oživé hmotě a stvořených homunkulech. Je

---

⁹⁵ KUHN, Thomas S. *Struktura vědeckých revolucí*. Praha, 1997.

⁹⁶ Srov. FOUCAULT, Michel a SENELLART, Michel, ed. *Zrození biopolitiky*. s. 40.

⁹⁷ Srov. FOUCAULT, Michel. *Dohlížet a trestat*. s. 200-201.

možné trochu zjednodušeně říci, že těmto původně vlastně fantaskním představám dala doba Newtona a Descarta nástroje k jejich realizaci, které později afirmací politické ekonomie jim byl dán i jejich účel. Etablující se věda o řízení lidských zdrojů tento proces nakonec v 19. století definitivně završila, ostatně stejně jako vývoj institucionalizace dohledu nad lidskými těly, jejich živoucností, jako základní stavebního kamene dispozitivu kapitalismu.

Tento proces lze sledovat v historickém kontextu spolu s postupem průmyslové revoluce a s ní vzrůstavší niterné potřeby po zefektivnění využívání lidského potenciálu při zvyšujících se nárocích moderní industriální výroby, na které již v tomto směru primitivní osvětské techniky dohledu a trestu přestávaly stačit. Anson Rabinbach, který se hlouběji zabýval tématem etymologie lidského těla jako mechanického stroje a jeho postupnému přechodu k analogii spalovacího motoru, ve své práci *The Human Motor* popisuje podrobně vztah racionalizace průmyslové výroby v kontextu vymizení potřeby člověka morálně řízeného náboženským katechismem s nárůstem poptávky po konstantně pracujícím mechanickém stroji nepodléhajícímu únavě, nemocem ani ztrátovosti – „*skutečné perpetuum mobile industriální revoluce 19. století*“.⁹⁸ Jako nástroj zdokonalování technik ovládání a kontrolování lidské činnosti se tak aktivizoval vědecký zájem nikoli již jen o práci, nýbrž o pracovní sílu, jako samostatnou kategorii.⁹⁹ Otázka výkonnosti pracovní síly vedla k přenesení významu morálního pojmu „zahálka“ (idleness) k více analytické kategorii „únava“ (fatigue), jež se zejména v druhé polovině 19. století stala zároveň nosnou ideou vznikavšího vědeckého diskursu řízení lidských zdrojů. Průmyslová revoluce 19. století tak implikovala původní jednoduchou strategii založenou na hodinovém strojku do konceptu mnohem složitějších mechanických soustav, z nichž nejpřednější se staly bezesporu parní stroj a spalovací motor, od nichž se následně odvíjela i celá diskursivní formace moderního lidského těla jako motoru.

Na symbolický počátek zvědečtění lidské produktivity klade Rabinbach velikou postavu pruské přírodovědy, fyzika a fyziologa Hermanna von Helmholtze (1821-1894) zosobňovavšího vítězství dobového materialismu nad doznívavším vitalismem. Jeho zkoumání termodynamického fungování vedlo takřka k revoluční definici zákonů o zachování energie, které v návaznosti na tradici mechanicko-materialistického pojetí 17. a 18. století kromě jiného vystavily i v kritice starší představy o konstantním charakteru lidské výkonnosti.

---

⁹⁸ RABINBACH, Anson. *The Human Motor*. p. 5.

⁹⁹ Podle Rabinbacha se jedná o niterný produkt 19. století, jeho fascinací energií a pohybem na jedné straně a vědeckým materialismem na straně druhé. Srov. RABINBACH, Anson. *The Human Motor*. pp. 4-5.

Helmholtz využil příkladu perpetuum mobile, kdy zpochybnil možnost vytvoření nějaké neomezené energie ex nihilo, jak tomu bylo v tradičních příbězích popisovavších takovéto výtvoř, nýbrž popsal pohyb energie jako směnu v koloběhu přírody samé. Stejně tak i fyzickou sílu popisoval podle fyzikálních a chemických měřitek jasně určující množství energie vznikající v těle každého člověka.¹⁰⁰ Paradoxně tak vynesl sen o perpetuum mobile z jeho alchymického snu a umožnil tak jeho reálné uskutečnění v podobě optimalizace energetické výměny za účelem maximalizace výkonnosti daného mechanismu. Konec paradigmatu konstantní lidské výkonnosti patrného ještě u Adama Smitha vedl k přepočtu dispozitivu klasické politické ekonomie, které bylo umožněno nově započítat oscilaci lidské výkonnosti coby ekonomické kategorie. Pochybnosti o původní konstantě a její přehodnocování lze však nalézt již v pracích starších politických ekonomů, jakými byli třeba matematik Baron Ch. Dupin, Charles A. Coulomb nebo Pelligrin Rossi, kdy otázkou byla zejména věc nadřazenosti některých národů v produktivitě práce. Tím, kdo pak podle Rabinbacha završil přechod od paradigmatu „práce“ k paradigmatu „produktivity“, byl Karel Marx, jenž popsal pracovní sílu právě v helmholtziánském duchu ekonomie lidské energie.¹⁰¹

Nově vzniknuvší diskurs řízení lidských zdrojů zdokonalil původní disciplinární moc osvěcenské racionality, jež udávala normy a regulativy odstraňující v kontextu pracovní morálky hlavně lenost a neposlušnost. Biopolitika průmyslové modernity vytvořila již aparát přímé regulace lidských těl jako biologického celku podřizovavšího regulaci živoucnost celého obyvatelstva na daném území.¹⁰² Nové vědecké vynálezy druhé poloviny 20. století umožnili precizní uchopení této snahy po ovládnutí lidských těl a to zejména v podobě jejich obrazové reprodukovatelnosti. Etienne-Jules Marey (1830–1904) tak poprvé podrobně systematizoval lidský pohyb jako mechanizované činnosti za pomoci svého chronografu, kdy jeho dílo *La machine animale* se stalo ve všech směrech doslova revolučním.¹⁰³ Těla uváděná do pohybu v hypnotizující harmoničnosti, o které se mohlo Vacausonovi a jeho jednoduchým

---

¹⁰⁰ Srov. PLHÁKOVÁ, Alena. *Dějiny psychologie*. s. 79.

¹⁰¹ Srov. RABINBACH, Anson. *The Human Motor*. pp. 69-74.

¹⁰² Více o pojetí disciplinární moci a biomoci ve Foucaultově díle: TINKOVÁ, Daniela. *Biomoc a „politická anatomie lidského a společenského těla“*. Foucaultův koncept „biomoci“ ve vztahu k otázce modernizace státu, zrození humanitních věd a medikalizace společnosti na přelomu 18. a 19. století. In: STORCHOVÁ, Lucie, ed. *Conditio humana*. s. 121.

¹⁰³ Fascinace zaznamenaným pohybem ovlivnila zejména futuristické umělecké hnutí, kdy kupříkladu roku 1913 v návaznosti na Mareyho vydal Anton G. Bragaglia svou knihu *Fotodinamismo*, v níž postuloval své teze o ne-skutečnosti nepohybujícího se těla. Srov. RABINBACH, Anson. *The Human Motor*. p. 115.

samochodům jenom zdát, v přesném sledu jednotlivých kroků při uchopení času pohybujícího se těla, jako základního kroku k jeho modernizaci. Podobenství spalovacího motoru, případně parního stroje, lze hledat i v dílech zaměřujících svou pozornost na výkonnost svalových vláken v závislosti na jejich výživě – palivu. Poprvé se tak začala zkoumat dělnická strava nikoli v její schopnosti pouze udržovat pracovní sílu, nýbrž jí též zdokonalovat, kdy brzy ústřední roli získala hlavně na bílkoviny bohatá strava. Do této doby se datuje tak tvorba prvních dietetických žebříčků definujících ideální poměr včetně potřebného množství živin, které tělo má přijímat v klidu i ve výkonu za účelem své funkční optimalizace. V neposlední řadě pak boj s únavou lidského materiálu probíhal i silou medicínské racionality, kdy se objevily třeba četné pokusy o „očkování“ lidí za účelem zabránění únavě. Jindy zase byla měřena intenzita svalových stahů, jako třeba v případě Itala Angela Mossa, jenž dokázal svým ergografem měřit intenzitu svalových stahů a z toho následně odvozovat rychlost tělesného opotřebení, aby tak bylo možné touto cestou i objektivizovat fyziologickou únavu jako de facto nemoc oddělitelnou od subjektu samého.¹⁰⁴ Za vyvrcholení těchto snach může být v konečném důsledku označen samotný vznik managementu práce jako etablované vědy o řízení lidských zdrojů, kde nad ostatní jména vystupuje veliký symbol, jenž dal vlastně název celému jednomu období biopolitické rezony moderní kapitalistické společnosti, filadelfský inženýr a technik Frederick W. Taylor (1856–1915).

Jeho práce *Zásady vědeckého řízení* z roku 1910 se stala paradigmatickým dílem, jež v sobě stvrdilo předchozí helmholziánské snahy o „zvědečtění“ lidské činnosti a ekonomickou potřebu zvyšovat produktivitu práce. Nejen on sám, šlo o větší dějinný fenomén shrnující v sobě celé výzkumné týmy více či méně paralelně pracující, a tak v obecném měřítku posunuvší limity moci dosavadní vládnoucí politické rezony a nabyvší tak podoby známé pod názvem *taylorismus* – slovy Taylora:

*„Dříve byl na prvním místě člověk, napříště musí být na prvním místě soustava. Ovšem, to nikterak neznamena, že bychom se mohli obejít bez velkých lidí. Naopak – prvním zřetelem každé dobré soustavy musí být vytvářet znamenité lidi, a právě v soustavném řízení se dostane nejlepší člověk na vrchol jistěji a rychleji než dříve.“*¹⁰⁵

Paradigma jakoby kopírovalo geometrismus disciplinační moci 18. století, kdy byl shledáván přímý vztah mezi nízkou úrovní řízení, tedy vysokou mírou autonomie pracovníka

---

¹⁰⁴ Srov. *Tamtéž*. pp. 128-145.

¹⁰⁵ TAYLOR, Frederick Winslow. *Zásady vědeckého řízení*. s. 10.

ve výrobním procesu, a nízkou produktivitou práce, při čemž se autorita zaměstnavatele (řídícího) nevztahovala na systematizaci či verifikaci vykonávaných konkrétních činností.¹⁰⁶ Zavedením tzv. „taylorovy soustavy“ se zcela negovala jakákoli autonomie dělníka v organizaci vlastní práce, stejně jako samotná znalost výrobního procesu. Bylo však tak možné poměrně rychle a efektivně mobilizovat do průmyslové výroby armády příšedších migrantů z venkova, jež byli často nekvalifikovaní a negramotní, a kteroužto reorganizací práce tak dosáhnout snížení výrobních cen výsledného produktu. Celý organismus průmyslové výroby a jeho co možná neoptimálnější, tj. nejziskovější, funkce se tímto staly objektem přicházejší instrumentality řízení lidských zdrojů. Roku 1907 se Taylor osobně setkal s dalšími dvěma velkými představiteli tohoto raného období vědeckého řízení práce, kterými byli manželé Gilbrethovi, čímž se Taylorovi ideje mohly afirmovat spolu s rozvinuvším se fyziologickým a kineziologickým diskursem mapovávším v jednom případě energetickou výměnu a v druhém lidský pohyb.¹⁰⁷ Technické vzdělání u Franka a psychologické u Lilli Gilbrethových posunulo diskurs této biomocenské technologie od pouhých studií a ustalování nauk o pohybu a energii k reálné expertíze na pracujících jedincích. Svá pozorování postavil na určování optimální pohybové činnosti během přenášení a pokládání cihel s cílem určit, při jakém pohybu je možno docílit nejefektivnější pracovního výkonu a eliminovat tak nadbytečnou, a tím pádem i ztrátovou, činnost. Vynálezem mikrochronometru byl schopný vytvořit a následně zpracovat 2000 snímků pohybu za minutu, čímž dokázal téměř v úplnosti podřídit pohyb lidských těl potřebám ekonomické instrumentality.¹⁰⁸

Za vrchol této druhé mechanistní vlny racionalizace, která nota bene stála u zrodu pásové průmyslové výroby, jsou považovány principy automobilového průmyslníka Henry Forda (1863–1947), od něž se odvozuje i název biopolitické rezony typické pro většinu 20. století – „fordismus“. Ten nebyl jen dalším inovativním přístupem optimalizace výroby, nýbrž šel v konjunkci s taylorismem (a později keynesiánstvím) jako výraz stvrzení masové výroby

---

¹⁰⁶ Taylor definoval pět základních principů vědeckého managementu takto: 1) rozdělení úkolů mezi manažery a dělníky 2) použití vědeckých metod k nalezení optima pracovního procesu 3) vědecký výběr pracovníků pro jednotlivé pozice 4) zaškolení přijatých pracovníků na příslušnou pozici 5) dozor na pracovníky pomocí hierarchie autorit. Srov. DĚDINA, Jiří a ODCHÁZEL, Jiří. *Management a organizování firmy*. s. 130.

¹⁰⁷ Srov. ŘEHOŘ, Antonín. *Základy teorie a praxe řízení*. s. 18.

¹⁰⁸ Použitím takovýchto filmů zkonstruoval Gilbreth trojdimenzionální strunný model pohybu, čímž rozložil pracovní úkon do nejmenšího detailu. Srov. GEORGE, Claude S. *The History of Management Thought*. pp. 99–101.

udávající rytmus doby nastupujícího konzumního charakteru moderní společnosti.¹⁰⁹ Inspirací pro tuto novou formu racionalizace průmyslové výroby v jeho automobilovém závodě ve státě Michigan byla chicagská jatka, kde na běžícím pásu byla kus po kuse bourána těla jednotlivých zvířat. Zavedením montážní linky a inkorporací Taylorových metod mohla organizace práce dojít masové produkce průmyslové výroby, v tomto případě automobilů, kdy jenom Fordu T bylo do roku 1929 vyrobeno na 15 milionů kusů. Ford si však uvědomil další podstatný prvek budoucí konzumní společnosti a to, že masová produkce si nutně žádá i trh masových spotřebitelů. Roku 1914 se rozhodl zvýšit plat svým zaměstnancům na celých 5 dolarů za den, což jim mělo umožnit dosažení takové životní úrovně, jež by jim samotným zajistila i vlastnictví vyráběného auta. Kromě toho vysoká mzda umožňovala pacifikaci veškerých odbojných aktivit dělníků a zajistit tak striktní disciplínu celé výroby.

Nová forma disciplinace lidských těl probíhala také v podobě nasazení armády sociálních pracovníků, kteří měli zajistit užitečnost organizace každodennosti pracujících pro výrobu i mimo továrnu. Snížily se v mnoha ohledech tak třecí plochy mezi dělníky a manažery, rychlost práce byla určována napříště montážní linkou, čímž nebylo třeba represivního tlaku v podobě pobízení k vyšší výkonnosti. V tomto již zcela komplexním systému výroby byla dokončena transformace těla na inherentní racionalizovaný segment celého výrobního procesu do formy stroje.

„Podnik znamená spojení lidí a strojů za účelem výroby zboží, a obojí – jak lidé tak i stroje – potřebuje oprav a náhradních částí.“¹¹⁰

Analogicky k Fordově výrobní lince pracovala i jeho firemní nemocnice, kam lidské tělo dorazilo k příjmu, šlo vždy o komplexní kontrolu, a putovalo od jednoho specialisty k druhému, než došlo k výsledné diagnóze a „opravě“. Chod nemocnice byl organizován tak,

---

¹⁰⁹ Inovativnost Henry Forda lze ukázat na jeho shrnutí třech zásad jeho ideje průmyslové automobilové výroby:

*„1) Seřadte nástroje i dělníky v pořadí prací, jež mají vykonati, tak, aby každá částice při sestavování konala cestu co nejkratší. 2) Používejme klouzavých drah nebo jiných dopravních prostředků, aby dělník mohl po skončené práci odhoditi částici, na které pracoval, vždy na totéž místo, jež se ovšem musí nalézati v bodě co nejvýhodnějším. Dle možnosti využijeme tíže, abychom dotyčnou částici dopravili k nejbližšímu dělníku. 3) Používejme pro sestavování pohyblivých drah, které dopravují částice určené k sestavení ve vhodných mezerách. – Čistým výtěžkem uplatnění těchto zásadních pravidel jest omezení požadavků, kladených na myšlenkovou činnost dělnictva a zmenšení pohybu dělníků na nejmenší možnou míru. Každý dělník dle možnosti koná pouze jedinou práci, spojenou s jedním a tímž pohybem.“*FORD, Henry. *Můj život a dílo I. díl.* s. 121.

¹¹⁰ FORD, Henry. *Můj život a dílo II. díl.* s. 89.

aby došlo k anihilaci všech zbytečných pohybů, stejně jak tomu bylo v jeho automatizované továrně.¹¹¹ Kompenzace biologických nedokonalostí lidského stroje byla v centru zájmu i samotného Forda, tj. jak udržet tento stroj funkční i v případě, kdy dojde k „poruše“, neboť repetitivní práce umožňovala nasazení i lidské pracovní síly s určitým tělesným postižením, popřípadě se zraněním. Činil pokusy s lidmi upoutanými na lůžko, kteří však mohli sedět a tak připevňovat příkladně matice na poutka, kdy ve finále měl být setřen rozdíl vůči předchozí produktivitě práce. Výroby se tak mohli účastnit lidé hluchoněmí, tuberkulózní, s amputovanou končetinou aj.¹¹² Vládnoucí představa v sobě stvrzovala mechanistní paradigma skrze anatomické a medicínské studie kanalizující jakékoli projevy poruchovosti takovýchto lidských strojů, v případě nutnosti jejich nejrychlejší opravy pro udržení ve výrobním procesu.

Henry Ford a Frederick Taylor jsou skutečně hlavními symboly tohoto procesu motorizace lidských těl, ale jak bylo předestřeno, šlo o složitější vývoj stvrzování celkové diskursivní formace, která minimálně již 17. stoletím počínaje dostávala svou jasně mechanizovanou a automatizovanou podobu. V soudobém managementu je tato disciplinační moc označována často pojmem *downskilling*, tedy kdy maximalizace implementace sofistikovaných technologií do výroby degraduje dělníka (minimalizace individuální autonomie v rámci výroby) na pouhou parciální mechanickou součástku. Sociologie zase používá název „systémem nízké důvěry“, kdy se náplň práce „*odvozuje od strojů a stanovuje ji vedení podniku. Dělníci vykonávající pracovní úkoly jsou pod pečlivým dohledem a dostávají jen málo prostoru pro samostatné rozhodování. Má-li být zajištěna pracovní disciplína a vysoce kvalitní standardy výroby, jsou zaměstnanci těchto podniků neustále monitorováni pomocí různých systémů dohledu*“.¹¹³ V centru pozornosti byly pouze výroba a výrobek – jeho cesta od dílčích součástí a surovin až po výsledný produkt. Celá záležitost se měla podobat dokonalosti práce motoru, kdy šlo o nepřerušovanou operaci, jednotlivé úkony (u Forda jich bylo na například 8000) byly přesně logicky navazující, určeny byly i jednotky času, které udávaly tempo výroby. Člověku přirozená lidská mysl, jak o ní psal Descartes, neměla již ve fordistickém výrobním organismu místo. „*Popírám jsoucnost nemožností. (...)*

---

¹¹¹ Srov. FORD, Henry. *Můj život a dílo III. díl.* s. 40.

¹¹² „*Dle poslední statistiky zaměstnanců bylo u nás 9563 lidí, kteří byli tělesně podprůměrní. Z těch 123 mělo pochroumané nebo amputované paže, předloktí nebo ruce. Jeden bezruký, 4 úplně slepí, 207 bylo jednookých, 253 bylo na jedno oko úplně slepých, 37 hluchoněmých, 60 stížených padoucníci, 4 beznozí, 234 bez jedné nohy. Ostatní menší vady.*“ FORD, Henry. *Můj život a dílo II. díl.* s. 17 – 18.

¹¹³ GIDDENS, Anthony. *Sociologie.* s. 814.

Technický výcvik a to, co zoveme průměrnou zkušeností, představuje seznam nezdarů, které však nejsou chápány dle své skutečné ceny, nýbrž jako naprosté okovy pokroku,“ píše Ford.¹¹⁴ Tvůrčí myšlení a vůbec duševní činnost jsou v rámci fordistické výroby pojímány, jako práce, jež jde „špatně na odbyt“.¹¹⁵ Celý takovýto proces byl triumfálním, předvídatelným, automatickým, efektivním, komplexním, výjevem moderní industriální moci. Jak píše Rudolf Kučera, jednalo se o „estetickou oslavou modernity, příležitostně doplňovanou lidskými těly“.¹¹⁶ Tělo tímto pozbylo svou původní mystičnost, stejně ale jako osvěcenskou individualizovanost, těla se ve své mnohosti stala jasně definovanou jednotkou využitelné výrobní síly o různé míře výkonnosti a životnosti. Není alternativy, jak píše sám Gilbreth:

*„Co se stane s neschopným dělníkem? Není vyloučen z trhu práce? Jest zde několik možností: a) Může býti tak vyučen, že se stane velice schopným. b) Jeho výkonnost se zvětší, ať je to při čemkoli. c) Může býti přeložen k práci, pro kterou se lépe hodí. d) Může býti umístěn při takovém druhu práce, která nebyla systemisována. Nestalo se dosud, že by zavedení Taylorova systému způsobilo větší nezaměstnanost.“*¹¹⁷

Velké množství z těl, které osvícenství, jak popisoval Foucault, vyloučilo z podílu na modernizaci, se tak stvrdily jako pevné součástky kapitalistického výrobního procesu, bez ohledu na původní sílu vyloučení samého.

---

¹¹⁴ FORD, Henry. *Život a dílo II. díl*. s. 130.

¹¹⁵ Srov. *Tamtéž*. s. 7.

¹¹⁶ KUČERA, Rudolf. *Život na příděl*. s. 63.

¹¹⁷ GILBRETH, Frank Bunker a GILBERTH, Lillian Moller. *Základy vědeckého řízení práce*. s. 40.

3. Tělo mezi tradicí a modernitou

3.1 Zánik tabu a propuštění těl

Přestože kořeny mechanismu paradigmatu lidského stroje je možno pozorovat nejpozději od 18. století jako jeden ze základních pilířů dispozitivu osvícenského diskursu, k reálnému ovládnutí individuálních lidských těl, jak to dokázala moderní vědecká racionalita až v době fordistické a tayloristické revoluce, mohlo dojít až s rozvolněním sakrálních pout obepínavších tradiční předosvícenskou tělesnost. V předcházejících dobách byla lidská schránka jedním z nejobvyklejších polí, na kterém se konstruovala podoba tělesné praxe tradiční společenství v podobě ponižování hříšného a slabého obalu nesmrtelné lidské duše, jak tomu bylo typicky pro středověkou a později barokní zbožnost, nebo jindy zase ve velebení její krásy, harmoničnosti coby nedílné součásti duše a kosmu jak tomu bylo třeba v renesanci.¹¹⁸ Stejně jak různá společenství pracovala s různými technikami označování těl (tetování), zahalování/obnažování, zkrátka formami majícími ve své podstatě mystickou symboličnost a stvrzovaly tak vládnoucí řád světa v mentalitě svých členů. Lidská těla tak často stála mimo viditelné, mluvené, povolené, popřípadě tak byla poslušna ritualizaci omezení prostoru, času, místa, vzezření či jejich kombinací – v dějinách měla úlohu určitého *tabu*.

Tabu¹¹⁹ neboli akt sakrálního zákazu, tvořil i jeden ze základních pilířů legality tradiční společnosti,¹²⁰ je spojen s faktorem sdíleného strachu a představy určitého trestu a stigmatizace, resp. „znečistění“, jež se vztahuje na široké spektrum každodenní praxe, např.

---

¹¹⁸ Srov. LENDEROVÁ, Milena, TINKOVÁ, Daniela a HANULÍK, Vladan. *Tělo mezi medicínou a disciplínou: proměny lékařského obrazu a ideálu lidského těla a tělesnosti v dlouhém 19. století*. s. 18-19.

¹¹⁹ Pojem *tabu* pochází z Polynésie a do našeho povědomí se dostal během objevných plaveb Jamese Cooka v 2. polovině 18. století, který se s pojmy jako „*tabu*“ a „*mana*“ setkal poprvé na ostrově Tonga, kdy jej fascinovala zvláštní ritualizace každodennosti místních obyvatel skrze striktní hierarchii zákazů a pravidel. Samotnou etymologií výrazu se zabírala a zabírá řada učenců, jedna z nejcitovanějších pochází od amerického lékaře Edwarda Shortlanda, který pojem rozložil na „*ta*“ = „označovat, dávat znamení“ a „*pu*“ = „intenzivní, mocný“, a to ve smyslu nedotknutelný. S pojmem *tabu* je přímo spojeno i tajemné *mana*, který se již tolik neujal v obecných jazycích, ale jehož význam „*to, co je neobyčejně mocné*“ či „*nadpřirozená síla*“ dostatečně demonstruje stav, kdy „*čím více mana, tím větší tabu*.“ Srov. KRAFT, Hartmut. *Tabu: magie a sociální skutečnost*. s. 30.

¹²⁰ Srov. WEBER, Max a HAVELKA, Miloš, ed. *Metodologie, sociologie a politika*. s. 154 – 168.

jídlo, předměty, vztahy, osoby, činnosti nebo slova.¹²¹ Jak již bylo výše řečeno, takové je tabu i identitotvorným nástrojem konstrukce kolektivní identity daného společenství, jak píše i Hartmut Kraft, podle nějž je vlastně samotným univerzálním základem solidarity ve smyslu imperativu „vyhnout se“, coby psychosociálního mechanismu překonávání sociálních konfliktů, s jehož pomocí se udržuje individuální i kolektivní vědomí – „*toto ke mně/k nám nepatří*“. Překročením takového tabu se stává jedinec sám tabu, je vyloučen z pospolitosti, kdy v jádru takovéto konfrontace je nejen konflikt se skupinou, ale i se sebou samým, s vlastními individuálními představami, svou totožností, kterou v tradici Freuda přisvojuje emoční vztaženosti k členům rodiny. Proměnlivost a dynamiku tabu v moderní společnosti spojuje se symbolickou rolí jedince – vysoký symbolický statut („vysoké mana“) dokáže narušit stávající mocenskou strukturu. Předkládá tak zajímavou, leč blíže nespecifikovanou, dynamiku mana a tabu, kdy nové tabu automaticky zvyšuje mana svých zastánců.¹²²

V historiografické perspektivě můžeme téma takového tabu ve vztahu k tělesnosti interpretovat u četných autorů. Za asi nejvýznamnější lze určitě pokládat dnes všeobecně známou práci Marca Blocha *Králové divotvůrci*, kde se soustředil na posvátnou moc připisovanou evropským králům, nejvíce pak údajnou schopnost francouzských králů léčit krtici (tuberkulózu) a anglických králů udělovat léčivé prsteny.¹²³ Tato víra v divotvornou moc vládců přetrvala v Anglii do konce vlády Stuartovců na počátku 18. století a ve Francii de facto až do 1. poloviny 19. století.¹²⁴ Norbert Elias zase ve svém díle *O procesu civilizace* popisoval tabu ve smyslu hierarchie společenských hodnot v každodenní společenské interakci, kde se věnoval formacím pravidel společenského chování jako klíčového prvku při vytváření nového unifikujícího paradigmatu evropské společnosti na začátku raného novověku.¹²⁵

Diskurs politické ekonomie vylučuje výskyt podobných společenských jevů a vůbec veškerých podob charismatické moci, která ve své původní podobě tak ztrácí svůj význam a

---

¹²¹ Srov. BALTES, Paul B., ed. a SMELSER, Neil J., ed. *International encyclopedia of the social & behavioral sciences*. Vol. 23. pp. 15429 -15431.

¹²² Srov. KRAFT, Hartmut. *Tabu: magie a sociální skutečnost*. s. 180 – 187.

¹²³ BLOCH, Marc. *Králové divotvůrci: studie o nadpřirozenosti přisuzované královské moci, zejména ve Francii a Anglii*. Praha, 2004.

¹²⁴ Srov. *Tamtéž*. s. 364-387.

¹²⁵ Srov. ELIAS, Norbert. *O procesu civilizace: sociogenetické a psychogenetické studie. I., Proměny chování světských horních vrstev na Západě*. s. 121-128.

s modernizací společnosti jí vystavuje tlaku, klasickým sociologickým pojmem řečeno, odkouzlení¹²⁶ a tím zařazení do struktur kapitalistické výroby. Podobně i lidská těla se skrze disciplinaci osvícenské racionality oprostila od svých mystických pout a afirmativním procesem daný logikou dispozitivu politické ekonomie podrobila hegemonii biopolitiky produktivního těla.¹²⁷ Na jedné straně se tak diskurs 19. století může jevit za vrcholný příklad sebeomezování cudností a morálkou viktoriánského věku, spjatý více než jaké jiné období s morální disciplinací, ale na druhé straně nelze zpochybnit fakta mající, slovy Edwarda Shortera, charakter sexuální revoluce.¹²⁸ Diskurs sexuality 19. století, jak si všímá Michel Foucault, tak může být rozdělen na základě třídního schématu – v případě proletariátu se jedná o dispozitiv tlačící proletariát vstříc vyšší pracovní výkonnost a nižšímu spotřebovávání potravinových zdrojů a pro buržoazii nabývá zase charakteru politické strategie, jež do určité míry kopíruje tentokrát ve vědecké podobě uvědomělé rozmnožování aristokratickou strategií krve.¹²⁹ Přesněji se tento rozpor v diskurzu tělesnosti dá kategorizovat dialektikou konstruovaného rozmnožujícího se těla jako správně fungujícího stroje zajišťujícího reprodukci vládnoucí třídy na jedné straně a obnovitelnost pracovní síly na straně druhé. Zbylé podoby lidské tělesnosti nesplňující limity konstrukci rané medikalizace byly vyloučeny a nabyvše podoby negace popřených slastí zůstávaly jakousi reliktní podobou tabu, coby těla vyřazená ze symbolické hry buržoasní politiky cudnosti.¹³⁰ Tak tomu bylo alespoň

---

¹²⁶ Odkouzlení či Entzauberung je klasický sociologický motiv, jenž je spojován zejména s Maxem Weber a jeho popisem racionalizace životního stylu. Na počátku paradoxně Weber vidí právě náboženství, zejména protestantskou tradici umožnivší později odpoutání od představ duchovním k představám ryze světských praxe přetvoření myšlenky spásy od magické extáze do podoby „povolání“ (Beruf) v ekonomizovaném a racionalizovaném světě světského úspěchu. Více např. KELLER, Jan. *Dějiny sociologie*. s. 268-271.

¹²⁷ Michel Foucault popisuje proces podrobení sexuality diskursivním praktikám oproštěných od studu a zábran a definování „normální“ sexuality. Sexuality jako nástroje moderního těla. FOUCAULT, Michel. *Dějiny sexuality I*. s. 135-153.

¹²⁸ LENDEROVÁ, Milena. *Tělo intimní. Poznámky k sexualitě 19. věku*. In: *Dějiny těla*. s. 151-152.

¹²⁹ FOUCAULT, Michel. *Dějiny sexuality I*. s. 145-146.

¹³⁰ Velice slavnou i často citovanou knížkou je *Solidarity Sex*, kde představil fenomén tabuizované onanii jako osvícenské techniky disciplinace. Podle něj nebyl starozákonní trest Onana nijak reflektová až do 18. století, kdy se v Anglii objevil anonymní pamflet, kde autor zkritizoval masturbaci již nikoli jako hřích, nýbrž jako z lékařského hlediska škodlivou praxi, která je výrazem neřestí neslučitelných s anglickou protestantskou morálkou. V tomto fenoménu tak vidí jeden z příznaků nastupujícího moderního individualismu, založeném na sebekázní a sebeovládání jedince. Masturbace tak jako projev fantazie byla vyloučena a tabuizována ve společenském prostoru. LAQUEUR, Thomas Walter. *Samotný seks. Kulturowa historia masturbacji*. 2006. Kraków, 2006.

v počátečních fázích moderní společnosti, než pod tlakem tržní poptávky došlo k oslabení původních symbolických distinkcí. Takováto teze lze demonstrovat nejen na příkladu kulturismu, jak bude v následujících kapitolách ukázáno, ale ve stručnosti jej je možné předvést na možná známějším příkladu dějiny sexuality v perspektivě dlouhého času, coby možná nejpregnantnější ukázky detabuizované tělesnosti.

Již vznik moderního diskursu sexuality v sobě dlouho obsahoval sémantický rozpor, kdy modernizační proces zaměřující se na hygienizaci a medikalizaci sociálního prostoru, v sobě obsahoval i silné vylučovací tabu „nečistoty“ vyšedší ze starší židovsko-křesťanské tradice, respektive z karteziánského dualismu. Každopádně v průběhu 19. století vymizela postupně z Evropy charismatická moc absolutistických vládců pozdního feudalismu a zmiňovaná ambivalence v paradigmatu sexuality dosáhla ve viktoriánském období exemplární janusovské podoby.¹³¹ Na jedné straně zde byla represe a cenzura stran politiky buržoasní společnosti, ale na straně druhé komerční úspěch šedého podsvětí prostituce, včetně té dětské, kdy jen v Paříži a Londýně bylo možné nevěstek napočítat na 30 tisíc.¹³² Stejně tak i pornografie, která možná rychleji než jiná odvětví, dokázala implementovat do své praxe výdobytky moderní vědy, jak je to možné sledovat na příkladech fotografie nebo filmu. Toto samo o sobě demonstruje bazální rozdíl mezi oním charismatickým tabu vycházejícím z nejniternějších imperativů jedince a nikoli jen logiky vnější racionalizované represe. Ve dvacátém století pak byla již evidentní pokročilost celého vývoje, kdy zejména po druhé světové válce došlo nejen k popularizaci, ale zejména širší legalizaci sexuality ve veřejném prostoru. Za nejvíce symptomatický lze považovat úspěch časopisu Playboy v 50. letech 20. století až nakonec poslední z bariér definitivně zbořila 60. léta a v pořadí již třetí sexuální revoluce,¹³³ jež strukturovala nejen sexualitu samu do obecné řeči, ale i její extrémně tabuizované podoby, jakým byla třeba homosexualita. Posun hranic normativu lze pak dobře sledovat na různých provokativních příkladech, nejvíce třeba na zobrazení sexuality ve filmu Piera P. Pasoliniho *Saló aneb 120 dnů Sodomy* z roku 1975, který byl v mnoha zemích soudně zakázán. V 80. a 90. letech již celý proces vyvrcholil, došlo dokonce k odborovému ukotvení

---

¹³¹ Srov. COOK, Hera. *Were Victorians Sexually Repressed?*. In: CLARK, Anna, ed. *The History of Sexuality in Europe: A Sourcebook and Reader*. pp. 118 – 127.

¹³² Srov. RINGDAL, Nils Johan. *Nejtěžší povolání světa: kapitoly z dějin prostituce*. s. 275.

¹³³ První sexuální revoluce je tradičně spojována s příchodem křesťanství a prosazením monogamii. Druhá je pak datována do 2. poloviny 16. století s uměleckým znovuoživením tématu sexuality a rozkoše. Srov.

JANDOUREK, Jan. *Průvodce sociologií*. s. 180.

prostitute¹³⁴ a konjunkturálnímu boomu se těšily velké pornografické společnosti točící s milionovými obraty celovečerní tematické filmy, v nichž herecké hvězdy dosáhly na statut celebrit. Tuto epopej je možné zakončit na začátku 21. století, kdy se vlivem internetového boomu dostalo široké veřejnosti tak veliké množství levné pornografie, že poprvé v historii nabídka převýšila poptávku, což způsobilo i krach většině velkých firem vzniklých v letech předcházejících.¹³⁵ Tato první krize z nadvýroby může být dostatečnou ukázkou takřka úplné afirmace bývalého tabu kapitalistickou konzumní společnosti.

Příklad sexuality je svou celistvostí exemplární, šlo by však použít i další fenomény, které ve svém jádru a pro pevnost své zakořeněnosti ještě zcela neprošly celým procesem odpoutání a začlenění se do systémů kapitalistické výroby a směny. Je možno mluvit o jevech stále ještě kategorizovaných jako „nepřirozené“ a hlavně „nepřípustné“, tedy stigmata zachovávající charismatičnost tabuizovaného zákazu. V tomto směru lze uvést kromě různých sexuálních deviací (např. pedofilie) také stravovací zákazy, kde kromě již víceméně stvrzených kulturních rozdílností jako v případě pojídání hmyzu či psů, je pregnantním příkladem i vysoké tabu pojídání vlastního druhu - kanibalismus.¹³⁶ Tělesná tabu tak tvoří

---

¹³⁴ Jednalo se o stát Nový Jižní Wales v Austrálii. Srov. *Tamtéž*. s. 374 – 379.

¹³⁵ V 90. letech bylo české prostředí jedno z nejproslulejších, pokud jde o tzv. „porno-průmysl“, a organizoval se zde i život celé komunity s tímto byznysem spojený. Jeho polistopadový vývoj i následný zánik vlivem internetového boomu dokumentuje kupříkladu jeden z dokumentárních filmů české televize *Pološero: Konec porna v Čechách*. Zajímavostí je, že se i v novém tržním prostředí, kde velké produkční společnosti nehráli již úlohu, se dokázali Češi prosadit v podobě osoby Roberta Rosenberga, který transformoval dosavadní paradigma pornografické produkce a s ambicí maximální realističnosti začal nahrávat krátká videa z běžného městského prostředí v podobě náhodného seznámení a přesvědčení k souloži za peníze, tzv. „rychlý prachy“. Srov. *Pološero. 38. díl – Konec porna v Čechách*. [TV pořad]. Režie: Jan Reinisch. Česká republika, 2012.

¹³⁶ Určitý typ pojídání vlastního druhu je znám u 75 druhů savců, z toho tři patří k vyšším primátům, povětšinou však vlivem ztížených podmínek životního prostředí. Stejně tak se vyskytuje velké množství kultur, které kanibalismus tabuizují, stejně jako velké množství kultur, kde je institucionálně ukotven do rituální praxe místní religiozity. Tabu antropofagie je pak něco, co zase není paradoxně pro mnohých kultur něčím zcela specifickým, naopak, v případě evropského kulturního okruhu se jedná až o dědictví Starého zákona a částečně řecké tradice. Slavnou se v tomto směru stala práce Daniela Diehla a Marka Donnelyho, kteří se zasloužili o skrze popularizaci tématu skrze četná literární i mediální díla, postavená avšak na pečlivém pramenném studiu. Zejména pro moderní dobu předkládají ve své práci různé ukázky jednotlivých nejslavnějších případů kanibalismu nejen v Evropě, ale i v Japonsku nebo Spojených státech. Zejména příklad Isseie Sagawy se citelně liší od klasického schématu překročeného tabu, kdy jeho osobní příběh zavraždění a snědení spolužačky stal v Japonsku bestsellerem, byl zván do reality-show, měl vlastní krajně neortodoxní internetovou stránku, kde prezentoval své kulinářské představy a získal si status celebrity. Není třeba ani zmiňovat fakt, že reálné

v západní moderní společnosti jakási parciální rezidua tradiční společnosti, jejichž postupnou afirmací se stvrzuje moderní forma panujícího řádu, kdy samotná jejich životnost v rámci společenské interakce tak nevyvrací paradigma „odkouzlení“ světa a naopak svou konečností jsou toho sama důkazem. Instituce, které měly výsadu reprodukovat takováto tabu, slovy Horkheimera, přežila pouze v tom případě, že přešla od předkládání dogmatu k vyjadřování touhy.¹³⁷ Nejedná se v zásadě tedy o radikální revoluční změny, zlomy, které by během krátkého času změnily sílu vnímání určitých fenoménů, nýbrž se jedná o postupný, dlouhodobý proces postupující od obecnin k detailu, nejen pokud jde o viditelné lidské tělo, ale obecně ve vztahu k možným odchylkám od původní utilitární a jednostranné definice základní „normálnosti“ až po funkční zužitkování dílčích jedinečností.

Jakým způsobem ztrácí jevy svou charismatičnost je možné ještě více specifikovat na příkladu „očistných rituálů“, které jsou s tabu, jeho překročením či usmáním, spjaty. Rituální praxe „očištění“ se opět táhne dějinami předmoderních společností od rituálů a zařikávání polynéských kmenů po biblické příkazy židovsko-křesťanské tradice. Ve feudální společnosti hrál kruciální roli fenomén *karnevalu*. Karnevalita, jako prostředek vzdoru vůči vládnoucí charismatické moci vládce, rituál dočasně kanalizující moc vládnoucího tabu, aby jej v zásadě nakonec stvrdila jako řád světa. Karnevalová kultura, zejména pak role smíchu ve vztahu ke kulturní praxi raně novověké společnosti, je ústředním tématem Michaila Bachtina v jeho často citované studii o Francoisi Rabelaisovi.¹³⁸ Podobný pohled je možný použít i v raném období moderní společnosti, kdy rituální roli karnevalové kultury, stejně jako prvků symbolického tabu „znečištění“ a „vyloučení“ jako normativů buržoasní společnosti, hraje kultura *cirkusu*, jakési moderní analogie pozdně-středověké představy *Narrenschiff*. Prostředí cirkusové kultury 18. a 19. století fungovalo pro raně kapitalistický spektakl jako limitní prostor mimo normativ panující moci industriální modernity, kdy manéžové „mana“ nabízejí extatickou rozkoš v podobě karnevalu exotických požitků zakázaných slastí předjímalo své budoucí zezbožnění a upotřebení v systému tržní směny.

---

fotografie samotné oběti jsou volně dostupné na internetu. Srov. BALTES, Paul B., ed. a SMELSER, Neil J., ed. *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*. Vol. 3. pp. 1452 – 1454., DIEHL, Daniel a DONNELLY, Mark. *Historie kanibalismu, aneb, Ochutnej svého souseda*. s. 187-197.

¹³⁷ „Nein, wir können nicht eine neue Religion gründen. Mögen die alten Konfessionen weiter existieren und wirken in dem Eingeständnis, daß sie eine Sehnsucht ausdrücken und nicht ein Dogma.“ ZOSKE, Robert M. *Sehnsucht nach dem Lichte*. S. 460.

¹³⁸ Podobně se rolí smíchu zabíral i Sigmund Freud ve své práci *Totem a tabu*. Srov. FREUD, Sigmund. *Totem a tabu*. passim.

3.2 Sociální pole a vystoupení těl z pološera

Přes rostoucí tendence k ovládnutí lidské tělesnosti, jejímu podřízení osvícenské racionalitě, jež zosobňuje prudérnost stejně jako ctnosti viktoriánské etiky, existovaly přinejmenším dva prostory, které lze předložit za příklad soustředění předmětů lidské touhy a požitků, nemoha jich pro svou „odchylnost“ vyjavit ve veřejném prostoru, a kde se mohly svobodně shromažďovat objekty lidské tužby – nevěstinec a cirkus. Politika střídmosti často spojována s malthusiánstvím nabývali rozličných podob omezování rozmnožování nižších společenských vrstev vyřazovala hlavně dělnické masy z podílu na buržoazní sexualitě, jež byla definována právě rozmnožovací funkcí coby jediném přípustném typu sexuality – „*schopnému reprodukovat pracovní sílu a formu rodiny*“.¹³⁹ Slasti podřízeny takovouto formou disciplinace zůstaly uzavřeny v archaickém světě sakrálního zákazu přísně odděleného od zbytku společnosti, nedosáhnoucí prozatím svého tržního potenciálu. Na rozdíl od Michela Foucaulta je zde tedy akt „vyloučení“ chápán jako věc tradičního mocenského aparátu, ideálně typický moderní dispozitiv totiž podřizuje veškeré jevy tržnímu zhodnocení, opanuje veškerý diskurs dispozitivem politické ekonomie. Objekty vyloučení jsou tak postupně v různě dlouhých intervalech subjektivizovány v rámci procesu stvrzování do struktur panující moci, a to v ideálně typickém případě až na úroveň detailu. Šílenství ve Foucaultově původním pojetí se tak stává reliktní formou tradiční společenské struktury, projevem charismatické moci, jež postupem času atrofuje a objekty „deviace“ jsou vždy nakonec afirmovány – cirkusový svět tak v sobě spojuje tradiční karnevalitu s její expirací danou moderním tržním zhodnocováním, stává se *postkarnevalovým prostorem*. Panoptikon tak postupně propouští lidská těla ze svého vězení jsa si jist jejich pevným sepejetím s pravidly určenými vládoucí biomocí a ty nabývají svého smyslu *užitečnosti*, tj. z „tradičních“ těl se stává tělo „moderní“.

Užitečnost je jeden ze základních pilířů klasické politické ekonomie, jehož verifikaci lze datovat nejpozději od počátků 18. století, kdy matematik Daniel Bernoulli při svém předeštění petrohradského paradoxu popsal situaci, kdy si lidé při pokračující vyrovnané sázce cení potencionálního zisku peněz stále méně, kdy nakonec převýší důležitost hodnoty peněz vkládaných, jež může jedinec ztratit, ipso facto chuť riskovat přináší stále menší

---

¹³⁹ V tomto smyslu popisuje sexualitu například americký sexuolog Thomas Laqueur. Srov. LENDEROVÁ, Milena. *Tělo intimní. Poznámky k sexualitě 19. věku*. In: Dějiny těla. s. 150., FOUCAULT, Michel. *Dějiny sexuality I*. s. 58.

přírůstek jejich užitku. S formulací klasické politické ekonomie se integrace užitečnosti zhostil filozofický proud utilitarismu, kdy Jeremy Bentham se na této kategorii rozhodl postulovat samotné obecné zákony společnosti, kterými by bylo možno efektivněji racionalizovat každodenní lidskou praxi právě s pomocí principu užitku.¹⁴⁰ Benthamova utilitární teorie vyšedší ze základů postulovaných Thomasem Hobbesem, Pierrem Maupertuiem, Cesare Beccariou, Davidem Hartleym a Claudem Helvetiem představila aplikovatelný výpočet matematiky strasti a slasti (pain and pleasure), kdy množství štěstí získávaného z bohatství se stává menším s každou další jeho částí.¹⁴¹ S Benthamem a utilitaristickou teorií byla v zásadě dokončena formace moderní racionality, na které stála moderní biopolitika, avšak reálné použití takového diskursivního aparátu k potřebám kontroly a ovládání lidských těl, bylo možno až, když se stále ještě utopické představy utilitaristů stvrdily coby ekonomická pravda vyjádřená matematickým aparátem. Při tom je nutné zdůraznit, že stvrzování kategorie mezního užitku v ekonomické teorii bylo komplexním strukturálním formováním, kdy jednotliví aktéři často britský hédonismus s největší pravděpodobností ani neznali, jako příkladně Hermann Gossen či Carl Menger nebo Leon Walras a mnozí další.¹⁴² Nicméně, výjimku tvořil William S. Jevons, který na Benthama přímo navazoval a jeho hru slasti a strasti přenesl do svého matematického konceptu racionalizace lidského chování při spotřebě na základě mezního užitku z toho či onoho statku.¹⁴³ Při předpokladu pohlížení na společnost skrze tuto ekonomickou premisu je zřetelné, že slast má vysoký mezní užitek, ba téměř nejvyšší, kdy regulacemi a zákazy se snižuje nabídka a dochází tak ke zvyšování poptávky, a tím i tlaku na uvolnění v tomto případě charismatického pouta.

Za určující sílu procesu afirmace vyloučeného, možná lépe nestvrzeného, lze tedy chápat ve smyslu aktu de facto matematického zhodnocování na základě užitečnosti. Předpoklad neslučitelnosti tabu a moderní kapitalistické společnosti lze demonstrovat na výše zmíněném příkladu sexuality, a jak bude v následujících částech této práce ještě ukázáno, i v případě fenoménu kulturismu, v dynamice moderní společnosti. Verifikaci procesu sociální změny lze provést v ideálně typickém prostředí sociálního pole, kdy je možné s úpravou

---

¹⁴⁰ „Výraz ‚mezní‘ je klíčovým pojmem v ekonomii a vždy znamená ‚dodatečný‘ nebo ‚navíc‘. Mezní užitek označuje dodatečný užitek, který vám přinese spotřeba dodatečné jednotky statku.“ SAMUELSON, Paul Anthony a NORDHAUS, William D. *Ekonomie: 19. vydání*. s. 85-87.

¹⁴¹ Srov. KAUDER, Emil. *History of Marginal Utility Theory*. pp. 35-36.

¹⁴² Srov. *Tamtéž*. pp. 37-38

¹⁴³ SAMUELSON, Paul Anthony a NORDHAUS, William D. *Ekonomie: 19. vydání*. s. 87.

využít známé Bourdieuho pojetí prostoru sociálních dispozic.¹⁴⁴ Jeho slavné schéma, v němž je sociální pozice jedince určena poměrem mezi celkovým kapitálem (Ck) a proporcemi mezi ekonomickým (Ek) a kulturním kapitálem (Kk), je značně reduktivní, nedokáže vystihnout logiku procesu změny v rámci celého prostoru – ta se pro něj stává abstraktní „hrou“, která však nemá charakter racionálního vyhodnocování ekonomické teorie mezního užitku. Využiji zjednodušený matematický jazyk k redefinici původního konceptu. Bourdieuho schéma anticipuje antisymetrickou matici, při čemž jednotlivé proměnné tvoří de facto mediány, to ale lze snadno empiricky vyvrátit. Vezmeme příklad zapadající do jeho schématu sociálních dispozic a životních stylů; medián nám určí, že např. špinavé tělo je signifikantní pro manuálně pracující proletariát s nízkým Ek a Kk. Empiricky lze namítnout, že při podrobné mikroanalýze se ukáže, že v rámci tohoto prostoru se vyskytují aktéři, kteří předkládanému schématu odporují, např. v určité pozici se statisticky v menšině můžou vyskytovat špinavá těla mezi třeba umělci a studenty a dokonce v určitém promile v prostoru vysoké buržoasie. Bourdieu si těchto věcí nevšímá a podstatná je pro něj makrostruktura v rámci hry jednotlivých aktérů na poli moci.¹⁴⁵ Troufnu si teď onen abstraktní pojem „hra“ redefinovat a provést jeho specifikaci – ve smyslu definování „pravidel“ této „hry“ – mající podobně jako původní teze formu maticové kombinatoriky, ale v práci samé bude využíván více společensko-vědní pojem *afirmace sociální struktury*.

Základ nového schématu tvoří trojrozměrná karteziánská soustava. Je třeba se soustředit na Bourdieuho nepřesně definovaný vztah mezi Kk a Ek, kdy namísto Kk je použit přesnější pojem „intelektuální kapitál“ (Ik) – tedy soubor lidského, sociálního a strukturního kapitálu.¹⁴⁶ Krucialním prvkem je implementace třetího rozměru, který je vymezen jako „četnost“ (Č) a to s použitím předpokladu ekonomického axiomu mezního užitku jako signifikace hodnoty. Na rozdíl od Bourdieuho je zde tedy předpoklad pravdivosti ekonomické redukce v rámci postihnutí společenské struktury, jakož i jednání jednotlivých aktérů. Navíc

---

¹⁴⁴ K potřebě redefinice Bourdieuho modelu lze dojít zejména při snahách jej aplikovat v rámci krátkých časových období vykazující vysokou dynamičnost procesů v sociálním prostoru – nejvíce pak v mikrostrukturní perspektivě – v příkladně období v důsledku změn po roce 1989, jak bude i následně v práci popsáno, kdy se při potřebě typizace celého procesu jeví celý analytický aparát jako impotentní. Chaotičnost takovéto perspektivy ztrácí pak svou explikativní funkci. Více o samotném modelu: BOURDIEU, Pierre. *Teorie jednání*. s. 11-21.

¹⁴⁵ Více o kritice Bourdieuho konceptu: ŠOTOLA, Jaroslav. *Habitus: sociologický koncept a jeho využití v historické vědě*. In: *Conditio Humana*. s. 104-107.

¹⁴⁶ Srov. CHANG, S. Wiliam a HSIEH, J. Jasper. *Intellectual Capital and Value Creation Is Innovation Capital a Missing Link?*. In: *International Journal of Business and Management*. Vol. 6, No. 2, 2011. p. 4.

zde není kanalizován konkrétní jedinec ve smyslu jednotky celého komplexu, neboť prostor počítá i se statisticky zanedbatelnými proměnnými (např. kulturista knihovník). Trojrozměrná karteziánská soustava je určena tedy třemi řadami komplexních čísel, které definují celek, jenž představuje symbolický prostor tvořený hodnotami formující postavení i dispozice v něm se vyskytujících jednotek. Dynamiku sociálních dispozic vnímejme jako tenzor, jehož pohyb ($T^{(v)}$) nám v tomto modelu určují tři indexy – E_k ve vztahu k I_k (σ_1); I_k ve vztahu k $\check{C}$ (σ_2); E_k ve vztahu k $\check{C}$ (σ_3). (viz Graf 1)

Prostor je tímto rozdělen na osm sub-kvadrantů, v rámci trojrozměrného prostoru může být přesně určeno hodnotu symbolického kapitálu a vysvětlit jednotlivé změny. Vysoká četnost určité dispozice snižuje symbolickou hodnotu takovéto dispozice, následná inflace zvyšuje substituční efekt v rámci jednání jednotlivých aktérů a na druhé straně zase nízká četnost dispozice v určitém prostoru zvyšuje její hodnotu a lze předpokládat, že četnost této dispozice poroste spolu s poptávkou, s růstem četnosti opět dochází k inflaci symbolické hodnoty a případně její substituci – takovouto jednoduchou logikou jest de facto hrubě načrtnut analytický model celkové dynamika změny v rámci sociální struktury. Navíc, jak je z nákresu patrné, tak původní Bourdieuho schéma, které si lze představit jako úhlopříčné osy, neznázorňovalo ani tak synchronní analýzu prostoru sociálních pozic, ale spíše vystihovalo sociální prostor vysoké a nízké potenciality změny v rámci struktury. V prostoru C_k je symbolická hodnota praxe neutrální a proto lze předpokládat, že jak u vládnoucí třídy, tak i u proletarizovaných mas bude praxe dlouhodobě stabilní, zatímco u buržoazie, ať už půjde o podnikatele s vyšším E_k a nižším I_k či umělce a studenty s nízkým E_k a vysokým I_k , tak lze počítat s intenzivní dynamikou změny v krátkém časovém úseku – např. hudební žánry nebo móda. Střed kvadrantu, který je ve schématu označen jako bod 0, symbolizuje stabilní inaktivní stav sociálního ekvalibria, de facto nehybné společenské struktury, bez zachytitelných distinkcí mezi jednotlivými aktéry.¹⁴⁷ (viz Graf 2)

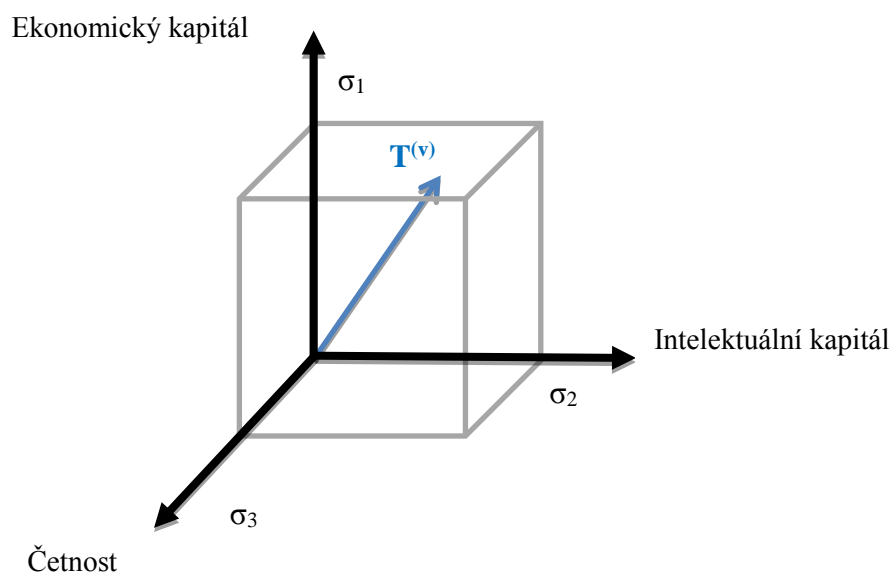
V takto definovaném sociálním prostoru je tedy zřejmé, že tabuizované formy v rámci sociální interakce podléhají v logice mezního užitku tržnímu zhodnocení, jejich charismatická moc vylučuje tabu z jeho podílu na hře nabídky a poptávky, nabídka omezená na postkarnevalové prostory nemůže uspokojit společenskou poptávku. Nezáleží tedy, o jaký

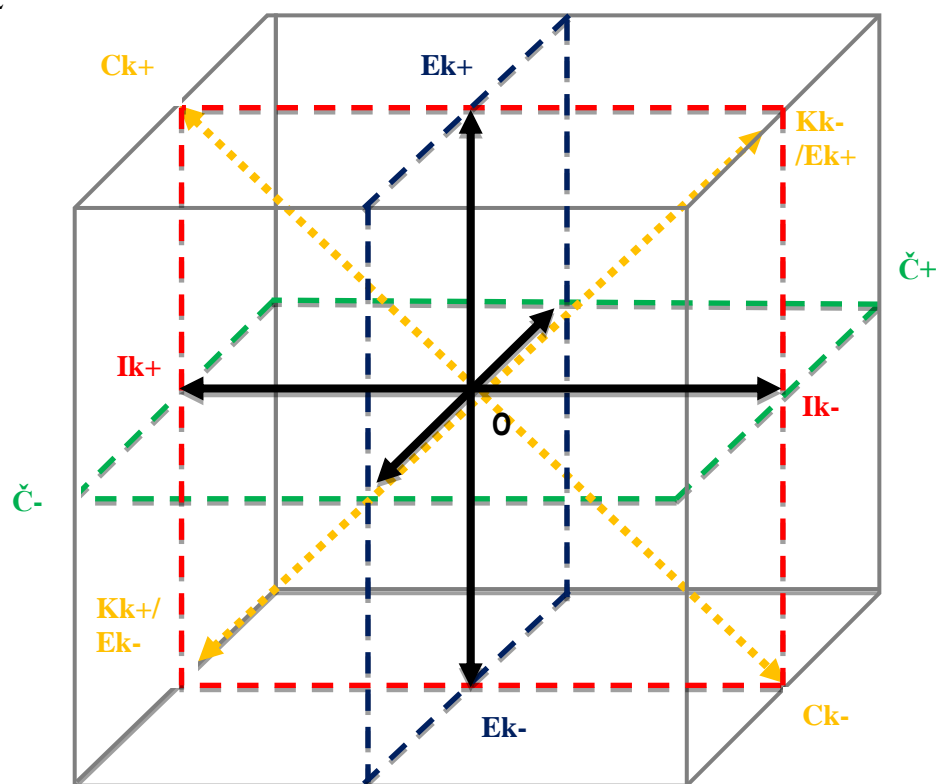
¹⁴⁷ Stejně jako se Bourdieu navíc pokusil o postižení pravděpodobnosti příklonu k politické pravici a levici, tak i zde tento prostor rozděluje jeho parabola, avšak navíc můžeme ony politické atributy zpřesnit do podoby schématu, kdy prostor rozděluje navíc dichotomie konzervatismus x modernismus – odvíjející se od stability sociální struktury v daném prostoru – a jež jdou napříč dichotomií pravice x levice.

projev tělesnosti se jedná, o jaký projev jednání, jež je označeno za deviantní, v každém případě kapitalizace takového jednání jej dříve či později zařadí do společnosti. Na příkladu sexuality je vidět, jak k tomu nejprve docházelo ze strany racionalizace lidské reprodukce pro stimulaci průmyslové výroby přes komodifikaci sexuality jako takové, a to včetně dříve přísně zakázaných forem přesto afirmovaných kapitalistickou společností v podobě masově konzumovaného zboží. Na počátku tak stojí bod, který lze chápat opět v tradičním smyslu jako „uvedení“ (iniciace) do společnosti, jak tomu je v iniciačních rituálech tradičních společností, avšak zde již není důvod využívat původní analytický aparát magie a tabu, nýbrž se jedná o moment uvedení do kapitalistické moderní společnosti, jev tak získává svůj kategorizovaný název, svou tržní hodnotu a jako subjekt hegemonní moci se může volně pohybovat v mezích daných rezónou moci samé. Stejný proces se týká i kdysi vyloučených těl, kterým bylo postupně umožněno vystoupit z prostoru magického jinospěva a stát se plnohodnotnou součástí moderní kapitalistické společnosti, jako subjekt tržní směny.

Graf. 1

Graf. 2

Č – četnost

Ek – ekonomický kapitál

Ik – intelektuální kapitál

Kk/Ek – původní Bourdieuho schéma

4. Vznik moderní svalnatosti

4.1 Siláci v zajetí geometrie

Muži, a vpravdě i ženy, nadané neobyčejnou silou fascinovali od nepaměti svou výjimečností, není jistě třeba připomínat bájného Herakla, titána Atlase či biblického Samsona, avšak lze jen obtížně slučovat projevy mýtické síly, jež mají často svůj původ v božské nebo jinak magické podstatě, s fyziologickou silou svalstva ve smyslu antropologické konstanty. Teprve v 17. století v rámci mechanistního diskursu se začala implicitně používat spojitost svalstva s lokomocí a teprve v 19. století byl poprvé popsán základní proces svalového fungování, včetně jeho výživy, který tak otevřel cestu cílenému působení na svalová vlákna za účelem jejich ztvrzení a zvětšení s předpokladem s tím spojeného nárůstu fyzické síly, na čemž bylo ve výsledku vystavěno samotné kulturistické hnutí.

Žák Isaaca Newtona John T. Desaguliers (1683–1744) se intenzivně zajímal o popis lidské a koňské síly jako analogie pracujícího stroje, kdy provedl nákresy různých způsobů ideálního nakládání vozu, čímž jeho pozornosti neunikly ani oblíbení karnevaloví siláci, kteří bavili při lidových představeních svými výkony široké publikum. Ve své práci *A Course of Experimental Philosophy*, vydané v letech 1734 a 1744, popsal pod vlivem dobového zájmu o kategorii síly coby fyzikální konstanty fungování lidského pohybu a silové činnosti jako vysvětlení příčin rozdílnosti výkonu různých lidí. Vytvořil dělicí kategorii mezi normální silou (ordinary Strenght) a zvláštní silou (extraordinary Strenght), kdy právě onu tajemnou zvláštní sílu připisovanou bájným silákům chtěl postihnout racionalitou mechanického stroje a „znormalizovat“. Jako první se zamýšlel nad příběhy spojenými se silákem Richardem Joycem (1675–1742), známým jako Kenntský silák, který měl zvednout za pomoci kožených popruhů zátěž přesahující jednu tunu nebo jindy zase třeba udržet v zapření váhu těžkého pivovarského koně.¹⁴⁸ Osobně se s ním však nikdy nesetkal, aby jej mohl důkladně prozkoumat, kteroužto svou nezkušenost se mu podařilo napravit později, kdy s několika svými kolegy¹⁴⁹ byl svědkem vystoupení slavného německého divadelního akrobata a siláka Johanna K. Eckenberga (1685–1748). Za pomoci nástrojů hydraulické mechaniky chtěl svými

---

¹⁴⁸ Srov. ŠVUB, Josef. *Historie síly*. s. 76.

¹⁴⁹ Byli jimi významní představitelé raného skotského osvícenství – vojenský důstojník lord William Tullibardine, fyzik Alexander Stuart, fyzik John Pringle a jeden další mechanik a společně měli za cíl, co nejpodrobněji postihnout předváděné kousky, kdy na sobě samých později své závěry zkoušeli. Srov. DESAGULIERS, Theophilus, John. *A Course of Experimental Philosophy*. p. 255.

fyzikálními experimenty kanalizovat rozdíl mezi onou mýtickou a běžnou silou na příkladech postavení lidské kostry, resp. jejího geometrického středu vůči břemenu samému, což se odhodlal demonstrovat před samotnou Královskou vědeckou společností v Londýně. Jiným silákem, který na jeho popud osobně vystoupil před touto učenou komunitou, byl londýnský syn truhláře Thomas Topham (1710–1749), o jehož síle kolovaly po celé 18. století všemožné legendy – měl lámat holou rukou kokosové i vlašské ořechy¹⁵⁰ nebo zády udržet stěnu hroutícího se domu,¹⁵¹ ale jeho nejslavnějším kouskem dodnes zůstává uzvednutí tři sudů naplněných vodou o celkové váze 1836 liber (asi 832 kg).¹⁵² Přesto, že byl Desaguliers ohromen silou Tophama, sám byl přesvědčen, že člověk o stejných fyziognomických rozměrech je při správném držení těla schopný dosáhnout zvýšení silových výkonů, při čemž mu stála modelem římská bojová formace želva (testudo), kde optimální skladba lidských těl pracovala zákonitostí fyzikálního skládání sil.¹⁵³ Teorie tohoto zednářského „popularizátora“ Newtona nestojí nikterak na okraji dobového diskursu, podobné závěry lze nalézt u d'Alemberta v jeho *Traité de dynamique* z roku 1748 a v zásadě lze obdobné debaty ve vztahu uchopení lidské síly hledat v diskuzích dobových učenců soustřeďujících se právě v raných zednářských komunitách.¹⁵⁴

Přestože téma samotné by si zasloužilo podrobnějšího zpracování, je nutné říct, že ještě ani osvícenský diskurs neznal biochemii svalových vláken a tím i principy, kterými by bylo možno postihnout biomechaniku fyzické aktivity jinak, než v zásadě jednoduchou metaforou hydraulického stroje. Lidská těla tak byla vystavena výcviku majivšímu zajistit u lidských těl jejich správné držení, postoj, formovat je stejně jako součástky mechanických přístrojů té doby, aby, řečeno příslovím, „šlapaly jako hodinky“. Jakoby v rané racionalizaci lidských těl přetrvávala aristotelovská představa pohybu automatů, kde hrálo svalstvo dílčí úlohu, pokud jde o samotný fyzický výkon člověka. Již v starých Hippokratových spisech se objevuje význam svalstva zřídka, a to v rámci ostatních spojujících úponů (neura), na rozdíl třeba od důrazu na dichotomie barvy, teploty, pevnosti, neboť spojitost mezi srdečním tepem,

---

¹⁵⁰ Srov. DEPPING, Guillaume. *Wonders of Bodily Strength and Skill*. p. 77.

¹⁵¹ Srov. ŠVUB, Josef. *Historie síly*. s. 76-77.

¹⁵² Skutečná váha zvednutého břemene není zcela jistá, jsou uváděny různé údaje. Srov. DEPPING, Guillaume. *Wonders of Bodily Strength and Skill*. p. 73., Více v poznámce: ŠVUB, Josef. *Historie síly*. s. 78.

¹⁵³ Srov. DESAGULIERS, Theophilus, John. *A Course of Experimental Philosophy*. p. 263.

¹⁵⁴ Srov. CARPENTER, Audrey. *John Theophilus Desaguliers: A Natural Philosopher, Engineer and Freemason in Newtonian England*. pp. 183-184

krevním oběhem a svalovou činností byly jednoduše neznámy.¹⁵⁵ Proměnlivost výkonnosti se vztahovala obecně k změnám v rovnováze tělních tekutin, případně změnám teploty uvádějící tělo do pohybu. Místo svalstva tak představu o lidské síle ztělesňovaly údy, spoje a klouby, jak lze číst u Sofokla, Euripida i Aristotela, kdy ona zdánlivě muskulaturní podoba antických soch měla mnohem větší význam ve smyslu zobrazení distinkcí v podobě tvrdosti-měkkosti, vlhkosti-suchosti apod.¹⁵⁶ Vůči Aristotelovi, jenž kladl srdce do centra lidského stroje, odkud bylo poháněno životahybnou pneumou, Galén hovořil o mozku, který skrze nervy a svaly uvádí tělo do pohybu. Stal se tak prvním, kdo označil svalstvo jako ústrojí pohybového aparátu,¹⁵⁷ kdy však určující role se nadále těšily pohyby tělních tekutin. Ve středověku byla Aristotelovská koncepce s Galénovým předmětem scholastického sporu, zejména Aristotelovo pojetí mělo ve středověku své skalní zastánce (např. zmiňovaného Alberta Velikého), ale byly též silné tendence po sloučení Galénova lékařství s Aristotelovou přírodní filozofií, jak lze číst třeba již u Avicenny.¹⁵⁸ Tuto tradici, která se v 17. století dostala do vlivu fyzikální a matematizující instrumentality, kterou jakoby zvršuje otec moderní biomechaniky Giovanni Alfonso Borelli (1608–1679), jehož kritika Aristotela se soustředila právě na svalstvo jako hlavního původce pohybu.¹⁵⁹ Ve své práci využil všechny dostupné mechanické principy atomistické filozofie 17. století a pojmenovav stejně jako Aristoteles své dílo *De Motu Animalium* (1680/81) postavil své teze o živočišném pohybu účelově na modelu stroje, avšak s tím rozdílem, že se stal jedním z prvních, který v tomto směru postihl význam svalů jako hybatelů.¹⁶⁰ Přesto, že tím byl svalům připsán přímý podíl na vykonávání tělesného pohybu, vědeckému pojetí posilování svalů v duchu moderní biomechaniky byl stále dalek, a tak geometrie lidského těla zůstávala určující v diskursu mechaniciistního uchopování lidských těl. Sám Desaguliers udiven silovými výkony Tophama a jemu podobných připisoval svalům s odkazem na Borelliho dílo přímý podíl na výkonu, avšak širší biomechanický význam mu,

¹⁵⁵ Srov. OSBORNE, Robin. *The History Written on the Classical Greek Body*. pp. 37-39.

¹⁵⁶ Srov. *Tamtéž*. p. 41.

¹⁵⁷ Srov. FRAMPTON, Michael. *Embodiments of Will*. pp. 120-121.

¹⁵⁸ Srov. *Tamtéž*. pp. 357-377

¹⁵⁹ „Organum postea immediatum, quo animae facultas motiva partes animalis movet ex Aristotele spiritus tummodo sunt, qui a corde per arterias in extremitates nerveas definentes et degenerantes, effunduntur usque ad flexuras eorundem articulorum, ossa movent retrahendo ad se, quoties articulus flectitur, vel impellendo ab extra, quoties articulus extenditur; ad haec doctrina rejicitur a Galeno et ab omnibus allis et ab ipsa sensus evidentia, qua constant, musculus esse organa et machinas, quibus facultas animae motiva articulos et partes animalis movet.“ BORELLI, Giovanni Alfonso. *De motu animalium*.s. 4.

¹⁶⁰ Srov. CHÉZE, Laurence. *Kinematic Analysis of Human Movement*. p. 4.

stejně jako jeho současníkům, byl cizí. Více se soustřeďoval na váhu těla a jeho geometrický soulad.¹⁶¹ Siláci se tak poprvé se svými vystoupeními stali objektem formujícího se nástrojenství biopolitiky, nehledě již na samotné tendence o jejich podřízení státní kontrole a dohledu.¹⁶² Nicméně, výkony siláků předváděné při cirkusových představeních převyšovavše tolik běžné pozorovatelné projevy fyzické síly nadále zůstávaly mimo uchopitelnost mechanického geometrismu 17. století. Výsledky studií podřízené základní newtonské fyzice a vůbec paradigmatu stroje, jak tomu bylo v pracích Desagulierse, nedokázaly stvrdit aktivity karnevalových siláků jako určitého modelu stimulace lidské síly a výkonnosti, nýbrž je ponechávaly v prostoru lidové zábavy hraničícího často až se šarlatánstvím.¹⁶³ Limity představy těla pohybujícího se v analogii k hodinovému strojků se plně projevila v následující vitalistické vlně, kdy od svalů a úponů těla jako hybných pák byl přenesen důraz směrem k nervům a senzibilitě živé tkáně vůči vnějším podnětům.

Na konci 18. století institucionalizovaný medicínský diskurs zcela postupně přebíral prostor výkonu kontroly a ovládání lidských těl skrze anatomickou kategorizaci, mechanicistní deskripci i ekonomickou účelovost. Přechod od jednoduchých podobenství lidského stroje jako hodinek či podobných hydraulických mechanismů 17. století k představám o lidském motoru lze pozorovat na revizi předchozího mechanicismu a to v podobě animismu a zejména pak vitalismu, jenž zdůrazňoval, pravděpodobně pod vlivem podnětů stran fenoménu elektřiny a newtoniánské fyziky, význam lidské celistvosti a psychofyzické jednoty. Na druhé straně zde existoval i evidentněji kontinuitní materialismus, jenž je nejvíce zosobňován postavou zmiňovaného La Mettrieho, kdy ve všech případech lze

---

¹⁶¹ Srov. DESAGULIERS, Theophilus, John. *A Course of Experimental Philosophy*. p. 270.

¹⁶² Ostatně stejně tak tomu bylo obecně i v případě regulace kočovního života jako takového. Jak je nota bene možné číst i ze zkušeností německého siláka Eckenberga, kterého si velice oblíbil pruský král Friedrich Vilém I. Král mu udělil titul dvorního šaška s možností pro svou uměleckou skupinu zřídit v Berlíně divadlo a navíc generální privilegium, se kterým „*má míti volnost i pravomoc svobodně, bez jakékoli překážky, ve všech městech a zemích s lidmi při sobě majíc prezentovat svá cvičení pro odpočinek lidí a pro trávení času těch, jež nemají mnoho co na práci*“ („daß er in allen Städten und Landen seine Exercitia mit denen bey sich habenden Leuten, zur Recreation der Leute und zum Zeitvertreib derjenigen, so nicht viel zu thun haben, öffentlich ohne jemandes Hinderniß zu präsentiren, Befugnis und Freyheit haben soll“). SCHNEIDER, Louis. *Johann Carl von Eckenberg, der starke Mann. Eine Studie zur Theater-Geschichte Berlins*[online]. S. 12.

¹⁶³ Sám Desaguliers podezíral siláky z šarlatánství, které však nemuselo být úmyslné, jako v případě Tophama. Srov. CARPENTER, Audrey *John Theophilus Desaguliers: A Natural Philosopher, Engineer and Freemason in Newtonian England*. p. 187.

pozorovat stejné snahy o překonání nedostatků předchozí karteziánské duality těla a ducha.¹⁶⁴ Nastoupivší vitalismus a vpravdě i dobový materialismus, kdy se oba soupeřící směry de facto shodovaly na svém objektu zájmu ovládnutí principů fungování hmoty, lze chápat jako určitý typ negace, jenž ve své podstatě otevřel detailní části lidského těla, aby tak bylo možné proniknout a uchopit nervovou činnost tkáně jako do té doby chápané nehybné materie. S těly v tomto pojetí lze tedy nejen hýbat, jak si představovala starší tradice, nýbrž na tělo je možné též působit jako na soubor sil daných hmotě jako takové. V případě osvícenských počátků biomechanického chápání lidského těla, tak lze vystihnout posun mezi mechanismem 17. století a vitalismem poloviny 18. století ve vztahu k popisu svalové činnosti na příkladu sporu mezi animismem ovlivněným Robertem Wyttem (1714–1766) a Albrechtem von Hallerem (1708–1777), kdy Wytt reprezentoval pojetí pohybu jako nevědomé nervové reakce tkání na vnější podněty ducha proti von Hallerovu skloubení mechanismu a vitalismu. Haller v něm popisoval dráždivost svalových vláken živoucí silou těla samého, čímž se touto negací dualistického principu ducha blížil ryze materialistickému pojetí La Mettrieho, jehož dílo ostatně vyšlo ve stejné době a de facto tak původní mechanickou představu dále rozvíjel.¹⁶⁵ Během 1. poloviny 19. století nakonec šlo spolu s hlubšími biochemickými poznatky opustit animistické představy nemateriální životadárné duše, jak popisoval Wytt, nebo stejně spirituální životadárnou sílu vitalistů, kteréžto představy jakoby spíše vykreslovaly v předchozí době onen prostor tajemného, doposud nevyřčeného, aby jej tak bylo možno následně stejnými technikami matematicko-fyzikálního diskursu opanovat coby v jádru staronový typ mechanicismu, který později nabyl své konečné podobny v analogii parního a v poslední řadě pak i spalovacího motoru.

Takže přesto, že ještě na začátku 19. století je možné i v oficiálním lékařství pozorovat relikty renesanční hermetické medicíny, jejíž novoplatonickou tradici zosobňovaly principy Paracelsa, dále soudobé mesmeriánství, módní zejména v salónech francouzské buržoasie, brownianství nebo vůbec celou změť různých projevů lidového léčitelství, tak jak se v následujícím období ukázalo, byla to právě osvícenská klinická medicína založená na fyzikálním popisu lidského těla jako stroje, která se stala nástrojem moderní ekonomické

---

¹⁶⁴ Tinková vidí ve vitalismu hlavní znak osvícenské medicíny a chápej jej i jako radikální odklon od předcházejících pojetí, jak neoplatónského paracelsiánství, tak mechanistického pojetí 17. století. Na druhou stranu lze chápat vitalismus jako výraz přechodu právě mechanismu stroje k motoru. Jedná se o negaci původního pojetí nezodpovídajícího otázku vysvětlení pohybu coby organismu. Lze v tomto směru pozorovat vlivy nejen Newtona jeho zákonů, ale i vynález elektřiny. Srov. TINKOVÁ, Daniela. *Zákeřná mēfītis*. s. 16-25.

¹⁶⁵ Srov. WHITAKER, Harry et al. *Brain, Mind and Medicine*. pp. 115-123.

biopolitiky ovládání těl coby součástí výrobního procesu a tak ve svém důsledku i formativní silou sociální změny. Těla byla v institucích moderní biopolitiky a prostřednictvím nich podřízena normativnímu obrazu biologického práce schopného těla, coby esenciálního stavebního kamene formující se moderní kapitalistické společnosti, jež tak přicházela o jedinečnost tradiční mnohosti. Jak píše o obrazu města a těl konce 18. století v porovnání s vizí člověka moderního Daniela Tinková:

„Páchnoucí ulicí posetou lidskými i zvířecími výkaly a splašky z kuchyně se belhají lidé křiví, hrbatí, zmrzačení válkou. Mnozí jsou bezzubí či zjizvení, není málo ani nevidomých a jen zřídka lze potkat někoho, kdo by neměl tvář poznamenanou neštovicemi (...) Byla to, slovy francouzského historika Georgese Vigarella, ‚divadlo deformací, kulhání, trpasličích postav‘.“¹⁶⁶ – „Moderní člověk 19. a 20. století je člověk schopný omezovat své pudové a impulzivní jednání, člověk schopný seberegulace a sebedisciplíny. To se týká i vztahu k vnější a vnitřní ‚údržbě‘ vlastního těla i prostoru, který obývá, resp. který jej obklopuje: je to ‚homo hygienicus‘.“¹⁶⁷

4.2 Ovládnutí pohybu a energie

Moderní tělo, které je v první řadě tělem ekonomickým, resp. ekonomizovaným, se postupně stalo nedílnou součástí nejen drezurních technik vládnoucí moci, jak už v příkladu hygienizace, medikalizace nebo edukace, ale ovládlo i svět morálky a estetiky, přesněji v dichotomiích užitečného-neužitečného, zdravého-nemocného, přitažlivého-nepřitažlivého, soběstačného-nesoběstačného,¹⁶⁸ aby takovéto tělo ve svém důsledku nakonec stvrzovalo panující společenský řád. Praxi biopolitiky je pak možné sledovat v její genealogii procesu zužitelňování, kdy v 19. století s výše popisovaným přechodem k představě lidského těla jako motoru, došlo i k upřesnění jeho biomechanické konceptualizace, a tím i stvrzení nových možností jeho výcviků, již nikoli v jednoduché představě automatonu tvořeného správně umístěnými svaly, klouby a vazy, ale dokonaleji ve smyslu výkonnostního zlepšování na základě energetického příjmu a výdeje – tj. paliva lidského motoru. Hlavním znakem tohoto období je anatomicko-klinický výzkum, kdy právě klinika a v ní skloubené techniky

¹⁶⁶ TINKOVÁ, Daniela. *Zákeřná mefitis*. s. 11.

¹⁶⁷ *Tamtéž*. s. 263.

¹⁶⁸ Příkladně Jiří Šaif pokládá tuto diferenciaci bází osvícenského diskursu, kdy se formovaly normativní kategorie genetického charakteru, kulturního i symbolického, které tak určovaly pozici jedince v sociální prostoru raně moderní společnosti. Srov. ŠTAIF, Jiří. *František Palacký*. s. 51-53.

shromažďování, dohledu a kategorizování, jak píše Foucault, umožnila podříditi si tzv. „nemocná“ těla, zařadit je do medicínského diskursu a vyškolit personál ve znalostech optimálního zacházení s nimi.¹⁶⁹ Hlavním cílem takového zkoumání se stala energie obsažená v lidském těle a pak způsoby jejího možného ovládnutí.

Zde je možné uvést příklady, na jejichž počátku stojí možná až bizarní pokusy Williama Beaumonta (1785–1853) v otevřeném žaludečním píštělu raněného vojáka Alexise Saint Martina, i když tedy se ještě nejednalo o skutečně systematický klinický výzkum, který pak později nejvíce ztělesňují Justus von Liebig (1803–1873) zkoumajší proces zisku energie z potravy či Wiliam Prout (1785–1850) v Londýně, jenž i poprvé kategorizoval zdroje získávané energie jako živiny (oleje, škroby, bílkoviny). Na konci etymologie výzkumu „lidského paliva“ lze postavit také již zmiňovaného Hermanna von Helmholtze, jenž definoval zákony termodynamiky, a jako určité symbolické vyvrcholení fyziologického výzkumu Karla Ludwiga, kdy se již biochemie stává plně kvantitativní, analytickou a fyzikálně-chemickou vědní disciplínou.¹⁷⁰

V případě samotného vzniku síly ze svalu bylo využito pokroku v oblasti mikroskopie a optiky, který tak skloubiv se s vitalistickým zájmem o tkáň umožnil detailní popis svalových vláken, jako v případě prací Felice Fontany nebo na něj navázavšího Williama Bowmana.¹⁷¹ Podobně lze pozorovat i významový posun od vitalistického pojetí abstraktní živoucí síly k fyzikálním zákonům uchopeným jevům, jako v případě elektřiny, kdy Luigi Galvani (1737–1798) uvedl do spojitosti elektřinu a nervové impulsy ve svalech.¹⁷² Za kruciólní dílo stojivší na počátku současného biomechanického diskursu lze pak v konečném hledisku považovat práci Wilhelma Kühna *Untersuchungen über das Protoplasma und die Contractilität* z roku 1864, kde extrahovav část svalového proteinu pojmenoval enzym myozin, jemuž byla připsána i určující funkce při svalovém stahu, což v dalších svých pracích pak rozšířil i o přesné popisy fungování svalů v závislosti na nervových zakončeních. S těmito výzkumy docházelo ke specializaci experimentování se svalovinou, jako v případě Alfreda Vulpiana, který aplikovav kurare do svalových vláken a nervových zakončení pozoroval

---

¹⁶⁹ Srov. FOUCAULT, Michel. *Zrození kliniky*. Červený Kostelec, 2010.

¹⁷⁰ Srov. PORTER, Roy. *Dějiny medicíny: od starověku po současnost*. s. 360-367.

¹⁷¹ Srov. FERRETTI, Guido. *Energetics of Muscular Exercise*. pp. 8-9.

¹⁷² Srov. FRIXIONE, Eugenio. *Irritable Glue: The Haller Whytt Controversy on the Mechanism of Muscle Contraction*. In: WHITAKER, Harry et al. *Brain, Mind and Medicine*. p. 122.

proměnlivost svalové činnosti v poměru k vstříknutému jedu.¹⁷³ Nota bene právě v 60. letech 19. století se nakonec z podnikatelského popudu von Liebiga objevil na trhu též první syntetizovaný proteinový přípravek, který měl pomoci nemocným v posílení při rekonvalescenci – „Liebigův hovězí extrakt“.¹⁷⁴ Dohled nad výživou a jejím správným dávkováním se tak stal základní součástí dispozitivu biopolitiky odbourávání únavy a nemoci spolu se zvyšováním fyzické výkonnosti pracujícího těla, a to jak ve vztahu k práci, tak, jak se později i ukázalo, ve zvýhodňování v symbolické rovině sportu a v neposlední řadě pak též individuálního sebezušlechtování.

Individuální modalita tělesnosti se tak touto cestou stávaly viditelnou součástí řečových aktů ekonomizujícího diskursu o tělu konce 19. století, vše pod tlakem disciplinace stran medicíny (Helmholz), managementu (Taylor), ale vpravdě i sociologie a biologie, jak je možné pozorovat na příkladech rasismu, sociálního darwinismu a zejména pak eugeniky. Moderní vědění tak obsáhlo kdysi zakázaný svět vyloučení, oblast pološera tvořeného manéží či kouzelnou skříňkou, do které bylo do té doby možné nahlédnout jen jako do jinosevta neuchopitelného nástroji panujícího dispozitivu, mluvícího svým vlastním nesrozumitelným, avšak o to více fascinujícím jazykem. Stejně tak i těla ve svých démonických podobách zde hrála roly obrazů za hranicí nedotknutelného, nepojmenovatelného – tabu. Genealogie takového způsobu uchopování obrazu sahá opět minimálně až do 15. století, kde lze poprvé datovat vynález kouzelného kukátka „peep show“¹⁷⁵, kde skrze oční škvíрку mohl pozorující sledovat vyobrazení, panoramata nebo miniatury postav s tím, že zdatný řemeslník dovedl důmyslně používat hry světla a stínu, barev a zrcadel, aby docílil efektu nahlížení do jiného kouzelného světa schovaného uvnitř takovéto záhadné skřínky (rarity box). Jako součást karnevalové zábavy se rozšířila zejména v Holandsku 17. století, kdy v podobném duchu se objevovaly i různé optické hračky, včetně prvních promítacích přístrojů, tzv. laterna magica. Během pouličních představení byly za pomoci důmyslného posazení zrcátek vůči světelnému paprsku proudícího do schránky promítány obrazy, jež vzbuzovaly u publika senzací, neboť šlo zpravidla o výjevy hry stínů s typickými motivy démonů či smrti. V 17. století poprvé tuto oblast podrobil fyzikální analýze Atanasius Kircher (1602–1680), ač sám fascinovaný

---

¹⁷³ Více: CHANGEUX, Jean-Pierre a EDELSTEIN, Stuart. *The Brain as a Chemical Machine: Nicotinic Receptors and Neuronal Communication*. pp. 2-4.

¹⁷⁴ Srov. PORTER, Roy. *Dějiny medicíny: od starověku po současnost*. s. 363.

¹⁷⁵ První známé peep show pocházení z dílny renesančního umělce Leona Battista Albertiho z roku 1437. Srov. *Peep show* [online]. Encyklopaedia Britannica.

kabalou, alchymii a mystikou hlavně starověkého Egypta, pouliční kouzelnictví lidové karnevalové kultury hodlal nemilosrdně podřídít racionalitě dobového fyzikálního diskursu, a tak ve svém díle *Ars magna lucis et umbrae* vysvětlil optické principy, na kterých laterna magica a podobné zázračné přístroje pracovaly.¹⁷⁶ Iluze, při které člověk pohlížel do úzké štěrbině a pozoroval hru obrazu a světla nazýval Kircher *Magia Catoprica*, jako kouzla nahlížení do jiného světa. Laterny a kukátka nabyly v 18. století ještě více na popularitě a byly též nadále používány jak při lidových představeních, tak i například pro prezentování magického zázvěti v kruzích osvícenských okultních sekt¹⁷⁷ a za vůbec nejslavnější eskamotérská představení lze považovat nepochybně tzv. *fantasmagoria* Etienna-Gasparda Robertsona.¹⁷⁸ Fenomén magických skříněk a kukátek tak v sobě spojuje ranost moderního fyzikálního diskursu při jeho prvních pokusech o ovládnutí obrazu a pohybu s mysticismem vyšeším z esoterické tradice raného novověku.

Původně karnevalové atrakce skýtavše v sobě lákadla vyloučeného, zakázaného, magického se staly předobrazem mechanismů, kterými byly v 19. století zachycovány obrazy reálných těl, a tím i umožňovaly jejich specifické uchopení formou určení jejich času a pohyb skrze moc reprodukovatelného obrazu. Podřídít těla disciplinaci, kdy obrazy vyvolávané na fotografie a později pořizované na filmových páskách zviditelnily tělo, uvedly jej do řádu viditelného utvářivšího se pod dispozitivem kapitalistického panství. S daguerrotypií a dalšími stále více se zdokonalujícími metodami zachycování viděného obrazu se od konce poloviny 19. století dařilo reprodukovat obrazy zvířecího i lidského těla, od čehož nebylo daleko k rozpohybování snímků jejich promítnutím v krátkém sledu za sebou a navození tak celkové iluze pohybu. Za první takovýto nástroj lze považovat zoopraxiskop Eadwearda Muybridge (1830–1904). Ten za pomoci sady fotografických přístrojů zachytil na řadu snímků pohyb koně tak, že bylo možné rozlišit, zda v určitém momentu pohybu má kůň všechny kopyta nad zemí, jak se nakonec i díky tomu potvrdilo.¹⁷⁹ Muybridge v tomto směru završil spojení

---

¹⁷⁶ Srov. DAXELMÜLLER, Christoph. *Athanasius Kircher und die populäre Kultur*. In: BEINLICH, Horst. *Magie des Wissens. Athanasius Kircher. Universalgelehrter, Sammler, Visionär*. S. 191-202.

¹⁷⁷ Byl třeba používán i hrabětem Cagliostrem při jeho rozmluvách se zázvětim. Srov. JONES, David. *Gothic Machine: Textualities, Pre-cinematic Media and Film in Popular Visual Culture, 1670-1910*. p. 5.

¹⁷⁸ Robertson vylepšil systém promítání a jeho představení, kdy kromě her obrazů démonů, d'áblů, se měly zjevovat i obrazy mrtvých, jež kroužily v přítmi promítacího sálu zahaleného dýmem, což ještě přidávalo na optické iluzi. Srov. SMRŽ, Karel. *Dějiny filmu*. s. 60-69.

¹⁷⁹ Jedná se o slavný a velmi zpopularizovaný příběh sázky dvou milionářů, kdy roku 1872 se v San Francisku vsadil Leland Stanford a Frederick MacCrellis o 5000 liber, zda kůň při cvalu má skutečně vždy alespoň jedno

fotografie s principy laterny magiky, ještě starších stereotipikonů a počínajícího diskursu kinesologie, přímo spjatého s biopolitikou dokonalého pohybu. Svá pozorování uveřejňoval na svém slavném turné po světě, kde na exhibicích prezentoval výsledky svých pokusů, jimiž zaujal přední vědecké osobnosti včetně samotného von Helmholze nebo již též zmiňovaného Etienna-Julese Mareyho, jemuž byl i inspirací v jeho vlastních optických pokusech.¹⁸⁰ Stejně starý Marey vylepšil možnosti záznamu o svůj vynález chronografické ručnice a více než na zaznamenávání dokonalosti a krásy pohybu, jak tomu bylo u Muybridge, se zaměřil na jeho mechanické uchopení. Oblékl figuranty do speciálních přiléhavých trikotů s vyznačenými pruhy, aby bylo možné zaznamenat polohy lidských údů v pohybu, čímž se mu dostalo robotizujícího výjevu kontinuálního pohybu v téměř dokonale synchronním sledu. Dále se soustředil na detailní rozklad jednotlivých pohybů, kdy mu častým modelem stáli i sportovci, atleti, cyklisté či šermíři, u nichž se zase soustředil na přesné zachycení prováděných cviků.

Při promítání chronografických snímků bylo pak možno otáčením kliky plánovaně rozpohybovat lidské či zvířecí obrazy v takřka dokonalé iluzi, která přestala opět jen a pouze v momentu ukončení točení kliky. Jakoby konstruovanost takovýchto lidských motorů anticipovala i reálné ovládnutí lidských schránek s pomocí takovýchto a jiných nástrojů průmyslové biomoci, kdy tělo jako zboží ve smyslu symbolického kapitálu tvoří pak už jen vedlejší nadstavbový prvek celého procesu. Atrofie karnevalového světa raného novověku se tak v 19. a 20. století nabývala v prostoru manéžového tajemna na intenzitě, kdy opouštivši obrazy skryté v kukátkách či promítaných temnými komorami lateren magik, podrobovavši se ekonomizujícímu jazyku perforovala jako souhrn fyzikálních a chemických procesů využitelných pro potřeby industriálního věku kapitalismu. Podobně i díky peep-show, kdysi schovávajících mýtické postavy a obrazy před zraky bázlivých smrtelníků, tak od roku 1891, kdy si Thomas Edison nechal patentovat svůj kinetograf, mohla buržoasní společnost Fin de Siècle pozorovat velké představení síly parních a spalovacích motorů jako velkého moderního karnevalu oslavujícího buržoasii a její schopnost vládnout nejen hmotě, ale i času a pohybu. Šlo vpravdě o vynález, jenž byl používán a zkoumán již dříve na mnoha místech

---

kopyto na zemi. Muybridge se svým mechanismem, kdy kůň při cvalu zpřetrhával provázky, jež uváděly do činnosti závěry fotoaparátů a díky neobvykle precizní technice zpracování kolodiových desek se mu tak podařilo zachytit ostře celý pohyb. Srov. SMRŽ, Karel. *Dějiny filmu*. 135-137 s.

¹⁸⁰ Srov. BRAUN, Marta. *Eadweard Muybridge*. pp. 170-171.

Evropy i Spojených států,¹⁸¹ jednalo se tedy vpravdě o obecný jev modernizace, v němž tělo definitivně opustilo svou individuální tělesnost a stalo se jen hýbající se vacuousovskou hračkou, stejně jako těla edisonovského peep-show, jež byla divákem pozorována za pouhé jedno vhození drobné mince. Zakrátko tak mohly sklízet úspěchy i první erotické snímky, jako příkladně Henriho Joly *Le Bain d'une mondaine* z roku 1895,¹⁸² ale ostatně již Muybridge představoval v tomto směru světu sekvence snímků nahých těl, již však nikterak nezátížených morálním tabu, zosobňovavše tak své podřízení hegemonii diskursu pohybu a synchronicity umožňovaly své plné zespolečenštění jako subjektů biomoci na jedné a konzumní slasti na druhé straně.

Quo factum est, ut se cirkusový silák a model Eugen Sandow, toho času kabaretní hvězda v režii slavného broadwayského impresária Florenze Ziegfelda, představil roku 1894 v nově založeném Edison Manufacturing Company, aby zde byla pořízena nahrávka jeho těla.¹⁸³ V centru zájmu kamery však nebyl účelový pohyb těla jako celku či nějaký cvik, nýbrž jen a pouze estetizující samoúčelná hra jednotlivých svalů, jež byly v náhodném sledu zatínány v proto přesně určených pozicích, aby tak vytvořily dojem perfektní konstrukce lidského těla. Stejně jako při záznamech pohybu jiných cvičenců, šermířů, skokanů či jezdců, i zde šlo o modernistickou analogii práce motoru, tj. navození podobnosti k pohybu hřídelů a pístů soustrojí produkujícího energii. Takovéto industriální tělo mělo být výrazem sebekázně, výcvikového drilu, sebeomezení, vše symbolicky vyjádřeno v podobě manifestace mohutných, vyrýsovaných, tvrdých svalových partií. Těla tak spolu s definicí své ideální podoby odhodila svůj závoj tajemna a stala se plnohodnotnou součástí moderního světa podle normativu biopolitiky tělesné dokonalosti. Dobu Eugena Sandowa je tedy možné chápat nejen za počátek kulturistického hnutí jako takového, ale lze jej i zařadit do v druhé kapitole nastíněného schématu jako aktivní jednotku dynamiky moderního sociálního pole.

---

¹⁸¹ Je možné zmínit praxinoskop Emile Reynauda z roku 1877, Leon Bouly, který poprvé použil výraz kinematograf pro svůj přístroj, fonoskop Georgese Demenyho, přijímací přístroj Louise Le Prince a nakonec i přístroj Williama Friese-Greene, který nejen zaznamenával pohyb, ale s použitím fonografu zároveň přenášel i zachycený zvuk. Více. SMRŽ, Karel. *Dějiny filmu*. Praha, 1933.

¹⁸² Autor v poznámce popisuje vznik pravděpodobně prvních erotických snímků, kdy za první erotický film vůbec je považován Arthura E. Collingse „Women Undressing“ z roku 1896. Srov. WILLIAMS, Keith. *H. G. Wells, Modernity and the Movies*. Liverpool, 2007. p. 222

¹⁸³ *Sandow* [online]. Youtube.com, LibraryOfCongress. 26. 3. 2009.

5. Světový kulturismus „from freaks to freaks“

5.1 První období kulturismu a konjunktura svalnatosti

5.1.1 Konec cirkusových siláků

Nyní je nutné ještě podotknout, že samotné pojmenování ideálního těla jazykem biopolitického diskursu nevyneslo všechna těla do viditelného světa teprve rodící se konzumní společnosti, jíž by se tak staly aktivní součástí. V tomto dlouhodobém procesu komercializace tělesnosti byla mužská muskulturní těla, vpravdě stejně jako dlouho tabuizovaná ženská fyzická krása, která taktéž v této době získala svou první ideálně typickou podobu, poměrně snadno afirmována do oběhu buržoasní společnosti, neboť svaly získavše v osvícenském medicínském diskursu hlavní podíl na silové činnosti a později i nabyvše role hlavního hybného mechanismu lidského motoru rychle demytizovaly původní magickou pozici. Ta neměla podobu přímého zákazu, siláci se vyznačovali vysokým statutem „mana“ zejména v podobě jakéhosi božského doteku, který jim umožňoval vykonávat nadlidské skutky. Tyto činy navíc nebyly většinou spjaty přímo s aktem zvednutí břemene, kterýžto atribut byl dán síle až hydraulickým zájmem mechanického 17. století, nýbrž šlo spíše o činy přemožení velkých protivníků, nestvůr či nadpřirozených bytostí. Božská přítomnost byla pak vyjádřena buď přímo statutem božství či polobožství, případně alespoň vyvolenosti, doteku božského, který propůjčoval jedinci onu nadlidskou sílu. Atrofování takového sakrálního určení se zdá být tedy zjevné, kdy manéžové „mana“ siláků nahradil dispozitiv jasně měřitelné biochemické reakce.

V jiných případech je při bližším pohledu konflikt mezi přetrvávající bariérou tradičního zákazu a procesem znormalizování mnohem evidentnější. Nejlépe lze podobný střet ukázat na slavném hororovém snímku *Zrůdy* (*Freaks*) z roku 1932.¹⁸⁴ Na film lze nazírat optikou vzdoru cirkusové pospolitosti tvořené vlastním symbolickým jazykem i svébytnou formou solidarity vůči vidině vlastní konečnosti dané modernizačním procesem. Film je inspirován skutečnými freak show,¹⁸⁵ oblíbenou atrakcí zejména buržoasie 19. století, jejíž

---

¹⁸⁴ Film vzbudil ve své době pohoršení, byl ztrhán kritikou a zakázán. Až v 60. letech se stal kultovním filmem, kdy se však poslední scéna, kde má být záběr na zpívajícího Herkula ztratila. *Freaks* [film]. Režie: Tod Browning. USA. 1932.

¹⁸⁵ Cirkusová představení zrůd navazovaly na renesanční fascinaci podivnostmi a abnormálnostmi světa, jež si osvícenská věda dala za cíl kategorizovat medicínským jazykem a na základě upotřebitelnosti je pak zařadit jako

popularita byla vysoká i v meziválečné době a tak herci mohly být skutečně autentičtí cirkusový „zrůd“ – trpaslíci, chlupaté ženy, siamská dvojčata, beznozí, bezrucí atd. Na jedné straně v cirkusové pospolitosti stojí pár zosobňující krásku (Kleopatra) a siláka (Herkules), jedná se o bezcitný pár, jenž chce opustit cirkusovou pospolitost, bezcitně využije lásky Kleopatřina manžela, trpaslíka Hanse, aby jej následně zabili a zmocnili se jeho peněz a mohli se tak společně stát „normálními“ lidmi. Komplot je však odhalen a následuje pomsta v podobě vzpoury pospolitosti vůči zločinnému páru, kdy jsou Kleopatra i Herkules přemoženi a ztrestáni poškozením, které jim znemožní opuštění cirkusu a stvrdí jejich satus „zrůd“ – Kleopatra je pořezána a proměněna v lidskou kachnu a Herkules je vykastrován. Film končí záběry na již opět zrudnou Kleopatru a falsettem zpívajícího Herkula. Film se tak stává, řečeno Lévi-Straussem, manifestací vzdoru nature vůči kultuře, kdy odpadnuvší „již-ne-zrůd“, ve smyslu symbolického vyloučení, jsou potrestány za svou zradu stran tradiční pospolitosti, která vítězí ve svém souboji za vlastní zachování tím, že zmrzačením páru afirmuje jejich habitus zrudnosti.

Právě tento příběh v sobě nejvíce zosobňuje onu modernizaci těl, které přestaly být objektem vyloučení, ale staly se součástí veřejného prostoru – z tabu se stal sociální fenomén. Susan Bordová tvrdí, že mužské tělo bylo tabu až do 70. let 20. století, než nastoupil fenomén mužské kosmetiky a detabuizace v podobě obnažených těl na stránkách časopisů typu *Cosmopolitanu*.¹⁸⁶ Nicméně, odkouzlení mužského těla je fenoménem mnohem starším a sahá

---

aktéry modernizačního procesu, případně je vyloučit. Raná modernita se tak pyšnila institucemi vyloučení, od léčeben po panoptika, kde podněcovala představivost buržoasní společnosti, stejně jako lačnost vědy po jejich vysvětlení. Cirkusové prostředí ve své karnevalové tradici tak tvořilo prostor, kde mohli vyloučení jedinci najít šanci pro vlastní seberealizaci, kterou by jim jejich distance vůči habitu běžné společnosti neumožnila. Netýkalo se to jen lidí kategorizovaných jako duševně či fyzicky nemocní, ale též proletarizovaným masám, jež zejména v 1. polovině 19. století nečekal lepší osud než dickensovská tovární dřina. Jednou z nejtypičtějších postav takového sociální „příšeří“ viktoriánské společnosti byla postava „sloního muže“ Josepha Merricka ztíženého těžkou neurofibromatózou, který opustiv bídu anglického chudobince vystupoval po anglických panoptikách, až se se svým vzhledem dostal do zájmu lékařské vědy a stal se veřejně známou celebritou, kterou provázela tragický osud neustálého vyrovnávání se se svou výstředností a nepřijetím. Tento i další případy slavných „zrůd“ tak nastavovaly zrcadlo normám buržoasní společnosti na jedné straně, ale na druhé se v nich skvěla i cesta jejich zařazení do společenského prostoru tvořeného diskursem tržní využitelnosti jejich výlučnosti, a tím legitimizace jejich sociální pozice v rámci buržoasie. Více: DRIMMER, Frederick. *Obludárium, aneb, Kabinet lidských kuriozit*. Praha, 2010.

¹⁸⁶ „When i was growing up, male movie stars and models provided no instruction either. Beautiful male bodies, of course, were not absent from popular cultural representation – particularly if you include athletes and movie

právě do epochy imperiálního kapitalismu, kdy tělo se stalo objektem intenzivního zájmu fyziologického diskursu pracovavšího na efektivizaci lidského těla v rámci gilbrethovských, tayloristických, mosseovských a mnohých dalších experimentů. Fascinace cirkusovými siláky tak získala zcela rozdílné diskursivní uchopení, než tomu mohlo být v případě Desaguliere a jeho jednoduché mechanické perspektivě. V této době, kdy mezi siláky a zápasníky vynikal třeba i slavný Gustav Frištenský, byl jeden, který se do historie tělesnosti zapsal jinak než jen obdivuhodnými výkony. Mohl se jím stát prakticky každý z mnoha tehdejších siláků, kteří měli to štěstí a dostali se do těch nejlepších divadel a varieté, kde brali vysoké honoráře, avšak právě tím, který se stal předobrazem kulturisty, byl pruský rodák Friedrich Wilhelm Müller. Jeho životní dráha se v zásadě nelišila od jiných cirkusových artistů, jakými byli například „Lucemburský Herkules“ John Grün-Marx, „muž se železnými rukama“ Gustav Grimm, „Kanadský Samson“ Louis Cyr, „Apollon“ Louis Huni a desítky dalších, kteří mnohdy vynikali i mnohem větší silou a získali si obdobnou slávu a věhlas po celém světě.¹⁸⁷ Jeho osoba je však symptomatickou pro významový posun ve vnímání jednak fyzické síly, jako přímého výkonu svalstva, tak stvrzení svalstva jako estetické kategorie zdraví a úspěchu.

Nutno na závěr tohoto oddílu ještě dodat, že ač sám byl Němcem, tradice, z které celé kulturistické hnutí vycházelo, byla v zásadě anglosaská. Německá tělovýchova se od počátku 19. století koncentrovala primárně na kolektivní turné cvičení, v kterých byla hlavním cílem, více než snad jejich zdravotní dopad, podřízení těla rytmu přesně určeným pohybům a de facto jeho příprava na vojenskou roli. Na druhou stranu ve viktoriánské Anglii se stala velmi rozšířenou protestantská idea „svalnatého křesťanství“¹⁸⁸ (muscular Christianity), jež stavěla na spojení morálního a zdravotního imperativu, že „nejlepší křesťan je ten nejsilnější a

---

stars as well as classical figures. Sexy male physiques – Paul Newman, William Holden, Yul Brynner – were available for fantasy even when i was growing up. But until very recently – outside of homoerotic photography and porn – a naked (usually hairless) male chest was the most one could expect to see, and that rarely. It wasn't until 1972, remember, that Cosmopolitan published that daring centrefold of Burt Reynolds, his penis hidden demurely behind his hands. „Equality at last!“ Helen Gureley Brown declared.“ BORDO, Susan. *The Male Body*. pp. 17-18.

¹⁸⁷ Srov. ŠVUB, Josef. *Historie síly*. passim.

¹⁸⁸ Toto hnutí je spojeno s chartistickým hnutím a křesťanským socialismem v Anglii první poloviny 19. století, jež spojovalo ideu tělesného cvičení s celkovým vzděláváním dělnictva. Toto hnutí se velmi podepsalo i na roku 1844 založené organizaci YMCA (Young Men's Christian Association). Právě i instruktor tělovýchovy v rámci YMCA Luther Gulick byl i prvním, kdo použil pojem „svalnaté křesťanství“, jenž měl v sobě spojovat ideály ducha, mysli i těla. Srov. WATSON, Nick et al. *The Development of Muscular Christianity in Victorian Britain and Beyond*. In: *Journal of Religion and Society*. Vol. 7, 2005.

nejzdravější“.¹⁸⁹ S polovinou století a důrazem na fyziologickou funkci těla se začal zvyšovat důraz na fyziologický charakter sportu, který se tak již nedeterminoval na formy „zábavy“ či technologie disciplinace postavení a umístění těla.¹⁹⁰ Spojení právě anglické tradice, která mnohem více než německá zdůrazňovala estetiku těla, a fyziologického diskursu prosazovavšího v tělesné výchově primárně důraz na odstranění únavy, navýšení odolnosti a zefektivnění pohybu těl, stál na počátku rozvoje technik cvičení, jejichž popularizátorem nebyl jenom Friedrich Müller, ale též žák Mareyho Angelo Mosso, utilitární systém cvičení Georgese Héberta nebo Fernanda Lagrandge,¹⁹¹ čímž však tento diskurs obohatila, byla muskulurní estetika těla jako nedílného atributu zdravého, silného a odolného muže.

5.1.2 Od Eugena Sandowa k masovému hnutí

O mládí Friedrich Müllera je známo fakticky jen to, co sám o sobě napsal, při čem je nutné brát v potaz, že tento příběh byl do značné míry ovlivněn jeho obchodní strategií, při níž vlastně propagoval své publikace a cvičební techniky. V nich zdůrazňoval svou mladickou neduživost a fascinaci antickými památkami, které viděl na dovolené s otcem v Itálii, zejména těly antických soch, kterých, jak mu otec vyprávěl, byly výsledkem právě pravidelného cvičení. Obecně je ale tento příběh zpochybňovaný, kdy jako mnohem pravděpodobnější mohla být cirkusová zkušenost se siláky a zápasníky, se kterými se ve Východním prusku, odkud pocházel, mohl často stýkat. Podobně neznámý je i důvod změny jeho jména, který je připisován nejčastěji počátkům jeho artistické kariéry, kdy jedno z nejpravděpodobnějších vysvětlení je, že se jednalo o rodné jméno jeho původem ruské matky, Sandovová.¹⁹² Svou veleúspěšnou kariéru započal v Bruselu, kde trénoval u světoznámého siláka a zápasníka Attily, vlastním jménem Louise Durlachera, jehož tělovýchovná škola se vyznačovala intenzivním tréninkem založeným na zvedání těžkých závaží, což v porovnání s obecně propagovanými systémy tréninku bylo doposud spíše výjimkou.¹⁹³ Tím, čím se jeho osud

---

¹⁸⁹ Srov. CHAMPMAN, David. *Sandow the Magnificent*. p. 3.

¹⁹⁰ Kritika je v historii tělesné výchovy známá pod označením „spor o bradla“ (Barrenstreit), kdy nastoupivší fyziologové, jako příkladně Emil du Bois-Reymond, jasně prokázali nedostatečnost a nefektivitu klasických turnérských náradí, avšak v německém prostředí se jemu i dalším kritikům nedostávalo příliš slyšení, jako „neněmeckých“ názorů. Srov. KÖSSL, Jiří, KRÁTKÝ, František a MAREK, Jaroslav. *Dějiny tělesné výchovy. Díl 2*. s. 12-13.

¹⁹¹ Srov. *Tamtéž*. s. 40.

¹⁹² Srov. CHAMPMAN, David. *Sandow the Magnificent*. p. 6.

¹⁹³ Srov. *Tamtéž*. pp. 9-10.

následně začal rozcházet od ostatních siláků jeho doby, byl moment, kdy se jej chopil, jak již bylo řečeno, špičkových americký manažer Florenz Ziegfeld, který rozpoznal v symetrické postavě Sandowa tržní potenciál a udělal z něj v USA brzy svou hlavní hvězdu, jako „nejlépe stavěného muže“.

Své slávy dále využil a po návratu do Evropy otevřel vlastní trenérskou školu Institute of Physical Culture v Londýně, dále začal vydávat první publikace jako *Sandow's System of Physical Training* nebo *Stranght and How to Obtain It*, včetně i de facto prvního kulturistického časopisu *Sandow's Magazine of Physical Culture*,¹⁹⁴ který začal vycházet od roku 1898. Otevření této školy bylo symbolem posunu ve vnímání těžkého tréninku a posilování, které v předcházejících dobách bylo symbolem proletariátu, obecně nižších vrstev, kdy se však v této době stává součástí buržoasního habitu tělesnosti.¹⁹⁵ V této době se poprvé, nikoli tedy až v 70. letech, jak tvrdí Bordová, objevují i první obrazy, plakáty a fotografie, obnažených mužů, na kterých byl prezentován ideál mužské tělesnosti, který již odpovídal dobovému fyziologickému zkoumání, které se primárně zaměřovala na funkci svalstva a odbourávání únavy těla. Svalnaté, těžkým cvičením zušlechťované, mužské tělo se tak poprvé dostalo do habitu, nikoli jen pracujících mas, nýbrž i buržoasie, čímž se stalo zároveň prostorem, skrze nějž mohl proletariát docílit svého sociálního vzestupu – jako forma investice do svého fyzického kapitálu. Sandow a jeho škola bodybuildingu se tak stala jedním ze symbolů mužského těla oprostivšího se od tabu předcházející doby a stanivšího se společenskou kategorií. V podání Sandowa se zrcadlila taktéž ideologie „amerického snu“, která se stala nejen v případě kulturismu, ale vlastně obecně pro celou kapitalistickou modernitu, ustavujícím mýtem – od slabého, chudého a neduživého chlapce k silnému, bohatému a úspěšnému občanu.

---

¹⁹⁴ Josef Švub ještě před tento časopis klade francouzský magazín Edmonda Desbonneta *L'Athlete*, který byl vydáván od roku 1896. Nicméně, největší slávu jako první ryze kulturistický časopis si získal *Physical Culture*. Kromě těchto časopisů byly před první světovou válkou vydávány ještě třeba *Physical Development* anglického podnikatele Hoptona Handleyeho a amerického tělovýchovného vizionáře Bernarra Macfaddena nebo též Handleyeho anglický *Health & Strenght*. Před těmito prvními magazíny byly informace o kouscích siláků a tělesné kultuře rodícího se kulturismu publikovány nejčastěji v americkém *The National Police Gazette* nebo v německém *Internationale illustrierte Athletenzeitung*. Srov. ŠVUB, Josef. *Historie kulturistických časopisů*. In: M&F. Roč. 2003, č. 6. s. 57-59.

¹⁹⁵ David Chapman tvrdí, že právě toto bylo hlavní inovací Sandowa, avšak pravda je taková, že posilování se obecně spolu s fyziologickým diskursem dostávalo do obecného povědomí delší dobu a fyzické tělo se tím stalo jedním z atributů střední třídy. Srov. CHAMPMAN, David. *Sandow the Magnificent*. pp. 101.

O vlivu, který jenom samotný Sandow měl ve své době, svědčí četné děkovné dopisy, mezi kterými byli třeba Arthur Conan Doyle nebo pianista Ignacy Paderewski, až roku 1911 jej jmenoval sám král Jiří V. „profesorem vědecké tělesné kultury“ (Professor of Scientific Physical Culture), při čemž velkou pozornost nové techniky cvičení budily pozornosti u armády, kdy Lord Esher, symbol dobové modernizace britské armády, u které se zejména po krvavých Búrských válkách hodně diskutovalo nad tématem fyzického habitu britských vojáků, vyhlásil soutěž, který z více než 11 000 mužů učiní v rámci Sandowova programu větší progres, obdrží cenu 500 liber, kdy směrodatnou míru se stalo měření velikosti obvodu krku, hrudníku, paže a nohou. Problému fyzického výcviku branců a vůbec tělesné kondice armády se pod vlivem 1. světové války týkala i závěrečná práce Sandowa *Life is Movement*.¹⁹⁶ Nicméně pokud jde o celospolečenské kulturistické hnutí, měly největší dopad jeho práce *The Body-building*, která dala nakonec celému hnutí i jméno a *The Construction and Reconstruction of the Human Body*, ve kterém se zaměřil na problémy člověka moderního světa, respektive jak je efektivně kanalizovat skrze tělesná cvičení. Nakonec je nutné zmínit i rok 1901, kdy zorganizoval de facto první kulturistickou soutěž vůbec. Ta se konala v Londýně v naprosto vyprodané Royal Albert Hall, při čemž se jí zúčastnilo na 1000 soutěžících a více než 15 tisíc diváků, kdy mezi porotci byli atlet a sochař Charles Lowes a Arthur Conan Doyle, v případě remízy měl rozhodnout Sandow osobně. Vítězem, který zároveň obdržel jako cenu sošku Sandowa samého, se stal William Murray z Nottinghamu, při čemž hodnocena nebyla primárně velikost svalstva, ale hlavně jeho symetrie a kvalita.¹⁹⁷

S přerušením v podobě 1. světové války se přesunulo centrum raného kulturistického hnutí z Evropy do Spojených států, kde tělesná kultura započala svou úspěšnou komerční dráhu, která je spojovaná zejména se jménem Bernarra Macfaddena. Ten již dříve spolupracoval se Sandowem, kdy společně stáli u zrodu prvního kulturistického časopisu *Physical Culture*, který následně v Americe vydával sám pod původním jménem. Anglické prvenství v první kulturistické soutěži mu sice přebíral již navždy Sandow, sám se však zapsal do historie uspořádáním obdobné soutěže v USA na přelomu let 1903-1904, která se pod názvem *The Most Perfectly Developed Man and Woman* zapsala do historie nejen tím, že se jednalo o jednu z prvních soutěží tohoto druhu, ale též tím, že se z ní dochoval i Edisonem pořízený videozáznam, který zobrazuje vítěze a vítězku soutěže v estetizujících pózách

---

¹⁹⁶ Srov. *Tamtéž*. pp. 176-178.

¹⁹⁷ Srov. FAIR, John. *Mr. America*. pp. 20-21.

kopírujících antická a renesanční sousoší.¹⁹⁸ Nutno dodat, že již před 1. světovou válkou se tyto aktivity vyšedší z cirkusových šapitó stále setkávaly často se silnými kritickými ohlasy, jež nahlížely na nový fenomén jako na propagaci obscénnosti a pornografie.¹⁹⁹ Spojené státy, které nezasáhlo válečné období takovým způsobem, jako Evropu proživší v pravdě ve věci kulturismu diskontinuitní období, mohly nadále pod vlivem Macfaddena a jeho aktivit afirmovat nově utvářevší se kulturistickou tělesnost na principech předválečného období. Mezitím tedy, co se Evropa stále ještě materiálně vzpamatovala z hrůz války, mohl Macfadden roku 1921 a 1922 zorganizovat v newyorském Madison Square Garden soutěž o „nejkrásnějšího muže na světě“ (Worlds Most Beautiful Man), který v obojím případě vyhrál, spolu s 1000 dolary, největší symbol meziválečného kulturismu Charles Atlas, vlastním jménem Angelo Siciliano.

Tento rodilý Ital se již lišil od svých předchůdců tím, že nepocházel ze světa cirkusového šoubyznysu, nýbrž byl jako brooklynský dělník ovlivněn dobovou atmosférou „Iron games“ a cvičil de facto zcela samostatně. Poté, co dosáhl svého úspěchu v soutěžích Macfaddena stal se brzy hvězdou nejen silácké scény, ale vůbec kulturistického byznysu jako takového, kdy propagoval svůj vlastní specifický tréninkový systém „dynamic tension“ založený na isometrických cvičeních, tedy cvičení pracujících na volném zatínání svalů bez zátěže a změny jejich délky, v čemž se podstatně odlišoval od svých předchůdců a vpravdě i následovníků propagovavších primárně cvičení se závažími.²⁰⁰ V té době tvořilo americkou siláckou scénu velké množství dnes již strongmanských legend, jakými byli kromě Macfaddena a Atlase příkladně George Jowett nebo Earle Liederman, kteří se stali symboly přicházejícího masového kulturismu. Po válečném přerušení nastal opět boom kulturismu, kromě Macfaddenova magazínu *Physical Culture* byl od roku 1914 vydáván i další ryze americký časopis *Strength* který tentokrát již nebyl primárně agregován stran vědeckých diskursů zkoumajícím principy síly a práce s energií, nýbrž nižšími vrstvami společnosti, zejména těmi, jež byly tradičně ovlivňovány atributem fyzické síly, jako základním existenčním habitem, pro které se cesta budování muskulatury stala formou sociálního vzestupu, vlastnictví takového těla vytvářelo povědomí o sounáležitosti ke střední třídě a občanské společnosti vůbec. Na tomto základě se začal budovat i samotný později tak

---

¹⁹⁸ Více včetně videozáznamu: HEFFERNAN, Conor. *1903 and the birth of American Bodybuilding* [online]. Physicalculturestudy.com, 22. 10. 2015.

¹⁹⁹ Srov. FAIR, John. *Mr. America*. pp. 25-27.

²⁰⁰ Srov. *Tamtéž*. pp. 32-35.

ohromný kulturistický trh, jež pracoval nejprve s nabídkami cvičení, tréninkovými plány, až nakonec došlo na cvičební nástroje a doplňky stravy. Příchod velké hospodářské krize by mohl signalizovat, že tato náročná aktivita, doposud spojovaná s časy materiální jistoty a zabezpečení, opět ustoupí, jako v průběhu 1. světové války, bylo tomu však právě naopak, neboť právě v jejím průběhu se dotvořily základy bodybuildingu, na kterých stojí vlastně dodnes.

5.1.3 Kulturistické hnutí ve 30. a 40. letech 20. století

Příchod velké hospodářské krize na přelomu 20. a 30. let 20. století s sebou nepřinesl jenom známé obrazy masové nezaměstnanosti, hladových front a zavřených továren. Je známé, že krize podnítila i mnohá nová odvětví podnikání, kdy nejdůležitější vlastností se stalo přizpůsobení se potřebám náročnějšího zákazníka. Kvetl tak obchod s domácími elektrospotřebiči, které nahrazovaly mnohem dražší služebnictvo, stejně tak výroba konzerv a dalších polotovarů, které ulehčovaly rodinám práci, nebo jistou pikantností byl i vznik her jako Monopoly či Scrabble. Sektor, který zaznamenal snad největší nárůst, byla reklama, která se během krize stala nedílnou součástí tržního soupeření, kdy se vytvářely strategie prodeje známého dodnes.²⁰¹ Jedním z takových odvětví, které zažilo nebývalý boom, bylo i odvětví sportu a zejména pak právě bodybuildingu. Tím nelze říci, že by tradiční silácká představení neutrpěla krizí, právě naopak. Devastující dopad měla krize na přední byznysmeny, jakými byly George Jowett či Earle Liederman, na druhou stranu s sebou přinesla řadu novinek bodybuildingového byznysu, jehož symbolem se stali jednak již zmiňovaný Charles Atlas a „otec amerického vzpírání“ Robert Collins „Bob“ Hoffman.²⁰² Hoffmanovi, který do té doby vedl pensylvánský vzpěračský klub, ale byl i úspěšný podnikatel v oblasti olejových hořáků, se podařilo plně využít možností, které s sebou přinesla velká hospodářská krize a jeho pozice se stala na trhu po další dvě desetiletí zcela hegemonní, kdy byl pokládán i de facto za hlavní autoritu silových sportů ve Spojených státech.

Nebyli to však zdaleka jen siláci a trenéři, kteří v tomto směru dokázali vhodně odpovídat na měnivší se poptávku. Příkladně prvním, kdo využil charakteristický dobový nástup racionalizace výživy, příkladně vzrůstala obliba počítání kalorií, bílkovin i cukrů, které tělo přijímá či ideálně by přijímat mělo, se stal lékař Carl Rehnborg. Utilitarizace jídelníčku v rámci společnosti se stala masovým fenoménem, který podnítil rozvoj prodeje doplňků

---

²⁰¹ Srov. VODIČKA, Milan. *Den, kdy došly prachy*. s. 110, 127-146.

²⁰² Srov. FAIR, John. *Mr. America*. pp. 54-55.

výživy, hlavně ve formě syntetických vitamínů, minerálů, což se konečně odráželo i v jídelničních samotných sportovců, kteří již důsledněji než jejich předchůdci promýšleli příjem potravy v kontextu svého tréninku. Dietetický diskurs v časech hospodářské krize zažíval od dob světové války svůj další velký boom, který kladl ideální stravovací režim, založený na ovoci, čerstvé zelenině, mléčných výrobcích a mase, do přímého protikladu k realitě USA 30. let. Rehnborg tedy jako první začal prodávat od roku 1934 syntetické multivitamíny pod značkou California Vitamin Corporation. Po něm s podobným marketingem přišel farmaceut Eugen Schiff, kdy jeho firma Schiff Bio-Food z konce 30. let se stala výjimečnou pro kulturistickou dietetiku tím, že jako první uvedla do prodeje z mléka syntetizovaný proteinový prášek. Tento byznys se však naplno rozvinul až po 2. světové válce.²⁰³

Nicméně, již tento vývoj odkazuje na určitou biopolitiku tělesnosti v časech krize, jež směřovala k vyšší míře efektivity využívání přijímané potravy. V případě úspěchu Hoffmana je nutné zmínit zejména intenzivní reklamní strategii, kterou hlavně skrze své nové periodikum *Strength and Health* používal. Důležitou byla také jeho politická schopnost prosazovat systémy kulturistického, nebo v jeho případě lépe vzpěračského, tréninku i v armádě, které rovněž prodával vlastní cvičební nářadí, což byl zase opět schopný náležitě propagačně využít pro svou firmu York Barbell.²⁰⁴ Pro ideologii bodybuildingu, jak ji prosazoval Hoffman, byla estetická rovina stále až sekundární záležitostí, neboť primární byla rovina síly, kdy muskulatura má být v první řadě obrazem funkce těla, kterou více než nějaké pózování reprezentuje spíše vzpěračské disciplíny. Svalnaté tělo tedy nebylo chápáno nikterak samoučelně, nýbrž jako přímý výraz zdraví, síly a v konečném důsledku i úspěchu. Právě hospodářská krize byla tím, co definitivně posunulo a stvrdilo svalnaté mužské tělo jako estetický normativ, který více než kdy jindy stál v protikladu k tělesnosti hospodářské krize. Mezitím, co obrovské masy lidí nebyly schopny často zajistit rodině ani základní potraviny, vytvářely obrazy kulturismu, jež byly reprodukovány kulturistickými časopisy, jakými byly *Physical Culture* nebo Hoffmanův *Strenght and Health*, svět úspěchu, zdraví a štěstí, tedy obecně příslibu zlepšení sociálního postavení.

Nejvýstižnější v tomto směru jsou právě reklamy, jako v případě tehdy nejslavnějšího kulturisty Charlese Atlase, který pod hesly jako „*Nech mě dokázat, že z tebe v sedmi dnech udělám nového člověka*“ (Let Me Prove in 7 Days That I Can Make You a New Man!) odpovídal na potřeby zejména mladých mužů toužících po životní změně a příslibu úspěchu,

---

²⁰³ Srov. ROACH, Randy. *Muscle, Smoke & Mirrors*. pp. 131-132.

²⁰⁴ Srov. *Tamtéž*. p. 134.

či alespoň šance na něj. Asi nejslavnější se stala jeho komiksová reklama „*Hej, hubeňoure!*“ (Hey, Skinny!), ve které jde zjevně neduživý mladík s dívkou po pláži, když na něj zavolá mnohem silnější sok, že mu „*koukají žebra*“ a zbije jej se slovy: „*Zmlkni, ty hromado kostí!*“. Následně však mladík podstoupí trénink podle Atlase, při čemž hned na dalším obrázku, již jako svalnatý a urostlý muž, přemůže svého bývalého soka s poznámkou: „*Tady máš jednu za vyučenou ... od té hromady kostí, vzpomínáš?*“, při čemž se stává na posledním obrázku centrem obdivu okolních žen jako „*pravý muž*“ (viz Obrazová příloha). Joe Weider vzpomínal později na to, co mu v 50. letech řekl sám Atlas o tomto svém velkém obchodním úspěchu:

*„Přišel ke mně a zkusil mi nabídkou jednu podnikatelskou radu. Řekl, že sto liber vážící set činek se těžko převáží. A pak řekl: ‚Joe, já posílal jen kurz a pár fotek a vidělal jsem mnohem víc peněz než ty. Měl bys to zkusit taky.‘“*²⁰⁵

Nic vlastně v této chvíli neznamenal, že jak Charles Atlas, tak Hoffman byli vzájemní konkurenti a oba pracovali s úplně jinou metodou tréninku. Kulturistická těla se stala základním atributem „dokonalého muže“, výrazem úspěchu, sociálního statusu i zdraví, jako které se promítlo i do biopolitiky rooseveltovského New Dealu, coby výraz překonávání krize. (viz Podoby těla fordistické modernity) Asi nejslavnějším projevem tohoto fenoménu se stala bezesporu komiksová postava „Nadčlověka“ (Superman), která nacházela svou inspiraci právě v komiksových předlohách reklamy Charlese Atlase,²⁰⁶ při čemž v sobě spájela jak tento stvrzený maskulinní ideál tělesnosti, tak i její sociální kontext hospodářské krize s nadějami rooseveltovské politiky.

Archetypálním obrazem tohoto fenoménu, který jakoby byl převrácenou realitou chudinských slumů té doby, a jenž zároveň stíral poslední hranice mezi cirkusovými artisty a veřejným prostorem, byla dnes bezesporu legendární Venice Muscle Beach v kalifornském pobřeží Santa Monica, kde se střetávali siláci, atleti, akrobaté, kteří v plavkách cvičili na tamní pláži a spoluutvářeli tak ideál moderní tělesnosti ve veřejném prostoru. Pláž se stala takovou laboratoří amerického těla. Konaly se zde silácké závody, stejně jako mužské i ženské soutěže krásy, šlo o místo radosti, užívání si života, žití amerického snu, jako by v něm

---

²⁰⁵ „*He came over to me and tried to offer me some business advice. He said a 100-pound barbell set was heavy to ship. Then he said, ‘Joe, I just send a course and some pictures, and I make so much more money than you. You should do that, too.’*“ BLACK, Jonathan. *Charles Atlas: Muscle Man*. p. 5. [online] Smithsonianmag.com, August 2009.

²⁰⁶ BODNAR, John E. *Blue-collar Hollywood: liberalism, democracy, and working people in American film* [online]. Baltimore, 2003.

stále přežívalo cosi cirkusového, alespoň v podobě jakéhosi odtržení od okolní reality doby. Tento efekt nebyl náhodou, neboť samotný zábavní park, v rámci kterého se tato komunita utvořila, vznikl roku 1934 z popudu Rooseveltova Works Project Administration a tak tato utvořivší se Mekka tělesné kultury a zejména bodybuildingu, se stala tím nejpřesnějším vyjádřením rooseveltovské éry, ztělesněním ducha konzumního života a ekonomického růstu. Asi i právě proto kontinuitu této komunity nepřerušila ani 2. světová válka, kdy ve 40. letech se z tohoto místa stalo centrum šoubyznysu a to nejen kulturistického a sportovního, ale i kosmetického, které k sobě až magneticky přitahovalo všechny hvězdy obdivující silové sporty a „krásná“ těla.²⁰⁷ Mezitím, co Evropa opět ležela v troskách po 2. světové válce, působily obrazy kulturistického hnutí 40. let, nejvíce pak ona „pláž svalů“ v Santa Monice, naprosto utopicky. Posun modernistického paradigmatu směrem k většímu sociálnímu státu, keynesiánství a stimulacemi poptávky, vedl po 2. světové válce k dosud nevídanému vzestupu nižších vrstev, kterým se otevřely nové možnosti individuální seberealizace. Cesta investování do fyzického kapitálu, budování síly, získání statusového těla, jak se utvořilo v časech velké hospodářské krize, se stalo jednou z nejtradičnějších forem činnosti, kterou si hlavně dělnická populace volila. Stejně jako i jiné sporty, taktéž kulturismus se stal masovým fenoménem a rychle se rozrůstaly řady jeho stoupenců usilovavších o získání oné dokonalé tělesnosti, jež je příslibem úspěchu i společenskou prestiže, bez ohledu třídního či jiného původu.

Po Charlesi Atlasovi se ve 40. letech stal novým hlavním symbolem této éry John Grimek, syn rodiny slovenských emigrantů,²⁰⁸ kterého se již ve 30. letech chopil jako svého hlavního obchodního symbolu Bob Hoffman, a byl to také on, jehož sláva se primárně zakládala již hlavně na estetice jeho těla, čímž posouval do té doby jakýsi „sandowovský konsensus“ přímé úměry dobře vytrénovaného svalstva a fyzické síly.²⁰⁹ Hoffmana, který sám prosazoval nadále hlavně vzpírání a vlastně i sám Grimek se stále považoval primárně za vzpěrače, se tomu v zásadě nebránil a přijímal tento posun jako obchodní strategii. Nutno říct, že nesmírně úspěšnou. V červnu roku 1939 se z podnětu Hoffmana a pod patronací AAU

---

²⁰⁷ Ani Santa Monica nebylo, pokud jde o přijímání „svalovců“ stran starousedlíků příliš odlišná od jiných regionů. V 50. letech bylo místo přímo přeplněné nadšenými cvičenci všeho možného druhu a zaměření, i když jasně dominující v této době již byl kulturismus a v první řadě budování a předváděný vypracovaného svalstva. Roku 1958 se nakonec podařilo prosadit zákaz této pláže, když tradice i komunita byla příliš silná, a přestože ne ve své původní podobě, byla následně obnovena a je dodnes kultovním místem celého kulturistického hnutí.

Srov. *History of Muscle Beach (Part 1)* [online]. The Iron Witness.

²⁰⁸ Srov. KARABINOS, Július. *Slovenské korene Johna Grimeka* [online]. Publikované v M&F, Január 2003.

²⁰⁹ Srov. FAIR, John. *Mr. America*. pp. 60-61.

uskutečnila i první soutěž Mr. America o „amerického nejlépe stavěného muže“ (America's Best Built Man), který vyhrál Roland Essmaker, ale když jej již následujícího roku vyhrála Hoffmanova „trademark“ John Grimek, šlo přímo o zlomovou událost. Soutěž se konala v Madison Square Garden a porotci byli největší legendy předcházející silácké éry, jako Macfadden, Sigmund Klein coby asi poslední představitel „staré školy“ siláků a vedle Atlase největší symbol meziválečných „železných her“, dále Charles Dieges za AAU, prezident haly John Kilpatrick, H. J. Reilly z Physio-Therapy Society, Dan Parker z New York Daily Mirror a samozřejmě spiritus agens toho všeho, Bob Hoffman.²¹⁰ Touto soutěží vlastně započala moderní éra bodybuildingu, kdy se již nejednalo pouze o cirkusová vystoupení nebo výjimečné soutěže, případně volně cvičící komunity, jakou byla zpočátku i Muscle Beach, nýbrž v intenci Hoffmana a vpravdě i AAU bylo položit základy pravidelné události, která by plně organizovala a určovala fungování celého rozmáhajícího se kulturistického hnutí. Uspořádání první soutěže Mr. America je tak skutečně možné vnímat za počátek institucionalizace a komercializace kulturismu, kterou ve 40. a hlavně později v 50. letech nejvíce ztělesňoval nejen obchodní, ale i ideový, souboj mezi dvěma hlavními konkurenty, Hoffmanem a nově nastoupivším hráčem, bratry Weiderovými.

5.2 Zlatý věk kulturismu

5.2.1 Institucionalizace hnutí a inflace kulturistické tělesnosti

Zatímco před 2. světovou válkou se bodybuilding jako širší společenský fenomén rozvíjel v zásadě pouze ve Spojených státech, tak po válce se začal rychle šířit do zbylého světa, kdy kulturistická tělesnost byla postupně stvrzována jako všeobecný normativ dokonalého mužského těla. Prvním pravidelným světovým šampionátem, který se stal na dlouhou dobu nejprestižnější kulturistickou soutěží, bylo roku 1947 Mr. Universe vzniknuvší z podnětu FIH, v jejíž komisi byli i hlavní iniciátoři Bob Hoffman a Dietrich Wortmann. Vítězem se stal Steve Stanko, při čemž samotné vítězství bylo poměrně kontroverzní a celkově soutěž nezaznamenala ještě větší úspěch.²¹¹ Druhý ročník se konal v souvislosti s Olympijskými hrami v Londýně a na jeho zorganizování se tentokrát podílela britská vzpěračská asociace BAWLA a anglický kulturistický časopis *Health and Strength*. Největší

---

²¹⁰ Srov. *Tamtéž*, pp. 74-76.

²¹¹ V úvodní větě článku se vyskytuje přepis. John Grimek nebyl členem komitétu FIH, nýbrž jím byl vedle Dietricha Wortmanna právě Bob Hoffman. Srov. ROARK, Joe. *A History of the Mr. Universe and Mr. World Competitions Before 1950 Part One: Mr. Universe 1947* [online]. In: Iron Game History. Vol. 3, N. 4. p. 20.

událostí byl bezesporu souboj dvou hvězd, Johna Grimka a vycházející legendy Steva Reevese, který rok předtím obdržel titul Mr. America, avšak zde se celkovým vítězem stal John Grimek. Úspěch anglické soutěže byl takový, že vedl anglickou organizační skupinu kolem časopisu *Health and Strength* ke zformování National Amateur Body-builder's Association (NABBA), která od roku 1950 pravidelně organizuje Mr. Universe, kterážto soutěž se stala až do nástupu Mr. Olympia též nejprestižnější světovou kulturistickou soutěží, jejíž hlavním symbolem se v 50. let stal právě Steve Reeves, jež první ročník pod hlavičkou NABBA vyhrál. FIH v tomto směru ztratilo své prvenství v pořádání soutěží, kdy roku 1950 se přejmenovalo na FIHC, aby tak oficiálně pod svou organizací zahrnuo i kulturistické soutěže, avšak prestiž těchto soutěží, na rozdíl od vzpěračských, nikdy nedosáhla úrovně NABBA, i když její důležitost nelze opomíjet, již jen z faktu, že v rámci ní se v 60. letech utvářela i československá kulturistika.²¹²

V 50. letech dále eskaloval celý spor o hegemonii nad světovým kulturistickým hnutím, kdy sice NABBA získala prvenství nejprestižnější kulturistické soutěže, avšak ve věci ideové a obchodní, měla hlavní slovo trojice postav Hoffmana, Dana Lurieho a Joe Weidera. Joe a Ben Weiderovi byli synové původně polských Židů emigračních roku 1911 do Kanady, kdy Joe jako starší se stal hlavní osobností celého podniku, kdy jej nejvíce v dětství ovlivnily právě fotky Johna Grimka a stejně jako obecné kulturistické niveau Ameriky, jak sám ostatně píše ve své autobiografii:

*„Chtěl jsem se umět sám ubránit. Také jsem chtěl vypadat, jakože se sám dokážu ubránit. Ale byl jsem příliš velký hubeňour.“*²¹³

Weiderova fascinace cvičením se skloubila s nebývalým obchodním talentem, kdy využil nedostupnosti Hoffmanova *Strength and Health* v Kanadě v prvních letech války, prý snad proto, že zde velebil německý tréninkový systém,²¹⁴ a od roku 1940 začal vydávat svůj vlastní časopis *Your Physique*. Po 2. světové válce se k podnikatelským aktivitám Joea přidal i jeho z války se navrátilší bratr Ben, se kterým začali, již jako slavné duo bratří Weiderů, vydávat další magazín s názvem *Muscle Power*, na nějž navázali řadou dalších více či méně úspěšných magazínů. K Joeovi Weiderovi se v tuto dobu přidal ještě další mladík s obchodním nadáním, kulturista a sok Johna Grimeka, Dan Lurie, jenž zároveň byl i

---

²¹² Srov. ROACH, Randy. *Muscle, Smoke & Mirrors*. pp. 139-141.

²¹³ „I wanted to defend myself. I wanted to look like i could defend myself, too. But i was too skinny.“ WEIDER, Joe and WEIDER, Ben and STEERE, Mike. *Brothers of Iron*. p. 15.

²¹⁴ Srov. *Tamtéž*. p. 45-46.

organizátorem kulturistických show v rámci AAU.²¹⁵ Tito všichni dvacetiletí mladíci byli symboly nového vývoje soutěžního bodybuildingu, který stále více inklinova primárně k estetickému vyjádření muskulatury, pro což o generaci starší Hoffman, jenž se nadále v první řadě zaměřoval na vzpírání, neměl pochopení. Bratři Weiderové a Lurie ve 40. letech spolupracovali jako obchodní partneři na prodeji posilovacího nářadí, avšak v rámci sporu o založení IFBB se jejich obchodní zájmy rozešli.²¹⁶ Tato roku 1946 jimi založená organizace, jejíž vznik je přes všechny spory připisován nakonec bratrům Weiderovým, byla ještě vzdálena své pozdější slávě, která se naplno ukázala až v 60. letech. V této době bouřlivě se rozmáhající trh v oblasti tělesné kultury a kulturismu v zásadě umožňoval uspět každému sebevědomému hráči, ať již šlo o cvičence nebo o podnikatele.

Oblastí, ve které se tento rozmach po 2. světové válce nejvíce projevil, se týkal právě syntetizovaných doplňků výživy, které šly na vlně pokrizového a poválečného trendu dostatečného příjmu co nejkvalitnějších živin, zejména pak proteinu, neboli jak píše Roach: „*Jakoby nový trend pokrizové éry kulturistiky byl JÍST! JÍST! JÍST!*“²¹⁷ Prvním, kdo začal vyrábět a prodávat doplňky stravy přímo určené sportovcům a atletům byl Irvin Johnson, jehož syntetizovaný „Hi-Protein“ byl stran cvičenců propagován jako „zázračné jídlo“. Na něj vzápětí navázali i Joe Weider a Bob Hoffman s vlastními doplňkami, kde nejžhavější komoditou byl právě syntetizovaný proteinový prášek. Stránky časopisů se přibližně od roku 1952 začaly plnit reklamami na tyto doplňky pod názvy, jako příkladně „Bob Hoffman High Protein Food“ nebo „Weider Hi-Protein Muscle Building Supplement“, s čímž šla ruku v ruce i masivní propagace jejich účinků na růst svalů i celková nezbytnost jejich koupení stran cvičenců.²¹⁸ Tento masový nárůst prodeje supplementů a jejich rozšíření v sobě skrýval jeden aspekt, který s sebou přinášelo rychlý rozvoj kulturistického hnutí a s ním i prosazování normativu muskulurní tělesnosti – „inflace muskulatury“.

Inflace symbolické hodnoty kulturistického těla je jedním z nejdůležitějších znaků tohoto období, kdy v předcházející době mohli kulturisté, zejména v porovnání se zuboženou tělesností majoritní společnosti hospodářské krize a války, okoušet zisky své výjimečnosti v zásadě bez vyšších nároků na racionalizaci a sebedisciplinaci. S masovým fenoménem

---

²¹⁵ Srov. ROACH, Randy. *Muscle, Smoke & Mirrors*. p. 156.

²¹⁶ Více: *Tamtéž*. pp. 156-164.

²¹⁷ „*The new trend in this post-Depression era of bodybuilding would be to EAT! EAT! EAT!*“ Srov. *Tamtéž*. p. 173.

²¹⁸ Srov. *Tamtéž*. p. 196-209.

budování kulturistických těl však docházelo k úměrnému snižování významu tělesnosti, jakou fascinoval ještě několik desetiletí zpátky Eugen Sandow, a to primárně v prostorech, kde byla svalnatá těla považována takřka za normální, kdy obdobný fyzický habitus se jednoduše předpokládal (příkladně na Muscle Beach v Kalifornii). Právě pokles hodnoty těchto těl je nutný předpokládat jako jeden z kruciálních podnětů, které tlačily cvičence k intenzivnější racionalizaci svého tréninku a stravování. Obecně je možné říci, že v této době došlo k dosažení limitů možností biologického těla samotného, čímž logicky bylo nutné, v případě, že jedinec chtěl docílit úspěchu skrze svůj tělesný kulturistický kapitál, tyto limity uměle překročit. Zásadním změnou se tak stalo využívání steroidních a dopingových látek,²¹⁹ které však zdaleka nebyly jen fenoménem studené války a totalitních režimů.

Experimenty s používáním různých fyziologických stimulantů sahají do druhé poloviny 19. století a jsou spojovány s obecným nívau odbourávání únavy pracujících těl a jejich energetickou efektivizací. Tyto tendence vedly k prvním pokusům využívajícím například mnohem starší přírodní formy stimulantů, kdy první experimenty se týkaly pokusů s lístky koky, které jako stimulanty používali již starší Inkové. Třeba Alexander Bennett z Edinburgu popsal v 70. letech 19. století povzbuzující účinky u kávy, čaje, kokainu a dalších látek, kdy vrcholnou studií byla práce lékaře Roberta Christisona z roku 1876, kde přesně popsal účinky peruánské koky na odbourávání únavy lidského těla, při čemž experimentoval se studenty při dlouhých pochodech, kdy kontroval a měřil jejich únavu. Tyto pokusy stály i na počátku širokého spektra využití koky ke stimulačním i lékařským účelům v následujícím období.²²⁰ Užívání stimulačních látek šlo tak ruku v ruce se samotnými počátky sportu, při čemž kromě kokainu, izolovaného z koky již v 50. letech 19. století, se hojně využíval hlavně strychnin, který je spojován i s prvními olympijskými skandály, kdy na aplikaci nadměrných dávek strychninu málem doplatil třeba maratonec Donaldo Pietri na Olympijských hrách roku 1908. Různé alkoholové, kokainové a ovšem i heroinové přípravky se netýkaly zdaleka jen

---

²¹⁹ Slovo doping se poprvé objevuje v 19. století, kdy se v Anglii jednalo o směs opia a narkotik určených pro koně. V Americe výraz zase označoval silný výluh z tabáku, který využívali koňští handlíři k tomu, aby tak lépe prodali starého koně. Odtud se pak výraz posouval dále a týkal se hlavně dostihových závodů, kde se, podobně jako u lidí, využívaly látky jako kokain, atropin, strychnin, kofein, heroin, morfin atd. Srov. HNÍZDIL, Jan. *Doping, aneb, Zákulisí vrcholového sportu*. s. 12.

²²⁰ DIMEO, Paul. *A history of drug use in sport 1876-1976: beyond good and evil*. pp. 18-23.

vrcholového sportu, byly hojně užívány boxery, fotbalisty, běžci, cyklisty a to na všech úrovních, při čemž stejně k tomu rostl i počet úmrtí způsobených nepatřičnou aplikací.²²¹

O další vývoj stimulačních látek se postaraly světové války a s nimi intenzivní vědecký zájem o zvýšení fyzických schopností nejen u vojáků, ale i u těžce vytěžovaných pracujících v zázemí. Velký význam měl německý výzkum s amfetaminem a jeho deriváty, nejznámějším se stal pravděpodobně pervitin, který pro své účinky vytlačoval postupně starší látky, jako třeba strychnin.²²² S nástupem studené války a obnovenou olympijskou účastí Ruska, respektive SSSR, došlo k masovému nástupu organizovaného užívání dopingových látek, jako jednoho ze symbolů soupeřících mocenských bloků, kdy je však nutné říci, že i když východní blok, jak SSSR, tak třeba NDR, se stal pro intenzitu organizovaného dopování svých závodníků signifikantní, tak na druhou stranu, alespoň zpočátku, doháněl i v tomto směru pokročilejší západ. Zde nadále zůstává nejcitovanější klasický příběh amerického „otce anabolických steroidů“ Johna Zieglera, který do povědomí všech vstoupil odhalením užívání anabolických steroidů sovětskými vzpěrači na šampionátu ve Vídni roku 1954, což zavedlo příčinu k šíření v zásadě naivního klišé o „pouhé reakci“ západu na novou sovětskou strategii.²²³

Nicméně to, co formovalo samotný kulturistický sport, byly právě hlavně steroidní látky a jejich rozšíření, při čemž mezi jejich účinky nepatří jenom odbourání únavy a zvýšení síly, ale právě nárůst svalové hmoty, který pro kulturisty byl a je prvořadou záležitostí. Výzkum zejména mužského pohlavního hormonu, testosteronu, je nejčastěji spojován s nacistickým lékařským výzkumem, nicméně jejich praktické rozšíření ve 40. a 50. letech 20. století se týká v zásadě celého moderního světa. V druhé polovině 50. let se do výzkumu anabolických látek ve velkém zapojily farmaceutické koncerny, kdy ze spolupráce Johna Zieglera a firmy CIBA byla vytvořena i nejznámější anabolická látka dianabol, která je i nejčastěji spojována s rozšířením steroidů do celého kulturistického hnutí, kde si získal masovou oblibu. V 60. letech jeho užívání bylo reflektováno všemi předními kulturistickými periodiky, neboť anabolické steroidy se šířily nejen mezi vrcholovými kulturisty, ale též v řadách širší populace, při čemž hlavní kulturistické autority jako Hoffman a Weider, se nezmohli ve svých kritických textech v zásadě na víc, než jen na reklamu svých produktů, které měly být dostatečnou podporou nárůstu svalové hmoty. Obliba a míra užívání steroidů

---

²²¹ Srov. NEKOLA, Jaroslav. *Doping a sport*. s. 24-25.

²²² Srov. DIMEO, Paul. *A history of drug use in sport 1876-1976: beyond good and evil*. pp. 49-50.

²²³ Srov. *Tamtéž*. pp. 72-73.

tím rostla stejně rychle jako třeba doplňků výživy, zejména z toho důvodu, že bylo stále těžší docílit normativní kulturistické tělesnosti, která již v této době nebyla docílitelná bez jejich intenzivního využívání.²²⁴

5.2.2 IFBB a Mr. Olympia

V 50. letech vyvrcholil střet mezi jednotlivými kulturistickými filozofiemi. Hoffman zůstával věrný tradičnímu pojetí, kdy je kulturistické tělo primárně projevem všestranných tělesných schopností, o čemž v první řadě vypovídá silový výkon. Na druhou stranu bratři Weiderové již cílili vědomě pouze na estetický vzhled těla jako primárního účelu fyzického tréninku. Hoffman se roku 1947 stal hlavním trenérem amerického národního vzpěračského týmu, kdy se stále intenzivněji soustřeďoval na vzpírání, zejména pak soupeření se sovětským vzpěračským týmem. Obdobně i hlavní ikona Hoffmanova *Strength and Health*, jakou byla postava Johna Grimeka nebyla již takovou obchodní značkou, jako v dřívějších dobách, kdy hlavními ikonami 50. let se staly hlavně postavy svalnatých reků z filmového plátna, jakými byli příkladně Steve Reeves nebo Reg Parker. S příchodem televize bylo dokončeno stvrzení estetického normativu kulturismu, kdy se s určitým teoretickým dosažením maxim biologické tělesnosti²²⁵ v 50. letech ukázalo jako nemožné, skloubit estetický ideál a silový výkon, aniž by jedna část nepřevyšovala druhou. Ekonomie tělesnosti dala nakonec za pravdu Weiderovi, neboť není možné myslet něco „mezi“, nějaký ideální poměr svalové vypracovanosti a síly, nýbrž vždy takovéto tělo bude jen průměrně svalnaté či průměrně silné v kontextu optim, které dosahuje tělo „silné“ či tělo „muskulturní“. Mezitím, co do této doby dominovala u kulturistů těžká vzpěračská cvičení, Weiderův systém „progresivně vzrůstajícího odporu“, jenž byl vytvářen v legendární „laboratoři“ Weider Research Clinic, se primárně zaměřoval na růst svalů. Do diskursu kulturismu se tak dostaly obecně zažitě termíny jako „série“ či „opakování“, postavené na izolovaném procvičování svalů o měnící se zátěži, kdy je procvičování jednotlivých svalových partií rozloženo do jednoho týdne (split). Přestože se využívané cviky, intenzita a rozložení tréninkového plánu různě v historii měnilo, weiderovský základ nakonec zůstává dodnes stejný. Weiderovým obchodním symbolem pro

---

²²⁴ Srov. ROACH, Randy. *Muscle, Smoke & Mirrors*. pp. 379-391.

²²⁵ Jedná se pochopitelně o teoretickou hranici, s kterou je ale zejména v medicínském diskursu běžně operováno. Příkladně ve studii *The Adonis Complex* je tímto způsobem definována kulturistická tělesnost 50. let, jmenovitě pak Steva Reeve, jako v tomto směru limitní. Srov. POPE, Harrison, PHILLIPS, Katharine A. a OLIVARDIA, Roberto. *The Adonis complex: how to identify, treat, and prevent body obsession in men and boys*. pp. 36-38.

prodej svého nového systému, na který již šedesátiletý Hoffman neměl odpověď, byl nejprve filmový Herkules Reg Parker a nakonec pochopitelně Arnold Schwarzenegger.²²⁶

Soupeření mezi těmito dvěma čelními autoritami kulturistického hnutí bylo velice často osobní a na stránkách svých časopisů si často vzájemně vyměňovali urážky, kdy příkladně roku 1957 byly zakázány Weiderovi časopisy *Adonis* a *Body Beautiful* v rámci širšího postihu některých časopisů, které byly označeny za nevhodné a propagující homosexualitu, což následně kvitoval Harry Paschall v *Strenght and Health* v článku *Let Me Tell You a Fairy Tale*,²²⁷ ve které zdůrazňoval nebezpečí šíření homosexuálního materiálu na místo propagace seriózního cvičení. Vpravdě však nárůst poptávky po mužských modelech, kdy stejně jako jiné časopisy, i ty Hoffmanovy byly kromě jiného plné fotografické inzerce mužských atletických modelů s vysokou mírou sexuální sugestivnosti. Přesto, že homosexualita bezesporu byla součástí hnutí, i u samotného Sandowa se spekuluje o jeho možné bisexualitě,²²⁸ nicméně procento homosexuálů v případě kulturistiky nikdy nevybočovalo z obecného průměru, v zásadě se jednalo o jev spojený s dlouhodobým procesem detabuizace nahého mužského těla, neboť s podobnými narážkami se kulturisté setkávali, zejména v počátcích hnutí, prakticky všude. Ostatně jak vzpomíná sám Arnold Schwarzenegger:

„Ale jak měsíce ubíhaly, začala si matka kvůli mé posedlosti dělat starosti. Na jaře [1964] už všude nade mnou visely plakáty různých svalovců: boxerů, zápasníků a vzpěračů, ale především pózujících kulturistů, hlavně Rege Parka a Steva Reevese. Byl jsem na svou sbírku náležitě hrdý. (...) Vypadalo to báječně, jak jsem to měl všechno naplánované, ale matka si kvůli mým plánům lámala hlavu. Nakonec se rozhodla, že si nechá poradit od odborníka, a jednoho dne zastavila lékaře, který jako obvykle objížděl statky v okolí. ‚Chtěla bych vás poprosit, abyste se na něco podíval,‘ řekla mu a zavedla ho do mého pokoje. Byl jsem v obýváku a psal si úkoly, ale i tak jsem slyšel většinu toho, o čem si povídali. ‚Pane doktore,‘ říkala moje matka, ‚všichni ostatní chlapci, Arnoldovi kamarádi, si nad postel ve svém pokoji věší obrázky různých žen. Mají tam plakáty, fotografie, kolorované obrázky žen v plavkách. A podívejte se, co si nad postel věší on. Polonahé muže!‘“²²⁹

---

²²⁶ Srov. *Tamtéž*. p. 236.

²²⁷ PASCHALL, Harry. *Let Me Tell You a Fairy Tale*. In: *Strength and Health*. June, 1957. p. 17.

²²⁸ Srov. CHAMPMAN, David. *Sandow the Magnificent*. p. 51.

²²⁹ SCHWARZENEGGER, Arnold a PETRE, Peter. *Total recall: můj neuvěřitelný životní příběh*. s. 37-38.

Stejně tak se kulturisté setkávali s nepochopením starší generace, které jde v zásadě vysvětlit faktem sociálního vzestupu po 2. světové válce. Nově nastupující generace kulturistů byla generací, která v zásadě zažívala sociální standardy, o kterých se předcházející generaci jejich rodičů a prarodičů zaživším války a velkou hospodářskou krizí vůbec nesnilo. Proto se také setkávali kromě podezření z homosexuality i s kritikou, že „nemají nic lepšího na práci“. O tom svědčí i slavný dokumentární film *Pumping Iron*²³⁰ z roku 1974, ve kterém sicilský rodák Franco Columbo vzpomíná na své počátky a reakce stran velice konzervativního sicilského prostředí:

*„Když jsem poprvé začal se sportem, matka na mě často křičela. Říkala: ‚Ty nechceš pracovat. Chceš jen mlátit lidi, žít bez práce.‘ Byla velmi proti tomu.“*²³¹

Nelze rovněž ani nezmínit problém dalšího tabu, který je spojen se samotným ideálem tělesnosti v USA, který se omezoval de facto pouze na „bílého muže“, při čemž právě kulturistika, podobně jako box či jiné sporty, tvořila jednu z nejsnadnějších cest, jak vystoupit z okovů černošských ghett a docílit tím zvýšení svého společenského statusu. Ještě ve 30. a 40. letech byli kulturisté jako Kenneth Pendleton, John Davis nebo Melvin Wells spíše průkopníky razivšími cestu stále silně rasistickými předsudky poznamenaného USA. Kulturistické soutěže byly formovány jako obraz „dokonalého Američana“, při čemž uznání za vítěze černošského závodníka s sebou přinášelo úskalí spíše implicitního, než explicitního rasismu, kdy za příklad může sloužit George Paine a jeho několik vítězství „nejsvalnatějšího muže“ na Mr. Universe v 50. letech, při čemž však samotný hlavní titul nikdy nezískal, stejně jako třeba roku 1959 Art Harris. Joe Weider využil tuto rasovou kartu stále evidentnějšího přehlížení černošských závodníků na AAU pořádaném Mr. America. Když se po několikáté dostalo stejné „pocty“ druhého místa i Haroldu Poolovi, došlo k jednomu z důležitých momentů historie kulturismu, kdy v konkurenční soutěži Mr. Universe, organizované od roku

---

²³⁰ Film je v rámci kulturistického hnutí považován za kultovní a je jedním z pilířů v 70. letech se dotvořivšího narativu, který formou dokumentaristické sondy nahlíží do života vrcholových kulturistických závodníků, kdy se dokument zaměřil primárně na souboj Mr. Olympia 1975 mezi Arnoldem Schwarzeneggerem a Louem Ferrignem. Přes veškerou původní skepsi a problémy, jaké mělo natáčení tohoto filmu, se stal snímek trhákem a významnou měrou se podílel na masovém nárůstu popularity kulturismu v 80. letech, stejně jako i na hollywoodské kariéře obou hlavních postav. *Pumping Iron*. [film] Režie: George Butler, Robert Fiore. USA. 1977.

²³¹ „When i first started doing sports, my mother used to scream at me. She used to say: ‚You don't want to work. You're just trying to punch people, trying to make a living without working.‘ And she was very much against that.“ Tamtéž.

1949 IFBB s přehledem vyhrál. Definitivní tečkou pak byl příchod jedné z největších kulturistických legend, kubánského černošského emigranta Sergio Olivy, který roku 1965 skončil na AAU Mr. America taktéž druhý.²³² Weiderova antirasistická strategie, která proti idealistické představě „dokonalého Američana“ stavěla svalové proporce jako jediné měřítko kulturistické kompetice, byla nadmíru úspěšná a stala se jedním ze symptomů prosazujícího se estetického kulturismu pracujícího ryze se symbolickou hodnotou muskulatury, s jejíž pomocí, jako tomu bylo v případě Harolda Poola a hlavně Sergio Olivy, bylo možné překonat společenská tabu, předsudky a dosíci se tak slávy a úspěchu.

V 60. letech jasně převzalo kormidlo kulturismu IFBB s bratry Weiderovými v čele, kdy lze říci, že soutěžní kulturistika a silové sporty šly každý svou vlastní cestou. Roku 1965 zorganizoval Joe Weider vrcholovou soutěž Mr. Olympia, která po Mr. Universe převzala žezlo nejprestižnější soutěže a z dosud amatérského klání se stal plnohodnotný profesionální sport. Od AAU přecházeli vrcholoví závodníci postupně stále častěji do náruče IFBB, kdy aféra kolem Harolda Poola a černošských závodníků nebyla zdaleka jedinou, podobně i Lary Scott se odvrátil od Hoffmana, a byl to právě také on, kdo roku 1965 vyhrál první soutěž Mr. Olympia, ve které se utkali tehdy největší hvězdy kulturismu, kromě Scotta, též právě Harold Pool a Earl Maynard.²³³ Mr. Olympia se stala a dodnes je tou nejprestižnější kulturistickou soutěží, které se účastní tradičně vítězové nejvyšších šampionátů IFBB, jako Mr. Universe (později World Amateur Bodybuilding Championships, hlavní Mr. Universe zůstávala pod organizací NABBA) či Mr. America, kdy skutečně hegemonní postavení si získala v následující dekádě 70. let 20. století. Po dvojitém vítězství Lary Scotta zvítězil Sergio Oliva, který kraloval kulturistickému hnutí až do roku 1970, kdy jej koruny zbavil švýcarský rodák Arnold Schwarzenegger. Kulturistika do této doby již měla velkou řadu hvězd, které se proslavily na stříbrném plátně, staly se veřejně známými a bezesporu reprodukovaly kulturistický ideál tělesnosti, jako třeba Steve Reeves nebo Reg Parker, avšak když na konci 60. let vsadil Joe Weider na mladého ambiciózního Rakušana jako potenciální novou hvězdu kulturistiky, zcela jasně se projevil jeho obchodní talent.

---

²³² Srov. FAIR, John. *Mr. America: Idealism or Racism: COLOR CONSCIOUSNESS AND THE AAU MR. AMERICA CONTEST, 1939-1982* [online]. In: Iron Game History, June/July, 2003.

²³³ Srov. ROACH, Randy. *Muscle, Smoke & Mirrors*. pp. 357-360.

5.2.3 Kulturismus mezi fordismem a postfordismem

S Arnoldem Schwarzeneggerem se de facto završil proces formování kulturistického hnutí, který trval bezmála sto let, a jenž v sobě odrážel strukturální vývoj modernity od racionalizace fyzické činnosti a svalové práce, přes tím způsobenou detabuizaci těla, až po vytvoření maskulinního ideálu tělesnosti, k jeho tržnímu zezbožnění. Příběh Arnolda Schwarzeneggera tvoří jeden z archetypálních příkladů mýtu „amerického snu“, který se stal určujícím narativem kulturismu, ukázkou úspěchu skrze symbolickou hodnotu těla, jež vedla z chudého chlapce přes sportovní úspěchy k filmovému plátnu až k politické kariéře.²³⁴ Na druhou stranu se tímto vyústěním ukazuje vývoj kulturistické tělesnosti od biopolitiky „dokonalého těla“ k ryze tržní směně, kterýžto posun je možné vnímat i v strukturálních změnách modernity v 70. letech 20. století, které jsou charakterizovány přechodem od tzv. fordismu k postfordismu. Je tedy třeba určitým způsobem shrnout předešlé teze a zasadit dějiny kulturismu do onoho delšího časového úseku formování moderní společnosti, neboť kulturistické tělo je v první řadě tělem industriálního kapitalismu.

Fordistická modernita nabývala různých podob, v němž je možné vytyčit hlavní body charakteristické hlavně po 2. světové válce, mezi kterými lze vyjmenovávat kromě zmíněného nárůstu významu státu na řízení společnosti a byrokratických aparátů, tak i ideje sociálního státu a vysoké míry přerozdělování, a to jak v podobě diskursu keynesiánské ekonomie v tzv. kapitalistických státech na západě, tak v radikálnější formě centrálního plánování v socialistických státech na východě.²³⁵ Paradigmatické ukotvení jakoby

---

²³⁴ Poslední tečkou tohoto dosud nepřekonaného mýtu tvoří vlastní životopis Arnolda Schwarzeneggera *Total Recall* z roku 2012, kde nejsilnější motiv zdůrazňující self-made-manovství tvoří úvodní vzpomínání: „Mezi mé nejstarší vzpomínky patří to, jak matka prala prádlo a otec lopatou přehazoval uhlí. (...) Vždycky na podzim jsme si museli opatřit uhlí na zimu, takže nám složili před domem fůru uhlí z nákladního auta a my s Meinhardem jsme otci pomáhali odnést ho do sklepa. (...) Můj otec i matka pocházeli z dělnických rodin ze severu – většina příbuzných pracovala v továrnách a v hutích. (...) Dům, ve kterém jsem vyrůstal, byl velmi prostý zděný domek se silnými stěnami a malými okny, aby se v něm daly přečkat i tuhé alpské zimy. Měli jsme dvě ložnice s kamny na uhlí a kuchyni, kde jsme jedli, psali úkoly, myli se a hráli hry. V kuchyni se topilo v kamnech, kde matka vařila. V domě nebyla voda, žádná sprcha ani splachovací záchod, jen nočník pod postelí. Nejbližší studna byla skoro půl kilometru daleko, a i když zrovna pršelo nebo sněžilo, jeden z nás vždycky musel dojít pro vodu.“ Splnění amerického snu Arnolda Schwarzeneggera, jak jej popisuje ve svém životopisu, zakončuje desatero „Arnoldových pravidel“ jako inspirace k úspěchu. Srov. SCHWARZENEGGER, Arnold a PETRE, Peter. *Total recall: můj neuvěřitelný životní příběh*. s. 14-15, 568-585.

²³⁵ V této více ekonomické perspektivě soustředující se hlavně na význam volného trhu vůči státním intervencím v rámci světového hospodářství: FERGUSON, Niall. *The Shock of the Global: the 1970s in perspective*.

ztělesňoval Abraham Maslow, jenž roku 1943 poprvé uveřejnil i svou slavnou práci *A Theory of the Human Motivation*, ve kterém označil za nejvyšší lidskou potřebu touhu po vlastní seberealizaci. Jařmo lidské produktivity tím již nemuselo záviset na ryze negativních podobách disciplinace, jak tomu bylo v raném období modernity stojících na vykořisťování reflektujícího sociální postavení mas jen v mezních otázkách bezpečnosti či zdraví buržoazie. Ve starším pojetí se tedy ještě v zásadě zračily tradiční představy o špatném a zkaženém člověku, který musí být v první řadě poslušen vrchnosti a Bohu, kdy má s pokorou přijímat všechny „spravedlivé“ útrapy, jež mu přinášel život v područí feudální moci. Paradigmatický posun v charakterizaci tělesnosti v kontextu fordismu lze tedy vyjádřit jako značně optimističtější coby ideu moderního člověka, kdy vyšší produktivita má být dosahována primárně uspokojováním biologických a sociálních potřeb jedince, který se tím pádem může plně koncentrovat na práci a výkon. Vzniká tak dnes často idealizovaná představa,²³⁶ ve které jsou lidská těla sice plně podřízena institucionální moci, ale na druhou stranu jejich existence je zajištěna silným sociálním státem, odborovým zaštitěním pracujících a širokým spektrem dostupného spotřebního zboží. Takovému světu odpovídal i posun ve vnímání těla, kdy zejména sport již nebyl chápán jen jako speciální habitus buržoazie a nástroj disciplinace mas, nýbrž i coby symbol sociálního vzestupu nižších vrstev dosahovaného skrze tvrdou práci a sebeodříkání. Tento úspěch se pak zračí nejlépe v symbolech svalnatých a opálených těl sportovců, jako jeden z výrazů proletarizace sportu. Fordistická tělesná kultura byla ve svém jádru již absolutní stylizací industriálního kapitalismu, který ztělesňovaly nejvíce kolektivní sporty, manifestující nejen harmonii a rytmus celého kolosu průmyslového stroje, ale i tělesné uspokojení z toho „být jeho součástí“.

Základní kontinuální linie modernity v tomto narativu však nadále trvá. Živoucí svět je stále podřízen matematicko-fyzikálním kategoriím, kde renesanční duchovní svět propojeného universa s materií vystřídala hobbsonovská představa pohybujících se vektorů a

---

Cambridge, 2010. nebo MAIER, Charles. *Consigning the Twentieth Century to History: Alternative Narratives for the Modern Era*. In: *The American Historical Review*. Vol. 105, No. 3. pp. 807 – 831.

²³⁶ Idealizace je spojená hlavně s představou jakési „klasické“ modernity, jejímž programem měla být primárně emancipace člověka, jeho osvobození od životních útrap skrze přerozdělovací politiku, velký sociální stát, všeobecný přístup ke vzdělání či zdravotní péči. Tato vznešená myšlenka pak měl vlivem neoliberálního myšlení padnout. Jan Keller v tomto duchu označuje za jednoho z hlavních viníků tohoto obratu jakousi „zradu“ levicové inteligence, jež zosobňuje postmoderna a neprozřetelná kritika státní politiky, která s důrazem na jedince a jeho individuální seberealizaci otevřela cestu neoliberalismu a deregulace. Např. KELLER, Jan. *Posvícení bezdomovců: úvod do sociologie domova*. Praha, 2013.

descarteo­vská vize hodinového stroje. Když došlo v 18. století ke stvrzení těchto jednotlivých technik ovládání živoucího v osvícenském diskursu, hlavně pak v podobě hegemonie politické ekonomie a biopolitiky ekonomického zužitkování, celkovou metadiskursivní formaci modernity je možno brát za ukončenou. Z toho lze i vystihnout společného jmenovatele, který charakterizuje tělesnost v moderní době v celé své vývojové linii, tj. kapitalistická biopolitika těla jako dokonale pracujícího stroje. Přesto, že se konstrukce tělesnosti v prvním období předfordistické liší od fordistického, tak to, co oba diskursy vývojově spojuje, je fakt, že osvícensky disciplinovaný člověk byl výkonnější než feudální robotník a fordistický dělník byl výkonnější než šestnáct hodin pracující proletář. Nicméně, v obou případech je možné pozorovat krizi způsobenou limity předcházejícího systému, který sice navyšoval původní maxima produktivity lidské práce, na druhou stranu i to se zákonitostmi kapitalismus, přesněji jeho neustálým tlakem na navyšování zisků, vyčerpávalo. V 70. letech tím padlo keynesiánské paradigma velkého sociálního státu,²³⁷ stejně jako humanistická představa o konečné lidské seberealizaci při uspokojení základních existenčních potřeb člověka. Byla by chyba a nepřesnost chápat vše pouze v negativním měřítku jako reprodukční krizi autoritativního diskursu fordismu, ale akcentovat je třeba i pozitivní stimuly v podobě nových inovativních trendů ve vědě v 2. polovině 20. století. V tomto případě se jednalo v první řadě o implementaci kybertech­nologií, s čímž je spojována i příkladně robotizace průmyslové výroby, což je i mimo jiné jeden ze znaků upadání potřeby fyzické práce jako takové. Vysoké náklady investic do stále méně rentabilního dělnictva založená na welfare state se stávala zjevně ekonomicky nevýhodnou a to zvláště v kontextu globalizujícího se trhu, kde pro vyspělé státy nebylo možné konkurovat levné pracovní síle zemí třetího světa.

---

²³⁷ Na konci 60. let se naplno projeví­ly limity efektiv­ity politiky stálého zvětšování sociálního státu, které namísto úměrného růstu produktivity paralyzovaly tržní potenciál hospodářské struktury země. A nešlo jen o sociální politiku jako takovou, ale i o problémy vzešlé z jejich následků, jako třeba přechod od materiálních k postmateriálním hodnotám, což se v tomto případě projevilo vzepětím nových sociálních hnutí, z nichž politicky nejvlivnější byly ta ekologická. Sí­lil taktéž tlak stran silných odborových centrál na zvýšení mezd a vůbec zesílení participativních prvků zaměstnanců na chodu podniku. Celkově vše směřovalo ke stále vyšší inflaci a zadlužování států, aniž by náklady byly náležitě substituovány. Tzv. „stagflace“, tedy rostoucí inflace a nezaměstnanost zároveň, se v 70. letech stala krizí, jež byla víceméně poslední tečkou za keynesiánským obdobím kapitalismu a otevřela tak cestu (neo)konzervativním směrům politické ekonomie, tzv. „neoliberalismus“. Více např.: HOLMAN, Robert a kol. *Dějiny ekonomického myšlení*. Praha, 2005. nebo SOJKA, Milan. *Dějiny ekonomických teorií*. Praha, 2010.

Postfordismus, rozvinutě liberální modernita nebo též neoliberální modernita, tak s sebou přinesla nový druh lidského těla, jež se od předcházejících hodinek a motoru přetavilo do podoby mikroprocesoru, již tedy nejen tělo ovládané do svých nejmenších detailů, nýbrž do samotných mikročástic svého neviditelného vnitřku, smyslově neakcetovatelného světa, jehož ovládnutím jakoby se otevíral svět řízené programovatelnosti a uzpůsobitelnosti lidského stroje. Na jedné straně tak došlo k afirmaci neoliberálního paradigmatu, kterou v tomto případě pravděpodobně nejvíce symbolizuje chicagská ekonomická škola, zejména pak teorie lidského kapitálu spojovaná nejčastěji se jménem ekonoma Gary Beckera, který ekonomizoval jednotlivá sociální jednání na principu zisku-ztráty, čímž popřel doposud platný konsensus novokantovského dělení přírodních a humanitních věd, kdy zdánlivě nedotknutelnou hranici niterného lidského světa vyjádřil matematickými zákony.²³⁸ Ve svém nejslavnějším díle *Human Capital*²³⁹ popsal strategii rozhodování v případě investování do vlastního tzv. lidského kapitálu, kteroužto teorii lze tak chápat za jeden z normativních pilířů neoliberálního nazírání na lidské tělo. Druhou část neoliberální racionalizace lidského jednání lze pak spojit s diskursem kybernetiky, který se formoval od 40. let 20. století, a jenž se koncentroval na spory o povaze a možnostech tvorby umělé inteligence. V tomto směru stojí v popředí hlavně dílo Marvinina Minskeho,²⁴⁰ jenž se od 60. let podílel na implementaci představ o fungování lidského mozku a jeho nervových funkcí v perspektivě sofistikovaného programovatelného počítače do vědeckého diskursu. S tímto šla paralelně ruku v ruce i debata o neuronových sítích vytvářevších zase jakousi spojnici mezi biologií a kybertechnologií, při čemž afirmace těchto technik do diskursu neoliberálního ekonomického paradigmatu posunula dále meze dosavadní biopolitiky, tedy již nejen tendence ovládnout makrosvět lidského těla, nýbrž i jeho mikrosvět, nejjemnější emocionální prožitky, a užitkově je programovat stejně jako mikroprocesorové počítače. Tak bylo možné příkladně zužitkovat i ten čas, který fordistický člověk normálně věnoval v zásadě prosté spontánní

---

²³⁸ „The heart of my argument is that human behavior is not compartmentalized, sometimes based on maximizing, sometimes not, sometimes motivated by stable preferences, sometimes by volatile ones, sometimes resulting in an optimal accumulation of information, sometimes not. Rather, all human behavior can be viewed as involving participant who maximize their utility from a stable set of preferences and accumulate an optimal amount of information and other inputs in a variety of markets.“ BECKER, Gary. *The Economic Approach to Human Behavior*. pp. 14.

²³⁹ BECKER, Gary S. *Human capital: a theoretical and empirical analysis, with special reference to education*. Chicago, 1993.

²⁴⁰ Jeho nejvlivnějším a nejslavnějším dílem se stala kniha *The Society of Mind* z roku 1985. MINSKY, Marvin. *The Society of Mind*. New York, 1986.

regeneraci bez jakéhokoli přímé kontroly biopolitiky, vyjma tedy nepřímého působení silou symbolického jazyka doby. Jak ostatně píše Minsky v případě hudby:

„Na celém světě mnoho lidí poslouchá hudbu celé hodiny denně; v této zemi vydávají mnozí podstatnou část svého příjmu na nahrávky, osobní přístroje se sluchátky, rockové koncerty a tolerují hudbu jako pozadí na svých pracovištích, v restauracích, letadlech a kde všude jinde. Podobně musíme být zvědaví, jestli je rozumné zabývat se sportem. (...) Každý z těchto lidí používá mozek s miliardami synapsí. Bylo by zábavné požádat věřících lidí, aby zvážili, zda není hřích mrhat takovým úžasným hardwarem na pozorování lidí kopajících do míče. Můj názor je, že to je víc symptomem než hřichem – infekcí parazitického memu (a to memu, který nese myšlenku, že takováto aktivita je v pořádku), který se rozšířil v naší kultuře jako sofistikovaný virus, rakovina intelektu, která je tak úskočná, že se téměř nikdo neodvažuje o ní pochybovat. (...) Je v pořádku, že bychom my, se svými těžko zaslouženými mozky, měli uvítat a akceptovat takovouto pohanu – anebo bychom se měli rozhořčit nad tímto útokem využívajícím zjevnou zranitelnost?“²⁴¹

Niterný svět člověka tak vystoupil ze svého sakrálního prostoru ryze morálních imperativů práce a podlehl přímé kontrole neurovědního diskursu na straně jedné a ekonomizaci „vlastnictví“ intelektuálního kapitálu na straně druhé, aby tak vytvořil jeden z pilířů neoliberální hegemonie moderního světa. Na této bázi se postupně transformovalo i paradigma techniky řízení a organizace práce s lidskými zdroji, jež je často nazývána jakousi „japanizací“ výroby 70. let.²⁴² Centrální řízení nahrazovalo decentralizované řízení zdánlivě autonomních jednotek, ve kterých se optimalizoval inovační potenciál pracovníků schopných flexibilně reagovat na potřeby technologické inovace, kdy každý má nabýt role podnikatele co neoptimálněji využívajícího svůj potenciál, lidský kapitál, pro potřeby globální výroby soustřeďující pracovní sílu již ne v přímé výrobě, nýbrž primárně ve službách a hi-tech sektoru. Systém založený výhradně na negativních či pozitivních stimulacích, jak bylo představeno v předešlých dvou paradigmatických východiscích modernizačního procesu, byl tak afirmován a osciloval na jakémsi ideálním bodu „stresu“, jenž se stal ústřední analytickou kategorií postfordistické tělesnosti. Celý biopolitický dispozitiv se tím koncentruje na oscilaci mezi jednotlivými používanými nástroji působícími na lidská těla. Tedy tělo musí být podřízeno kontrole v podobě ideálně skrytého dohledu, musí být stále znejistěno, aby

---

²⁴¹ MINSKY, Marvin Lee a KELEMEN, Jozef, ed. *Konštrukcia mysle*. s. 47.

²⁴² Srov. MARSH, Ian. *Sociology*. pp. 186.

hormonální biologický proces neustále stimuloval výkonnost těla k práci, která se v neoliberalismu týká stále zřetelněji duševních činností na úkor hrubé fyzické síly, s čímž se mimo jiné klasické biologické paradigma primární uzpůsobenosti těla k fyzické aktivitě dostalo do rozporu, a na druhou stranu vůči tomuto paradoxu musí být též používáno řady kontratechnik, která mají zabránit „vyhoření“ či deprivaci takto stresovaného těla, jednoduše je nutné se vyvarovat momentu, kdy stres nabyde již takové podoby, že produktivita těla začne opět klesat.

V případě tělesné kultury tak masová cvičení, při nichž jsou lidská těla zafixována do jakéhosi monolitického mechanismu, v kterých je autonomie jednotlivce potlačena na úkor manifestace industriální sounáležitosti s vládnoucím systémem, ztratila veškerou legitimitu ve vztahu k realitě postindustriální výroby diktované nikoli přímými disciplinacemi jedince, nýbrž nepřímými technikami individuální sebedisciplinace a sebezúžitkovávání. Neoliberální tělesnost se vyznačuje striktním definováním efektivity a výkonnosti, v kategorizaci a systematizaci sebemenších detailů tělesné činnosti, při níž již ryze abstraktní manifestování modernity, jak tomu bylo v případě sportu v předcházejícím období, byly nahrazeny jasným utilitárním významem cvičebních technik jako takových. To neznamená snad, že by dosavadní sport byl vyřazen a skončil jako bezvýznamný, ale již přestal být součástí nástrojenství biopolitiky moderní tělesnosti a stal se pouze věcí konzumu – spotřebním zbožím. Stejně tak i fyzický kapitál, který ztratil svůj výrobní význam v podobě využívání hrubé fyzické síly, se stal věcí individuální držby, která zejména v prostředí, kde na jedné straně zůstává přetrvávající symbolický status fyzické síly a na straně druhé nízké možnosti jiného sociálního vzestupu, měla svůj ekonomický význam coby symbolický kapitál. Za typický příklad takovéto strategie investice do fyzického kapitálu je možné brát i popis Lioc Wacquanta v jeho studii *Body and Soul* na příkladu boxerské komunity v černošském ghettu v Chicagu.²⁴³ Postfordistickou tělesnost tak nejlépe charakterizuje pojem „fitness“. Z

---

²⁴³ Wacquant popisuje aktivity jako investice do fyzického kapitálu, což je bezesporu správné označení, neboť se jedná o způsob kapitalizace vlastního těla, na druhou stranu tělo je prodáváno nikoli coby ryze výrobní nástroj, je prostituováno v boxerských zápasech, jejichž popularita je věcí symbolického kapitálu „box“ a „boxerského těla“, proto je fyzický kapitál v tomto směru hlavně kapitálem symbolickým, neboť právě míra symboličnosti prodáváného těla vykresluje možnosti jeho případného ekonomického zisku z něj. Nutno dodat, že v tomto případě se také nejedná jenom o fyzickou stránku věci, umění vítězství, nýbrž o celý komplex gest, jednání, projevů, které zvyšují celkovou symbolickou hodnotu jedince, tedy perspektiva fyzického kapitálu je v tomto ohledu trochu nepřesná. WACQUANT, Lioc J. D. *Body & soul: notebooks of an apprentice boxer*. Oxford, 2006.

perspektivy biologie značí fitness schopnost určitého jedince úspěšně se reprodukovat, přizpůsobit se svému prostředí a v něm přežít.²⁴⁴ Fitness je věcí individuální sebedisciplinace, není již nutně spjaté s nějakou institucionalizovanou formou činnosti, je to vnitřní potřeba „být fit“. Tuto obsesi fenoménu fitness v soudobé společnosti shrnuje Zygmunt Bauman:

„Připravenost chopit se neobvyklého, nerutinního, mimořádného – a především nového a překvapivého. (...) Při celoživotním úsilí o fitness neexistuje čas pro odpočinek a veškeré oslavy dosaženého úspěchu jsou jen kratičkou přestávkou před dalším kolem tvrdé dřiny. Jedinou věcí, kterou hledač fitness ví naprosto jistě, je fakt, že stále ještě není dostatečně fit, takže se musí dál snažit. Úsilí o fitness je stavem neustálého sebe-zkoumání, sebevýčitek a sebeodsuzování, a tedy i neustálé úzkosti.“²⁴⁵

Ideál fitness nemá již zřetelnou estetickou podobu, neboť se stejně jako ekonomický systém soustřeďuje na individuální sebeřízení a funkci mikrosvěta biologického těla. Kulturistické tělo v postfordistické epoše svou pozici „ideálního těla“ ztratilo a přesunulo se v kontextu weiderovské ideologie muskulaturního estetismu na úroveň zboží směny osvalených těl, které konkurenční souboj posouval stále intenzivněji za hranice možností biologického těla, které ani s nepřísnější dietou a tréninkem nebylo s to dosáhnout vrcholového kulturistického osvalení. Medicínský diskurs nejpозději od 80. let tak deklasoval kulturistická těla a posunul je naopak do protikladu k „dokonalému tělu“, na jehož ustanovení se v předcházejícím období kulturismus sám podílel. Bratrům Weiderovým se tak přese všechny snahy nikdy nepodařilo prosadit kulturistiku jako olympijský sport, snad nejen z tohoto důvodu, neboť doping byl vždy fenoménem celého sportovního světa, ale i z faktu, že se vždy jednalo o do velké míry subjektivní vnímání tělesných proporcí, kdy do rozhodování mohla snadno zasahovat obchodní strategie IFBB.²⁴⁶

Pokud je možné pojmenovat poslední zásadní událost, která významněji posunula kulturistické hnutí, resp. zvětšila ještě více budovanou muskulaturu kulturistických těl, byl

---

²⁴⁴ Srov. *A Dictionary of Biology*. pp. 251.

²⁴⁵ BAUMAN, Zygmunt. *Tekutá modernost*. s. 125 – 126.

²⁴⁶ Kulturistické soutěže jsou pro tuto svou „nejasnost“ v rozhodování plně rozporuplných vítězství, kdy obecně za nejvíce kontroverzní je považována Mr. Olympia 1980, jíž se po pětileté přestávce neočekávaně zúčastnil i Arnold Schwarzenegger, v této době již nejen kulturistická, ale i filmová celebrita, kterou i vyhrál. Podle mnohých zcela evidentně neprávem. Více např.: ROBSON, David. *Mr. Olympia Part 4: The 5 Most Controversial Olympia Moments* [online]. Allmaxnutrition.com.

nástup lidského růstového hormonu (HGH), který se od roku 1985 začal masově šířit nejen mezi závodníky, ale prokazatelně i v rámci běžné populace snaživší se dosáhnout již běžným cvičením zcela nedosažitelných těl. Růstový hormon se do té doby získával pouze z podvěsku mozkové kůry zemřelých a byl primárně určen k léčbě poruch růstu.²⁴⁷ Nově syntetizovaných hormon sice u sportovců nikterak významně nezvyšoval jejich sílu, ale jeho příjem měl za následek extrémní zvětšení svalů, při čemž právě proto měl nástup HGH největší dopad na kulturistiku. Již na počátku 90. let mnohé studie uváděly využívání tohoto cenově velice nákladného hormonu u velkého množství středoškolských studentů, při čemž určité procento²⁴⁸ jej užívalo společně s jinými steroidními látkami, aby tak dosáhli zlepšení svého fyzického zevnějšku.²⁴⁹ V zásadě je možné říci, že pokud jde o dosavadní zenit možností posilování, bylo spolu s nástupem HGH dosaženo v 90. letech, kdy svět fascinovaly postavy do té doby nevídaných obrů, s minimem tuku a naprosto nadlidskými objemy svalů, jakými byli příkladně Dorian Yates, Kevin Levrone, Shawn Ray, Flex Wheeler a mnozí další. Toto se stalo jakýmsi epilogem kulturistického hnutí, které se tak vracelo, řečeno s mírnou nadsázkou, na svůj vlastní počátek, kdy se v žádném případě nedá mluvit o nějakém performativním ideálu tělesnosti, který by byl součástí biopolitiky těla postfordistické epochy. Kulturistická těla opět pracují na pouhé strategii ekonomie výjimečného, exotického, čehož dosahují stále více a více na úkor životnosti vlastního těla, ale přesto, že stále více kulturistů, zejména z řad starší generace, volá po estetizovanějších a nesteroidních formách cvičení, faktem je, že úspěch kulturismu zůstává již pouze v jednom – fascinovat nadlidskými objemy.

Za vrchol pozdní éry kulturismu se dá pokládat postava černošského obra a symbolu celého tohoto období, Ronnie Coleman, který však taktéž, či zatím, tvoří pomyslnou tečku za celou kulturistickou epochou. Obrovští kulturisté s vypouklými břichy, coby následkem hormonálních kúr, při nichž se kromě svalů zvětšují i vnitřní orgány, nejsou již schopni ani s pomocí sebevětšího množství užívaných steroidních látek atakovat další limity růstu lidského těla, jak tomu bylo doposud, a kulturistická těla tak stále více podléhají inflaci, kdy poměr mezi náklady na své vytvoření a konečným ziskem jsou, na rozdíl od předcházejících dob,

---

²⁴⁷ Srov. NEKOLA, Jaroslav. *Doping a sport*. s. 30-31.

²⁴⁸ Podle amerického lékařského průzkumu z roku 1988 pracující s 3 403 studenty ve věku 17-18 let na celkem 46 veřejných i soukromých středních školách 6,6% chlapců přiznalo, že užívali anabolické steroidy. V roce 1993 jiného průzkumu s 1 881 středoškolskými studenty v Georgii 6,5 % užívalo anabolické steroidy, při čemž průměrný věk těchto studentů byl 15 let. Srov. POPE, Harrison, PHILLIPS, Katharine A. a OLIVARDIA, Roberto. *The Adonis complex: how to identify, treat, and prevent body obsession in men and boys*. pp. 103-104.

²⁴⁹ Srov. GROGAN, Sarah. *Body image*. s. 69-70.

minimální, kdy se kulturisté vrátili na svůj symbolický počátek, do panoptika ekonomie tělesnosti moderní doby. Takovéto exponáty výjimečného již nejsou předmětem tabu, nejsou ani vyloučeni ze společenského prostoru, jejich výjimečnost je definována tržně, stejně jako jejich hodnota, při čemž však vlivem zvyšujících se nákladů na dosažení oné rentabilní muskulatury, musí vynakládat stále vyšší a vyšší vstupní kapitál, který by pokryl výživové a dopingové nároky kulturistického sportu.

6. Diktatura a tělo

6.1 Podoby těla fordistické modernity

Než bude provedena samotná tematizace těla v období komunistické diktatury, je nutné si v první řadě ujasnit dobový kontext, jak se tedy jednotlivé diskursy moderní tělesnosti navzájem lišily od jiných typů, a jak vůbec takovýto fenomén vztahu „těla“ a „moci“ uchopovat. Při analýze komunistických režimů ve 20. století je vždy nutné nějakým způsobem reflektovat jednotlivé metodologické přístupy, kdy se perspektivy, v kterých je možné chápat tyto režimy, můžou dělit v závislosti na svém interpretačním rámci a to v podobě totalitárního paradigmatu, revizionistického paradigmatu a modernizačního paradigmatu.²⁵⁰ V prvním zmíněném východisku se vyprávění zaměřuje zejména na dichotomie svobody-nesvobody v jednotlivých dobách, čímž často problematika nabývá podoby kategorizace dobro-zlo, kdy v protikladu k liberálně demokratickým režimům stojí ty totalitní, v nichž je jedinec, veřejný prostor a hospodářství, silou teroru a propagandy, podřízeni vůli vládnoucího centra, jež ztělesňuje i samotný zdroj totalitní moci.²⁵¹ Druhé paradigma vyšedší z kritiky klasického totalitárního pojetí se zaměřovalo právě na revizi myšlenky totálně ovládané společnosti, při čemž kritika zdůrazňovala naopak roli autonomie jedince v určitém typu dialogu s vládnoucí mocí.²⁵²

---

²⁵⁰ Srov. RÁKOSNÍK, Jakub. *Tři cesty soudobé české historiografie komunismu*. In: KALOUS, Jan, ed., KOCIAN, Jiří, ed. *Český a slovenský komunismus (1921-2011)*. Praha, 2012. s. 13-23.

²⁵¹ Teorie totalitarismu je nejvíce spjatá s díly Carla Friedricha a Zbigniewa Brzezinského, kdy ve svém často citovaném díle *Totalitarian Dictatorship and Autocracy* definovali i základní paradigmatické body charakterizující totalitní režim – vynucená ideologie, jediná masová strana, systém teroru a propaganda, monopol na násilí a média, centrální řízení hospodářství. (Brzezinski, Friedrich) Druhým významným pojetím je pak práce Hannah Arendtové *The Origins of Totalitarianism*, v kterém připodobňuje funkci totalitních režimů ke koncentračnímu táboru, jako specifické non-utilitární technologie zacházení s lidskými těly, za účelem zničení jejich lidskosti a prosazení tak bezrozporného světa opět stmelivší se atomizované společnosti. ARENDT, Hannah. *Původ totalitarismu I-III*. Praha, 2013., FRIEDRICH, Carl J. a BRZEZINSKI, Zbigniew. *Totalitarian dictatorship and autocracy*. New York, 1966.

²⁵² Za asi nejslavnější dílo se obecně považuje práce Sheily Fitzpatrick *Everyday Stalinism* z roku 1999. Každopádně kritika původního konceptu je zřetelná již ve starší době, jako nutnost vypořádání se s dynamikou společenského vývoje v komunistických zemích po roce 1956 a následně v 70. a 80. letech 20. století. Velice intenzivní a citlivá byla v tomto směru pak diskuze nad tématem revize nacismu v německé historiografii. FITZPATRICK, Sheila. *Everyday Stalinism: ordinary life in extraordinary times: Soviet Russia in the 1930s*. Oxford, 2000., více ke konceptu totalitarismu a revizionismu ve vztahu k diktaturám a autoritářským režimům:

Třetí pojetí se dá považovat za nejstarší, kdy největší popularitě se mu dostávalo po 2. světové válce v kontextu představ o konvergenci komunistického a kapitalistického režimu.²⁵³ Modernizační perspektiva se soustřeďuje převážně na dlouhodobý strukturální vývoj režimů, kdy se místo popisování rozdílností mezi liberálními demokraciemi a totalitními režimy spíše zdůrazňují naopak styčné body, které mají společné, skrze něž by bylo tak celou problematiku možné zařadit do širší osvícenské tradice jako specifické formy modernity. K tomuto přístupu se hlásí i autor, a tak zde bude perspektiva podrobněji konceptualizována pro potřeby definování tělesnosti nejen v komunistické diktatuře, ale i v ostatních podobách moderní tělesnosti v závislosti na výrobním charakteru a vývoji diskursu biopolitiky.

Peter Wagner představuje jako jeden z čelních představitelů výše zmíněného pojetí určitý model, jak chápat vnitřní kvalitativní posun moderní společnosti od omezeně-liberální modernity přes organizovanou modernitu až po rozvinutě liberální modernitu. Wagner se zaměřil na charakterizaci procesu modernizace v dlouhodobém vývoji, kterým se má nést jakýsi základní osvícenský paradox dialektického soupeření svobody a disciplinace, jako formativních vzorců utvářejících moderní kapitalistickou společnost: „*Historie modernity nemůže být jednoduše psána v pojmech stále rostoucí svobody a demokracie, nýbrž spíše v měnícím se pojetí základních principů seberealizace a v posunech mezi individuálními možnostmi a kolektivními schopnostmi.*“²⁵⁴ Trochu konzervativně od Wagnera zde budu postulovat tradičnější lineární pojetí modernity, kdy hlavní důraz bude kladen na kontinuitu osvícenské diskursivní formace, která stojí vůči změnám, jež celý procesu modernizace vykazuje, v určitém paradigmatickém posunu, avšak při konstantní signifikaci. Zdánlivá diskontinuita modernity, která je zdůrazňovaná v současnosti hlavně mezi charakterem

---

BUBEN, Radek a PULLMANN, Michal a Spurný, Matěj a RŮŽIČKA, Jiří. *Diktatura a autoritáské režimy*. In: STORCHOVÁ, Lucie a kol. *Koncepty a dějiny: proměny pojmů v současné historické vědě*. Praha, 2014.

²⁵³ Teorie konvergence tvořila v počáteční fázi hlavní metodologickou opozici totalitárnímu pojetí. V USA je tradičně spojováno s jistým optimismem vůči Sovětskému svazu v časech rooseveltovské vlády. Za předního zastávce teorie konvergence byl na počátku sovětský emigrant a sociolog Pitrim Sorokin. Srov. BEYME, Klaus. *On Political Culture, Cultural Policy, Art and Politics*. Heidelberg. p. 41.

²⁵⁴ „*The history of modernity cannot simply be written in terms of increasing autonomy and democracy, but rather in terms of changing notions of the substantive foundations of self-realization and of shifting emphases between individualized enablements and public/collective capabilities.*“ WAGNER, Peter. *The Sociology of Modernity*. p. XIV.

„klasické modernity“ a „postmodernity“,²⁵⁵ je pak považována v dlouhodobém vývoji za pouhý výraz stvrzování celého systému jako takového, systému charakteristického logikou politické ekonomie jako základního stavebního kamene kapitalismu a tím i celé moderní společnosti. Tím pádem Wagnerovy formy modernity v takovéto perspektivě získávají podobu spíše určitých „vývojových stádií“ modernity.

Při zohlednění modernizačního paradigmatu během uchopování role sportu, v tomto případě lépe tělesné kultury, v diktátorských režimech 20. století, ať již fašistických, nacistických nebo komunistických, není možné tělovýchovný diskurs oddělit od celku sportu a tělesnosti, jak se utvářel v 19. století v éře liberalismu. Klasik historie sportu východního bloku, James Riordan, v tomto ohledu taktéž v první řadě reflektuje modernizační roli, kterou sport pod hlavičkou vládnoucího ustavenstva komunistických diktatur ztělesňoval. Důrazně odmítá dělení na „kapitalistický“ a „komunistický“ sport a spíše se soustřeďuje na specifické kulturní kořeny, které vzniknuvší formy tělesné kultury v tom či onom daném prostředí podmiňovaly.²⁵⁶ Modernizační úlohu pak sleduje zejména ve smyslu národotvorného, integračního, vojenského a medikalizačního elementu, při čemž neopomíná ani fakt inkorporace starší tradice disciplinačních a kontrolních technik, které v sobě tak vytvářely jakousi fúzi byrokratické instrumentality s autoritářstvím, jako hlavních symptomů socialistického experimentu.²⁵⁷ Zatímco Riordan zdůrazňoval nacionální a kulturní charakter komunistické tělesné kultury, tak mnohem více modernisticky charakterizuje pojetí tělesnosti sovětské tělesné kultury v meziválečném období Barbara Keys.²⁵⁸ Ta zdůrazňuje hlavně nadnárodní charakter tělesné kultury zaměřující se primárně na techniky mobilizování

---

²⁵⁵ Ze světových autorů je možné jmenovat třeba Zygmunta Bauman a jeho dělení „pevné“ a „tekuté“ modernity. V českém prostředí pak Jan Keller, který zdůrazňuje diskontinuitu zejména v úpadku projektu sociální státu a nástupem neoliberalismu a s ním i vzrůstajícím podílem vykořisťování společnosti. Např. BAUMAN, Zygmunt. *Tekutá modernost*. Praha, 2002., KELLER, Jan. *Posvícení bezdomovců: úvod do sociologie domova*. Praha, 2013.

²⁵⁶ „There is no such entity as capitalist sport or communist sport, however similar may be many of the structural features. It would therefore be as mistaken to posit the British/US or Soviet/Chinese models as representative of capitalist and communist development as it would to export them unadapted. (...) But if we are looking for the distinctiveness of a sports system solely or mainly in ideology (capitalist or communist), we will be barking up the wrong tree. We shall be missing the unique, historically conditioned cultural heritage of each society.“ RIORDAN, James. *Sport, politics and communism*. s. 9.

²⁵⁷ Srov. *Tamtéž*. s. 162-163.

²⁵⁸ Srov. KEYS, Barbara. *Soviet Sport and Transnational Mass Culture in the 1930s*. In: *Journal of Contemporary History*, Vol. 38, No. 3, Sport and Politics (Jul., 2003), pp. 413-434.

širokých mas, kdy polemizuje zase s představou sovětské izolovanosti a kulturní výlučnosti a zařazuje je do širšího strukturálního vývoje moderní společnosti.

Sovětská tělovýchova byla na počátku svého ustanovování ve 20. letech 20. století mimo hlavní proud světového sportu, kdy se vpravdě poprvé zúčastnila Olympijských her až v roce 1952. Tělesná kultura měla být zformována jako alternativa ke kapitalistickému pojetí kompetitivního sportu, která neměla být postavena na vykořisťování ani buržoasní ideologii, nýbrž na proletářském principu, kolektivismu a třídní vzájemnosti. Faktem však zůstává, že počátky tělovýchovy v SSSR jsou v reálu přímo spojené s militarismem a potřebou bolševiků v časech revoluce mobilizovat a postavit co možná největší vojenskou sílu. Tělovýchova tak šla ruku v ruce s dekretem *O povinném vojenském výcviku* z 22. 4. 1918, kdy pod hlavičkou *Vsevobuče* (Vseobščeje vojennoje obučenije) a za úzké spolupráce s *Komsomolem* měla být jako součást bojové přípravy zavedena i k tomu nedílná tělesná příprava. Vsevobuč se napříště stal zaštiťující institucí pro další rozvoj tělovýchovy, na což navazovaly i další vznikající instituce sovětské tělovýchovy jako Institut tělesné výchovy P. F. Lesgafta v Leningradu, Hlavní vojenská škola tělovýchovného vzdělávání pracujících a při komisariátu zdravotnictví též Státní ústřední institut tělesné kultury.²⁵⁹ Jakékoli vazby na sportovní či turistické organizace z carského období byly okamžitě přetřhány a celý systém se měl zdánlivě zcela nově budovat mimo struktury zkaženého kapitalistického světa. V raném období bolševického režimu tak bylo možné pozorovat na jedné straně leninistický pragmatismus utvářivší tělovýchovu primárně v kontextu potřeb militarizace a hygienizace válkou a revolucí zničené společnosti a na druhou stranu idealismu, jenž byl typický zejména pro radikálnější hnutí, kterým byl příkladně Proletkult. Ten inspirovav se futurismem a vůbec dobovým technicistním duchem kopíroval jednak prvky masového sportu, tréninkových technik, tak ergonomické principy s psycho-sociálními experimenty, typickými pro předválečné zkoumání lidské výkonnosti a produktivity, kdy vykonávaná činnost měla prakticky kopírovat pracovní úkony.²⁶⁰

Vzájemné soupeření bylo v raném bolševickém pojetí vnímáno jako nežádoucí a zaměřovalo se primárně na hygienizační a disciplinační stránku věci. Vůči olympismu byla zformována Rudá sportovní internacionála, která v meziválečném období soupeřila se sociálně-demokratickou německou alternativní organizací Luzernskou sportovní

---

²⁵⁹ Srov. KÖSSL, Jiří, KRÁTKÝ, František a MAREK, Jaroslav. *Dějiny tělesné výchovy. II.* s. 91-92.

²⁶⁰ Srov. EICHBERG, Henning. *Body Cultures: Essays on Sport, Space & Identity.* p. 162.

internacionalou, v jejíž gesci se uskutečnila roku 1925 i I. mezinárodní dělnická olympiáda. Mezi těmito dvěma rivaly se střídaly momenty vzájemné spolupráce i nepřátelství a to prakticky až do přerušení činnosti obou v důsledku vypuknutí 2. světové války.²⁶¹ Vnitřní politika SSSR se pak v případě tělovýchovy zaměřila již ryze na bojovou přípravu, která s sebou nesla potřebu zařadit do struktur tělovýchovy, co možná největší počet obyvatelstva. Hlavní směr vývoje měl od roku 1931 určovat program *Přípraven k práci i obraně SSSR*, tzv. GTO (Gotov k trudu i oborone SSSR), ve kterém se cíleně propojovala tělesná pracovní příprava s vojenským výcvikem, na základě čehož se de facto ustanovila i finální jednotná sovětská tělovýchovná soustava.²⁶² V popředí jejího zájmu stála postava „*budovatele komunismu*“, a to hlavně v podobě kategorií svého zdraví, práce schopnosti, připravenosti k boji a neopomenutelnou součástí byla samozřejmě i jeho ideologická příprava, která měla stát proti pojetí „*sportu pro sport ve službách buržoasie a imperialismu*“, při čemž však mělo být plně využito všech technik cvičení, jako „*třídně indiferentního jevu*“, k rozvoji „*masového tělovýchovného hnutí*“, aby tím bylo možné vychovat „*člověka zdravého, otužilého, obratného a silného, rychlého a vytrvalého, statečného a ukázněného. Jen takový člověk dovede bránit svou socialistickou vlast, bojovat za mír a pracovat.*“²⁶³ Tyto fráze, jež byly obohacované o citáty Karla Marxe a Friedricha Engelse, ač se vlastně sami k problematice tělovýchovy a sportu ve svých textech nikdy nevyjadřovali, stejně jako o citáty Lenina, zejména jeho tezí o využitelnosti všeho, co zanechal kapitalismus a konečně až do XX. sjezdu KSSS samozřejmě též citáty Stalina, se staly základní normativy autoritativního diskursu komunistické tělesnosti coby performativní signifikace.²⁶⁴

S nástupem Stalina a s ním spojené centralizace komunistického režimu přišel i obrat od původních izolacionistických snah a dělnických tělovýchovných experimentů, jako tomu bylo i v případě silně technicistního Proletkultu. Došlo v první řadě k návratu na světovou

---

²⁶¹ Srov. KÖSSL, Jiří, KRÁTKÝ, František a MAREK, Jaroslav. *Dějiny tělesné výchovy. II.* s. 100-102. nebo RIORDAN, James. *Sport, politics and communism.* pp. 38-42.

²⁶² KÖSSL, Jiří, KRÁTKÝ, František a MAREK, Jaroslav. *Dějiny tělesné výchovy. II.* s. 95-97.

²⁶³ Více: GARGELA, František. *Přínos sovětské vědy tělesné výchově a sportu.* s. 6-11.

²⁶⁴ Známy je i jeho obdiv k Taylorovi, zejména racionalizovaným a automatizovaným systémům výroby: „*Poslední vymoženosti kapitalismu v tomto směru – Taylorův systém – obsahuje stejně jako všechny vymoženosti kapitalismus rafinovanou bestialitu buržoazního vykořisťování a vedle toho velmi cenné vědecké vymoženosti, ať už jde o analýzu mechanických pohybů při práci, o odstraňování zbytečných a neobratných pohybů, o vypracování správnějších pracovních metod, o zavádění nejlepších systémů evidence a kontroly atd.*“ LENIN, Iljič Vladimír. *Nejbližší otázky sovětské moci.* s. 27.

sportovní scénu, aby ve světě mohla stoupat prestiž SSSR v soupeření s kapitalistickými zeměmi, spolu s čímž se obnovil i důraz na tradiční sportovní odvětví na úkor deklarovaného „dělnického sportu“.²⁶⁵ Avšak ani počáteční futurismem ovlivněné experimenty rané sovětské tělovýchovy nebyly ve světě ničím zcela ojedinělým, stejně jako samotné dělnické sportovní organizace měly své kořeny v 19. století²⁶⁶ a vlastně i vůbec celé ideové ukotvení tělesnosti spojované s Proletkultem vycházelo z obecného biopolitického diskursu taylorismu vyšedšího krom samotného Fredericka Taylora, i z Angela Mossa a hlavě Étienne Mareyho.²⁶⁷ Celé pojetí tak tylo z představ utilitarismu, kdy primárním cílem nebyla vlastně žádná estetická představa o dokonalém těle, nýbrž posílení produktivity práce.²⁶⁸ Modernizační prvky, které v první řadě měly po biologické stránce modernizovat sovětského občana, aby byl připraven k následné integraci do procesu industrializace SSSR, se tak se stalinismem rozšířily o

---

²⁶⁵ Srov. KEYS, Barbara. *Soviet Sport and Transnational Mass Culture in the 1930s*. In: *Journal of Contemporary History*, Vol. 38, No. 3, Sport and Politics (Jul., 2003). pp. 418-421.

²⁶⁶ První dělnické spolky vznikaly již od 60. let 19. století, kdy roku 1866 vznikl v Lausanne I. tělovýchovný spolek, na něj navázal roku 1874 Švýcarský tělocvičný spolek Grütli, jako ústřední svaz dělnických tělocvičných spolků. V Německu roku 1892 vznikl v Brandenburgu Dělnický tělocvičný svaz pro Braniborskou marku a roku 1893 vznikl i celoněmecký Dělnický tělocvičný svaz, který před vypuknutím 1. světové války organizoval na 193 tis. cvičenců. V roce 1908 vznikla i ve Francii Sportovní atletická socialistická federace, i když zdaleka nedosahovala rozsahu německé členské základny. Rovněž docházelo i prvním mezinárodním stykům mezi jednotlivými organizacemi. Srov. KÖSSL, Jiří, KRÁTKÝ, František a MAREK, Jaroslav. *Dějiny tělesné výchovy. II.* s. 55-58., RIORDAN, James. *Sport, politics and communism*. pp. 38-42.

²⁶⁷ Práce Fredericka Taylora *Zásady vědeckého řízení* (1910) se stala skutečně paradigmatickou prací a je považována za zakládající dílo vědeckého managementu práce, která v sobě shrnovala jeho dlouholeté snahy o „zvědečtění“ průmyslové výroby, jehož systém je po něm obecně označován jako „taylorismus“. Paradigmatem byl přímý vztah mezi nízkým řízením, tedy vysokou mírou autonomie pracovníka na samotném výrobním procesu, kdy se autorita zaměstnavatele (nadřízených) nevztahovala na určování konkrétní činnosti, a produktivitou práce.; Itala Angelo Mosso (1846–1910) byl ve své době významný lékař a fyziolog zabývající se svalovou činností. Dokázal svým ergografem měřit intenzitu svalových stahů a z toho následně odvozovat rychlost tělesného opotřebení, aby tak bylo možné touto cestou i objektivizovat fyziologickou únavu jako de facto nemoc oddělitelnou od subjektu samého.; Étienne-Jules Marey (1830–1904) byl významných vědcem v oblasti fyziologie a kinetiky, kdy poprvé podrobně systematizoval lidský pohyb jako mechanizovanou činnost za pomoci svého chronografu. Jeho dílo *La machine animale* se stalo ve všech směrech doslova revolučním, zejména pro futuristické umělecké hnutí, kdy roku 1913 v návaznosti na Mareyho vydal i Anton G. Bragaglia svou knihu *Fotodinamismo – teze o ne-skutečnosti nepohybujícího se těla*. Srov. např. DĚDINA, Jiří a ODCHÁZEL, Jiří. *Management a organizování firmy*. s. 130.; RABINBACH, Anson. *The Human Motor*. pp. 128-145.; *Tamtéž*. pp. 69-74.

²⁶⁸ Srov. RIORDAN, James. *Sport, politics and communism*. pp. 45-48.

symbolickou prestižní záležitost soupeření s kapitalistickými zeměmi, kdy za završení této plné integrace se dá považovat sovětská účast na olympijských hrách v Helsinkách roku 1952. Jak píše Keys:

„Nicméně sovětizace soutěžního sportu by neměla zakrývat současnou westernizaci sovětské tělesné kultury. Stanovením si cíle překonání západního sportu, ustavenstvo sovětského sportu otevřelo dveře obecnému napodobování západních praktik. Soupeření se západními termíny neobsahovalo změny v pravidlech, taktice, tréninkových metodách nebo organizaci soutěžního systému lig a šampionátů, nýbrž v propagaci řídicích stylů a modelů, které se třely s komunistickou ideologií – proto byly odsuzovány jako „buržoasní“, i když vykazovaly úspěch.“²⁶⁹

Formování sovětské tělesné kultury po 2. světové válce je tak nutné posuzovat v širším kontextu modernizace coby specifické cesty SSSR, jež však ve svém jádru nikterak nevybočovala v použitých technikách od jiných evropských modelů sportu či tělovýchovy. Byl tak vytvářen i určitý specifický model konzumu, který ale, ač plně v rukou státu, nevytvářel žádnou alternativní formu komunistické modernity. Sovětská biopolitika byla formována ve specifickém autoritativním diskursu, jehož konečné signifikace byly dokončeny prakticky momentem, kdy ztratil svou performativní roli Stalin a jeho texty, při čemž samotná realita fungování sovětského sportu i tělovýchovy v zásadě vždy odpovídala obecnému normativu moderní fordistické tělesnosti, snad jen s výjimkou většího důrazu na militární techniky disciplinace, vyšedší spíše ještě ze starších kořenů turnérských masových cvičení,²⁷⁰ které se zejména v kontextu 2. světové války silně podepsaly na formě tělovýchovy nejen v SSSR, ale ve svém důsledku i později celého východního bloku.

Podobně i nacistické pojetí tělesnosti se i přes svou artikulovanou rasovou vyhraněnost vůči ostatním ideovým směrům pohybovalo ve světovém měřítku toho, co Wagner nazývá „organizovanou modernitou“. Kiran Klaus Patel porovnává obrazy tělesnosti

---

²⁶⁹ „Yet the Sovietization of competitive sport should not obscure a reciprocal westernization of Soviet physical culture. By setting as its goal the overtaking of western sport, the Soviet sports establishment opened the door to wide- spread imitation of western practices. Competing on western terms involved changes not just in rules, tactics, training methods and the organization of a competitive system of leagues and championships, but in the promotion of management styles and patterns of thought that clashed with communist ideology - and hence were condemned as 'bourgeois' even as they produced success.“ KEYS, Barbara. *Soviet Sport and Transnational Mass Culture in the 1930s*. In: *Journal of Contemporary History*, Vol. 38, No. 3, Sport and Politics (Jul., 2003). p. 83.

²⁷⁰ Více o tradici masových tělovýchovných cvičení: ROUBAL, Petr. *Československé spartakiády*. s. 22-38.

v nacistickém Německu s obrazy tělesnosti New Dealu ve Spojených státech jako specifickou (bio)politickou strategií zasazenou do kontextu velké hospodářské krize.²⁷¹ Při svém srovnání se soustřeďuje na činnost Reichsarbeitsdienst (Říšská pracovní služba) a Civilian Conservation Corps (CCC – Civilní sbory ochrany přírody) v rámci poskytování služeb spojených hlavně se zařazením nezaměstnaných mas do práce v časech hospodářské krize. V obou případech byly dle něj použity víceméně shodné techniky zaměřující se na tělesné posílení, pracovní efektivizaci a svébytné pojetí maskulinity. V první řadě se v obou případech strategie zaměřovala na posílení materiálním nedostatkem oslabených těl, aby tak nejen zvýšila jejich pracovní produktivitu, ale i po symbolické stránce vykreslovala jejich stavbou rozdílnost od pobledlých a pohublých těl příchozích. Docházelo k přesným kalkulacím přidělu potravin, a to s předpokladem vysoké fyzické zátěže během pracovního týdne, doplňovaného ve volném čase navíc sportem a tělesnými cvičeními, aby tak bylo dosaženo dokonalého vzezření těla (body image), což v Německu asi nejvíce ztělesňovala naturistická těla propagovaná již v předcházejících letech Hansem Surénem²⁷² a samozřejmě i těla rasistického diskursu, jako třeba v případě předního rasového eugenika Hanse Günthera popisovavšího nordickou rasu primárně jako výkonnou, se smyslem pro povinnost, věcnost a vůdcovskou individuálnost, s větším smyslem pro službu státu a přirozenými sklony k tělesným cvičením otužujícím jejich těla.²⁷³ Na druhou stranu v USA tento ideál zosobňoval právě bodybuilding, kdy nic pravděpodobně nevytvářelo enormnější rozdíl mezi vyhladovělým dělníkem časů velké hospodářské krize porovnávaného s obrazy kulturistů, jako tomu bylo v již zmiňovaných reklamách Charlese Atlase. Přítomnost ideálu mužské krásy byla reprodukována právě

---

²⁷¹ Srov. PATEL, Klaus Kiran. *Erziehungsziel: Männlichkeit. Körperbilder und Körperpraktiken im Nationalsozialismus und im New Deal in den USA*. In: DIEHL, Paula. *Körper im Nationalsozialismus*. S. 229-248.

²⁷² Naturistické hnutí se ve Výmarské republice stalo velice populární, až masovou, záležitostí. Svými kořeny sahalo na konec 19. století, kde mělo podobu romantizujícího kultu osvobození těla, kdy mísilo v sobě prvky vzdoru vůči moderní společnosti, odcizenosti člověka v ní, a nutno dodat, že zejména v Německu bylo spojeno s novopohanskými prvky, včetně ariosofismu. Jedním z nejslavnějších propagátorů naturismu byl Hans Surén, jehož knihy, zejména pak *Mann und Sonne*, měly velkou oblibu a dočkaly se mnohdy desítek opětovných vydání. Ve 30. letech byly naturistické spolky zrušeny a integrovány do nacistické státní struktury v rámci Spolku pro šlechtění těla (Bund für Leibesucht). Přesto, že v počátečním hnutí byly zájmy artikulovány explicitně antimodernisticky, v technice práce s tělem v kategoriích termodynamiky, ekonomie a vůbec mechanismu, kdy v jádru šlo o specifický typ manifestace industriálního těla-stroje. Srov. MÖHRING, Maren. *Marmorleiber: Körperbildung in der deutschen Nacktkultur (1890-1930)*. S. 259.

²⁷³ Srov. GÜNTHER, Hans F. K. *Kleine Rassenkunde des deutschen Volkes*. München, S. 190-195, 214.

zejména oblíbenými kulturistickými časopisy, jako příkladně *Physical Culturem*, kterým byly dokonce knihovny táborů CCC zásobovány.²⁷⁴ Při samotných táborech CCC pak byly uskutečňovány soutěže mužské krásy a to prakticky po celých Spojených státech, kdy jednotliví soutěžící byli hodnoceni podle svého fyzického vzhledu, při čemž porota nakonec určila vítěze jako „nejpohlednějšího muže“.²⁷⁵ Estetika zůstávala v obou případech tedy obdobná, navazovala na domnělý antický ideál, který však v pravdě vycházel z konstrukce buržoasního těla 19. století, obohacený v tomto případě o biochemický diskurs, jenž pasoval svalstvo do role motoru lidského pohybu.

V obou případech byly do systému zařazovány techniky vojenského výcviku, jehož znaky nesl i celý každodenní režim v táborech, kdy v Německu vpravdě systém nakonec nabyl už ryze paramilitární podoby. Pokud jde o tělesnost, byl tímto implementován jasně definovaný obraz fyzicky zdatného muže, disciplinovaného, ve smyslu vojenského drilu a pracovní morálky, jak to diktoval biopolitický diskurs, což mělo značit hlavně tvrdé, svalnaté a opálené tělo. Sovětský ideál „nového sovětského člověka“²⁷⁶ se sice lišil od ostatních projektů v tomto ohledu tím, že jeho kořeny přímo nevycházely z důsledků velké hospodářské krize, neboť díky své autarknosti nezasáhla významněji sovětské hospodářství, ale v zásadě vycházela z „akutního pocitu zaostalosti“ a hluboké strukturální zaostalosti Sovětského svazu. Obecné vzorce, dle kterých se však tento „nový člověk“ konstruoval, byly v zásadě totožné, jak v představě „lidského motoru“ vytvářivšího se v průběhu druhé poloviny 19. století, při čemž silně zakořenily zejména tayloristické principy organizace výroby.²⁷⁷ Nutno říci, že

---

²⁷⁴ Srov. KIMMEL, Michael a ARONSON, Amy. *Men and Masculinities: A Social, Cultural, and Historical Encyclopedia*. Santa Barbara. p. 260., Srov. JOHNSON, Colin. *Camp Life: The Queer History of "Manhood" in the Civilian Conservation Corps, 1933–1937*. p. 32.

²⁷⁵ Srov. JOHNSON, Colin. *Camp Life: The Queer History of "Manhood" in the Civilian Conservation Corps, 1933–1937*. p. 23.

²⁷⁶ Jak můžeme číst ve stati od Petera Fritzsche a Jochena Hellbecka, tak idea tvoření nového člověka sahá svými kořeny k francouzské revoluci a je jakýmsi „obecným fenoménem modernity“, který se vpravdě nejvíce začal rozvíjet v buržoasních liberálních společnostech na přelomu 19. a 20. století. Srov. FRITZSCHE, Peter a HELLBECK, Jochen. *Nový člověk stalinského Ruska a nacistického Německa*. In: *Za obzor totalitarismu*. s. 405.

²⁷⁷ Sám Lenin o tayloristické výrobní soustavě a jeho metodách napsal: „*Poslední vymoženosti kapitalismu v tomto směru – Taylorův systém – obsahuje stejně jako všechny vymoženosti kapitalismus rafinovanou bestialitu buržoasního vykořisťování a vedle toho velmi cenné vědecké vymoženosti, ať už jde o analýzu mechanických pohybů při práci, o odstraňování zbytečných a neobratných pohybů, o vypracování správnějších pracovních metod, o zavádění nejlepších systémů evidence a kontroly atd.*“ LENIN, Iljič Vladimír. *Nejbližší otázky sovětské moci*. s. 27.

zejména v dynamice sociálních změn raného období bolševického režimu v Rusku, byla síla mechanicismu v sociologickém nazírání na společnost, energetismus reprezentovaný hlavně Proletkultem, značně silný a jeví se tak skutečně jako určitá „laboratoř nového člověka“.²⁷⁸ Technologie biomoci se však ničím nelišila od systémů disciplinace, regulace a kontroly, jež se v institucionalizované podobě vyvíjely nejpozději od 18. století a to jak v podobě kontroly reprodukce, tělesné disciplinace, tak i svým důrazem na mechanicismus a hlavně energetismus, tolik charakteristické fenomény pro celou předválečnou biopolitiku. V tomto případě se vše jakoby udávalo v až neuvěřitelně zrychlené podobě vyšedší z potřeb bleskové industrializace zaostalého a válkou zbídačeného Ruska. Toho však bylo dosahováno při zachování prakticky stejné technologie moci, a to i v případě porovnání s nacistickým Německem není možné jednoznačně říci, že nese nějaké zvláštní rysy typické pro totalitní režimy. Liší se tak v zásadě pouze formou danou specifickými podmínkami regionu, ale to, co zůstává konstantní, je linie osvícenské politické ekonomie těl pracující primárně s logikou maximální produktivity.²⁷⁹

6.2 Od komunistické biopolitiky ke karnevalu konsensu

S nástupem stalinismu došlo jak v případě normalizace sovětské sportu, tak i v případě biopolitiky, k jakési konvergenci a normalizaci celého procesu. Za příklad může sloužit dosud ještě nezmiňovaný fenomén eugeniky, který však při formování moderní biopolitiky měl neopomenutelný význam, coby výraz určité krize původního osvícenského modelu vůči sociálním problémům a limitům klasického liberalismu. Své největší popularity dosahovala eugenika na přelomu 19. a 20. století, při čemž často nabývala deklarativně antisemitské či jinak rasistické podoby. V SSSR taktéž nacházely svůj ohlas, především pak ve fyziologických experimentech spjatých s 20. léty, avšak s nástupem stalinismu byly definitivně odsouzeny a to nejprve zakázáním eugeniky roku 1930 jako „fašistické úchytky“ a nakonec zrušením Gorkého výzkumného ústavu lékařské genetiky roku 1937. Samotná eugenika nebyla těž, jak již je obecně známým faktem, výdobytkem totalitárních režimů 20. století. Na jejím počátku stál roku 1883 synovec Charlese Darwina anglický učenec Francis Galton, který se s pomocí aplikované biologie chtěl zasadit o zlepšení reprodukce

---

²⁷⁸ Více o estetice raného bolševického Ruska a vlivu energetismu a mechanicismu: BĚLÍČEK, Pavel. *Dějiny marxistické estetiky*. s. 129-219.

²⁷⁹ Více o sovětské a německé biopolitice: HOFFMANN, David a TIMMOVÁ, Annette. *Utopická biopolitika. Reprodukční politika, genderové role a sexualita v nacistickém Německu a v Sovětském svazu*. In: GEYER, Michael, ed. a FITZPATRICK, Sheila, ed. *Za obzor totalitarismu: srovnání stalinismu a nacismu*. s. 124-180.

„blahodárných fyzických i duševních vlastností“ jedinců. Eugenika nacházela své skalní zastánce v celé Evropě i Spojených státech, kdy v různé míře fúzovala se sociálním darwinismem, rasismem a nesnášenlivostí vůči různým „sociálně nepřízřusobivým“ skupinám. Fanatický strach z vývojové degenerace,²⁸⁰ představy o nutnosti vyšlechtění dokonalé společnosti, obava ze ztráty národní konkurenceschopnosti, nevýkonnosti, nízké či vysoké reprodukce té či oné skupiny, vedlo jenom ve skandinávských zemích nebo ve Spojených státech k tisícům nedobrovolných sterilizací.²⁸¹ Po vyřazení eugeniky z biopolitiky Sovětského svazu nadále přetrvávaly z tohoto expertního milieu vyšedší socio-biologické inženýrské tendence, které je možné pozorovat třeba v případě teorií živé hmoty Olgy Lepešinské, jež se snažila příkladně docílit regenerace těla různými aplikacemi jedlé sody, nebo lamarckistického pojetí Trofima Lysenka, jehož experimenty vládly sovětskému zemědělství minimálně do konce 50. let, než neúspěch těchto metod definitivně konvergoval přírodovědný diskurs v SSSR se západním mainstreamem.²⁸²

Stejně tak se v tomto případě i opustila původní, silně modernistická, technologie regulace a celková sovětská biopolitika se tak, přes kontinuální artikulovanou výlučnost sovětského modelu života a člověka, podobala spíše konzervativnímu pojetí tradiční rodiny.²⁸³ Podobně též v případě sexuality, která přes původní tendence k uvolněnosti od „buržoasní morálky“ nakonec směřovala k represivnějšímu pojetí omezené sexuality, jak jí ostatně vnímal i Lenin,²⁸⁴ avšak vpravdě s nižší rodovou vyhraněností pro potřebu lepší integrovatelnosti sovětských žen do výrobního systému. V tomto směru je nutné jasně oddělovat pozdější autoritativní diskurs komunistického režimu, který spíše než coby výraz reálné mocenské praxe byl jakousi manifestní intertextovou symbolickou formací určující performativní normativ, jinak v zásadě alternativních, diskursů, jak tento fenomén popisuje

---

²⁸⁰ Více: BURROW, John Wyon. *Krise rozumu: evropské myšlení 1848-1914*. s. 108-125.

²⁸¹ Srov. BUDIL, Ivo T. *Za obzor Západu*. 563-570 s.

²⁸² Více k tématu ideologizace přírodních věd v SSSR: SOJFER, Valerij Nikolajevič. *Rudá biologie: pseudověda v SSSR*. Brno, 2005.

²⁸³ „Sovětská reprodukční politika se spíše podobala praxi katolických zemí západní Evropy, konkrétně Francií, Itálií, Španělsku a Portugalsku, kde nedocházelo k pokusům o omezení reprodukčních možností příslušníků společnosti považovaných za ‚nezpůsobilé‘.“ HOFFMANN, David a TIMMOVÁ, Annette. *Utopická biopolitika. Reprodukční politika, genderové role a sexualita v nacistickém Německu a v Sovětském svazu*. In: GEYER, Michael, ed. a FITZPATRICK, Sheila, ed. *Za obzor totalitarismu: srovnání stalinismu a nacismu*. s. 179.

²⁸⁴ Srov. *Tamtéž*. s. 150.

Alexej Yurchak.²⁸⁵ Na počátku lze číst tedy vizi, kterou nejvíce ztělesňuje citát z pera Leo Trockého z roku 1923:

*„Cílem člověka bude zvládnout své vlastní pocity, zvýšit své instinkty do výšin vědomí, učinit je zřetelnými, natáhnout dráty svého vědění do skrytých zákoutí, a tím povýšit sebe na novou úroveň, vytvořit nový socio-biologický typ, neboli pokud dovolíte, nadčlověka. Je těžké předvídat rozsah sebekontroly, jakých může člověk budoucnosti dosáhnout nebo výšek, do které může vynést svou techniku. Sociální konstrukce a psychosociální sebeedukace se stanou dvěma aspekty jednoho samého procesu. (...) Přesněji, nadstavba, do které bude kulturní výstavba a sebevzdělávání komunistického člověka uzavřena, bude vytvářet živé elementy současného umění na nejvyšší úrovni. Člověk se stane nezměrně silnějším, moudřejším a jemnějším; jeho tělo se stane harmonickým, jeho pohyby rytmičtějšími, jeho hlas hudebnějším, nové formy života nabydou na dynamické teatrálnosti. Průměrný lidský typ se povýší na úroveň Aristotela, Goetha či Marxe. A nad tímto hřebenem se vztyčí nové vrcholky.“*²⁸⁶

Na jednu stranu je možné i v sovětském umění vidět zřetelnou estetizaci muskulaturního těla, jak je možné vidět příkladně na plakátech Nikolaje Teresčenka nebo na monumentálních sousoších Jevgenije Vučetiče, kde je zřetelně zdůrazněna primárně muskulatura těla a v případě Teresčenka i bronzová pleť, na jednom z plakátů (viz Obrázková příloha) mimo jiné doprovázená i Majakovského citátem: *„Není krásnějšího oblečení na světě, jak bronzových svalů a svěží kůže.“* Na druhou stranu v obecném zobrazování sovětských sportovců hrála samotná estetika většinu času naprosto vedlejší roli, kdy sportovci

---

²⁸⁵ YURCHAK, Alexei. *Everything was forever, until it was no more: the last Soviet generation*. Princeton, 2006.

²⁸⁶ „Der Mensch wird sich zum Ziel setzen, seiner eigenen Gefühle Herr zu werden, seine Instinkte auf die Höhe des Bewußtseins zu heben, sie durchsichtig klar zu machen, mit seinem Willen bis in die letzten Tiefen seines Unbewußten vorzudringen und sich auf eine Stufe zu erheben – einen höheren gesellschaftlich-biologischen Typus, und wenn man will – den Übermenschen zu schaffen. Bis zu welchem Ausmaß der Selbstbeherrschung der Mensch der Zukunft es bringen wird – das ist ebenso schwer vorausszusehen wie jene Höhe, zu denen er seine Technik führen wird. Der gesellschaftliche Aufbau und die psychische Selbsterziehung werden zu zwei Seiten ein und desselben Prozesses werden. (...) Genauer gesagt: Jene Hülle, in die sich der Prozeß des kulturellen Aufbaus und der Selbsterziehung des kommunistischen Menschen kleiden wird, wird alle Lebenselemente der gegenwärtigen Künste bis zur höchstensten Leistungsfähigkeit entfalten. Der Mensch wird unvergleichlich viel stärker, klüger und feiner; sein Körper wird harmonischer, seine Bewegungen werden rhythmischer und seine Stimme wird musikalischer werden. Die Formen des Alltagslebens werden dynamische Theatralität annehmen. Der durchschnittliche Menschentyp wird sich bis zum Niveau des Aristoteles, Goethe und Marx erheben. Und über dieser Gebirgskette werden neue Gipfel aufragen.“ TROTZKI, Leo. *Literatur und Revolution*. S. 251-252.

sami měli spíše asexuální vzhled, oblečení v jednotných cvičebních úborech, aby celkový dojem vytvářel primárně představu oslavy zdraví a práce schopnosti na jedné straně a bojové připravenosti nesoucí se v duchu vize „dělníka-vojáka“ na straně druhé.²⁸⁷ Obrazy sovětských cvičenců, stejně jako později jinde ve východním bloku, byly zacíleny hlavně na zachycování celého komplexu cvičících těl, šlo jakoby o harmonickou hru podřízení a poslušnosti, která sublimovala organickou jednotu síly a energie do podoby jednoho velkého stroje. Petr Roubal ve svém díle *Československé spartakiády*²⁸⁸ podrobně analyzoval tyto masové sportovní události, které v podobě zejména coby spartakiádních představení, jež se od roku 1955 konaly každých pět let v Československu, představovaly archetypální ukázkou komunistické verze tělesnosti. Ty byly mnohem více než avantgardní meziválečné „spartakiády“ zosobněním starších disciplinačních technik majících blíže k turnérství a v českém prostředí pak zcela artikulovaně sokolství, kdy se v synchronizovaném pohybu na cvičišti vystřídal až 200 tis. cvičenců. Jak již bylo řečeno, estetičnost individuálních těl, ve smyslu zdůrazňování svalstva, hrála okrajovou úlohu, důležité byly v první řadě záběry na celek cvičící masy, kdy snad pouze při vojenském vystoupení byla těla odhalena právě pro zdůraznění svalnatého a opáleného těla účastníků se příslušníků lidové armády.²⁸⁹ Nicméně, v pozdním socialismu byl již autoritativní diskurs tělesnosti spíše než reprodukcí vládnoucí moci, jen symbol jejího rozpadání se. Tělesná kultura byla schopna spolu s dalšími signifikacemi v zásadě jen udržovat vlastní stabilitu celého systému, který čím dál silněji nesl známky nejen ekonomické, ale i ideologické atrofie, aniž by si vůbec reálně kladl za cíl být technologickým aparátem, jenž skutečně vytváří lidská těla. Diskursivní normativy tak tvořily jen jakýsi performativní vzorec, skrze něhož bylo dosahováno konsensu mezi vládnoucí garniturou a širší společností, již ale bylo jinak umožněno volně reprodukovat i alternativní diskursy, z nichž se mohly utvářet i individuální aktivity normalizační společnosti. Není třeba tento prostor za obzorem kornaticího vládnoucího diskursu chápat jen v kontextu světa vědomě deklarované kontrakultury či undergroundu, nýbrž v celém spektru pestré směsice životních stylů, subkultur, či jen drobných každodenních „odchylek“ od toho, co normalizační společnost určovala za normální a správné.²⁹⁰ Stejně tak i různé formy tělesnosti, stimulované

---

²⁸⁷ Srov. FILIPPOVA, Anya. *Artistic exercise: sport and art in the Soviet Union* [online]. The Calvert Journal, 17. February 2014.

²⁸⁸ ROUBAL, Petr. *Československé spartakiády*. Praha, 2016.

²⁸⁹ Srov. *Tamtéž*. s. 213-214.

²⁹⁰ O tom, že normalizační společnost nebyla jen jakousi udušenou masou, nýbrž že se za oním autoritativním diskursem skýtal poměrně dynamický svět různých diskursů reprezentujících různé společenské skupiny, asi

poptávkou po nedostatkové, avšak přesto akcentované symbolice prosákávavší ze západních zemí, si nacházely své místo ve společnosti.²⁹¹

Definitivním rozkladem autoritativního diskursu byla snaha o jeho vlastní reformu v rámci perestrojky, kdy modernistické paradigma ekonomického socialismu a centrálního řízení, na němž stál východní blok, nedokázalo konkurovat v hospodářství západním kapitalistickým zemím.²⁹² Původní signifikace tak čím dál více přestávala odpovídat potřebám žádajícím si hlavně zvýšení výkonnosti a efektivity, při čemž právě původní teze vycházely z představy o překonání západních kapitalistických forem výroby. Autoritativní diskurs se stával stále strnulejším a to nejen vůči hospodářské skutečnosti, ale též ekologické i sociální realitě státu, kdy schopnost efektivně reprodukovat mocenský konsensus se stávala stále obtížnější.²⁹³ Stejně jako celý výrobní komplex pozdního socialismu, tak i komunistickou biopolitiku tělesnosti lze zařadit do jednoho celku dispozitivu organizované či fordistické modernity a stejně jako keynesiánské západní formy, tak i tento model podlehl postupnému rozkladu a neoliberální substituci. Je nutné dodat, že diskurs tělesné kultury komunistického bloku, jak se formoval od 30. let, silně pak ovlivněn 2. světovou válkou, vycházel spíše z technologie masové disciplinace 19. století, která se nota bene promítla i do způsobu samotné organizace sovětské výroby a řízení lidských zdrojů. Právě s důrazem na to, co sociologie nazývá „systém nízké důvěry“,²⁹⁴ se ukázal ve finále celý komplex jako

---

nejlépe vypovídá práce o normalizačních subkulturách *Kmeny 0*, jež představuje jakési panorama v rozdílné míře tolerovaných sociální hnutí, ve většině případů buď navazujících na starší tradice (tramping, nudismus) nebo a to z velké části nové alternativní směry vycházejší zejména z impulsů západních sociálních hnutí. VLADIMIR 518 a kol. *Kmeny 0: městské subkultury a nezávislé společenské proudy před rokem 1989*. Praha, 2013.

²⁹¹V tomto směru se nemusí jednat jen o skupiny, které určitým způsobem artikulují své aktivity v opozici vůči politickému či kulturnímu mainstream, s kterým vždy byla v jakémsi více či méně obezřetném dialogu s vládnoucí mocí. V tomto směru se jedná o aktivity, které jsou, často v zásadě až zpětně, označovány za *alternativní*. Srov. ALAN, Josef. *Alternativní kultura jako sociologické téma*. In: BITRICH, Tomáš et al. *Alternativní kultura: příběh české společnosti 1945-1989*. s. 17-21.

²⁹² „V 70. a 80. letech se stále zřetelněji projevovalo hospodářské a technické zaostávání za západoevropskými zeměmi a zhoršovala se pozice Československa ve světové ekonomice. Týkalo se to nejen objemu hrubého domácího produktu a produktivity práce, ale i struktury ekonomiky, kvality produkce a schopnosti inovace.“ (...) „Za hlavní příčinu klesající dynamiky a nízké efektivity čs. ekonomiky pokládá ekonomická věda přežívání vysoce centralizované direktivní soustavy plánování a řízení hospodářství, která potlačovala úlohu trhu.“ PRŮCHA, Václav a kol. *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918-1992*. 2. díl. s. 940-941.

²⁹³ Srov. PULLMANN, Michal. *Konec experimentu*. s. 248.

²⁹⁴ Srov. GIDDENS, Anthony. *Sociologie*. s. 814.

neefektivní ve využívání lidského výrobního potenciálu, a to na rozdíl od přicházejících neoliberálních modelů pracujících na bázi programovatelnosti lidských počítačů a užítkovatelnosti jejich lidských kapitálů, které bylo jednoduší afirmovat v diskurzech tělesnosti západních kapitalistických zemích, kde byl přeci jenom důraz na individuální lidské tělo mnohem větší.

Totalitaristický diskurs se v tomto smyslu zaměřuje výhradně na komparaci nacistického rasového projektu se sovětským ideálem, avšak z ideologických důvodů vynechává právě západní buržoasní demokracie, které se měly a mají esenciálně odlišovat od totalitních států, jež „zradily“ liberálně demokratický projekt.²⁹⁵ Avšak, jak ukazují komparativní studie, jako příkladně zde citovaná Kirana Klause Patela, ale jinak i dalších autorů a autorek, kteří se nebáli překročit hranice původního paradigmatu,²⁹⁶ tak fenomén se při komplexním nahlížení v dlouhém časové řadě jeví konečně více zařaditelný do obecného rámce modernity. Podobně i tělesnost, přes své nepopíratelné rozdíly vztahující se ke specifickým ekonomickým podmínkám, z kterých modernizační proces v dané oblasti vycházel, ve svém základním výrobně-účelovém významu zůstával konstantní. S koncem fordistické epochy a nástupem neoliberalismu se změnilo paradigma organizace výrobního systému, a s ním v návaznosti i samotná tělesnost a biopolitika dokonalého těla. Kapitalistický fordistický diskurs se ukázal ve svém optimističtější pojetí práce s jedincem jako lépe uzpůsobený k afirmaci změn spojených s nástupem postindustriálního světa než ten pozdně socialistický, jenž byl nakonec schopen se v zásadě jen koncentrovat na udržení vlastní existence vstříc stále intenzivněji se dynamizující společnosti. Autoritativní diskurs pomalu ale jistě ztrácel na schopnosti stabilizovat společnost utvářeným konsensem, který byl stále méně schopný reagovat na změny v charakteru společnosti, které „socialistický konzum“ normalizace přestával být dostatečným prostorem pro vlastní seberealizaci.

Autoritativní diskurs svou hegemonií nad veřejným prostorem uměle stimuloval poptávku po alternativách, které však svou vysokou kapitalizací stále silněji podřývaly pilíře složené ze znaků a obrazů vládnoucí ideologie, z kterých se sama moc potřebovala reprodukovat. Vyjma vyvstávajícího panoramatu strnulé šedi oficiální normalizační kultury, při níž masy ostentativně projevovaly svou sounáležitost s ideologií i stranou, tak existovala i

---

²⁹⁵ Např. *Připraven k práci a obraně vlasti!: padesát let českého sportu v totalitní společnosti*. Praha, 2014., PEŠKOVÁ, Michaela. *Idea "nového člověka" v ruské literatuře 20. a 30. let 20. století*. Plzeň, 2012.

²⁹⁶ Více: GEYER, Michael, ed. a FITZPATRICK, Sheila. *Teorie totalitarismu a její recepce – srovnání stalinismu a nacismu*. In: *Za obzor totalitarismu: srovnání stalinismu a nacismu*. s. 12.

jakási odvrácená plebejská kultura každodennosti. V tomto momentu se nelze vyvarovat podobností s renesančními karnevaly,²⁹⁷ kdy však v tomto případě docházelo k určité obrácené verzi. Normalizační karneval fungoval v direktivním repertoáru „vysoké kultury“, měl svůj vymezený čas i role, a ve své funkci rušil dynamiku společenského „dole“, ale zračila se v něm i stále intenzivněji bující pestrost de facto na něm nezávislých postojů, stejně jako těl, od nichž si takto žádal autoritativní diskurs sice své stvrzení, avšak sám je již neutvářel. Od spartakiád a májových průvodů přes běhy míru až po nástěnkářství, všechny tyto rituály pozdního socialismu je možné chápat jako určitou ouverturu jedné atrofující moci, která se postupně rozkládala v afirmaci s neoliberalním diskursem, jenž prosákávav zejména do expertního jazyka pozdně socialistického diskursu perestrojky, nejvýznamněji tedy v ekonomických otázkách, nemilosrdně vyřazoval původní technologii moci. Takovýto obrácený karneval však zůstával svou groteskností stejným jevem, jako byla kultura smíchu na konci středověku, kdy v obou případech se jím ohlašoval vlastní organický rozklad vládnoucího diskursu.²⁹⁸

Na jednu stranu tak autoritativní diskurs tvořil určitou pacifikační strategii konsensu, ale na straně druhé anticipoval svůj rozklad tržním zvýhodňováním nedostatkových výrazových a symbolických forem, které ztělesňovaly západní diskursy raného postfordistického období. Tyto diskursy v tomto případě, stejně jako obecně „západní“ či jakékoli jiné nedostatkové zboží, v pozdním socialismu měly svou symbolickou hodnotu, byly formou habitu normalizačního jedince, s nímž mohl dosahovat zlepšení své prestiže coby distinkce ke konsensuálním symbolům autoritativního diskursu. Samotné slovo „trh“,

---

²⁹⁷ Práci Michaila Bachtina *Francois Rabelaise a lidová kultura středověku a renesance* z roku 1965 lze dnes považovat již za klasické dílo evropské historiografie. Ve své analýze lidové kultury postuloval ambivalenci lidové kultury smíchu k vysoké kultuře feudálního řádu, kdy groteskní tělo karnevalu slouží jako výraz vzdoru mas vůči postnímu trýzněnému tělu křesťanství. BACHTIN, Michail Michajlovič. *François Rabelais a lidová kultura středověku a renesance*. Praha, 2007.

²⁹⁸ V tomto případě vycházím ze závěrečné teze Arona Gureviče z jeho kritické stati k Bachtinovi, kdy píše: „(...) podle Bachtina lidová grotesknost snižuje to, co je vážné, a smíchem to jakoby překonává; smíchový život stojí proti oficiálnímu a sakrálnímu. Takový vztah k vážnému a posvátnému však sotva byl ‚odvěký‘, prapůvodní; je spíš výsledkem rozkladu organického stádia religiozity. (...) V předchozích období, jímž se tu zabýváme, předpokládala grotesknost k svému rozvíjení nikoli smíchový, nýbrž vážný kontext. Specifický vztah mezi ‚nahore‘ a ‚dole‘, mezi nebem a peklem, nečekanost jejich spojování v podobách, označovaných jako ‚svatá prostota‘ a ‚přirozený‘, ‚každodenní‘ zázrak, je produktivním zdrojem středověké grotesknosti. V tomto systému se psovátost smíchem nezpochybňuje, je naopak upevňována smíchovým principem, který je jejím protějškem a průvodcem, její neustále znějící ozvěnou.“ Gurevič. *Nebe, peklo, svět*. 414 s.

případně „soukromé vlastnictví“, měly větší symbolickou hodnotu, byly i lépe směnitelné, bez ohledu na signifikace normalizačního jazyka. Jejich úspěch je tak shodný s úspěchem pestrobarevných směsí módních stylů, tygrováných potahů v autech, značkových oblečení, plavek v barvách americké vlajky, havajských košil a v případě ideální, v tomto případě již ve smyslu komerčně nejoceňovanější, tělesnosti pak svalnatá těla kulturistů a akčních hrdinů amerických filmů, jak je představovaly ikonické postavy Arnolda Schwarzeneggera či Sylvestera Stallona. Vše již ne jako fordistická technologie biopolitiky reprodukující těla primárně k potřebám kapitalistické výroby, nýbrž jako symbolický kapitál, volně směnitelný v rámci ekonomie sociální interakce. Ve stejném duchu jako v případě komerčního úspěchu „amerických těl“, tak lze blíže pochopit i komerční úspěch dalších vykázaných slov, jako kupříkladu „čistý trh“, v sociálním prostoru stále ještě formovaného reliktními symboly socialismu.

Nakonec je ještě nutné dodat, že ani tyto reliktní formy nevymizely z jazyka postkomunistické společnosti v nějakém krátkém časovém období revoluční změny, nýbrž jejich konečné odbourávání bylo věcí dlouhodobé transformace, stejně jako tomu bylo v případě ostatních fází modernity, kdy afirmace jedné, neznamenal automatickou proměnu světa v podobě revolučního zlomu, nýbrž postupný strukturální transformační proces. V tomto ohledu je tedy skutečně možné nacházet ony diskursivní relikty starších forem modernity ještě v soudobém diskursu a to nejen v podobách různých zažitých stereotypů v jazyce hlavně starších generací, nýbrž, jak píše Michal Pullmann,²⁹⁹ často i v logice fungování polistopadové politiky jako takové.

---

²⁹⁹ Srov. PULLMANN, Michal. *Konec experimentu*. s. 225-227.

7. Počátky kulturismu v Československu

7.1 Od slovenských začátků k masovému hnutí

7.1.1 První kulturisté

S eskalací napětí mezi východem a západem v 50. let 20. století se stále častěji v diskurzu tělovýchovy socialistického bloku dostávaly do popředí otázky týkající se zlepšování tréninkových metod pro vyšší výkonnost sportovců majivších zajistit prestiž jednomu ze soupeřících bloků na mezinárodních kláních. Nejvíce se tak v prostředí silových sportů obracela pozornost směrem k různým systémům posilovacích cvičení za účelem celkového zlepšení výkonnosti a síly závodníků. Navzájem se mezi jednotlivými bloky přebíraly podněty pro tréninkové plány cvičenců a lze předpokládat, že právě touto cestou přicházely z kapitalistických zemí, zejména ze Spojených států, i první zprávy o americkém bodybuildingu a jeho cvičebních metodách.³⁰⁰ Tyto zprávy byly v kontextu mezinárodního kulturistického hnutí sice kusé, avšak jako počáteční impuls k jeho rozvoji bohatě postačily. V tomto kontextu šlo hlavně o podněty z amerických kulturistických periodik z provenience Boba Hoffmana a bratří Weiderů.

Lze zde vysledovat ovšem i starší zprávy, stran například meziválečných sportovců, kteří měli s čelními osobnostmi kulturismu v USA kontakty prostřednictvím mezinárodních soutěží. Za příklad může sloužit třeba Václav Pšenička, jehož blahopřejný dopis, včetně dobové fotografie, lze nalézt mezi zprávami čtenářů v časopisu *Strenght and Health* Boba Hoffman na jaře 1949,³⁰¹ nebo vzpěrač Josef Hantych, který se účastnil i vůbec prvního Mr. Universe v roce 1948.³⁰² Obecně se tedy jednalo o zprávy stran magazínů, které se čas od času dostávaly, a to již před rokem 1948, do Československa.³⁰³ Ty nejenže vykreslovaly zcela výjimečné a exotické panorama světa západního kulturismu, ale také propagovaly žádané podněty ke zlepšení výkonnosti sportovců skrze systémy izolovaných cvičení s činkami za účelem komplexního posílení těla.

---

³⁰⁰ O své cestě do východního bloku se zmiňuje například jeden z předních propagátorů bodybuildingu ve Spojených státech a zároveň národní trenér olympijského týmu vzpěračů Bob Hoffman. HOFFMAN, Bob. *Our Trip to Russia*. In: *Strenght and Health*. October, 1955. pp. 8-9.

³⁰¹ Srov. *Letters from readers*. In: *Strenght and Health*. March, 1949. p. 8.

³⁰² Srov. ROARK, Joe. *A History of the Mr. Universe and Mr. World Competitions Before 1950 Part One: Mr. Universe 1947* [online]. In: *Iron Game History*. Vol. 3, N. 4. p. 20.

³⁰³ Srov. JANDERA, Otakar. *Posilování na pokračování*. In: *TaC*. Roč. VI., č. 9, 1962. s. 560.

Otevřeně se o fenoménu kulturistiky začalo mluvit nejprve v Polsku, kde začaly na veřejnost proudit první informace prostřednictvím periodika *Sport dla wszystkich*.³⁰⁴ Z osobností se o popularizaci tohoto sportu nejen v Polsku, ale ve výsledku v celém východním bloku, zasloužil Stanislaw Zakrzewski, který byl i redaktorem výše zmíněného časopisu.³⁰⁵ Postupně se začaly objevovat další zprávy, např. v časopise *Sportowiec*³⁰⁶, či skrze první příručky, jakou byla třeba *ABC młodego siłacza* nebo doslova „modlitební knížka“³⁰⁷ ve své době *Siła, sprawność, piękno*. K rozhodující události došlo roku 1959 při varšavském mistrovství světa ve vzpírání, při němž za velkého ohlasu proběhla i tehdy nejvyšší kulturistická soutěž *Mr. Universe*.³⁰⁸ V Československu se fenomén kulturismu objevil poprvé na Slovensku, kdy se všeobecně za prvního průkopníka a dodnes žijící legendu tohoto sportu považuje Juraj Višný, který se roku 1957 coby student architektury náhodně dostal k výtisku Weiderova časopisu *Muscle Builder* a seznámil se tak s tímto dosud u nás prakticky neznámým fenoménem. Kolem něj se následně vytvořila skupina prvních nadšenců, kteří si v roce 1958 zřídili v Bratislavě jakousi improvizovanou posilovnu v prostorách hospody v Bělehradské ulici č. 10.³⁰⁹ Podobně vznikaly i další improvizované tělocvičny inspirující se kulturismem, a to i přes značně omezené možnosti získat nějaké bližší informace, nehledě na mizivou znalost angličtiny, která případného šťastlivce, jenž dostal do rukou nějaký ten výtisk zahraničního periodika, značně hendikepovala. Na druhou stranu je jasně vidět, že informace o kulturistice byly již delší dobu před samotným rokem institucionálního ukotvení kulturistiky v rámci ČSTV dostupné a stimulovaly tak poptávku stran zejména mladých mužů, pro něž byla fyzická síla basálním sociálním habitem, a které

---

³⁰⁴ Hlavním přispěvatelem byl alespoň z počátku Stanislaw Zakrzewski, který se ve svých příspěvcích zaměřoval na propagaci kulturismu hlavně jako cesty překonání vlastní tělesné slabosti s tím, že každý se může stát silným. Např.: ZAKRZEWSKI, Stanislaw. *Silnym mo że byćkaždy*. In: *Sport dla wszystkich*. Roč. 1957, č. 4. s. 18-19., ZAKRZEWSKI, Stanislaw. *Człowiek, który pokonał własną słabość*. In: *Sport dla wszystkich*. Roč. 1957, č. 7. s. 30-31., ZAKRZEWSKI, Stanislaw. *Jak być silnym?*. In: *Sport dla wszystkich*. Roč. 1957, č. 10.

³⁰⁵ Srov. ŠVUB, Josef. *Historie: Vznik kulturistiky v Polsku*. [online]. M&F, 28. 12. 2009.

³⁰⁶ Např. *Mister America*. In: *Sportowiec*. N. 18, Września, 1957.

³⁰⁷ Takto se vyjádřil Luděk Nosek, kdy vzdal hold právě významu polským podnětům i literatuře v čase, kdy v Čechách o ničem takovém nebylo slyšet. Srov. HAVLÍČEK, David a PAULÍK, Josef. *PhDr. Luděk Nosek: Kulturistické lázně a fenomén Sandow (I.)* [online]. Ronnie.cz, 11. 4. 2014.

³⁰⁸ Srov. HŘEBAČKA, Karel. *Kulturistika v proudu času*. Brno, 2012. Bakalářská práce. Masarykova Univerzita, Fakulta sportovních studií, Katedra společenských věd ve sportu. s. 24.

³⁰⁹ URÍČEK, Petr. *História kulturistiky v Československu a na Slovensku. Slovenská asociácia kulturistiky, fitness a silového trojboja*. s. 2-3.

muskulturní zjev kulturistů učaroval. Inspirací byly nejprve často Poláci, ale později se idoly podobně jako na západě staly postavy Johna Grimeka a hlavně pak symbolu kulturismu 50. let Steeva Reevese, proslaveného v Československu později nejvíce jeho rolí ve filmu *Romulus a Remus*. Na své tehdejší vzory vzpomínají i mnozí pamětníci, jako třeba Luděk Nosek:

„Ze začátku jsem ještě neznal Grimka ani Steeva Reevese, o nich se ještě nevědělo. Prvním vzorem byli Poláci, u nich už kulturistika existovala v 50. letech. Další, co mě velice zaujalo jako každého, byl film Romulus a Remus se Steevem Reevesem a Gordonem Scottem, dál mě napadá nedávno zesnulý Serge Nubret, ten byl také fenomenální.“³¹⁰

Podobně i již výše zmíněný Juraj Višný:

„Väčšina ľudí, keď si vytýči nejaký cieľ, tak má aj nejaký vzor. Mojm vzorom – od chvíle, ako som v roku 1957 uvidel v časopise jeho fotku – bol Steve Reeves, podľa môjho názoru ešte stále jeden z najlepších kulturistov všetkých čias. Okrem perfektne symetrickej a esteticej postavy mal aj úžasnú charizmu, ktorú vyžaroval na každom kroku.“³¹¹

Kulturistika si v Československu rychle nacházela čím dál tím větší množství zájemců stran mladých sportovců, nejvíce pak stran stoupenců silových sportů, kteří se často jako první dostávali k informacím o tomto fenoménu. Další ze zakladatelů Milan Jablonický vzpomíná na své počátky s posilováním jako takovým v době svého studia na ITVŠ v Bratislavě:

„V oblasti kulturistiky moje aktivity začali d'aleko predtým ako kulturistika bola v roku 1964 oficiálne uznaná ako šport a rekreačná (fitness) aktivita. Fakticky ja som začal byť aktívny ešte počas štúdia na ITVS skoro 10 rokov predtým.“³¹²

Je obtížné přesně rekonstruovat sociální skladbu těchto pionýrů kulturismu v Československu, lze ovšem dedukovat, že se jednalo předně o mladé muže, s přirozeným vztahem k síle a muskularitě, jako k důležitým prvkům sociálního kapitálu. Šlo často o sportovce, kteří se již před kulturistikou věnovali jiným sportům, aby tak dosáhli posílení a zvětšení svého těla, jak kupříkladu vzpomíná historicky první předseda svazu kulturistiky Emil Müller:

---

³¹⁰ KORČOK, Pavel. *Luděk Nosek- exkluzivní rozhovor- 1. část* [online]. Extrifit.cz, 30. 11. 2011.

³¹¹ VIŠNÝ, Juraj. *Quo vadis, bodybuilding?* [online]. M&F, 30. 1. 2009.

³¹² URÍČEK, Petr. *História kulturistiky v Československu a na Slovensku. Slovenská asociácia kulturistiky, fitness a silového trojboja*. s. 2.

„Odmalička jsem si hrál na siláka a snil jsem o tom, že budu větší a silnější. Dlouho jsem byl bohužel ale malý a slabý. Když mi bylo patnáct, dostal jsem 20kg činku od jednoho sokola, u kterého jsem cvičil gymnastiku. Činku jsem tak nějak zvedal, aniž bych věděl, co mám přesně dělat. O opakováních nebo setech jsem neměl ani zdání. V knihovně jsem si našel knihu o Eugenu Sandowovi, což mi docela pomohlo.“³¹³

Vize nabytí estetické úrovně postav prezentovaných v magazínech s kulturistickou tematikou se stávala stále lákavější pro další a další mladé nadšence, zejména chlapce z dělnických rodin, kteří až obsesivně trénovali v každé volné chvíli v improvizovaných cvičebnách, za používání vlastnoručně vyráběného nedostatkového posilovacího nářadí a to zcela mimo zraky oficiálních orgánů. Jak ostatně popisuje i Emil Müller:

„Podle mého názoru to byl tlak “zespoda”, protože se kulturistika dělala snad v každém městě. Nebyla ale vůbec organizovaná. Existovaly stovky podzemních tělocvičen, s tisíci nadšených borců, což prostě muselo přinést změnu. Tehdejší režim hodně propagoval slovo “masovost” a my jsme tohle opravdu představovali. Ta obrovská vlna aspoň trochu imponovala “těm nahoře”.“³¹⁴

7.1.2 Spor o smysl kulturismu

Boj o oficiální uznání započal v roce 1962, kdy v Praze na plénu Vzpěračské sekce ÚV ČSTV zástupce za východoslovenský kraj Milan Jablonický přednesl svůj příspěvek, kde dal podnět k uznání „kulturizmu“ jako samostatného sportu. Jeho návrh byl přijat s tím, že v květnu 1963 bude svolána konference, jež o osudu tohoto „zakázaného ovoce“ měla rozhodnout.³¹⁵ Diskuze se přenesla i na stránky měsíčníků ČSTV *Trenér a cvičitel*, kde se k tématu začali vyjadřovat nejen čelní funkcionáři svazu, ale i svazoví trenéři, kteří v rámci

---

³¹³ PAULÍK, Josef. „Český Bivoj“ PhDr. Emil Müller - rozhovor (I.) [online]. Ronnie.cz, 23. 6. 2010.

³¹⁴ Tamtéž.

³¹⁵ „Tento krok se stal během pléna vzpěračské sekce ČSTV, kde jsem zastupoval Dr. Šaňa Bačinského, který měl reprezentovat Východoslovenský kraj. Během dopolední části mě napadla myšlenka, že je tato situace a prostředí ideálním fórem k prezentaci mého příspěvku - o existenci a přínosu kulturistiky (zakázaného ovoce). Pokusil jsem se vysvětlit, jak může kulturistika pomoci široké členské základně vzpěračů, konkrétně jejím potencionálním talentům (taktika návnady). Aby to nebyl jen planý výstřel do vzduchu, připravil jsem návrh rezoluce, která měla vést k uznání kulturistiky jako oficiálního sportu do ČSZTV. Uznávám, že můj příspěvek nebyl žádným „výkřemem“ řečnického umění, pro většinu přítomných byl však přinejmenším šokem. Především pak, když jsem viděl ztuhlé tváře funkcionářů za předsednickým stolem.“ PAULÍK, Josef. Milan Jablonský – Kanadčan s duší Čechoslováka (I.) [online]. Ronnie.cz, 25. 12. 2010.

oddílů již kulturistická cvičení v různé podobě praktikovali. V periodících pak tyto statě o kulturistice plynule navazovaly na série článků věnovaných různým typům posilovacích cvičení s činkami, prezentací o publikacích ke způsobům posilování z domácí i zahraniční provenience, které však ve svém jádru už přímo vycházely ze systémů kulturistických tréninků, jak jej v té době hlavně u vzpírání a silového trojboje propagoval příkladně Bob Hoffman. Ze zahraničních materiálů se nejvíce prezentovalo z polských a sovětských publikací, nejvíce ze *Sportu dla wszystkich*, dále ze sovětských prací, kde pak měly velký vliv příručky Romana Moroze³¹⁶. Ne náhodou se většina autorů sdružovala právě v bratislavském prostředí ITVŠ, kde se sdružovali nejčelnější stoupenci dobového kulturismu u nás. Z *TaC* lze uvést za příklad články jako *Nový spôsob rozvíjania sily*³¹⁷ od Jozefa Bači z ITVS v Bratislavě, prezentujícího otázku zapojení systému izometrického cvičení do silového tréninku vzpěračů nebo Eduarda Šarmíra, vzpěračského trenéra, s jeho článkem *Posilovanie cvicenia vo vzpieraní*.³¹⁸ S názvy „kulturistika“ nebo „kulturizmus“ se však operovalo velmi opatrně, kdy se poprvé tyto pojmy objevovaly se značně negativní konotací. Tyto první reflexe stále silněji rezonujícího kulturismu bylo zpočátku značně kritické. V červenci 1962 vyšel v časopise *Štart* článek Rudolfa Pospecha *Silu na správne miesto*:

*„Ba sú aj takí, či nesprávne používajú prostriedky telesnej výchovy a škodia sami sebe, ako napríklad kulturisti. (...) No a pri tomto úsilí o najkrajšie vypestovane svaly nachádzime aj typické znaky buržoázneho športu – vyťičiť zo všetkého zisk. Obeťou obchodníkov, reklamy a senzácie stávajú sa i kulturisti, zameriavajúci sa na získanie kolosálnych bicepsov, úzkeho drieku, až neuveriteľne rozvinutých prsných svalov, ramien, bez akéhokoľvek súvisu k telesnej výške a váhe, čím sa narušuje harmónia a estetickosť tela, nehovoriac o tom, že extrémne rozvinuté svalstvo je samoučelné a porušuje pohybovú koordináciu.“*³¹⁹

Kritika z jeho úst padala i na „bratislavskou pivnici“, kde se scházeli mladí kulturisté včele s Jurajem Višným:

„Vieme, že aj u nás veľa mladých chlapcov sa zatvára do zatuchnutých pivnic, kde bez akéhokoľvek predbežného lekárskeho vyšetrenia, dodržiavania fyziologických, hygienických a metodických zásad cvičenia dvíha činky a snaží sa v krátkom čase dosiahnuť radikálne zmeny

³¹⁶ MOROZ, R. P. *Posilňovacie cvičenia*. Bratislava, 1963.

³¹⁷ BAČA, Jozef. *Izometrické cvičenia. Nový spôsob rozvíjania sily*. In: *TaC*. Roč. VI., č. 10, 1962. s. 616-620.

³¹⁸ ŠAMÍR, Eduard. *Posilovacie cvičenia vo vzpieraní*. In: *TaC*. Roč. VI., č. 5, 1962. s. 299-301.

³¹⁹ POSPECH, Rudolf. *Silu na správne miesto*. In: *Štart*. Roč. VII., č. 27, 1962.

svalov. Cvičia živelne, podľa obrázkov zahraničných časopisov a na základe subjektívnych pocitov, čo môže nepriaznivo pôsobiť na mladý organizmus.“³²⁰

Kritické hlasy se pak často zaštiťovaly autoritou tehdy mladé hvězdy sovětského vzpírání, zlatým medailistou z Říma a tehdy jedním z největších vzorů Arnolda Schwarzeneggera Juri Vlasovem, a to jak v ohledu propagace kulturistických posilovacích cvičení,³²¹ tak v kritice kulturismu³²² jako takovému. Za určité vyvrcholení kritického stanoviska je snad možné považovat reakci časopisu *Štart* na dopis Antona Zubáka z dubna 1963, ve kterém informoval o svých zkušenostech s kulturistikou právě v jedné z improvizovaných skupin v Bratislavě, o spontaneitě ve výrobě potřebného náčiní, cvičících dle instrukcí ze sebraných zahraničních magazínů a o vzájemném soutěžení, které však probíhalo v tradičních disciplínách, např. čtyřboji. Reakce byla v tomto ohledu již nekompromisní:

*„Kulturizmus – typický výmysel buržoáznej ideológie – je veľmi rozšírený na Západe v profesionálnej forme, ktorá pomocou ohromujúcej reklamy plní vrecká podnikateľov peniazmi a vzbudzuje nezdravé vášne. A hoci sa pestuje u nás v inej forme, predsa v sebe skrýva vážne nebezpečenstvo.“*³²³

Kritika přicházela i z řad starší generace veteránů, pro něž byly tyto svalovci něčím nepochopitelným. V září 1962 vyšel v *TaC* článek tehdy již veterána československé atletiky Otakara Jandery „Posilování na pokračování“, kde reflektoval minulost posilovacího cvičení. Za 1. republiky dle něj absentovalo náležité posilování s činkami, které se začalo rozvíjet až po 2. světové válce:

„Obrat v názoru na posilování nastal po druhé světové válce, když se toho obchodně chopili majitelé továrny na činky. Ještě v roce 1948 jsme se jeho reklamě smáli. To jsem dostal z Ameriky magazíny, vydávané továrnou, ve které byly obrázky svalovců v nemožných postojích se slovy: tak jsem vypadal, dokud jsem nepoznal činku a tak jsem dnes pro ženy

---

³²⁰ Tamtéž.

³²¹ Srov. BLINOV, A. *Tri hodiny Jurija Vlasova*. In: *Štart*. Roč. VIII., č. 49, 1963.

³²² „Kulturizmus je nezdravý zjav, má nevkusné formy – hovorí svetový rekordér vo vzpieraní Jurij Vlasov – ale čosi je v ňom predsa len užitočné.“ Sila a krása ruka v ruke so zdravím. In: *Štart*. Roč. VIII, č. 15, 1963.

³²³ Tamtéž.

*žádoucí! Nevěřili jsme, že tato reklama u nás prorazí. Továrníci však správně pochopili psychologii slávých a lenochů – a obchodně vyhráli. Kdekto vzpíral.*³²⁴

Dobový kulturistický trend pak neadresně zkritizoval v odstavci *Podivné způsoby posilování* slovy:

*„Dokonce jsem viděl při posilování i různé zruďné zjevy – někteří svalovci se stále zhlíželi před zrcadlem a hledali postavení, ve kterém by mohli vyhlédnutý sval posilovat a pak třeba hodinu ve výkročném postavení s činkou v jedné ruce skrčovali připažmo.*³²⁵

Na druhé straně shodně s tendencemi v ostatních článcích přiznává „nekapitalisticky vnímanému“ kulturismu význam, coby doplňkové tréninkové aktivité, nejvíce pak pro vzpírání. Začalo se postupně tlačit na určitý překlad západního kulturismu, který by více odpovídal potřebám socialistického pojetí tělesné výchovy. Jednou z nejdůležitějších osob, která se zasadila o otevření diskuze o kulturistice, stejně jako propagaci jejích myšlenek, byl šéfredaktor měsíčníku *TaC* Jozef Mazág, který, i podle pamětí Alexandra Bačinského, se svým otevřeným přístupem a sympatiemi velmi podílel na uznání kulturismu mezi strukturami ČSTV.³²⁶ Oficiální debata na téma uznání či neuznání kulturistiky probíhala na stránkách periodika *TaC*, kterou zahájil člen ÚV ČSTV a profesor na bratislavské ITVŠ Andrej Kuchen v roce 1963 v březnovém vydání článkem *Čo s kulturizmom*.³²⁷ Ten již nebyl nekompromisní, jak tomu bylo v předešlých textech na stránkách časopisu *Štart*. V jeho značně technicistním podání lze vypožorovat celkovou náročnost postavení oficiálních orgánů vůči problematice kulturismu jako jsoucímu nekontrolovanému sociálnímu faktu, který si v republice získával stále více zájemců, stejně jako svých skalních odpůrců. Jeho charakterizaci kulturistiky lze sumarizovat takto:³²⁸

- 1) Zaměřuje se na formování tvaru lidského těla odpovídajícímu svou stavbou určité představě o síle a kráse.

³²⁴ JANDERA, Otakar. *Posilování na pokračování*. In: *TaC*. Roč. VI., č. 5, 1962. s. 560-565.

³²⁵ *Tamtéž*. s. 564.

³²⁶ „*Tento človek je trošku opomínaný, aj Slovákmí, aj Čechmi. Bez neho by sme boli veľmi málo toho vytvorili. Totiž to, tady existoval časopis Tréner a cvičiteľ, ktorý ako jediný v Československu, jediný v Československu, otvoril svoje dvere a možnosť voľne publikovať. (...) Tak sa vytvorila báza pre vznik kulturistiky ako športu.*“

PAULÍK, Josef. *Dr. Alexander Bačinský – první trenér československých kulturistů*

[online] <http://kulturistika.ronnie.cz/c-7893-dr-alexander-bacinsky-prvni-trener-ceskoslovenskych-kulturistu.html>

³²⁷ KUCHEN, Andrej. *Čo s kulturizmom*. In: *TaC*. Roč. VII., č. 3, 1963. s. 136-139.

³²⁸ *Tamtéž*. s. 136-137.

2) Činnost se zaměřuje na proporční posilování a formování jednotlivých svalových skupin kosterního svalstva.

3) Je zaměřená proti nadváze, kterou nahrazují maximalizací svalového růstu a nahrazení neaktivní hmoty aktivní.

4) V popředí zájmu není zdravý, komplexní zvyšování funkce celého organismu, ani zvyšování pohybových schopností, to je bráno až jako sekundární druhotný efekt. Vše je podřízeno pěstování svalstva a estetické stavby těla.

Ve svém článku shrnul historii kulturistiky a posilovacích cvičení od starověku až po soudobé mezinárodní kulturistické organizace. Důraz kladl na zbožní charakter kulturismu na západě, kde neopomíná mezi čelními firmami obchodujícími s posilovacím náčiním zmínit bratry Weiderovi, stejně jako význam reklamy a propagace kulturismu pro potřeby právě těchto firem. Text je v tomto ohledu strukturován maximálně neutrálně, kdy nejsou použity dehonestující adjektiva „buržoasní“ nebo „kapitalistická“. Ve stručnosti autor shrnul i základní skladbu kulturistického cvičení s jeho pozitivními dopady na svalový rozvoj jedince. Kriticky je však pojat charakter kulturistického soutěžení, jako „*prejav formalizmu*“, v kterém se nehodnotí funkce svalů, výsledek nějaké jejich činnosti, ani morální a duševní vlastnosti člověka, nýbrž pouze uspokojení osobního zájmu jedince o dosažení své ideální představy o těle, která se na jednu stranu může blížit jakémusi harmonickému ideálu lidského těla, ale taktéž může sklouznout k senzacechtivosti a vzdálení se všestrannému rozvoji. Přes všechny své výtky se závěrem Kuchen přiklonil k zapojení kulturistiky do organizované tělesné výchovy v rámci ČSTV, jako dobře využitelného základu pro ostatní sporty s tím, že se i v rámci svazu samotní stoupenci snadněji uvědomí a nakonec kulturistický individualistický zájem spojí s kolektivním zájmem tělesné výchovy v rámci socialistické společnosti.

Tento článek vzbudil velký zájem a není důvod nevěřit redakci *TaC*, že vzápětí obdržela velké množství reakcí a názorů z řad čtenářstva, z nichž několik z nich bylo otištěno v dalších číslech v rámci pokračování diskuze o kulturismu. Nejprve byla otištěna reakce *K problému kulturizmu* sportovního lékaře Miroslava Paláta z bratislavské ITVŠ. Článek Paláta ještě více reprezentoval ambivalenci čelních představitelů a odborníků ve vztahu ke kulturismu. Přitakal snaze následovat antický ideál krásy, který lze legitimizovat moderními poznatky fyziologie, jako snaze zabránit atrofování svalstva, spolu s pozitivním dopadem kulturistických cvičení na posílení ochablého svalstva např. po zranění. Pozitivní dopad kulturistických cvičení na funkci svalů je pak předložil jako jasný legitimační prvek

kulturismu, tj. snahy o ideál zdravé společnosti. Kulturismus samotný však z jeho pohledu neumožňuje všestranný pozitivní vliv na funkci celého organismu a kriticky se v tomto směru vymezuje i na jeho egocentrický charakter, s případnými negativními dopady na morálku mládeže, kterých je nutno se při prosazování kulturistického cvičení vyvarovat.³²⁹

Další článek v diskuzi byl doktorky Alžběty Tatárové z bratislavské lékařské fakulty, v němž se přidala k ambivalentnímu hodnocení kulturismu, avšak zdůraznila potřebu určitým způsobem regulovat spontánní a neorganizované aktivity mladých nadšenců do kulturismu, jak z důvodu jeho případného negativního dopadu na charakterový vývoj jedinců, tak ze zdravotního hlediska, a to právě tou cestou, že bude kulturistika vzata pod patronát dalších tělovýchovných organizací a spjata tímto s dalšími sporty.³³⁰ Pokračoval text doktora Jána Vítazky z bratislavského ITVŠ, který zpochybnil pozitivní dopad kulturistického cvičení na šlachy a klouby, které jsou při cvičeních nadměrně zatěžovány. Dále předložil otázku, aby samotné soutěže nebyly v hodnoceních samoúčelných svalstev, nýbrž aby v rámci tradičních klání (víceboj) byla skutečně prezentována těla ve svém účelu, tj. co nejdokonalejší funkci, kdy se zaštitil i autoritou Boba Hoffmana, který v podobném duchu své pojetí bodybuildingu propagoval. Kulturismus se měl tak stát součástí sekce těžké atletiky ČSTV, jenž měl převzít kuratel nad dosavadním neorganizovaným cvičením a jeho dalším vývojem.³³¹ Na postupu diskuze lze tedy vypořádat koncentraci základního legitimizačního prvku kulturismu a to v jeho pozitivním či negativním dopadu na funkci těla jako takového.

Osobní pozitivní aspekty v cíleném budování muskulatury následně popsal Antonín Zrubák, pedagog z Bratislavy, který po čas svých studií v Praze cvičil dle kulturistických principů spolu se svými spoluhráči z hokejového oddílu Spartak Praha Sokolovo a to za konzultací s pedagogy pražského ITVŠ. Sám pak zdůraznil nebezpečí, které dle něj spočívá v neorganizované a spontánní praxi kulturismu:

„Aká je skutočnosť. V Bratislave je kulturizmus značne rozšírený, v mnohých pivniciach sú improvizované cvičebné priestory, v mnohých domácnostiach možno nájsť činky a cvičí sa často bez uváženia, bez znalostí vecí, ale so záujmom. Často sú to aj nehygienické

---

³²⁹ Srov. PALÁT, Miroslav. *K problému kulturizmu*. In: TaC. Roč. VII., č. 4, 1963. s. 177-179.

³³⁰ Srov. TATÁROVÁ, Alžběta. *K problému kulturizmu očami lekara*. In: TaC. Roč. VII., č. 5, 1963. s. 233-234.

³³¹ Srov. VÍTAZKA, Ján. *Čo je kulturizmus a jako jej využiť*. In: TaC. Roč. VII., č. 8, 1963. s. 367-369.

*podmienky, jednostranné zameranie posilňovacích cvičení, čo sa nezdravo odráža alebo bude odrážať v škodlivej hypertrofi svalstva v zraneniach apod.*³³²

Na druhou stranu však Zrubák sumarizoval obecný společenský dopad kulturismu pozitivně a to již bez případného negativního aspektu pokud jde o mravně nezdravý vlivu na mládež, kdy 1) vytváří aktivní formu odpočinku po celodenní jednostranné práci a 2) vyzdvihuje masovost a schopnost přitáhnout pro potřeby tělovýchovy větší počet zájemců z řad mládeže.³³³ Velkým lákadlem pro představitele ČSTV byl tedy i fakt schopnosti skrze kulturismus si získat široké masy mladých lidí.

V rámci konečného řešení sporu o kulturismus se nakonec v Bratislavě uskutečnila 8. května 1963 konference, které se zúčastnili i někteří čelní představitelé kulturistického hnutí ze Slovenska (Bratislava, Košice) a Čech (Plzeň, Beroun). Zde byl jasně demonstrován rozdíl mezi západní formou kulturismu a domácím pojetím, kde cíl cvičení měl zůstat věrný funkčnímu významu těla a vzájemné soutěžení mělo následně probíhat formou silových soutěžení s tím, že má dojít i k hlubšímu promyšlení dalších způsobů soutěžního klání, které by důsledně braly v potaz komplexní rozvoj tělesnosti. Představitelé sekce vzpírání se tak postavily za kulturismus a jeho usilovné snažení o uznání, kdy se však stoupenci kulturismu zavázali přejmenovat na „krúžky atletickej gymnastiky“, jakožto které se mají zbavit všech nánosů kapitalistické ideologie a propagandy, jež měly prosáknout do oddílů díky nevhodné spontánní organizovanosti bez důsledného dohledu oficiálních orgánů.³³⁴ Tímto opatrným přijetím byly definitivně otevřeny dveře etablování kulturismu v rámci socialistické soustavy tělesné výchovy. Hlavní organizačních povinností se pak chopila skupina včele s Jurajem Višným, Alexandrem Bačinským, Milanem Jablonickým ze Slovenska a Ladislavem Filipem, Emilem Müllerem, Františkem Bulvou z Čech.³³⁵ Zde je nutné zmínit i důležitou úlohu, kterou hrála zejména na počátku stranická příslušnost, zejména tedy u Emila Müllera a Jozefa Mazága, kteří tak mohli, slovy Bačinského, „držet záda“, i když vpravdě komunistou nebyl v rámci hnutí prakticky nikdy nikdo.³³⁶

---

³³² ZRUBÁK, Anton. *Mládež třeba usmerniť*. In: *Tréner a cvičiteľ*. Roč. VII., č. 5, 1963. s. 234.

³³³ Srov. *Tamtéž*. s. 234.

³³⁴ Srov. KUCHEN, Andrej. *Z kulturizmu atletická gymnastika*. In *Tréner a cvičiteľ*. Roč. VII., č. 8, 1963. s. 369-370.

³³⁵ Srov. PAULÍK, Josef. *Milan Jablonský – Kanad'an s duší Čechoslováka (I.)* [online]. Ronnie.cz, 25. 12. 2010.

³³⁶ Srov. PAULÍK, Josef. *Dr. Alexander Bačinský – první trenér československých kulturistů* [online]. 17. 10. 2010.

Samotný název „atletická gymnastika“ se neuchytil a téměř bezprostředně bylo používáno pojmenování „vzpěračská gymnastika“. Problém však zde evidentně byl s pojmenováním takovýchto cvičenců („vzpěračský gymnasta“), a tak spolu se vzpěračskou gymnastikou zůstalo i pojmenování „kulturista“. Snaha byla reinterpretovat po všech stránkách těžko přeložitelné americké pojetí bodybuildingu, aby tak byl více zosobněn socialistický ideál tělesnosti a sepjatost kulturistického cvičení s ostatními sporty, nikoli tělem jako zbožním a individualistickým sebeúčelem. Tato přání se ovšem v následujících letech ukázaly stejně jako prázdná. Na spor o název vzpomíná Emil Müller:

„ÚV ČSTV se dlouho bránili jménu „kulturistika“. Chtěli, jak se říkalo, něco našeho, vlastního. Navrhovali tak například, samozřejmě podle sovětského vzoru (jako vše v té době), aby se nový sport jmenoval „činková gymnastika“ (rusky gantelnaja gymnastika). Název „bodybuilding“ byl moc americký, „krása a síla“ znělo divně. Zvítězila nakonec francouzská verze používaná i mezinárodně - culturisme.“³³⁷

V samotných člancích však ještě dlouho vládla snaha nahradit výraz alternativním názvem „vzpěračská gymnastika“, jenž etymologicky kladl větší důraz na kulturismus jako na systém izotonických a izometrických cvičení, který však sám o sobě není autonomním sportem s ideálem krásy jako účelem. Samotný francouzský název se ale již tehdy oficiálně používal běžně v Polsku a v konečné fázi název „kulturizmus“ postupně vytlačoval propagovaný název „vzpěračská gymnastika“ a s postupem 60. letů zcela opanoval prostor i oficiálního diskursu až nakonec se v podobě „kulturistika“ stal dodnes tradičním označením tohoto sportu. Nádechu „dekadentního buržoasního sportu“ se však kulturismus až do roku 1989 nezabýval. Celá snaha a boj o uznání kulturismu jako oficiálního sportu byla nakonec završena 13. dubna 1964, kdy byla „vzpěračská gymnastika“ na plénu ÚV ČSTV definitivně uznána a přiřčena k sekci vzpírání v rámci mezinárodní federace FIHC. V červnovém vydání *Trenér* a cvičitel tak mohly vyjít první oficiální metodické listy pro pomocné cvičitele vzpěračské gymnastiky s úvodním textem kromě jiného říkajícím:

„Naša socialistická spoločnosť predpokladá vývoj nového človeka, ktorému okrem iného bude vlastná i telesná dokonalosť. Jedným z najlepších prostriedkov na to je vzpieračská gymnastika (kulturizmus, bodybuilding), ktorá sa u nás ujíma a o ktorú je veľký záujem. Práve z toho dôvodu je našou povinnosťou pomôcť a usmerňovať pri jej vykonávaní.“

---

³³⁷ PAULÍK, Josef. „Český Bivoj“ PhDr. Emil Müller - rozhovor (II.) [online]. Ronnie.cz, 25. 7. 2010.

(...) *Veľká popularita posilňovacích cvičení v radoch našich občanov, najmä mládeže, si vyžiadala definitívne uznanie zo strany nadriadeného orgánu, ktorým je ČSTV.*³³⁸

7.2 60. léta a zlatý věk československého kulturismu

7.2.1 Promýšlení socialistické cesty v kulturistice

Přes veškeré problémy, které zdánlivě neinkorporovatelný diskurs kulturismu musel překonat, podařilo se nakonec zaštitit celý fenomén symboly autoritativního diskursu a kulturisté tak byli afirmováni jako „noví lidé“ socialismu. Na druhou stranu, přestože kulturistický diskurs takto dosáhl svého konsensu s vládnoucí mocí, tak faktem zůstává, že se nikdy nestane jeho přímou součástí. Stejně jako tomu bylo i v případě silového trojboje (tehdy tzv. kulturistický trojboj), který přišel vlastně ruku v ruce s kulturistikou, jak ostatně byly v určitém ideálně fordistickém svazku prezentovány v periodikách Boba Hoffmana. Zejména u kulturistiky, která samostatně jen těžko splňovala nároky na puristický charakter těla, které mělo být primárně určeno k práci a obraně socialistické vlasti a esteticky měla být vyjadřována primárně masovost a vzájemná sounáležitost cvičících. V kulturismu je však striktní individualismus jen těžko překlenutelný, při čemž se nikdy autoritativnímu diskursu nepodaří kulturistiku a vpravdě ani silový trojboj afirmovat jako určitý symbolický ideál signifikující onoho „nového člověka“. Přesto právě 60. léta by neměla být zase až tak připodobňována již zcela strnulému diskursu 70. a 80. let, kdy je možné zcela zřetelně zaznamenat snahy o vytvoření určité komunistické verze kulturismu.

Mezi ony pokusy o zformování jakéhosi „východního modelu“, je možné brát široké snahy skloubení více druhů sportu a cvičení, které by z hlediska dobového úzu lépe vypovídaly o kulturismu, jako o vrcholném pojetí ideálu tělesnosti. Příkladně leningradský trenér DSO Sparta, F. Maňko, psal ve svém článku *Idem svojou vlastnou cestou* o charakteru zvolené cesty kulturismu: „*Vtedy stála predou mnou otázka: akú si zvolit' cestu. Najjednoduchšie by bolo dať sa na jeden z kulturistických systémov, ktoré sú tak vehementne propagované v západných krajinách. Povedzme, Weiderov systém. Vedel som však, že to nie je východisko. Všetko pre svaly? Myslím si, že postaviť pred seba iba takýto cieľ by znamenalo klamať seba samého.*“³³⁹ Nicméně sám v zápětí přiznává, že právě velikost svalové hmoty je z hlediska mladé generace zajímavější se o kulturismus zcela prvořadá záležitost. Proto, aby se

³³⁸ TaC. Roč. VIII., č. 6. 1964. s. 1.

³³⁹ MAŇKO, F. *Idem svojou vlastnou cestou*. In: TaC. Roč. XI, č. 12, 1967. s. 570-571.

tedy svaly nestaly pouhou „kulisou“, zaměřil cvičení svého oddílu na širší komplex cvičení zaměřujících se na pohybovou koordinaci, rychlost, výkonnost, atletiku, při čemž vlastně sám popřel základní premisu budování a tvarování svalstva, když inkorporované cvičení definuje jako ty, „*ktoré nepomáhajú zväčšovať svalovú masu*“. Při soutěžích pak estetický výjev hrál jen okrajovou úlohu, kdy v první řadě byli závodníci bodováni za vzpírání, kulturistického trojboje, salta přes gymnastickou kozu a až v závěru proběhla soutěž s činkami za hudebního doprovodu, kdy body byly přidělovány za pohybovou koordinaci, za svalový reliéf a za celkovou harmoničnost. Později sám vytvořil své specifické hodnocení a tabulky, jak hodnotit sovětské kulturisty v závislosti na jejich výkonech v tlaku na lavičce, dřepch s činkou, mrtvém tahu, silovém trojboji, běhu na 1000 m, skokem přes kozu a ohodnocení svalového rozvoje tvořilo pouze čtvrtinu z přidělovaných bodů.³⁴⁰

Nadále probíhalo také testování kulturistického tréninku a jeho vliv na silové výkony daných jedinců. Třeba v únoru 1967 referoval *TaC* o výzkumu, který byl proveden na Vysoké škole báňské v Ostravě, kde byla pozorována skupina cvičenců, kdy do standardní hodiny tělesné výchovy byly zapojeny prvky kulturistického cvičení dle vydávaných návodů, při čemž bylo pozorováno významné zlepšení, pokud jde o nárůst síly.³⁴¹ Stejně bylo nadále diskutováno celkové směřování a povaha formujícího se hnutí v rámci jednotné soustavy ČSTV, kdy na jednu stranu kulturistiky získávala rychle na popularitě a to jak mezi širokou, hlavně dělnickou, mládeží, tak i u sportovců, o čemž svědčí i prováděné průzkumy, které ukazovaly kulturismus v jeho ambivalencích. Příkladně průzkum Alexandra Bačinského prezentovaný v *TaC* roku 1967 ukazoval,³⁴² že kulturismus přijímá v tehdejší podobě bez výhrad pouze třetina dotázaných, třetina s určitými výhradami a třetina se vyjádřila zcela odmítavě. Stejně tak jen 7% procent z dotázaných sportovců se stavělo k fenoménu bez výhrad, kdy to, co bylo označováno za nejproblematictější, bylo „pózování“, jež bylo vnímáno „spíše jako atrakce“. Dominujícím názorem bylo, že soutěže by se měly skládat z vícera disciplín, které by tak dokazovaly všestrannou sílu i vytrvalost sportovce. Na druhou stranu byly odmítnuty i radikálně negativní názory na kulturismus jako samoučelu a samotný estetický a psychologický efekt, který tvořil hlavní složku motivace ke cvičení u 93% respondentů, byl tentokrát hodnocen kladně: „*Z pozorování v psychologii jsou známy*

---

³⁴⁰ Srov. *Zaujímavosti*. In: Ročenka kulturizmu 1967.

³⁴¹ Srov. POSKER, S., SKÁLA, J. *Zkušenosti s použitím kulturistiky v hodinách školní tělesné výchovy*. In: *TaC*. Roč. XI., č. 2, 1967. s. 73-76.

³⁴² Srov. MATEK, Jiří. *O kulturistice z různých aspektů*. In: *TaC*. Roč. XII, č. 5, 1967. s. 239-241.

výsledky, že když někdo dosáhl určité výjimečnosti, že se tato výjimečnost projevila i v jeho povahových vlastnostech a u sportovců z převážně větší části společensky kladných. Je tedy otázkou, jestli v moderní době, ve které žijeme, měla by být více či méně dobře urostlá svalnatá postava výjimečnou a tím, jestli je možné pokládat pro tento účel kulturistiku prováděnou za samouúčelnou.³⁴³ Samotný závěr je pak artikulován vysloveně kladným přijetím kulturistiky, jako obecně sportovní aktivity prospěšné zdraví, a to „ať organizovaně nebo neorganizovaně“.

Tělovýchovný diskurs tak v tomto směru v 60. letech stále do jisté míry držel krok s rostoucím popularitou a oblibou kulturistických cvičení ve společnosti a pokoušel se stále o formulaci vlastní cesty, neboť i u samotných začínajících kulturistů nelze hovořit hned od počátku o plném přesvědčení o prvořadém postavení estetiky, kdy stejně jako v předcházejících letech ve Spojených státech se mísili zájemci o silový trojboj s těmi, kteří skutečně chtěli v první řadě docílit primárně veliké muskulatury. Příkladem během Mistrovství Evropy ve vzpírání federace FIHC v Berlíně roku 1966, jejíž účast museli Čechoslováci s finančních důvodů odřici, docházelo ke zřetelnému rozčarování, kdy při kulturistické části soutěže nedocházelo k žádnému silovému výkonu a hodnocení probíhalo čistě podle estetického vzhledu. V článku v magazínu *Štart*, kde o tomto mistrovství bylo referováno, ale nenásledovala žádná kritika, nýbrž naopak byl text stavěn spíše jako výtku východním snahám o pojímání kulturismu:

„Nádherné to boli postavy, videné spredu alebo zozadu, vždy však v náročných efektných polohách. Ani raz sa nestalo, že by na ktorejsei telesnej konštrukcii nebolo novšej, zaujímavejšej črty. Každá skupina svalov chrbta, prs, horných i dolných končatín, každý biceps bol iný, mal svoju osobitnú charakteristiku. (...) Chicagský kulturista Bob Gajda bol spomedzi dvadsaťdva reprezentantov zo štrnástych krajín jasne najlepší. Zarážalo, že porota posudzovala účastníkom MS v neverejnej súťaži a len v estetickej časti. Ind je snaha kulturistov Poľska, Československa a Nemeckej demokratickej republiky, ktorí popri pózovaní kladú dôraz aj na silové disciplíny súťaží. FIHC vyžaduje však od pretekárov len pózovanie.“³⁴⁴

Přesto, že přímá účast nebyla československých kulturistům umožněna, tak se mistrovství účastnili jako pozorovatelé, kdy sami zpětně hodnotili své určité rozčarování nad

---

³⁴³ *Tamtéž.* s. 40.

³⁴⁴ *Na MS v kulturizme.* In: *Štart.* Roč. XI., č. 46, 1966.

přímo rozdanými kartami pojetí kulturismu jako ryze estetického budování svalové hmoty. Jak píše Uriček:

„Na Majstrovstvá sveta federácie vzpierania a kulturistiky FIHC v roku 1966 v Berlíne (NDR) boli ako pozorovatelia a vlastne ako turisti Jozef Mazág (predseda komisie kulturizmu pri SV ČSTV) z Bratislavy a ďalší špičkoví slovenskí funkcionári: Bačinský, Jablonský a Kautník všetci z Košíc. Hoci sa zo socialistických krajín zúčastnili poľskí kulturisti Wlodarek a Krydzinský ako aj pretekári z vtedajšej NDR, našim pretekárom nebola účasť umožnená. V organizácii pretekov a rozhodovaní ako aj v zložení výboru kulturistiky pri FIHC zistili naši pozorovatelia veľa nedostatkov a už vtedy sa objavili názory či voliť rozsobáš kulturistiky so vzpieraním a z toho aj neúčasť v FIHC, alebo vytvoriť vlastnú koncepciu v rámci socialistických systémov telesnej výchovy. Zaujímavé však bolo, že na MS sa hodnotila iba estetika a neboli žiadne silové disciplíny“³⁴⁵

Toto směřování kulturismu k definování ryze socialistického pojetí, tedy shrnuto, aby kulturista odpovídal skutečně po všech stránkách „novému socialistickému člověku“, nakonec shrnuje i první Ročenka kulturizmu v roce 1966:

„Redakční rada časopisu Tréner a cvičiteľ si aj dnes uvedomuje, že proces správneho postavenia kulturizmu v socialistickom systéme našej telesnej výchovy je dlhodobý a ešte zďaleka nie ukončený. To je – nakoniec – prirodzený údel každého nového športovaného odvetvia. Ukazujú sa síce už aj prvé nesmelé pokusy o špecializovaný vedecký výskum, ktoré naznačujú, že nechýbajú kádre, vôľa, ani odborné predpoklady pre to, aby aj kulturistika prispela k rozvoju mladej telovýchovnej vedy. Pripravuje sa ďalšia hodnotná literatúra, jestvuje súťažný poriadok, stabilizuje sa systém súťaží, napreduje proces školenia cvičiteľov, trenérov, rozhodcov a funkcionárov kulturistiky.“³⁴⁶

Každopádně, toto do jisté míry vystřízlivění nakonec, jak se i ukázalo, nevedlo ve finále k žádné „socialistické koncepci“ a původní jaksi idealistické pojetí nadšenecké kulturistiky nakonec stvrdilo weiderův diskurs ryze estetického kulturismu a vzalo jej za svůj. První otevřené projevy nevole vůči silovým disciplínám je možné pozorovat již při třetím

---

³⁴⁵ URÍČEK, Petr. *História kulturistiky v Československu a na Slovensku. Slovenská asociácia kulturistiky, fitness a silového trojboja*. s. 4-5.

³⁴⁶ *Zdravie, sila, krasa*. In: Ročenka kulturizmu. 1966. s. 2.

ročníku populárního poháru,³⁴⁷ který pořádala časopisu *TaC* roku 1967, kdy kulturisté z Bratislavy odmítli účast, při čemž v předcházejících ročnících soutěži dominovali. V příštích soutěžích již kulturisté museli podstupovat pouze silové limity, které sice v kulturistických soutěžích vydržely až do 70. let, ale samotná kulturistika napříště zůstala již ryze v dícei určené primárně IFBB, což završil i vstup do federace roku 1969. Závěrem tedy řečeno, přes poměrně silnou kritiku i v zásadě svolnost k transformaci pojetí kulturistiky do socialistického pojetí, kde by byla estetická rovina snížena na úkor užitární, skončily neúspěchem. Na druhou stranu je třeba reflektovat tuto intenzivní debatu v rámci československé tělovýchovy, jejich snahy stvrdit kulturistiku do struktur socialistické tělesné výchovy i pojetí člověka, jako evidentní schopnost promýšlet alternativní stanoviska a udržovat tak krok se společenským vývojem. Jak bude i následně popsáno, v období normalizace jakékoli diskuze tohoto typu vymizely, a proto tak promýšlení socialistické cesty kulturismu v 60. letech odkazem na specifického intelektuální nivea období reformního socialismu.

7.2.2 Masové hnutí

V zásadě je možné říci, že po celá 60. léta bylo pěstování kulturismu do vysoké míry věcí ryze neorganizované aktivity mladých nadšenců, kteří vedle nově zformované kulturistické sekce při ČSTV nadále samostatně věnovali cvičení, o různé míře intenzity, z nichž někteří po té přešli do oddílů, které jim hlavně v pozdějších dobách byly schopny zajistit alespoň základní cvičební zázemí a účast na soutěžích. Kromě vzpomínek pamětníků lze nejlépe dokumentovat takřka raketový nárůst popularity kulturismu v dobových periodikách, kdy nepřímě o nárůstu zájmu o kulturismus svědčí již samotný rapidní nárůst nákladu hlavního tisku *TaC*. Zatímco na konci 50. let periodikum zaznamenávalo pokles svého nákladu z 3000 roku 1957 na 2200 roku 1959, při čemž následně s nástupem kulturistické tematiky roku 1962 vystoupal náklad až na počet 8000 roku 1966. Stejně tak i počet předplatitelů se zvýšil z 1500 v letech 1960-61 na 4750 roku 1966 a časopis se tak stal dokonce po ekonomické stránce soběstačným.³⁴⁸ O tom, že rapidní nárůst zájmu o tento časopis byl způsobený pravidelnými příspěvky k tématu kulturismu vypovídají i dotazy čtenářů, které se prakticky všechny v 60. letech týkaly fenoménu kulturistického cvičení, až

---

³⁴⁷ V samotných Čechách se stal nejvýznamnější soutěží od roku 1965 Sandow Mariánské lázně, ale opominout nelze ani ve stejnou dobu zahájený první ročník *Ceny Orlických hor*. URÍČEK, Petr. *História kulturistiky v Československu a na Slovensku. Slovenská asociácia kulturistiky, fitness a silového trojboja*. s. 5.

³⁴⁸ Srov. *Rok 1966 najúspešnejší*. In: *TaC*. Roč. XI., č. 1, 1967. s. 8.

by se skoro zdálo, že odborně-metodologický časopis ČSTV zaměřující se na celé spektrum sportovních odvětví a událostí, byl ryze kulturistickým magazínem. Nutno však dodat, že třeba jen za rok 1966 se v TaC týkalo kulturismu 34 článků, kdy při tom fotbalu se týkalo článků 24 a lehké atletice jen 19.³⁴⁹ Příkladně lednové vydání z roku 1967 odpovídalo celkem na dotazy od celkem 12, resp. 13, čtenářů, z nichž všechny se týkaly kulturistiky.³⁵⁰ Mezi dotazy, které se týkaly ryze způsobů cvičení a stravování, kdy lze v zásadě tvrdit, že se po obsahové stránce nikterak neliší od dotazů, které v té době zasílali čtenáři amerických časopisů. Zajímavé jsou časté dotazy ohledně informací ke konkrétním sportovcům, z nichž prakticky všichni byly převážně americkými závodníky a hlavně dotazy směřující na případnou dostupnost konkrétních amerických časopisů.

Příkladně jeden tazatel se ptá na bližší informace o americkém kulturistovi Freddy Ortizovi, kdy by mu nevadil ani odkaz na anglicky psané materiály. Redakce odpovídá s omluvou, že zatím nemá k dispozici dostatek materiálů k uveřejnění článku o něm, a tak odkazuje čtenáře, spolu s dalším, který se měl ptát zase tázat na Dava Drappera, adresou ke kontaktování samotného Joe Weidera.³⁵¹ Další tazatelé hovořící za jeden z kulturistických kroužků zase žádal o adresu populárního Steva Reevese, kdy byly opět odkázání přímo na Weidera,³⁵² aby jim jí zprostředkoval a tak je to i s další tentokráte čtenářkou, kterou zase zajímal Harold Pool.³⁵³ Další čtenář na dotaz ohledně nějakého německého časopisu o kulturistice, byl automaticky odkázán na západoněmecké periodikum *Sport und Kraft* (tehdy

---

³⁴⁹ Srov. *Výbudovať solidne zázemie*. In: Ročenka kulturizmu 1967. s. 1.

³⁵⁰ Srov. *Z našej pošty*. In: TaC. Roč. XI., č. 1, 1967. s. 48-50.

³⁵¹ „Otázka: Prosím Vás, praďte mi, kde by som mohlo dočítať o kulturistovi F. Ortizovi (môže to byť aj v anglickom jazyku). Ak je to možné, pošlite mi aj jeho adresu. Odpoveď: Pokúsime sa uverejniť článok aj o F. Ortizovi. Žiaľ sa nám nepodarilo maeriál o ňom obstarat'. Jeho presnú adresu nevieme. Napíšte prípadne Joe Weiderovi a požiadajte ho o informácie (...) Rovnakú odpoveď posielame aj J. Boudovi, ktorý žiadal adresu Dave Drappera. Vo Vašom liste sa však stala malá chyba D. Drapper nie je Angličan, ale Američan.“ *Tamtéž*. s. 48-49.

³⁵² „Otázka: Jeden z najobľúbenejších kulturistov v našom krúžku je Steve Reeves. Chceli by sme si s ním dopisovať, nevieme však jeho adresu. Prosíme Vás ak je Vám to možné, pošlite nám ju. Odpoveď: Napíšte na adresu Joe Wieder Barbell Co., Palisade Ave 801 New Jersey, USA a požiadajte, aby Váš list doručili S. Reevesovi.“ *Tamtéž*. s. 48-49.

³⁵³ „Otázka: Som čitateľkou časopisu *Trenér a cvičiteľ*. Čítala som každé vydané číslo a zaujímam sa o kulturistiku. Doposiaľ som v ňom však nenašla adresu H. Poola, známeho amerického kulturistu. Preto by som Vás prosila, či by ste mi tu mohli napísať. Odpoveď: Napíšte si na adresu: Joe Weider Barbell Co. Palisade Ave 801, New Jersey, USA.“ *Tamtéž*. s. 49.

již tedy vycházející pod názvem *Kraftsport revue*), případně rovnou na americký *Muscle Builder*. Pouze jeden z dotazů směřoval směrem do socialistického tábora, a to ohledně možnosti objednání hlavního polského periodika s kulturistickou tematikou *Sport dla wszystkich* a pouze v jednom oslovení, pravděpodobně v návaznosti na dikci celého původního dotazu, je tazatel ptající se na vhodnou kulturistickou obuv a na tenis jako doplňkový sport, osloven jako „súduh“.³⁵⁴ Pokud lze věřit zprávě redakce, tak naprostá většina z dotazů se skutečně týkala obecně kulturismu, kdy největší skupinou byli chlapi od 16 let.³⁵⁵

Zejména z dnešního pohledu se zdají být podmínky, kterými si začínající kulturisté v Československu museli procházet, doslova polní, zejména v případě nedostatku potřebného náčiní, literatury a informací z prostředí americké kulturistiky, tak přesto minimálně v druhé polovině 60. let se přisun informací, které z naprosté většiny reprodukovaly články a rozhovory ze západních časopisů, které byly jen výjimečně doplňovány o siláky z východního bloku, především z Polska. Ostatně stejně i v mnohem více popularizačním periodiku *Štart*, který taktéž v 60. letech začal pravidelně přinášet informace z prostředí světové i domácí scény, byla redakce podle vlastních tvrzení zahlcena informacemi vztahujícími se k tématu kulturismu. Příkladně v říjnu 1967 odpovídal na dotazy čtenářů osobně Juraj Višný, z nichž některé měly být formulovány jako: „*Namohli by stem a vyslať do Ameriky? Objednajte mi zahraničnú kulturistickú literatúru s dodaním na moju adresu!*“, a byly odmítnuty jako „mimo dosah našej pôsobnosti“. Ve své shrnující odpovědi se jednak kriticky vyjádřil na dotaz ohledně nižší úrovně domácích kulturistů vůči těm zahraničním, kdy v odpovědi zdůraznil obtížné podmínky a i těžkosti spojené s tím, že informace byly na počátku primárně přebírány ze zahraničních časopisů. Následuje výčet adresy hlavních zahraničních magazínů *Muscle Builder*, *Strenght and Health*, *Mr. America*, *Muscular Development* s tím, že je nelze redakcí

---

³⁵⁴ Dotazy nebyly uváděny v celé podobě, jak byly zaslány do redakce, nýbrž byly zestručněny do hlavní otázky. Jen v některých odpovědích je formulováno přímo jméno tazajícího se, takže případného důvodu, proč bylo zvoleno, na rozdíl od ostatních odpovědí, titulatura „soudruh“, je jen věcí pravděpodobnosti: „*Otázka: Akú obuv používa kulturista pri tréningu? Je tenis vhodným doplnkovým športom kulturistu? Odpoveď: Pri dreloch a cvikoch a ťažkým zaťažením v stojí používajú kulturisti pevnú obuv. (...) Súduhovi M. Václavíkovi odkazujeme: Ťažko Vám poradiť, kdeže ste nám nenapísali Váš vek.*“ *Tamtéž*. s. 50.

³⁵⁵ Srov. MAZÁG, Jozef. *Nad listami čitateľov*. In: *TaC*. Roč. XI., č. 12, 1967. s. 529-531.

objednat. Pod touto odpovědí se pak nachází výčet hlavních posilovacích náradí s informací, jak si je podomácku vyrobit, či kde je sehnat.³⁵⁶

Nicméně, i když je dnes vzpomínáno na počátky tohoto sociálního hnutí zejména prizmatem nedostatku informací a materiální zázemí, což hlavně ve srovnání s úrovní ve Spojených státech byla pravda, tak vlastně při hlubším pohledu zpět je nutné konstatovat, že informací a materiálů, zejména koncem 60. let, bylo poměrně dost. Ostatně stejně tak vzpomíná i Juraj Višný:

„Ja som od začiatku roku 1964 písal články v týždenníku Svet socializmu o kulturizme ako aj o výrobe tréningového náradia, s návodmi a výkresmi na ich výrobu (...) Aj v športovom týždenníku Štart mi v tých časoch vyšli mnohé články (...) A o tréningu na jednotlivé svalové partie aj s fotkami v mesačníku Tréner a cvičiteľ (...) Potom prišla koncom roku 1965 ešte naša kniha ‚Kulturizmus‘ od kolektívu autorov Bača, Bačinský, Bohuš, Jablonský a Višný. Táto prvá komplexná kniha bola hneď vypredaná a nasledovalo jej ďalšie vydanie. V roku 1969 dokonca vyšla v ruštine (spolu to bolo vyše 70 tisíc výtlačkov). Nasledovali aj ďalšie knihy o kulturistike – čiže literatúry bolo na naše pomery v tej dobe naozaj dosť, a kto to nevyužil, bol si sám na vine.“³⁵⁷

Ve *Svete socializmu* byla od začátku roku 1964 pod množstvím dotazů čtenářů uveřejňována pravidelná rubrika *Poradňa atletickej gymnastiky*, kde mohl Juraj Višný začít s psaním článků obhajujícím kulturistické hnutí, jako regulérního sportu.³⁵⁸ Příkladem v časopise *Štart* se první propagační články z pera Višného začaly objevovat začátkem roku 1965, kdy de facto publikoval převzaté statě z amerických časopisů.³⁵⁹ Čtenáři těchto periodik si tak mohli pravidelně číst o předních amerických kulturistech, cvičebních programech, sledovat nejdůležitější události dobové scény, čímž kulturistické hnutí přešlo ve své obhajobě ve veřejném prostoru do ofenzívy. Lze tento posun vnímat na příkladu rozhovoru časopisu *Štart* z Jurajem Višným z července 1965:

„ŠTART: Azda preto, že prevláda názor, že kulturistika je samoučelnou. VIŠNÝ: Jako asi by na túto otázku odpovedal olympijský víťaz v behu maratónskom? Nezdá sa nám jeho

³⁵⁶ Srov. VIŠNÝ, Juraj. *Čítajte pozornejšie tlač.* In: *Štart*. Roč. XII., č. 44, 1967.

³⁵⁷ VIŠNÝ, Juraj. *Blíži sa 50. výročie uznania kulturistiky v ČSSR* [online]. M&F, 12. 10. 2013.

³⁵⁸ Např. VIŠNÝ, Juraj. *Jako s kulturizmom?*. In: *Svet socializmu*. Roč. XIV., č. 1, 1964. s. 15.

³⁵⁹ Např. VIŠNÝ, Juraj. *Novodobý Herkules*. In: *TaC*. Roč. X., č. 8, 1965., VIŠNÝ, Juraj. *Radí Mr. Universe*. In: *TaC*. Roč. X., č. 10, 1965., VIŠNÝ, Juraj. *Čierny titan*. In: *TaC*. Roč. X., č. 11, 1965.

činnosť ako nezmyselné naháňanie? Vieme, že športuje pre svoje potešenie, uvoľňuje nadbytočnú energiu, chce prevýšiť iných. Nuž a jeho sa nikto nepýta, aký účel má hltanie kilometrov v intervalových sériách. Možno odsúdiť kulturistiku, že chce vyzerat' k svetu, mať podľa mňa všetky znaky športu, pomáha k všestrannému rozvoju osobnosti. ŠTART: Ujala sa kulturistika v iných socialistických krajinách? VIŠNÝ: Isteže, hľadá však rovnako ako u nás správnu formu.“³⁶⁰

Mohl se zúčastnit hodnocení o nejlepšího domácího kulturistu, stejně jako mu byly prezentovány výsledky předních kulturistů, pokud jde o zahraničí. Prezentované tréninkové metody se specificky zaměřovaly na obtížnější podmínky, pokud jde o neodstupné nářadí i činky, stejně jako i v případě vhodně zvolené stravy, kdy na rozdíl od západní Evropy, zejména tedy Spojených států, kde byly již potravinové doplňky, hlavně proteinové koncentráty. Do té doby prakticky neznámý styl propagované tělesnosti, kdy například v článku „Kulturizmus v prírodě“³⁶¹, „Nestraťte ani chvíľku“³⁶² nebo *Cestou na pláž*³⁶³ je možné vidět v plavkách opálená těla kulturistů, jak cvičí na koupalištích za pomoci zde běžně se nacházejícího vybavení. Fotografie zřetelně navozují atmosféru podobající se obrázkům Muscle Beach v Kalifornii. Vycházely i první publikace, jako třeba již roku 1965 *Kulturizmom ke zdraví, síle a kráse*³⁶⁴ od kolektivu autorů v čele s Milanem Jablonickým, kdy se ve dvou po sobě jdoucích vydání prodalo kompletně na 31 tisíc kusů³⁶⁵ a následovaly další práce jako *ABC kulturizmu*³⁶⁶ nebo z české provenience *Kulturistika: síla + krása*³⁶⁷ nebo *Kulturistika*.³⁶⁸ Přímé kritiky a častování do buržoasního sportu zcela ubylo, stejně jako narážek na důležitost vlastní cesty, vše nahradily obrazy zobrazující maskulinní ideál tělesnosti amerického bodybuildingu, který se zdánlivě zcela vymykal asexuálnímu pojetí sdílené tělesnosti mas, kde výraz samotného těla hrál druhořadou roli. V lednu 1965 tak vyšlo nové vydání *Světa socialismu*, na jehož titulní stránce byla velká barevná fotografie do půl těla svlečeného Juraje Višného zvedajícího činku (viz Obrazová příloha).

³⁶⁰ Činkou jako dlátom. In: Štart. Roč. X., č. 26, 1965.

³⁶¹ MÜLLER, Emil. *Kulturizmus v Prírodě*. In: Štart, Roč. XI., č. 24. 1966

³⁶² MÜLLER, Emil. *Nestraťte ani chvíľku*. In: Štart. Roč. XI., č. 26. 1966.

³⁶³ MÜLLER, Emil. *Cestou na pláž*. In: Štart. Roč. XI., č. 29. 1966.

³⁶⁴ BAČA, Jozef et al. *Kulturizmom k zdraviu, síle a kráse*. Bratislava, 1965.

³⁶⁵ Srov. PAULÍK, Josef. *Milan Jablonský – Kanad'an s duší Čechoslováka (II.)* [online]. Ronnie.cz, 14. 1. 2011.

³⁶⁶ JABLONSKÝ, Milan et al. *ABC kulturizmu*. Bratislava, 1967.

³⁶⁷ MÜLLER, Emil, SKÁLA, Josef a FIALA, Vojtěch. *Kulturistika: síla + krása*. Praha, 1968.

³⁶⁸ MÜLLER, Emil, FIALA, Vojtěch a FILIP, Ladislav. *Kulturistika*. Praha, 1965.

Na druhou stranu byla však organizací kulturismu ve strukturách ČSTV zajištěna alespoň základní kontrola nad dynamikou formálně stále ještě neukotveného sportu. Tuto organizovanost hnutí je tedy možné chápat ve dvou rovinách, kdy sice hnutí ztratilo svou živelnost, spontaneitu i jedinečnost, kterou tvořili mladí nadšenci v domácích tělocvičnách, ale zase bylo zajištěno určité stabilní zázemí, alespoň dílčí finanční podpora,³⁶⁹ možnost pořádání oficiálních soustředění, stejně jako navázat kontakt na západní organizace. První soutěží, která odstartovala oficiální počátek soutěžní kulturistiky, byla na konci roku 1964 *Mladá garda*, organizovaná na bratislavském vysokoškolském internátu, již se účastnilo 24 závodníků z 15 prvních oddílů,³⁷⁰ a kterou vyhrál Juraj Višný. Je těžké určit přesný počet stoupenců v této době, neboť přesto, že třeba na Slovensku byla k roku 1967 evidována jen asi necelá tisícovka cvičenců,³⁷¹ vliv kulturismu je nutný chápat více organicky, jako prosákávající symboly silně estetizovaných forem fordistické tělesnosti k širší mase, která byla tvořena především mladými chlapci a muži, pro které se stávaly exotické obrazy amerických osvalených obrů lákavou cestou, jak vystoupit z řady běžných volnočasových aktivit, které 60. léta nabízela a navíc ještě tak dosáhnout vlastní výjimečnosti. Tím pádem se do kulturistického hnutí dá zahrnout skutečně značná část společnosti od prvních skutečně organizovaných a závodících kulturistů po běžné lidi zkoušející zlepšit podle těchto vzorů svůj zevnějšek, byť i jen krátkodobým cvičením inspirovaným prezentovanými posilovacími systémy.

V druhé polovině 60. let se tak kulturismus významně zapsal do estetického vnímání dokonalého mužského těla, který do té doby vykreslovaly pouze zahalené postavy krasnoarmějů či horníků a zdůrazněná svalnatost kulturistů tak jaksi anticipovala zcela nové pojetí socialistického člověka. Nejvýznamnějšími postavami raného československého kulturistického hnutí se stali do 175 cm soutěžící Juraj Pipasík a nad 175 cm Juraj Višný, který se stal jeho tváří, a nebude ani příliš nadsazené říci, že i nejvíce sexy mužem v tehdejší Československu. Svědčí o tom anketní hodnocení, kdy v časopise *TaC* byly publikovány výsledky ankety u 78 žen na téma, jaká postava jim přijde ideální a mezitím, kdy

---

³⁶⁹ Kulturistika vždy byla tzv. sportem II. kategorie, kdy I. kategorie se týkala v první řadě olympijských sportů, což se projevovalo i ve výši finanční podpory, kdy příkladně vzpírání mělo limit svého rozpočtu 900 tisíc Kčs, při čem kulturistika při ČSTV měla pouze 40 tisíc. Srov. NA. ČSTV-ÚV. Kulturistika. Karton 217a. Výcvikové tábory.

³⁷⁰ Srov. VESELÝ, Jaroslav. *Čtvrtstoletí československé kulturistiky*. In: Ročenka kulturistiky 1989. s. 3.

³⁷¹ Srov. *Výbudovať solidne zázemie*. In: Ročenka kulturizmu 1967. s. 1-3.

již v tehdejší době fotografie předních západních kulturistů z většiny označily za „přehnané“ a „až odpudivé“, avšak zcela všechny hodnotily postavu Juraje Višného jako „esteticky ideální“.³⁷² Stejně tak i anketa v časopise Štart vyhlášené v říjnu 1967 o nejlepšího kulturistu, vyhrál Juraj Višný následovaný Jurajem Pipasíkem, kdy hlasovalo na 700 čtenářů.³⁷³ Nejslavnějším symbolem raného kulturismu ale asi navždy zůstane Višného filmová role Supermana ve sci-fi komedii Václava Vorlíčka *Kdo chce zabít Jessii?*,³⁷⁴ jenž je dodnes, nejen mezi kulturisty, kultovním snímkem.³⁷⁵

7.2.3 První mistrovství ČSSR a vstup do IFBB

Jak postupně rostla popularita kulturismu v rámci společnosti a stabilizovala se její pozice, narůstal i zájem o soutěžní klání. Nejslavnější československou soutěží v kulturistice s mezinárodním přesahem se stala Grand Prix Sandow v Mariánských lázních, z kterých se následně i díky organizačnímu talentu Lud'ka Noska stalo hlavní centrum vrcholové kulturistiky v ČSSR. Přestože první utkání roku 1965 se konalo vlastně ještě v komorních podmínkách internátu místní hotelové školy. Teprve třetí ročník roku 1967 byl již koncipován v mezinárodním měřítku v tehdejší zotavovně ROH-Leningrad (dnešní Hotel Monty) a návštěvnost se pohybovala v řádech stovek diváků, jejichž počet s růstem slávy soutěže v pozdějších letech ještě vzrůstal.³⁷⁶ Za vyvrcholení tohoto počátečního období kulturismu v Československu bylo bezesporu uspořádání 1. mistrovství republiky, jež se uskutečnilo 24. a 25. května 1968 ve velké hale Parku kultury a oddychu v Bratislavě, do které se kvalifikovalo nakonec na 27 kulturistů. Pro kvalifikaci bylo potřeba splnit silový limit, který tvořil tlak na lavičce (benchpress) a dřep s činkou, při čemž i v tisku byla prezentována kritiky právě vůči silové části.³⁷⁷ Touto silovou částí neprošlo 7 závodníků včetně Ladislava Klériho, který již držel pět mistrovských titulů z předcházejících soutěží, což o to víc vzbuzovalo polemiky.

³⁷² Srov. MATEK, Jiří. *O kulturistice z různých aspektů*. In: TaC. Roč. XI., č. 5, 1967. s. 239.

³⁷³ Výsledky byly zveřejněny ve Vánočním čísle Štart. Srov. Štart. Roč. XII, č. 12, 1967.

³⁷⁴ *Kdo chce zabít Jessii?* [film]. Václav Vorlíček. 1966.

³⁷⁵ Juraj Višný si zahrál ještě vedlejší role v dalších dvou méně známých snímcích a to v pořadu *Povídky O'Henryho* z roku 1967 a filmu *Objížďka* z roku 1968. Ve filmu se v 60. letech prosadil i Milan Jablonický, který hrál hlavně ve westernech východoněmecké a jugoslávské produkce, kde stanul bok po boku vedle jugoslávské westernové legendy Gojko Mitiće. Srov. PAULÍK, Josef. *Juraj Višný – rozhovor (I.)* [online]. Ronnie.cz, 16. 1. 2010., PAULÍK, Josef. *Milan Jablonický – Kanad'an s duší Čechoslováka (III.)* [online]. Ronnie.cz, 5. 2. 2011.

³⁷⁶ HAVLÍČEK, David a PAULÍK, Josef. *PhDr. Luděk Nosek: Kulturistické lázně a fenomén Sandow (IV.)* [online]. Ronnie.cz, 2. 5. 2014.

³⁷⁷ Srov. *První majstri kulturizmu*. In: Štart. Roč. XIII., č. 23., 1968.

Přes dílčí organizační problémy, které byly spojené s faktem, že se jednalo o vůbec první šampionát sportu, u kterého způsob soutěžení zatím nebyl ani pevně zakotvený, šlo o veliký úspěch. Mistrovství bylo i znakem stvrzování sepijatosti domácí scény s weiderovským systémem, o čemž na jednu stranu nepřímě vypovídaly i protesty vůči silovým zkouškám, ale hlavně byl přítomen i tehdejší Mr. Univers Rick Wayne, který provedl fascinující exhibici a v první řadě zejména pravá ruka bratří Weiderů a hlavní osoba IFBB v Evropě Ludwig Schusterich, který i předal diplomy s podpisem samotného Bena Weidera.³⁷⁸

Pro IFBB a bratry Weiderovi, kteří v tuto dobu již v zásadě opanovali západní trh a jejich pojetí bodybuildingu se definitivně pro další období stalo směrodatným, bylo rodící se hnutí ve východním bloku jistě lukrativní příležitost stvrdit svou hegemonní pozici v oblasti kulturismu a převzít nad ním patronát. Na druhou stranu právě přímé napojení na západní organizaci bylo víceméně ideálním stavem i pro domácí scénu, pro kterou východní diskurs nebyl schopný zformulovat dostatečnou alternativu a představa toho, být součástí té koláže krásy opálených a svalnatých těl na plážích v Kalifornii, vidět se s hvězdami stříbrného plátna, pózovat na pódiu vedle těch samých postav, bylo pro většinu z těch mladých kluků často z dělnických rodin něčím fascinujícím. Vpravdě nebylo třeba být ani z dělnických rodin, atmosféra, jež byla touto představou vytvářena, fascinovala v zásadě každého z představitelů raného kulturismu, o čemž vypovídají i příběhy těch, jimž se podařilo toto spojení uskutečnit, ať již v rámci reprezentace, organizace nebo případně v emigraci, jak se to ostatně podařilo i Višnému, který se jen několik let po emigraci mohl ve Švýcarsku setkat se svých životním idolem Stevem Reevesem.

„Velkou náhodou se mi v březnu 1957 dostal do rukou americký časopis Muscle Power, ve kterém jsem na fotkách poprvé uviděl elegantního Steva Reevease s úžasným charismatem. To na mě tak silně zapůsobilo, že dnes mohu klidně říct, že mi Steve změnil celý můj život. Po mnoha letech jsem se s ním osobně setkal ve švýcarském Lucernu a mohl jsem mu za to i osobně poděkovat. (...) Vždy, když si na toto a pak ještě další dvě setkání se Stevem vzpomenu, tak si uvědomím, že se mi tehdy splnil jeden z mnoha dalších, taktéž splněných snů. Ovlivnil můj život. Steve Reeves je jedním z neúžasnějších lidí minulého století a musím zdůraznit, že je podle mě stále ideálním vzorem pro ty kulturisty, pro které je bodybuilding životním stylem.“³⁷⁹

---

³⁷⁸ Srov. Tamtéž. s. 5.

³⁷⁹ PAULÍK, Josef. *Juraj Višný – rozhovor (I.)* [online]. Ronnie.cz, 16. 1. 2010.

Kulturismus na konci 60. let si tak vydobyl nejen poměrně silnou pozici ve společnosti, ale získával postupně i institucionální ukotvení, ani ne tak ve smyslu čistě oficiální registrace v ČSTV, jako spíše diskursivní stmelení s weiderovským bodybuildingem, a to i přes všechny snahy domácí diskuze nad otázkami vlastního neindividuálního a ne zcela estetizujícího pojetí. Rok 1968 vůbec lze považovat ve všech ohledech za jakési vyvrcholení kulturistického hnutí v Československu. Kromě prvních soutěží a raketově vzrůstající popularity začalo být vydáváno i ryze kulturistické periodikum *Lekcie kulturizmu*³⁸⁰ z pera pozdějšího předsedy svazu Ladislava Filipa. Uvolnění atmosféry konce 60. let tím bylo plně využito pro další rozvoj celého hnutí, které převzalo roli lídra po Polsku, kde měl sice kulturismus na východě své kořeny, ale pro další rozvoj bylo Československo po všech stránkách příhodnější a to jak pokud jde o uvolněnou atmosféru konce 60. let, tak i v případě lepšího sociálního zázemí pro rozvoj poměrně náročné konzumní aktivity, kterou kulturismus bezesporu byl a je. Právě proto se zaměřilo na ČSSR i IFBB, které chtělo završit svá dlouholetá snažení o zapuštění kořenů ve východním bloku, kdy rozhodující událostí bylo definitivní odštěpení kulturistiku od FIHC roku 1968, kterážto organizace sdružovala i Československo a Polsko. Bylo doporučeno vzápětí, aby svazy přešly pod hlavičku IFBB, což se také i stalo. Kulturistický svaz přestal být definitivně závislý na vzpěračské sekci, a tak v květnu roku 1969 během v pořadí druhého mistrovství ČSSR v Brně, přijel do republiky na pozvání předsedy svazu Emila Müllera i samotný Ben Weider,³⁸¹ čímž se nejen po formální, ale díky vyřazení silových limitů před hlavní soutěží, i po faktické stránce završilo sepejetí východního kulturismu a weiderovského bodybuildingu. K této události vyšel i obsáhlý rozhovor v časopise *TaC*, včetně otisknutého děkovného dopisu, ve kterém se mimo jiné píše:

„Drahí priatelia, s veľkou radosťou som ja a moja manželka prijali Vaše srdečné pozvanie, ktoré mi poslal pán Müller, predseda Československého zväzu kulturistov na návštevu Vašej krajiny. S rovnakou radosťou som prijal správu, že predstavitelia medzinárodnej federácie kulturizmu prijali Československý kulturistický zväz za člena Medzinárodnej federácie. To znamená, že československí kulturisti môžu sa už zúčastniť medzinárodných súťaží, ktoré sú usporiadané v mnohých krajinách sveta a takto šíriť dobré meno svojho národa. To tiež znamená zvýšenú výmenu kulturistických ideí, ktoré môžu veľmi dobre pomôcť československým športovcom k ďalším úspechom a k dosiahnutiu najvyšších

---

³⁸⁰ FILIP, Ladislav. *Lekcie kulturizmu*. Bratislava, 1968.

³⁸¹ Srov. URÍČEK, Petr. *História kulturistiky v Československu a na Slovensku*. Slovenská asociácia kulturistiky, fitness a silového trojboja. s. 6.

medzinárodných titulov. (...) Kulturistické hnutie ukázalo jednu z najefektívnejších foriem pomoci pri porozumení a rešpektovaní sa ľudí medzi sebou. Naša medzinárodná federácia sa nemieša do politiky, náboženstva, rasy a farby ľudí. Staráme sa o blaho ľudí, bez ohľadu na to, kto sú, odkiaľ sú a v čo veria. Prostredníctvom medzinárodných súťaží učíme v tomto duchu jeden druhého lepšie poznať a tiež jeden druhého lepšie porozumieť'.³⁸²

Podobne bola veľiká športovní udalosť prezentovaná i v ďalšom tisku³⁸³ a následujúci mesiac bol v *TaC* uverejnený s veľkým nadpisom *Weiderov systém svalového rozvoja* s úvodníkom znějícím:

„Za posledných 15 rokov vytvoril výskumný ústav Weidera svoj vlastný systém svalového rozvoja. Systém osvedčil svoje prednosti na stovkách mladých ľudí, ktorí v krátkom čase dosiahli pekné výsledky. Mnoho známych kulturistov ako Clarence Ross, Reg Park (Mr. Universe) cvičilo podľa tohto systému. (Cvičenci, ktorí cvičili týmto systémom, dosiahli za tri mesiace cvičenia zvýšenie váhy o 5 až 8 kg a zvýšili podstatne svoju silu).“³⁸⁴

Takovéto texty vychádzali vlastne len niekoľko rokov po tom, čo bol západný kulturizmus odsudzovaný a o bratovi Weiderovi bolo hovorleno len v spojitosti s „komerčnými záujmami“, kedy „firma bratov Weiderových, ktorá vydáva bohato ilustrovanú literatúru vo forme reklám. V reklamách však aj záujmy kulturistov a kulturizmu sú podriadené záujmu o dobrý obchod pri predaji zariadenia.“³⁸⁵ Je zaujímavosťou, že práve po článku prezentujúcom v systéme cvičení bratov Weiderov je umiestnená veľká reklamná fotografia na proteín prevzatá pravdepodobne z jedného z časopisov IFBB s názvom *Proteínové doplnky – významná zložka stravy špičkových kulturistov*, kde ing. Pavol Rehuš rozoberá dôležitosť a potrebnosť proteínových koncentrátov, kedy na záver dodáva:

„Z Weiderových proteínových výrobkov jedným z najznámejších je Super-Protein „101“. V tekutom stave sa predáva v 300 g konzervách v škatuliach po 12 kusov a cena je 10 dolárov. Tristogramová plechovka obsahuje (...) Z ostatných Weiderových výrobkov je veľmi známa „Crash-Weight Formula 7“, ktorá slúži na rýchle zvyšovanie váhy, obsahuje totiž vyššie percento tukov a cukrov. Opačný účinok má Weight-Loos RX7, ktorá slúži na stratu prebytočného tuku. (...) Kulturisti v USA vďaka práve proteínovým, vitamínovým a ostatným

³⁸² WEIDER, Ben. Pozdrav kulturistom ČSSR. In: *TaC*. Roč. XIII., č. 7, 1969. s. 327.

³⁸³ Např. Úspechy slovenského kulturizmu. Szalay ide za veľkú mláku. In: *Štart*. Roč. XIV., č. 25. 1969.

³⁸⁴ *Weiderov systém svalového rozvoja*. In: *TaC*. Roč. XIII., č. 8, 1969. s. 372-383.

³⁸⁵ KUCHEN, Andrej. Čo z kulturizmom. In: *TaC*. Roč. VII., č. 3, 1963. s. 137-138.

*doplnkom stravy za svoje vynikajúce výsledky a mnohí považujú stravu s proteínovými doplnkami za významnejší faktor na dosiahnutie úspechov ako samotný tréning.*³⁸⁶

Tato ostentativní reklama jdoucí v duchu „osvětové“ reklamy může sice sloužit jako až cynický symbol zakončení období formování kulturismu v Československu, nicméně, jednalo se v zásadě i o epilog „zlatých časů“, jež byly spojeny s mladickým nadšením, spontaneitou a v uvolnivší atmosféře konce 60. let i možností svérázného projevu individuality. Na druhou stranu již v této době se začínaly ukazovat první problémy nadcházející doby. Po událostech v srpnu 1968 emigrovaly přední tváře hnutí v podobě Juraje Višného, Juraje Pipasíka a jedno z čelních organizátorů hnutí Milana Jabloneckého. S nástupem normalizace sice kulturismus jako takový přežil, avšak původní celospolečenský fenomén se uzavřel primárně do jednotlivých oddílů, které jako jediné mohly nabídnout skutečně odpovídající zázemí. Konec 60. let také charakterizují další aspekty, které budou ještě popsány, jako intenzivní nástup anabolických steroidů a to nejenom v řadách předních závodníků, ale i pokud jde o mládež, jež chtěla dosáhnout oněch okázalých výsledků v co nejkratší době. Mezitím, co kulturismus 60. let v Československu se v zásadě nelišil, s výjimkou USA a Velké Británie, kde vznikl, od vývoje v jiných státech, v pozitivních i negativních aspektech, a nesl v sobě určitý étos vrcholného fordistického období, kdy stejně jako ve 30. letech se stala těla Charlese Atlase symbolickým vyjádřením úspěchu New Dealu nad zuboženými těly hospodářské krize, tak i v tomto případě byla kulturistická těla jakýmsi protipólem, který obecně tvořila 60. léta vůči předcházejícímu období světové války a stalinské epochy.

7.2.4 Sociálně-historická východiska kulturismu

Všeobecně nelze chápat kulturistiku mimo strukturální podmínky, v kterých může vzniknout v podobě skutečně masového hnutí, neboť se vpravdě jedná o všestranně náročnou aktivitu. Pokud to lze omezit na dvě triviální podmínky, tak se jedná primárně o kapitál času a energie, jako *conditio sine qua non* kulturismu. Podobně jako v USA, kde byl kulturismus ztělesněným symbolem New Dealu, svalnatých a dobře živěných postav pracujících, tedy nelze myslet rozšíření kulturismu v řadách jeho hlavních stoupenců, tj. dělníků, v momentě, kdy buďto těžká, mnohahodinová a každodenní práce, nebo naopak nezaměstnanost, nezajišťuje dělníkům dostatečnou „nadvýživu“ a volný čas, který by šel investovat do náročného i nákladného systematického budování svalstva. Obecně se často v tomto směru

---

³⁸⁶ REHUŠ, Pavol. *Proteínové doplnky – významná zložka stravy špičkových kulturistov*. In: TaC. Roč. XIII., č. 8, 1969. s. 381.

poukazuje na specifikum poválečné generace jako „generace volného času“, kdy po časech války a hospodářské krize došlo nejen k ekonomickému a sociálnímu oživení společnosti, ale s nástupem intenzivní sociální politiky, snižování počtu pracovních hodin, se otevíral široké populaci prostor pro individuální užívání volného času. Ten byl zejména ve stalinském období v Československu věcí silně okleštěnou ideologií kolektivismu, avšak s druhou polovinou 50. let se již volný čas každého jedince pomalu stával věcí obecně akceptovanou.³⁸⁷ Tato doba, jak popsali Martin Franc a Jiří Knapík, se vyznačovala masovou oblibou, jak centrální organizované rekreace v rámci ROH, zájezdů, pionýrských táborů, tak formami individuálními, jako příkladně trampíngem či chatařením, při čemž rozvoj kulturismu je možné vnímat právě v této perspektivě sociální vzestupu a uvolnění individuálního prostoru v 60. letech 20. století, kdy jako specifická volnočasová aktivita „budování těla“ se více než cokoli jiného vyznačovala právě vysokou náročností na spotřebu vzniknuvšího volného času a energie.

Ke splnění těchto objektivních podmínek došlo právě až koncem 50. let a zejména pak v letech 60., kdy materiální zázemí obyvatelstva umožnilo širší agregaci společenské poptávky, pro niž se následně kulturismus stal lákavou možností individuální seberealizace. Je třeba se zaměřit na základní ukazatel dostatku energie v podobě tomu adekvátního přísunu živin. Jen pro představu trochu extrémní příklad, kdy jídelníček kulturisty Jay Cutlera před jeho vítězstvím Mr. Olympia v roce 2009 obsahoval: 7600 kcal, 575 g bílkovin, 862 g sacharidů a 209 g tuku.³⁸⁸ Příjem živin průměrného Čechoslováka v roce 1948 byl 2154 kcal, 63,4 g bílkovin, 383 g sacharidů a 59 g tuků.³⁸⁹ Toto je důležité reflektovat, především pak v kontextu diskursu výživy a stravování po 2. světové válce, který se dlouhodobě zabíral hlavně problematikou zajištění dostatečně pestré stravy obyvatelstvu, jejíž evidentní nedostatek tvořil i logickou překážku intenzivnějšího šíření aktivit nedílně spjatých s nadměrnou spotřebou bílkovin a vysokým energetickým výdejem. V tomto ohledu je možné pozorovat zvýšení příjmu živočišných bílkovin, kdy mezi lety 1948-1965 vzrostla spotřeba

---

³⁸⁷ Srov. FRANC, Martin a KNAPÍK, Jiří. *Volný čas v českých zemích 1957-1967*. s. 15-49.

³⁸⁸ Srov. *Jíst jako profík*. In: M&F. Roč. 19, č. 12, 2009. s. 85.

³⁸⁹ Srov. MAŇAS, František. *Výživový obraz průměrného obyvatele ČSSR – netto*. In: *Výživa a spotřeba potravin v číslech: čtvrtletní příloha časopisu Výživa lidu*. Roč. 3, č. 2, 1968. s. 5-12.

masa více než dvojnásobně.³⁹⁰ Vývoj v tomto období ohraničené pracovním rokem institucionalizace v roce 1964 je třeba rozebrat více podrobně.

O problematice dostatečného přísunu energie u sportujících v poměru k těžce pracujícím psal v kontextu doby roku 1947 v článku *Výživa Sportovce* doktor Vinařický. Předpokládal, že energetický výdej sportovce je přibližně stejný jako výdej těžce pracujícího, cca 4-5000 kalorií za den., u vrcholových závodníků pak až k 8000 kalorií, nehledě na příjem bílkovin, který byl u normálního člověka počítán kolem 80 g, na 160 g u sportovce a 300 g u olympionika.³⁹¹ Přístup k takovému množství živin u běžného obyvatelstva té doby se pak nedal předpokládat. Samotný podíl bílkovin na celkovém energetickém příjmu pak tvořil necelých 12 %, zatímco v porovnání s dobovou politikou Boba Hoffmana, který v rámci své obchodní strategie nabídky proteinových doplňků doporučoval pro silové sportovce a kulturisty příjem bílkovin převyšující 30%.³⁹² Je bezesporu, že ve spotřebě masa USA převyšovalo nejen Československo, ale celkově celou Evropu, přístup k dostatečnému množství potřebných živin tak zde nebyl primárně takovým problémem.³⁹³ Naopak, po válce se v Československu stále řešila v rámci diskurzu výživy primárně pestrost stravy a dostatečný přísun živin, kde, na rozdíl od Spojených států, se již články v jednotlivých časopisech naplno věnovaly civilizačním problémům v podobě obezity a nadměrného přijímání tuků, na což se kladl v Československu důraz až mnohem později. Přesto se postupem času situace spotřeby začala i u nás evidentně zlepšovat.

Podle statistik vedených Společností pro racionální výživu byl příjem bílkovin průměrného občana v roce 1936 tvořen 71,1 g, kdy největší podíl tvořily obiloviny 30,9 g, oproti 28,4 g z živočišných zdrojů, po válce pak spotřeba klesla, v roce 1948 statistika zaznamenala příjem 63,4 g bílkovin při 25,3 g z živočišných produktů, v roce 1955 spotřeba stoupla na 78,6 g, za poměru 33,9 g živočišné bílkoviny ku 44,7 g rostlinné. I když se spotřeba bílkovin nadále radikálně nezvyšovala, pohybovala se kolem obecně

---

³⁹⁰ Počítáno maso společně s rybami, které jsou ve statistice uvedeny zvlášť. V roce 1948 byla průměrná spotřeba masa „na kosti“ za rok na obyvatele 28,9 kg a v roce 1965 to bylo již 61,7 kg. Srov. INGR, Ivo. *České masné výrobky – sortiment, kvalita, zdravotní bezpečnost*. In: Potravinářská revue: odborný časopis pro výživu, výrobu potravin a obchod. Roč. 2, č. 4, 2005. s. 17.

³⁹¹ Srov. VINAŘICKÝ, R. *Výživa sportovce*. In: Výživa lidu: časopis Společnosti pro racionální výživu. Roč. 2, 1947. s. 171-174.

³⁹² Srov. HOFFMAN, Bob. *Human Food Requirements*. In: Health and Strength. September, 1953. p. 28.

³⁹³ Srov. Carrie, R. Daniel, et al. *Trends in meat consumption in the United States*. In: Public Health Nutrition, Vol. 14, Iss. 04, April 2011. pp 575-583.

předpokládaného ideálu 80 g na osobu, nadále se však zvyšoval význam živočišných bílkovin, které roku 1964 dosáhly poměru 36,9 g živočišných oproti 44,4 g rostlinných při 81,3 g celkového příjmu. Celkový energetický příjem se pak vyvíjel od 2491 kalorií v roce 1936, přes 2154 kalorií v roce 1948, na 2784 kalorií v roce 1955 až po 2860 v roce 1964 a to opět za stále rostoucího významu živočišné složky.³⁹⁴ Procentuálně vyjádřeno, byl nárůst v oblasti energetického příjmu mezi let 1948-1964 cca 32%, v příjmu bílkovin pak 28% a nakonec v případě živočišných bílkovin 45%. Ještě důležitější význam má pro rozvoj kulturismu nárůst spotřeby masových výrobků. V roce 1956 převýšil poprvé příjem bílkovin z masových zdrojů mléčné výrobky v poměru 16,4 g ku 16 g a v roce 1964 20,6 g oproti 13,8 g.³⁹⁵ Celkově tak lze pozorovat procentuální nárůst spotřeby masa mezi lety 1948-1964 o více než 100%.

Pokud tato známá fakta porovnáme s dlouhodobým vývojem spotřeby v USA, tak zjistíme znatelný deficit, kde v letech 1948-1964 průměrný kalorický příjem stabilně převyšoval hranici 3100 kalorií a bílkovinový příjem se pohyboval mezi 91-93 g na osobu. Vyjma období mírného poklesu v čase velké hospodářské krize jsou takto vysoká statistická data k dispozici až do roku 1909.³⁹⁶ V takovém případě je možné chápat lepší podmínky pro vznik kulturistického hnutí, kdy lze uvést příklad současníka a vlastně i pokořitele Eugena Sandowa, jímž byl legendární německý silák Arthur Saxon, jehož jídelníček se měl skládat ze: snídaně o 24 vejcích, 1,4 kg slaniny, ovesné kaše s medem a smetanou, silně oslazeného čaje, dále oběd o 4,5 kg masa, zelenině, sladkého ovoce, sladkých sušenek, salátu, čaje, sladkého pudinku, kokosu a šlehačky, večeři mělo nakonec tvořit studené maso, uzená ryba, hodně másla a sýru a nakonec pivo.³⁹⁷ Jestli tedy uvažíme, že v 50. letech vládlo v kulturistickém diskurzu přesvědčení, kde bílkovinový příjem nad 300 gramů byl kruciólním komponentem pro požadovaný nárůst svalů,³⁹⁸ pak obecně lze říci, že potřebný příjem živin u ideálního typu kulturisty byl v 50. letech přibližně dvojnásobný než u průměrného člověka, v oblasti bílkovinového příjmu pak až více než trojnásobný. Tedy rovnal se příjmu živin ideálního typu

---

³⁹⁴ Srov. MAŇAS, František. *Výživový obraz průměrného obyvatele ČSSR – netto*. In: *Výživa a spotřeba potravin v číslech: čtvrtletní příloha časopisu Výživa lidu*. Roč. 3, č. 2, 1968. s. 5-12.

³⁹⁵ Srov. *Tamtéž*. s. 5-12.

³⁹⁶ Srov. *United States Department of Agriculture Economic Research Service, Food Availability Per Capita Data System*[online]. USDA, August 26, 2010.

³⁹⁷ Srov. ROACH, Randy. *Muscle, Smoke & Mirrors*. p. 31.

³⁹⁸ Srov. ROACH, Randy. *Splendid Specimens: The History of Nutrition in Bodybuilding* [online]. In: *Wise Traditions*. Vol. 5, N. 3, September 2004.

tehdejšího olympionika, jak jej přestřel ve svém článku doktor Vinařický, a jenž následně dodává:

„Dnes jistě mnohý namítne, že by si stěžl mohl opatřit tak hojnou a pestrou stravu, jak je zde pro závodníky popisována. V tom případě je lépe zmírnit výcvik a vzdát se vrcholných výkonů. Sport má především přinést organismu zdraví. Ostrý výcvik při neúplné výživě by však lidské zdraví docela jistě poškodil.“³⁹⁹

Pro masový rozvoj kulturismu je přísun takového množství živin zcela nedílnou součástí, nelze se tedy divit, že k němu došlo až tehdy, kdy materiální a sociální zázemí umožnilo širokým vrstvám společnosti dostatečný přísun energie v podobě kvalitní, zejména pak masité stravy a na druhé straně i dostatek volného času. Přestože efektivita sovětské verze sociálního státu a nárůst životní úrovně v letech 1948-1964, zejména tedy v porovnání s kapitalistickými státy, je věcí diskuze, tak je jisté, že připravil dostatečné podmínky umožňující rozvoj kulturistiky v podobě masové společenské volnočasové aktivity. To ve výsledku koreluje i se známými fakty o počátcích kulturismu na přelomu 50. a 60. let a jeho možným rozvojem ještě před rokem 1964.

---

³⁹⁹ VINAŘICKÝ, R. *Výživa sportovce*. In: *Výživa lidu: časopis Společnosti pro racionální výživu*. Roč. 2, 1947. s. 174.

8. Kulturismus v čase normalizace

8.1 V dialogu s vládnoucí mocí

8.1.1 Od všestrannosti k harmonii

Nejvýraznějším aspektem 60. let bylo prosazení muskulaturní estetiky kulturismu do diskursu komunistické tělovýchovy. Diskuze probíhala prakticky po celá 60. léta a byla jedním z nejdůležitějších legitimizačních faktorů pro celé hnutí. Přesto, že na počátku bylo zaměření se na estetické vzezření postavy považováno za samoučelné a kladen byl důraz primárně na fyzický výkon, s postupem času se diskuze přelévала na stranu estetiky, jako nedílné součásti moderního člověka, neboť dobře vyhlížející postavy měla přidávat nejen na fyzické, ale i jeho psychické pohodě. Na samotném konci 60. let se tak kulturistické hnutí snoubilo ve své legitimizaci například s jógou, která se stala velice populárním cvičením, jehož propagace stála ve sportovním tisku hned vedle kulturismu. Na začátku diskuze psal ještě třeba Rudolf Pospech: *„Využitie vypestovaných svalov a získanej sily často vidia len v „demonštrovaní“ svojej postavy na kúpalíšti a v bitkách, ktoré často končia pred trestným senátom. Musíme zaktivizovať vedeckých pracovníkov, fyziológov, estétov a trénerov k tomu, aby preskúmali metodickú stránku kulturizmu a pomohli mladým ľuďom postupovať správnym smerom.“*⁴⁰⁰ Při čemž ústředním imperativem, který se vyskytoval v tomto dialogu, byla „všestrannost“, v kteréžto perspektivě však samostatně chápáná kulturistická cvičení neobstála:

*„Pohybové prostriedky, metódy aj systém posilňovacích cvičení možno použiť účelne vo všestrannej telesnej výchove a v športovej príprave našej sústavy. Kulturizmus však nemôže byť jednou z foriem telesnej výchovy, a to pre obmedzenosť cieľa a úzke zameranie na rozvoj len niektorých systémov organizmu.“*⁴⁰¹

Na druhou stranu se objevovaly i tendence směřující k posílení antického ideálu tělesnosti, jako příkladně v textu *Viac estetiky a umenia do telesnej výchovy* od děkana ITVŠ Karola Stráňaje, kde mimo jiné psal:

„Všeobecne je nám známy veľký výchovný význam estetickej a umeleckej výchovy v telesnej výchove. Socialistická výchova priam vyžaduje riešenie otázok estetickej a

---

⁴⁰⁰ POSPECH, Rudolf. *Silu na správne miesto*. In: Štart. Roč. VII., č. 27, 1962.

⁴⁰¹ KUCHEN, Andrej. *Čo s kulturizmom*. In: TaC. Roč. VII., č. 3, 1963. s. 138.

umeleckej výchovy. Telesná výchova tým, že prispieva na telesný, pohybový, harmonický vývin človeka v úzkom nadväzovaní a dopĺňovaní s prácou (zamestnaním), pomáha vytvárať základný kánon krásy človeka budujúceho beztriednu spoločnosť. Vychádza sa tu z estetického ideálu človeka, ktorý ľudstvo, jeho pokroková časť, vykreslilo v priebehu doterajšej histórie, ktorý dokresľuje naša socialistická spoločnosť v súlade s ideálmi komunizmu. (...) Výslednicou telovýchovnej činnosti, ktorá dopĺňuje a zladuje pôsobenie telesnej práce a zamestnania vôbec, ako aj činnosti človeka mimo práce, je telesná krása, harmonická stavba tela, harmonické zladenie pohybových vlastností a schopností s vlastnosťami a schopnosťami duševnými. V tom je obsiahnuté harmonické zladenie pohybových činností, dokonalé ovládanie tela, hlboká znalosť pohybových činností, ich presnosť, ladnosť a krása spolu s krásnym držaním tela.“⁴⁰²

Zejména pak výraz „harmonický“ vytvářel určitou vhodnou alternativu k dominující „všestrannosti“, kdy otevíral prostor pro afirmaci kulturistické tělesnosti do diskursu vytváření „nového socialistického člověka“, kdy již „súťaže o najkrajšiu telesnú konštrukciu a tvar svalov“ nebyly nutně jen „prejavom formalizmu“.⁴⁰³ Důležitým posunem byla v tomto směru v zásadě domácí inovace v kulturismu, kdy byla hlavně iniciativou Františka Bulvy podrobně rozpracována volná sestava, kdy při zdůraznění harmonie a krásy pohybu, bylo použito hudebního doprovodu, který měl ještě více vykreslovat dokonalost pohybujícího se kulturisty na pódiu. Na tuto inovaci vzpomíná i Luděk Nosek:

„Hudební doprovod prosadil profesor Bulva a průkopníkem byl elegantní Bob Divílek. V zahraničí tou dobou nic takového nebylo. To už ale vstupujeme do úplných počátků vzniku kulturistiky jako sportu u nás. Po velkém boji o uznání kulturistiky jsme usilovali i o změnu koncepce kulturistické soutěže. Původně byly totiž náš sport a jeho závody podmíněny kvalifikací v silovém výkonu. My jsme však chtěli předvádět především svaly a definitivně se odpoutat od klasického vzpírání. Jako výměnu za silovou kvalifikaci jsme vedení ČSTV představili právě pózování s hudbou.“⁴⁰⁴

Metodika byla prezentována v časopisem TaC, kde jí popsal Ladislav Filip v článcích *Tvůrčí zásady skladby volného pózování*, kde pojem „harmonie“ se stal nosnou signifikací

⁴⁰² STRAŇÁI, Karol. *Viac estetiky a umenia do telesnej výchovy*. In: TaC. Roč. VIII., č. 5, 1964. s. 209-210.

⁴⁰³ KUCHEN, Andrej. *Čo s kulturizmom*. In: TaC. Roč. VII., č. 3, 1963. s. 138.

⁴⁰⁴ HAVLÍČEK, David a PAULÍK, Josef. *PhDr. Luděk Nosek: Kulturistické lázně a fenomén Sandow (II.)* [online]. Ronnie.cz, 18. 4. 2014.

ideálního těla, která již byla inkorporovatelná do soudobého diskursu aktivně promýšlejícího ideu socialistického člověka pro novou moderní socialistickou společnost, jak to asi nejvíce symbolizuje sociologický diskurs kolem Radovana Richty,⁴⁰⁵ kulturismu ještě více přispíval. Nešlo jenom o příležitost k redefinování tělesnosti do značně individuálnější podoby, než dosavadní stalinský model, kdy primárně se začínaly objevovat pojmy jako „psychická pohoda“ člověka v moderním světě, kdy příkladně Jiří Matek z VŠCHT ve věci kulturismu popsal význam tělesné výchovy, jako jednoho z prostředků, jak pomoci posílit individualitu u člověka ztrácejícího se v „*přetechnizovaném labyrintu*“, kdy kulturismus podtrhuje, jako jeden ze způsob „duševní ventilace“, dávající člověku „*zdravé sebevědomí*“, kdy ve věci dominantní touhy po estetickém zevnějšku píše:

„Na začátku této práce říkám, že se zdá, jakoby se vyčerpala adaptabilita psychické i fyzické složky u mnoha lidí a že tito se stali pasivními diváky, protože se nedokázalo přizpůsobit rychlému tempu života a že ztratili sebedůvěru. (...) Domnívám se, že pomocí a jedním z prostředků proti této jedné z chorob moderního života mohlo by být získání sebedůvěry, která pramenila z vědomí estetického vzhledu vlastní postavy. Druhý pak společenský význam by se projevil v upevnění zdraví, v získání volných, hygienických návyků apod. Jedním z velmi progresivních tělesných cvičení, která mají rychlý vliv na formování těla je posilování, které se nazývá kulturistika.“⁴⁰⁶

S jakýmsi technicismem a modernismem šlo i skloubení důrazu kulturistického hnutí na syntetické doplňky stravy, které zase bylo možné spřáhnout s modernistickým diskursem stravování.⁴⁰⁷ Prosazování estetického paradigmatu kulturismu na počátečním konsensu

---

⁴⁰⁵ Radovan Richta v 60. letech vedl rozsáhlý interdisciplinární tým, jehož cílem bylo nastínit vize dalšího civilizačního vývoje v kontextu vědeckotechnické revoluce. Výsledkem se stala práce *Civilizace na rozcestí*, která si získala ohlas nejen u nás, ale i v cizině, kdy se jedná o jednu z ukázkových prací socialistické vize společnosti, kdy důraz kladl zejména na význam vědce a obecně rozvoji člověka jakožto sebeúčelu budoucí společnosti. RICHTA, Radovan et al. *Civilizace na rozcestí: společenské a lidské souvislosti vědeckotechnické revoluce*. Praha, 1966.

⁴⁰⁶ MATEK, Jiří. *O kulturistice z různých aspektů*. In: TaC. Roč. XI., č. 4, 1967. s. 192-195.

⁴⁰⁷ Martin Franc ve své často citované publikaci *Řasy, nebo knedlíky?* popisuje vývoj expertního diskursu stravování v komunistickém Československu, kdy proti důraznému prosazování tradicionalismu lidové kuchyně stálo modernistické pojetí propagující alternativní výživu založenou na vědecko-technickém pokroku, kdy se kromě třeba potravin získávaných z řas či ropy uvažovalo i o zcela syntetické stravě. Srov. FRANC, Martin. *Řasy, nebo knedlíky? Postoje odborníků na výživu k inovacím a tradicím v české stravě v 50. a 60. letech 20. století*. Praha, 2003. s. 131-161.

přítakávajícímu primárnosti fyzické síly nad estetickou rovinou, šlo tak ruku v ruce s postupným odpadáváním významu silových předsoutěžních limitů, až se vstupem do IFBB a druhým mistrovstvím republiky odpadla tato nutnost zcela. Kulturistická tělesnost byla tak afirmována společně s jógou,⁴⁰⁸ kdy byl v tomto směru kladen důraz na výrazy typu „odstranění zlého držení těla“,⁴⁰⁹ kdy kromě již zmíněné „harmoničnosti“ byl kladen prvořadý důraz kulturistickým diskursem na význam „symetrie těla“.⁴¹⁰ Tak kulturismus přítakával medicínskému diskursu akcentujícímu „špatné držení těla“, jak ostatně popisoval na stránkách *Štartu* filosof Karel Mácha v článku *Krása lidského tela*:

„Strojová civilizácia už viac ako 150 rokov predčasne skracuje vek najmä značnej časti pracujúceho európskeho obyvateľstva a mrzačí fyzickú podobu človeka. Pracovné vypätie, tempo, nervozita, zrodené kapitalistickým priemyslom 19. storočia preniesli sa i do dneška.“⁴¹¹

Tento normativ je možný sledovat i v první vydané ročence kulturistického svazu z roku 1966, kde hned v první kapitole *Krása lidského tělase* rozebírá ideál tělesnosti primárně v jeho symetrii, dokonalé proporčnosti a ladnosti pohybu s kterou se člověk nerodí, nýbrž o níž musí usilovat:

„Ak sa mladí ľudia stále starajú o svoje zdravie, pravidelne sa zaoberajú rôznymi druhmi telesných cvičení, zabezpečuje im to harmonický rozvoj a krásu tela. Dokonca jednotlivé nedostatky, ktoré nie sú sprevádzané veľkými poruchami anatomickej štruktúry kostry, sa môžu vytrvalým tréningom úplne, alebo do značnej miery napraviť alebo sa stať málo viditeľnými. (...) Ľudia so zle vyvinutým svalstvom nie sú príťažliví. Majú plochý hrudník, ochabnuté svaly, zvyk chodiť zhrbene, šúpajúc nohami, neohrabané pohyby. Či môže byť taký človek pekný? Dokonca i najpôvabnejšia osoba zhasne s takouto úbohous, chatrnou postavou.“⁴¹²

Při definování ideální proporčnosti je odkazováno na prastarost hledání norem dokonalé proporčnosti těla, kdy s odkazem na starověký Egypt je definována procentuální poměr jednotlivých částí těla k výšce těla, kdy na druhou stranu kulturisté mají sledovat

⁴⁰⁸ Např. *Kulturizmus a jóga*. In: *Štart*. Roč. XI., č. 42, 1966.

⁴⁰⁹ Např. *Ako odstrániť zlé držanie tela*. In: *TaC*. Roč. XI., č. 1, 1967. s. 47-48.

⁴¹⁰ Např. POSPECH, Rudolf. *Je symetrie postavy důležitá?*. In: *TaC*. Roč. XI., č. 9, 1967. s. 470-471.

⁴¹¹ MÁCHA, Karel. *Krása lidského tela*. In: *Štart*. Roč. X., č. 38, 1965.

⁴¹² *Tamtéž*. s. 3-4.

ideální proporčnost, obvody jednotlivých částí těla, vzhledem k výšce a váze. Vzorec pro výpočet takovéto symetrie má pak být poměr váhy těla v kilogramech násobené deseti k jeho výšce, kdy za ideální je považována rovnost mezi obvodem napjatého bicepsu, krku a lýtka. V návaznosti na základní paradigmatické ideální typy tělesnosti ektomorf, mezomorf a endomorf (zde jako křehký, střední a mohutný) je následně určena i individuální odchylka a na úplný závěr je vytvořena i tabulka pro ženy. Vše vytvářeno s předpokladem objektivní určenosti lidské krásy, jež je měřitelná, a již určuje primárně symetrie postavy. Tento velice krajní důraz na přesnou matematickou symetrii postavy šel v ruku v ruce s prosazením paradigmatu dokonalého postavení těla, kdy u každých prezentovaných borců bylo důsledně tabulkově uváděno, jaké jsou jejich tělesné míry, a když tomu tak hlavně u zahraničních závodníků nebylo, neboť tyto míry nebylo zvykem takto uvádět v amerických časopisech, kde se jednalo spíše o nahodilou formu reklamy stimulující efekt ohromení u čtenářů, je možné zaznamenat časté dotazy čtenářů, jež se po jejich mírách, jako směrodatných dat, ptali. Jak psal ostatně ve vztahu ke kráse lidského těla ve svém článku z roku 1965 Karel Mácha:

*„Krása jednotlivca je čosi mimoriadne, výnimočné. Je to faktor sociálno-estetický, teda taký, ktorý podlieha hodnoteniu súčasníkov. Ale je to súčasne čosi, čo je merateľné, a to dnes už dost presne, bez toho, že by sme sa prevínili proti kánonu estetiky. Máme presné merné kritéria nielen na telesne rozmery manekýnky, ale i na krásného mladého muža.“*⁴¹³

Mácha ve svých několika člancích, ve kterém kromě adorace antického ideálu tělesnosti obhajoval i kulturismus jako takový, kdy přes jistou obezřetnost významně přispěl k odvrácení nárazek ohledně „samoúčelnosti“ kulturismu, když psal, že: „*To, čo osoží a prospieva človeku, nutne osoží a prospieva i socializmu. Zdanlivá samoúčelnosť má, ako vídno, účel sám v sebe.*“⁴¹⁴ Koncem 60. let se již v domácím tisku prakticky nevyskytovaly zprávy kritizující absenci všestrannosti v případě kulturistických cvičení a soutěží, při čemž minimálně od roku 1968 bylo již běžně rozebíráno správné pózování a silová část se dostávala po větší tlak esteticky zaměřeného kulturismu, jež se již mohl opírat o stabilní diskursivní uchopení v akcentech symetričnosti a harmoničnosti těla. Svědčí o tom i názor Rudolfa Pospecha, který ještě roku 1962 tvrdil o kulturismu, že „*narušuje estetičnosť tela*“,⁴¹⁵ ale roku 1967 již napsal, že hlavním cílem v kulturistické soutěžení je „*dosáhnutí symetrie postavy*“.⁴¹⁶

⁴¹³ MÁCHA, Karel, *Krása ľudského tela*. Štart. Roč. X., č. 40, 1965.

⁴¹⁴ *Tamtéž*.

⁴¹⁵ Srov. POSPECH, Rudolf. *Silu na správne miesto*. In: Štart. Roč. VII, č. 27, 1962.

⁴¹⁶ POSPECH, Rudolf. *Je symetrie postavy dôležitá?*. In: TaC. Roč. XI., č. 9, 1966. s. 470-471.

O tomto stvrzení kulturistické esteticity nakonec svědčí i samotné přijetí svazu do IFBB, a tím i přímé sloučení domácí scény se západním weiderovským diskursem, ale i fakt, že ani v následujícím období nebylo nutné v zásadě rozrušit takto nastavenou perspektivu.

Weiderův systém kulturistických cvičení se skutečně stával postupně dominantní v diskursu československé kulturistiky, kdy v ročence za rok 1967 je možné číst kladné přijetí dělení vzpírání, silového trojboje a kulturistického cvičení: „*Myslíme si, že je to celkom vhodné členenie lebo ti čo sa venujú power liftingu nemusia (väčšinou ani nie sú) byť dobrými kulturistami alebo vzpieračmi.*“⁴¹⁷ Přes veškeré snahy se tak konce 60. let definitivně vrývaly do diskursu nejen symboly muskulatury amerického bodybuildingu, ale i systém cvičení zaměřujícího se ryze na svalový objem coby svébytné části, lišící se od sportů zaměřujících se na výkon. Tento trend byl definitivně stvrzen vstupem do IFBB roku 1969, kdy i odpadávají jakékoli diskuze o povaze sportu, který se dostává do přímého organizačního působení federace řízené bratry Weiderovými. Na obálkách i v obsahu se tak čtenáři kulturistických ročenek mohli seznámit s názory předních zahraničních kulturistů, včetně nastupující hvězdy Arnolda Schwarzeneggera, Sergia Olivy, Franka Zane, kdy byly kopírovány fotografická předcvičování těchto kulturistů, kdy vlastně jediný rozdíl mezi zahraničními časopisy a na domácí scéně prezentovanými informacemi stran ročenek, *Lekcie kulturizmu* či *TaC*, byla absence reklamy, která jen v amerických časopisech 50. a 60. let prakticky zastiňovala samotný text. Přesto i v tomto směru lze zaznamenat určité alespoň částečné podobnosti, příkladně při dnes již legendární reklama na samoopalovací krém Nubian s nákresem svalnaté a smějící se postavičky a textem: „*Pre krásu telesnej kultury, olej alebo pasta, dodá pokožke jemnú, opálenú a lesklú farbu.*“⁴¹⁸

Fenomén kulturismu se tak v rovině společenské polarity mezi kritikou kultu těla a rostoucím zájmem prakticky nelišil od západních zemí, a to ani v případě Spojených států, kde samozřejmě měl bodybuilding hlubší tradici již od předválečných let. Přesto i tam docházelo ke sporům a striktní kritice stran kritiků samoučelného budování svalstva a mnohé časopisy pro přílišný prosazování kultu těla byly zakázány a samotný spor o samoučelném budování svalů byl i jádrem sporu dvou nejvýznamnějších postav raného kulturistického hnutí mezi Bobem Hoffmanem a bratry Weiderovými. Však s problémy s legitimitou kulturismu a reakcí stran společnosti se nakonec setkal i po své emigraci Juraj Višný ve Švýcarsku: „*V roce*

---

⁴¹⁷ *Zaujímavosti*. In: Ročenka kulturizmu 1967.

⁴¹⁸ Ročenka kulturizmu 1966.

*1968 byla situace ohledně bodybuildingu ve Švýcarsku ještě horší než u nás koncem 50. let. Neměl jsem už chuť to celé zažívat znovu a kromě toho sám bez starých spolubojovníků, kteří byli beztak roztroušeni po celém světě.*⁴¹⁹ Stejně i reakce stran okolí a zejména starší generace, jež podezřívala kulturistiky z „lenosti vůči pořádné práci“⁴²⁰ nebo často i z „homosexuality“,⁴²¹ byla stejná jak na západě, tak na východě. V zásadě lze tedy říci, že se kulturistické hnutí tak v 60. letech šlo v kolejích vrcholné fordistické modernity, kterou podobně jako ve Spojených státech symbolizoval Steve Reeves, tak u nás zase postava Juraje Višného, který taktéž, jak tomu bylo ostatně i ve Spojených státech, nacházel své uplatnění na konci 60. let na filmovém plátně, které lze vnímat jako závěrečnou fázi akulturačního procesu muskulturních těl kulturistů coby ideálů tělesnosti v socialistickém Československu.

Avšak faktem zůstává, že přese všechno, se kulturismus zcela nikdy nezařadil mezi tradiční sporty, případně privilegovanější kolektivní sporty, a to hlavně v tom faktu, že se nepodařilo překlenout rozpor mezi kolektivistickým a individualistickým pojetím. Rostoucí význam individuality v diskursu konce 60. let je sice zaznamenanatelný, i z již zmíněných odkazů, při nichž se dbalo na význam individuality a jejího odcizení v moderní společnosti. Nicméně s nástupem normalizace tyto tendence opět polevily a důsledné prosazování kolektivismu vytvořilo až do konce komunistické diktatury nepřeklenutelnou bariéru mezi kulturismem a autoritativním diskursem, která byla nucena být překlenována skrze normalizační rituály konsensu jakéhosi soubytí dvou, jinak v zásadě protikladných, jazyků. Tímto normativem bylo paradigma „masovosti“.

---

⁴¹⁹ PAULÍK, Josef. *Juraj Višný – rozhovor (II.)* [online]. Ronnie.cz, 23. 1. 2010.

⁴²⁰ V českém prostředí na tyto nářky stran okolí vzpomínal i Josef Švub: „*Lidi obecně zastávali názor, že to je maření času, „kdybyste raději dělali něco pořádného“ a „ked’ máte čas na také somariny.“ A tohle vydrželo třeba v zaměstnání až do 80. let, slýchal jsem názory jako proč pořád cvičím, proč pořád jím tvaroh atd.*“ Rozhovor s Josefem Švubem.

⁴²¹ Luděk Nosek v tomto směru vzpomíná na podezřívavost ohledně homosexuální orientace kulturistů: „*Ze začátku tady kulturistiku nikdo nebral vážně, společnost se jí nezabývala, začínali jsme úplně od nuly a začala si nás pomalu všimát také společnost ČSTV (Český svaz tělesné výchovy). Čeho se lidé tehdy báli, byla obava z homosexuality, lidé to brali jako narcistický sport, zabývat se vlastním tělem a nepodávat žádné výkony. (...) Někdy byl i problém s rodiči, protože jsme měli spousty zájemců, ptali se někdy, jestli tedy nejsme na kluky, jestli se nám nemusí bát svého synka svěřit a my jsme je samozřejmě upozorňovali, že nemusí, že jsme úplně normální.*“ Srov. VACEK, Pavel. *LUDEK NOSEK – EXKLUZIVNÍ ROZHOVOR – 1. část* [online]. Extrifit.cz, 27. 11. 2011.

8.1.2 Zaštítění autoritativním diskursem

V 60. letech, kdy se kulturistický diskurs, formoval nelze v zásadě nalézt v žádném jeho tisku odkazy, které by se vztahovaly k vládnoucí ideologii, případně by vůbec nějak využívaly marxisticko-leninský slovník pro prezentaci a prosazování svých názorů a to ani v době, kdy byl kulturismus středem společenských i odborných debat, která by se daly shrnout jako „*spor o svalnatost socialistického člověka*“. Docházelo k otevřeným diskuzím, při nichž do jisté míry podléhalo kritice přísného dbaní na kolektivismus a masovost tělovýchovy. Na druhou stranu se přes veškeré deklarace kulturistické hnutí nadále vyvíjelo v zásadě v dikci, kterou určovaly západní, hlavně americké, časopisy, takže když roku 1966 vyšla pod záštitou TaC první *Ročenka kulturizmu*, tak obálce mohl čtenář pozorovat přední americké kulturisty, Harolda Poola, Dona Howartha a Fredy Outize s kráskou na rameni. Tyto fascinující obrazy, které do té doby asexuální výjevy sportovních magazínů socialistického sportu 50. let, stimulovaly touhu zejména mladých mužů po tom, aby se mohli stát podobně výjimečnými, majestátnými a svalnatými, coby velice hodnotná dispozice v sociálním prostoru Československa, kde podobné výjevy byly, na rozdíl od Spojených států té doby, naprosto jedinečné. Uvolnění konce 60. let navíc umožnilo poměrně volné zpopularizování těchto obrazů, kdy vize socialistického člověka stále více zapadaly do stínu amerických bodybuilderů. Proto i úvodní slovo první Ročenky nesoucí název *Zdravie, sila, krása* kriticky reflektovalo primárně strnulost v přijímání kulturismu stran orgánů shrnoval slovy:

*„Kým sa kulturizmus u nás prebojoval do systému socialistickej telesnej výchovy, odznelo naozaj mnoho diskusii medzi povolanými aj tými „nežičlivými“. Zatiaľ v iných krajinách – západných aj niektorých ľudovodemokratických – dávno sa už vysporiadali s koncepcími a organizačnými otázkami a úspešne riešili problémy teorie, metodiky a súťaženia. No ani potom, keď ÚV ČSTV v apríli roku 1964 oficiálne kulturistiku uznal, nedošlo k zvratu, aký kulturisti očakávali. Nadšení, alebo slabo teoreticky vybavení, či zle orientovaní propagátori kulturistiky nevedeli ešte ani v priebehu roku 1964 pohnúť svojich vlastných ústredných funkcionárov k pribojnejšiemu postupu, najmä v evidencii oddielov a centrálním riadení hnutia.“*⁴²²

Celý text se víceméně kriticky vymezuje vůči konzervativnímu postoji v rámci struktur ČSTV a opírá se o silnou podporu i zájem stran široké veřejnosti vlastně postulovalo kulturismus čistě v estetickém duchu weiderova systému. Východního bloku se

---

⁴²² Ročenka kulturizmu 1966. s. 1.

týkají jen dvě krátké zprávy o *Kulturizmu v NDR*⁴²³ a *Kulturizmu v Bulharsku*,⁴²⁴ kdy však celý text je vyplňován převážně americkými kulturisty, zejména těmi, po kterých nota bene i nejvíce dotazovali samotní nadšenci v *TaC*, jako Harolda Poola a dalších, kdy na zadní straně brožury jsou zobrazení Dave Drapper a Larry Scott dokonce s velkým písmem psanými anglickými citáty: „*V pouhých 12 dnech jsem shodil sedm liber podkožního tuku a vyrýsoval definici, o které jsem netušil, že mám! Jak? Skrze Weiderovu bombovou a bleskovou cvičební metodu... málo tuku, vysoko-proteinová dieta... a a s pomocí úžasného nového Crash-Cut! Věř mi, crash-cut vyřešil můj pupkovitý zjev jednou pro vždy. Vytvořil nového člověka ze mě! A co za člověka jsme přidali! Obrázek mluví za vše.*“⁴²⁵ Jednalo se tedy o přímý odkaz na techniky cvičení propagované bratry Weiderovými ve Spojených státech, v kterých byl obsažen nejen jakýsi vzor tělesnosti, který se podařilo v zásadě stvrdit v diskursu komunistické tělesnosti. Avšak zůstával přítomen nadále aspekt až fetišizující individuálnosti tohoto sportu, která utvářela v kontextu roku 1968 upozaděnou nestabilitu pozice kulturistického hnutí v státním systému tělesné výchovy, jenž stál v první řadě na normativu „kolektivismu“.

Už na počátku byla „nezdravá individuálnost“ kulturismu objektem kritiky stran dominantního pojetí tělovýchova, která od svého počátku zdůrazňovala primární masový charakter sportu, avšak v 60. letech zdaleka nebyla hlavní normativem, kterým byla v první řadě komplexnost a všestrannost cvičení. Stejně tak se objevovaly i legitimizační tvrzení opírající se o „masový“⁴²⁶ charakter kulturismu. S vpádem vojsk Varšavské smlouvy a následnou emigrací předních postav kulturistického hnutí došlo opětovně k znejistění postavení celého hnutí v novém pořádku, které definitivně určilo *Poučení z krizového vývoje*,⁴²⁷ resp. *Poučení z hodnocení vývoje tělovýchovné organizace v uplynulém období*,⁴²⁸

---

⁴²³ *Tamtéž.* s. 11.

⁴²⁴ *Tamtéž.* s. 31.

⁴²⁵ „*In only 12 days, I knocked off seven pounds of inter-muscular fat and brought out definition I never knew I had! How? Through daily Weider bomb-blast exercise routines ... a low-fat, high-protein diet ... and with the help of amazing new Crash-Cut! Believe me Crash-Cut solved my „bulky appearance“ problem once and for all. It's made a new man out of me!“ And what a man, we add! The pictures speak for themselves.*“ *Tamtéž.* desky.

⁴²⁶ ZUBÁK, Anton. *Mládež treba usmierniť*. In: *TaC*. Roč. VII., č. 5, 1964. s. 234.

⁴²⁷ *Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti po XIII. sjezdu KSČ: Rezoluce k aktuálním otázkám jednoty strany*. Praha, 1971.

⁴²⁸ Vycházím z textů publikovaných v knize: MAREK, Jaroslav, ed. *Za socialistický systém tělesné výchovy: Dokumenty od národní a demokratické revoluce po 15. sjezd KSČ*. Praha, 1978.

kteřé bylo schválené na XII. Plenárním zasedání ÚV ČSTV 25. 9. 1971, jež pak potvrdil i směrodatný IV. Sjezd ČSTV 17. listopadu 1973, což obecně vycházelo z normativů formulovaných XIV. sjezdem KSČ z května 1971. Tímto dokumentem byla provedena sebekritika a veškeré orgány ČSTV se distancovaly od Pražského jara a deklarovaly nutnost hlavně posílení politicko-výchovné strategie vůči funkcionářům svazu:

*„Jedním ze základních poučení z uplynulého období pro každého člena ČSTV, ale především funkcionáře, je chránit a dále rozvíjet hlavní rysy socialistického systému tělesné výchovy, zejména však uplatňovat jednotu a socialistický charakter tělovýchovné organizace. V činnosti tělovýchovné organizace, v pozornosti všech orgánů, funkcionářů, trenérů a cvičitelů musí hlavní význam zaujímat výchovný cíl a smysl tělovýchovné činnosti v duchu idejí marxismu-leninismu.“*⁴²⁹

Paradigmatickým dokumentem, který určil organizační práci celé formace ČSTV, a tím i ČSKuS, byl v prosinci 1972 schválený text *Zásady dalšího rozvoje tělesné výchovy ve smyslu usnesení XIV. sjezdu KSČ*. Hlavní sémantické body se napříště soustředily zejména do dvou signifikantních normativů a to tedy jednak „politickovýchovná činnost“, a „masový rozvoj“, který bude mít pro ČSKuS zvlášť důležitý význam, neboť jak bylo řečeno, právě charakteristický individualismus kulturistického sportu a vůbec celého hnutí byl něčím, co se nepodařilo afirmovat do struktur autoritativního diskursu komunistické tělesnosti. Výsledkem tohoto nového kurzu bylo v první řadě formování komisí, z nichž prvořadou úlohu měly ty politickovýchovné a ČSKuS v tomto směru nebyl výjimkou.

Vlastně těsně před zahájením normalizace v rámci struktur ČSTV se roku 1969 formálně završilo konečné zformování kulturismu jako integrální součásti IFBB, kdy byla kulturistická sekce definitivně oddělena od vzpírání a z původně „vzpěračské gymnastiky“ vznikla roku 1969 nová federace, jež nesla název *Československá federace kulturistiky* (později jako ČSKuS), tak v původním plánu se nepočítalo s žádným pracovním politickovýchovným orgánem.⁴³⁰ Již v září 1969 však svaz vydal zprávu, ve které se

---

⁴²⁹ *Tamtéž*. s. 211.

⁴³⁰ Federace se nadále dělila na Český a Slovenský svaz kulturistiky. Jako úseky práce byly jmenovány: Organizační, Trenérsko-metodický, Hospodářsko-plánovací, Sportovně-technický, Rozhodčích, Zdravotní, Klasifikační, Mezinárodní. Srov. NK. ČSTV-ÚV. Kulturistika. Karton 216. Mistrovství Evropy Belgie-Bruges. Přehled organizační členění sportu kulturistika.

přihlašoval k posrpnovým změnám,⁴³¹ kdy za určitý první výsledek nového způsobu koexistence s mocí, jejíž stabilita měla být postavena na konsensu sdílení performativních symbolů normalizačního diskursu, je možné brát na jaře 1971 vytvoření programu ke zřízení politickovýchovných komisí při ČSKuS:

*„Nedávno prožité období je pro nás velkou školou a poučením. Nedocenění náročnosti a složitosti procesu socialistické výstavby, podceňování politického přístupu k hodnocení zkušeností, objevujících se problémů a nedostatků, nedostatečná analýza jejich příčin, to všechno bylo objektivním zdrojem postupného narůstání tendencí, které zejména v letech 1968-69 mohly nepříznivě ovlivňovat podstatu soc. společnosti a tím zároveň podstatu soc. systému tělesné výchovy.“*⁴³²

Politickovýchovné komise byly zřízeny při jednotlivých národních svazech, kdy v Čechách byl jmenovaný předsedou Luděk Nosek a na Slovensku Ľudovít Major.⁴³³ V jednáních svazu získaly specifickou funkci deklarace a prohlášení, jež měly manifestovat sounáležitost svazu a komunistické diktatury, při čemž jako příklad je možné uvést „pozdravný telegram 14. sjezdu KSČ“⁴³⁴ nebo v případě soutěží, jejich pořádání na počest určitého politického výročí, jako příkladně „mezinárodní turnaj Velká cena Brna u příležitosti 50. výročí založení KSČ“, jak bylo ostatně i deklarováno v plánu politickovýchovné komise.⁴³⁵ Těmito událostmi byla vlastně definována strategie kooperace kulturistického

---

⁴³¹ „Ačkoli Československý kulturistický svaz přijal své programové prohlášení už v září 1969, které je svým obsahem v souladu s politikou a tendencemi nejvyšších tělovýchovných orgánů, záparem bylo, že až do září 1970 neměl svaz vybudovanou politicko-výchovnou komisi, která by byla schopná přenášet praxe a závěry ČSKuS a takto usměrňovat kulturistický sport v Československé socialistické republice.“ NK. ČSTV-ÚV. Kulturistika. Karton 216. Zápisy 1971. Programový plán politicko-výchovné komise při Československém kulturistickém svazu.

⁴³² Tamtéž.

⁴³³ Srov. NA. ČSTV-ÚV. Kulturistika. Karton 216. Zápisy 1971. Zápis zo schôdze politicko-výchovnej komisie při ČSKuZ.

⁴³⁴ Srov. NK. ČSTV-ÚV. Kulturistika. Karton 216. Zápisy 1971. Zápis schůze předsednictva ČSKuS ze dne 23. května 1971.

⁴³⁵ V plánu komise pro rok 1971: 1./zapojení kulturistických oddílů do tělovýchovných akcí pořádaných k oslavám 50. výročí založení KSČ a FDTJ.“ Soutěž Velká cena Brna, která byla uspořádána k výše jmenovaným oslavám, se nakonec roku 1971 pro malý počet přihlášených nepořádala, avšak patří k první exemplárním ukázkách nově nastaveného vývoje směřujícího k posílení symbolů autoritativního diskursu počínající normalizace. Srov. NK. ČSTV-ÚV. Kulturistika. Karton 216. Zápisy 1971. Programový plán politicko-výchovné

diskursu s vládnoucí mocí, která byla charakteristická bez větších změn po celé normalizační období až po rok 1989. Zde již není možno používaný jazyk chápat v intencích kritického snažení o zařazení kulturismu přímo do struktury diskursu tělovýchovy jako takového, včetně tedy pokusu o přetvoření „západního“ bodybuildingu do podoby vize socialistického člověka, nýbrž šlo jen o konsens postavený na hegemonních symbolech marx-leninského jazyka pozdně komunistické diktatury. Vyjma pozdravných dopisů, důsledného dbání na výročí a zintenzivnění činnosti politickovýchovných komisí, je zřetelný tento posun zejména v publikační činnosti, nejvíce na příkladu vydávaných ročenek kulturistiky.

Mezitím, co v předcházejících letech se témata nikterak netýkala politických věcí a i kapitol věnujících se dění ve východním bloku bylo při nejlepším poskrovnu, od 70. let je evidentní nárůst článků zaměřujících se na politická témata a události z východního bloku. Ještě ročenka vydaná v říjnu roku 1970 neobsahuje explicitně takovéto články, i když na rozdíl od první vydané ročenky, ve které bylo silně kriticky reflektováno uznání kulturistiky jako sportu, tak nyní, tak v roce 1970 v programovém prohlášení nově vytvořivšího se ČSKuS bylo spíše obezřetně konstatováno jeho programová prohlášení o prosazování „*společenské angažovanosti, humanismu, socialistického vlastenectví a internacionálního citění svých členů*“ a snaze o „*uskutečnění společenských cílů tělesné výchovy v ČSSR*.“⁴³⁶ Avšak již v další ročence z roku 1971 se již plně projevil nový kurs, kdy úvodní kapitola *Pozornosť zamerať na mládež* začíná citátem prvního tajemníka ÚV KSČ Gustava Husáka ze XIV. Sjezdu KSČ:

*„V zdravom vývoji socialistickej spoločnosti veľký význam má masová telesná výchova a šport; prispievajú k upevňovaniu fyzického zdravia a morálnych vlastností ľudu, k zvyšovaniu obranyschopnosti i k naplneniu života.“*⁴³⁷

V tomto úvodníku je možné nalézt prakticky všechny signifikantní normativy jako „masový jev“ a nejvíce pak výrazy zdůrazňující „politickovýchovnou činnost“, „rozvíjení lásky k socialistické vlasti“, kdy bylo deklarováno, „*aby sa politicko-výchovná práca nestala nárazovou, z príležitosti niektorých jubileí, ale sústavnou cieľavedomou prácou zameranou na zvyšovanie uvedomelosti nášho členstva, na rozvoj ich politicko-spoločenského profilu*

---

komise při Československém kulturistickém svazu., NK. ČSTV-ÚV. Kulturistika. Karton 216. Zápisy 1971.

Zápis ze schůze předsednictva ČSKuS z 16. ledna 1971.

⁴³⁶ Srov. Ročenka kulturizmu 1970. s. 2.

⁴³⁷ Ročenka kulturizmu 1971. s. 1.

občana Československej socialistickej spoločnosti.⁴³⁸ Následně, přesně podle naplánované strategie následovala obsáhlá kapitola *Kulturizmus v socialistických krajinách*⁴³⁹, kdy však všechny následující kapitoly zůstávaly při původní dikci, snad jen s větším důrazem na domácí scénu, která již byla přeci jenom více rozvinutá, než jak tomu bylo v prvních letech. Zůstávaly i články obsahového charakteru, jenž byl převážně přejímán ze západních kulturistických periodik, kde se čtenáři již ve zcela klasické dikci mohli dozvědět o tom „*Ako cvičí Mr. Olympia Arnold Schwarzenegger*“, „*Johny Mal Donado, Mr. Amerika*“ nebo si přečíst o „*Záslužné činnosti Mr. Bena Weidera, predsedy IFBB, pre rozvoj kulturizmu*“.⁴⁴⁰ V následujícím roce, kdy bylo potřebné provést konečnou reflexi závěrů jak XIV. Sjezdu KSČ, kdy pod velikým logem IFBB bylo deklarováno „*Jaké jsou úlohy československého kulturistického hnutí v nadcházejícím období, které je tak výrazně usměřováno zásadami vytčenými XIV. Sjezdem KSČ a přípravami na IV. Sjezd ČSTV?*“, následované opět důrazem na „*aktivitu politicko-výchovné práce*“ a v závěru i na „*masovou formu*“.⁴⁴¹ Na takovýto úvodník pak navazovala další kapitola *Aktívnejšie na všetkých úsekoch našej činnosti*, kde byly teze XIV. Sjezdu KSČ dále rozvíjeny, opět s důrazem na „*masovú telesnú výchovu*“.⁴⁴² Po kapitole, kde ČSKuS hrdě deklaroval své zapojení se o titul „Vzorný tělovýchovný kolektiv“ pořádaný ČSTV,⁴⁴³ však již opět pokračuje klasický výčet profilů domácích kulturistů, následovaných přejatými články ze zahraničního tisku, kdy pouze jediný profil závodníka se týkal východního bloku a to uspořádání 2. mistrovství SSSR v kulturistice,⁴⁴⁴ kdy však v článcích vycházejících ze světové perspektivy, jako třeba *Ako sa stravujú svetoví kulturisti*,⁴⁴⁵ nebyl z jedenácti vyjmenovaných kulturistů jediný z východního bloku. Takto by šlo v zásadě pokračovat do roku 1989, s tím rozdílem, že se s představbovým jazykem konce 80. let stále konkrétněji objevovaly kritické názory ohledně dosavadního vývoje kulturistického hnutí.

Je nutné říci, že přechod na normalizační jazyk, a tím i udržování konsensu, nebylo ničím jednoduchým, jak by se mohlo na první pohled zdát, kdy zejména v prvních letech normalizace se projevovaly silné protikulturistické tendence způsobené hlavně silnou

⁴³⁸ Ročenka kulturizmu 1971. s. 2.

⁴³⁹ *Tamtéž.* s. 3-6.

⁴⁴⁰ *Tamtéž.* s. 10, 22-24, 25-27.

⁴⁴¹ Srov. Ročenka kulturizmu 1972. s. 2.

⁴⁴² Srov. *Tamtéž.* s. 3-4.

⁴⁴³ Srov. *Tamtéž.* s. 5.

⁴⁴⁴ Srov. *Majstrovstvá ZSSR v kulturizme 1972*. In: *Tamtéž.* s. 43-44.

⁴⁴⁵ Srov. *Tamtéž.* s. 28.

emigrací po srpnu 1968, kdy emigrovaly symboly celé rané éry kulturismu, Juraj Višný, Juraj Pipasík a roku 1970 pak i Milan Jablonický. To se projevilo již v roce 1969, kdy v ročence za roky 1968/1969 byla silně okleštěna zpráva o jinak do té doby silně reflektovaném 1. mistrovství ČSSR, které vyhrál Juraj Višný, jenž však již tou dobou byl v emigraci ve Švýcarsku, takže celková zpráva zůstala strohá, kde se jeho jméno objevilo pouze na výsledkové listině.⁴⁴⁶ Nejproblematictější byla v tomto směru emigrace Vladimíra Miška, kdy využil své účasti na MS v Paříži v roce 1971 a na zpáteční cestě utekl z vlaku nedaleko před čs. hranicemi.⁴⁴⁷ Tím způsobil velké problémy nejen, pokud jde o trenéra Bačinského, ale vůbec tím zkomplikoval další výjezdy reprezentantů do kapitalistických zemí.⁴⁴⁸ Emigrace z řad kulturistů nebyla však ničím zvláštním ani později a nelze tak vztahovat pouze na atmosféru po srpnu 1968. Roku 1980 emigroval sám reprezentační trenér Alexander Bačinský, později roku 1982 další významný závodník Jozef Gromulus nebo roku 1985 Josef Veselý, kdy ostatně vzpomíná i Josef Švub na reakce stran ústředních orgánů:

„Byl jsem členem federálního svazu kulturistiky a zažil jsem, jak vlivný referent řekl: „Ještě jedna emigrace a já vás prostě zruším!“ Myslel tím, že pokud uteče ještě jeden reprezentant (jako třeba Grolmus, Mudr. Veselý), tak náš sport vymaže z registrace ČSTV. Na druhé straně emigrace vzpěračů (a tenistů a tenistek) taky byly, jenže vzpírání má tradici a navíc je to olympijský sport, tam to tak snadno nešlo. My byli II. Kategorie.“⁴⁴⁹

Na druhou stranu zejména po roce 1975, kdy čs. kulturistická reprezentace začala zaznamenávat nepopíratelné úspěchy při mezinárodních kláních, stoupala prestiž hnutí i tím i jeho pozice. V případě emigrantů bylo logicky přikročeno k přísnému mlčení, jako autoři byli

---

⁴⁴⁶ Srov. Ročenka kulturizmu 68/69. passim.

⁴⁴⁷ O tomto útěku vypovídá podrobně *Zvláštní zpráva* vyplněná Vojtěchem Fialou, který výpravu spolu s trenérem Alexandrem Bačinským vedl. Výpravy se zúčastnili ještě Marián Juráš a Ladislav Kléri, který zaznamenal taky nejlepší úspěch, když vydobyl 9. místo. Podle zprávy Vladimír Miško, původem z Dubnice nad Váhom, využil příležitosti, kdy se uvolnilo sousední kupé, kam odešel se prý prospat, kdy po čase si došel pro tašku s jídlem a oblečením, neboť se chtěl najíst a byla mu i zima, ale když jej šli zbylí závodníci vzbudit před čs. hranicí kvůli pasové kontrole, již jej nenašli a bylo jim sděleno jednou cestující, že jej viděla právě v předešlé stanici Pegnitz, kde byv oblečen do dresu vystoupil, prý aby se napil, avšak se svým osobním zavazadlem, kdy bylo i dle zprávy jasné, že již neměl v úmyslu se vrátit do ČSSR. Srov. NA. ČSTV-ÚV. Kulturistika. Karton 216. Mistrovství světa 25./IX. 1971. Paříž. Zvláštní zpráva.

⁴⁴⁸ Srov. URÍČEK, Petr. *História kulturistiky v Československu a na Slovensku. Slovenská asociácia kulturistiky, fitness a silového trojboja*. s. 9.

⁴⁴⁹ Rozhovor s Josefem Švubem.

často vyškrtnutí z tisku i všech dokumentů a jakoby až do konce období komunistické diktatury upadli do zapomnění.⁴⁵⁰ Dále též se projevovaly problémy zejména zpočátku 70. let v prezentaci kulturistického hnutí ve veřejném prostoru. Přestože kulturismus zcela nevymizel ze stránek dobového tisku, neboť udržení publikační činnosti se nadále celkem úspěšně dařilo, zejména díky spojujícím článkům typu Ludka Noska, Ludovita Majora nebo Josefa Mazága, zřetelně ubylo v předešlé době jinak hojné vydávání kulturistických publikací, při čemž z těch pár, co vyšly v době normalizace, je evidentní hlavně změna jejich charakteru, jako v případě roku 1971 vydané knihy *Cvičení pro každý den a kulturistika*,⁴⁵¹ kde jsou již postavy pózujících domácích či zahraničních kulturistů omezeny na obalovou desku, kdy všechny další zpodobnění mají charakter pouze anatomizujícího nákresu, nebo v knize Rudolfa Šimka *Kondiční kulturistika* z roku 1984, v které není nic jak nakreslené obrysy postav. Tento pokles je evidentní zejména v porovnání s léty pozdních 60. let, kdy kulturismus, stejně jako jeho přejímané západní symboly, tvořily podstatnou část publikovaného materiálu.

Posledním zde zmíněným charakteristickým znakem fungování hnutí v době normalizace, bylo striktní politické dělení na domácí a zahraniční působnost. V tomto směru se zejména projevovala faktická impotence moci v jejích snahách o alespoň částečné prosazení kontroly nad vnitřní dynamikou kulturismu., kdy jedním z normativů dialogu mezi diskursem hnutí a autoritativním diskursu byl maximální tlak na apolitický charakter kulturistické činnosti na domácí scéně, ideálně pak odsouvaná na okraj hlavního sportovního dění a vždy skrytá za ritualizované obrazy komunistické moci. Luděk Nosek vzpomíná na jednu takovou to událost, která asi nejvíce reprezentuje tento apolitický normativ:

„To určitě, člověk si musel dávat pozor, aby někde nepřekročil ‚hranice‘. Mám zážitek z jednoho ročníku, který byl početně navštíven komunistickými funkcionáři a kdy se de facto jednalo o utkání mezi Československem a Anglií. Psal se rok 1984, absolutním vítězem se tehdy stal Angličan a bylo to v době, kdy se Velká Británie vylodila na Falklandech. Já jsem tehdy jako komentátor uváděl jednoho z Angličanů se slovy: ‚Rozhodčí, nyní si dávejte pozor na svůj verdikt, protože jak jistě víte, Anglani se s tím nemazlí - podívejte se na Falklandy.‘ Odeznělo to, ale po přestávce si mě zavolali soudruzi z Okresního výboru KSČ a řekli mi:

---

⁴⁵⁰ Příkladně Alexander Bačinský byl vyškrtnut jako autor z knihy *Malá encyklopédia telesnej výchovy a športu* z roku 1980. Srov. PAULÍK, Josef. Dr. Alexander Bačinský – první trenér československých kulturistů [online]. Ronnie.cz, 17. 10. 2010.

⁴⁵¹ DVORSKÝ, Bořivoj et al. *Cvičení pro každý den a kulturistika*. Praha, 1971.

*„Soudruhu Nosku, to jsi nemusel. Jestli chceš, aby ta vaše kulturistika dál běžela, tak do toho politiku nemotej.“*⁴⁵²

K tomu v protikladu je možné popsat naopak snahu o co největší politizaci zahraničního působení v rámci IFBB, kde si Čechoslováci postupně vydobyli významnou pozici, při čemž zejména v případě států východního bloku zastávali prvořadou pozici. Za příklad této snahy může sloužit MS a ME v Nîmes, které se konalo v listopadu roku 1977, kterého se účastnili tři závodníci z ČSSR, Robert Dantlinger, Petr Stach a Alois Pek. Tohoto šampionátu se v této době účastnila též reprezentace z JAR, při čemž ČSTV vyžadoval od čs. týmu, aby v takovémto případě odstoupil z mistrovství na protest vůči politice apartheidu v JAR.⁴⁵³ V těchto případech se ukázala hlavně ochota Bena Weidera a IFBB vůči závodníkům z východního bloku, i když opomenout nelze ani velký vliv Emila Müllera, který v tu dobu již působil v Kanadě jako sekretář IFBB jako v podstatě Weiderova pravá ruka. O nutnosti vznesení protestu se intenzivně jednalo již v létě 1977, kdy Vojtěch Fiala a Petr Tlapák jednali o účasti čs. závodníků na mezinárodním oddělení ČSTV, kdy jim vše bylo definitivně sděleno.⁴⁵⁴ Šlo o významné komplikace a to nejen ve vztazích s IFBB, ale i v případě organizace celé cesty, závodníků, avšak již ve svém dopisu ze 17. srpna informoval Müller z Kanady Vojtěcha Fialu, kdy jej informoval, že Weider plně chápe postoj ČSSR a přislíbil, že z případného odstoupení nebudou plynout žádné sankce, a že závodníci z JAR se pravděpodobně neúčastní.⁴⁵⁵ Nicméně, JAR se mistrovství zúčastnilo, kdy k čs. protestu se přidaly ještě týmy Mexika a Singapuru, které navíc měly v letech 1978 a 1980 pořádat příští MS, načež reprezentace JAR vznesla požadavek na úhradu svých nákladů stran IFBB v případě, že budou vyloučeni. Ben Weider se nakonec zasadil o kompromis, že tým JAR vystoupí, avšak mimo soutěž, kdy čs. výprava souhlasila s tím, že ale Jihoafričané nebudou ani na zahajovacím ceremoniálu. S tím již všichni souhlasili, i když vpravdě bylo pro vedoucí čs. výpravy z řad předsednictva VSKu ČSTV (Luděk Nosek, Vojtěch Fiala, Alexander Bačinský, Jaroslav Veselý, Ivan Mareš) obtížné svou protiapartheidní pozici tlumočit

⁴⁵² HAVLÍČEK, David a PAULÍK, Josef. PhDr. Luděk Nosek: Kulturistické lázně a fenomén Sandow (IV.) [online]. Ronnie.cz, 2. 5. 2014.

⁴⁵³ Protest proti účinkování JAR v rámci IFBB byl ještě staršího data, kdy již roku 1974 bylo usneseno, že proti vstupu JAR do federace bude nutné vznést protest. Srov. NA. ČSTV-ÚV. Kulturistika. Karton 165. Předsednictvo. Usnesení ze dne 22. 2. 1974.

⁴⁵⁴ Srov. NA.ČSTV-ÚV. Kulturistika. Karton 161. ME-MS 77 v Nîmes. Dopis z 19. 8. 1977, Věc: ME IFBB 1977 v Nîmes, Francie.

⁴⁵⁵ Srov. *Tamtéž*. Dopis 17. 8. 1977 z Montrealu od Emila Müllera.

reprezentaci JAR, kterou vedl prezident tamní kulturistické federace černé pleti, při čemž jejich nejlepší kulturista byl rovněž černé pleti. Nicméně výsledek této výpravy byl přes všechny komplikace, které kromě kontroverzního politického stanoviska bylo spojené ještě s čistě organizačními změnami v podobě nového zavedení váhových kategorií namísto dosavadních výškových, dopadlo velkým úspěchem, kdy se na ME byl čs. tým nejúspěšnějším a z MS získalo Československo díky Petru Stachovi i první medaili ze světového šampionátu.⁴⁵⁶

Nicméně takový to případ byl v zásadě ojedinělým, celkově bylo veškeré fungování domácího kulturistického hnutí plně v dikci IFBB, o čemž svědčí i korespondence svazu, která se z drtivé většiny týkala komunikace mezi americkou IFBB, případně jejími evropskými filiálkami, kdy komunikace se zeměmi východního bloku byla při nejlepším sporadická, při čemž intenzivnější spolupráci je možné zaznamenat v pořádání v zásadě pravidelných klání mezi polskou a čs. stranou, tedy oběma svazy organizovanými v IFBB. Přes všechny deklarace vykreslovavší činnost svazu a domácí scény jako věrnou idejím komunismu a socialistické tělovýchovy, byla za performativními symboly tvořenými výročími, jubilei a hlavně frázemi o „masovosti“ a „politickovýchovné činnosti“, byl kulturismus již plně organizován jako v diskursu amerického bodybuildingu, jak se ustanovil dominancí systému bratří Weiderů v 60. letech 20. století. V tomto směru je třeba zmínit, že i přes v zásadě faktickou apolitičnost celého hnutí, jež se koncetrovalo ryze na cvičení a posilování, je možné i nalézt v rámci interní komunikace organizačních struktur funkcionářů ČSKuS tvrdé narážky na poměry v SSSR, jako „totalitního systému“.⁴⁵⁷ Jako na rozdíl od 60. let, kdy bylo možné zcela zřetelně pozorovat dynamiku v chápání kulturismu jako moderního fenoménu balancovavší mezi biopolitikou úspěšného těla americké fordistické modernity a idejemi nového socialistického člověka vědeckotechnické revoluce, s normalizací, a vlastně mocenskou kapitulací komunistické diktatury spoléhavší se na teoretickou stabilitu dosahovanou performativními symboly autoritativního diskursu, docházelo k postupné atrofii hegemonní moci, kdy veškerá vnitřní logika a dynamika hnutí byla věcí čistě logiky

---

⁴⁵⁶ Srov. *Tamtéž*. MSS. Zpráva vedoucího zájezdu čs. sportovců do zahraničí ve dnech 3. až 7. 11. 1977.

⁴⁵⁷ Tento výrok použil ve svém dopise Vojtěchu Fialovi dr. Vladimíra Králíka, ve kterém zhodnotil vývoj kulturistického hnutí v SSSR: „Jinak mám ale pochyby o tom, zda v blízké době bude v SSSR alespoň tak fungující svaz, jako je náš. Asi by bylo nejlepší, nijak vehementně se do toho nemíchat, protože se Sovětským svazem náš Kulturistický svaz nehne a abychom si ještě zbytečně nepohoršili. Je to zkrátka totalitní systém.“ Srov. *Tamtéž*. MSS. Překlad článků ze Sovětského svazu.

postfordistického konstruování diskursu kulturismu, jenž lze v kontextu jeho dalšího vztahu vůči autoritativní moci vnímat jako subverzivní.

8.1.3 Celkový vývoj v 70. a 80. letech

Jak bylo popsáno v předešlé kapitole, diskurs kulturismu žil v zásadě autonomně na diskursu autoritativním, kdy byl od vstupu do IFBB určován prakticky výhradně přístupem vytvářeným systémem bratří Weiderů a jakékoli snahy o alternativní pojetí socialistické verze kulturismu není v zásadě možné v rámci hnutí zaznamenat. Nedílnou součástí kulturismu zůstával taktéž silový trojboj, který se potýkal pro svůj stejný americký původ též s problémy, které navíc navyšoval jeho konkurenční status stran vzpěračů. Na druhou stranu samotný silový trojboj, či powerlifting, se svou logikou fungování od kulturismu zcela odlišoval, neboť jeho podstatou nebyl estetické vzezření, nýbrž klasické soutěžní disciplíny v mrtvém tahu, dřepu s olympijskou činkou a tlakem vleže na lavičce (bench-press). Za osobnost, která do určité míry stírala, podobně jako ve Spojených státech Bob Hoffman, hranici silové a estetické normy obou disciplín, je možné považovat trojbojaře a zároveň historika silových sportů Josefa Švuba z oddílu Lokomotivy Česká Třebová. Nicméně, fakticky se oba sporty nadále vyvíjely odděleně a šly svou vlastní cestou, kdy za poslední relikť lze považovat nucenou předzávodní silovou část v kulturistickém klání mužů, která se skládala z tlaku vleže na lavičce, jež byla sice roku 1971 opět po dvou letech zavedena, ale nakonec byla definitivně zrušena roku 1978.⁴⁵⁸ Vývoj v 70. a 80. letech jde tedy periodizovat obecně do dvou hlavních období, kdy první se vyznačovalo znatelným útlumem aktivit hnutí v důsledku zhoršení politické pozice kulturismu v počínající normalizaci a nakonec druhé období opětovného upevnění v důsledku jak četných mezinárodních úspěchů, tak i přistoupení na jazyk autoritativního diskursu normalizace.

Na začátku 70. let se kulturistika dostalo, řečeno ze zpětného posouzení, do posledního skutečně existenčního nebezpečí, jež bylo spojené s opětovně narůstající kritikou stran konzervativních struktur ČSTV, posilovaného navíc vědomím přímého napojení kulturistické sekce na americkou IFBB, která byla, mimo vnitřní diskurs hnutí, silně kritizovanou organizací pro komerčnost a napojenost na postavy byznysmenů bratří

---

⁴⁵⁸ Až do konce 80. let zůstala silová část součástí pouze dorosteneckých soutěží. Srov. URÍČEK, Petr. *História kulturistiky v Československu a na Slovensku. Slovenská asociácia kulturistiky, fitness a silového trojboja*. s. 9., Srov. VLČEK, Václav, ed., BULVA, František, ed. a ZAJÍČEK, Jiří, ed. *Pravidla sportovní kulturistiky: Platná od 1. ledna 1983*. s. 15.

Weiderů.⁴⁵⁹ Opominout při tom nejde ani fakt, že v samotné SSSR byl kulturistický sport pod silným tlakem, o čemž svědčí i řada článků z počátku 70. let, v kterých byly kulturistické skupiny a kluby, vesměs poloilegálního charakteru, pod palbou kritiky.⁴⁶⁰ Ve třech člancích z pera sovětské vzpěračské legendy Dmitrije Ivanova se zosobňovala prakticky veškerá klišé, která jen za celé své období kulturistické hnutí zaznamenalo, ať už v podobě „pornografických časopisů“ kulturistů, „agresivity“ a „násilí“, „nebezpečí pro harmonický rozvoj osobnosti“, „homosexuality“ členů, nebo že kulturisté „nejsou chytří“, ale „emocionálně pustí“, „nevyrovnaní“ a „egoističtí“.⁴⁶¹ Již zmíněný byl vliv emigrace čelních představitelů hnutí 60. let, zejména pak odchod Juraje Višného hnal vodu na mlýn všem kritikům snaživším se o zakázání kulturistického sportu, kdy vlastně ze dne na den z médií zmizel hlavní symbol kulturismu. Reflektování této utvořivší se mezery je možné pozorovat v dotazech v časopisu *TaC*, v kterých otázky ohledně „zmizelého“ Višného byly poměrně časté a redakci nezbývalo než všechny tyto dotazy týkající se emigrantů odpovídat frázemi: „*Ing. J. Višný je t. č. v zahraničí (Švajčiarsko), kde pre pracovné zaneprázdnenie takmer nemá čas na*

---

⁴⁵⁹ Jedna z mála kritických statí vůči IFBB a politice Bena Weidera z pera představitelů ČSKuS, kdy v ročence pro rok 1973 byl sepsán třístránkový oddíl *IFBB a kulturizmus na Západe*, kde mimo jiné píše: „*Momentálne môžeme konštatovať, že nielen IFBB, ale vôbec existencia kulturistiky na Západe je v rukách bratov Weiderovcov, z ktorých Ben WEIDER je zvolený, jako zakladateľ, za doživotného prezidenta tejto organizácie. (...) Z uvedeného teda vyplýva, že aj trend činnosti IFBB sa zatiaľ kryje si záujmami B. Weidera. Veľmi pomaly sa na tomto fóre presadzujú nové, zdravé myšlienky a jako už bolo uvedené, nemal by ani kto ich presadzovať.*“ O tom, že se jedná o opatrnou kritiku, jejíž smyslem bylo hlavně podpoření snah o větším zapojení socialistických států do IFBB, svědčí i závěrečná věta: „*Totíž jediným riešením situácie by bolo čo najväčšie zastúpenie socialistických štátov.*“ Stejně i v následujících dvou statích *Ako vlastne vyzerá kulturizmusna Západe? A Ako teda vznikajú špičky?* Byla kritika vůči IFBB a komerčnosti vedená tak, aby v závěrech byl zdůrazněn význam členství socialistických států: „*Tu však treba zdôrazniť, že aj za týmto návrhom stáli štáty, kde sa kulturizmus organizuje seriózne. Sú to Turecko, Švajčiarsko, Finsko a, samozrejme, ČSSR, PLR a Jugoslávia. Je veľa čo v IFBB naprávať, avšak jako sme v úsode spomenuli, bude to vyžadovať dôslednosť, trpezlivosť, ale najmä rozšírenie počtu členských štátov, v prvom rade socialistických štátov.*“ Od strany 21 pak pokračuje ročenka v naprosto klasickém stylu založeném primárně na čerpání zdrojů ze západních periodik. Ročenka kulturizmu 1973. s. 17-19.

⁴⁶⁰ O tom byl čs. svaz informován zejména díky zprávám Vladimíra Králíka z Mariánských Lázní, který cestoval s Čedokem do Mosky, kdy se mu podařilo získat množství článků, stejně jako reakcí stran ruské veřejnosti na kulturistický fenomén: „*Strávil jsem tam letos šest neděl jako průvodce Čedoku. Mluvil jsem tam dost s lidmi. Žádné velké nadšení mnozí a zejména mladí pro existující poměry nemají. Je pochopitelné, že z „protestu“ a touhy „uniknout“ úřednímu dozírání a šikanování se snaží zakládat různé na půl tajné kluby a zdobí se čímkoliv, hlavně, že je to ze západu.*“

⁴⁶¹ Srov. NA. ČSTV-ÚV. Kulturistika. Karton 161. MSS. Články ze SSSR.

kulturistický tréning.⁴⁶² – nebo – „Juraj Pipasík je t. č. v USA v Santa Monica.“⁴⁶³ Na druhou stranu, přestože podpora mezinárodní reprezentace stran hlavních orgánů ČSTV nebyla zrovna největší, účastnili se čs. závodníci roku 1970 MS v Bělehradě i další rok MS v Paříži, kdy však emigrace Ladislava Miška značně zkomplikovala i další mezinárodní aktivity, kdy na ME v Essenu závodil již jen Ladislav Kléri. V dalších letech se v zásadě z nutnosti hlavní aktivita soustředila na pořádání mezistátních turnajů se státy východního bloku, z nichž tradiční a nejúspěšnější zůstávaly soutěže s Polskem, které taktéž bylo v IFBB. Problém se závody v NDR⁴⁶⁴ nebo se Sovětským svazem, kde kontakty byly nejintenzivnější s Litevskou SSR,⁴⁶⁵ byl, kromě tedy celkové úrovně závodů, v tom, že zde nejvýznamnější částí zůstávaly silové úseky. Příkladně při mistrovství SSSR byla první část soutěže organizovaná podobně jako v Československu, kdy silová část tvořil kromě tlaku v lehu na vodorovné lavičce ještě dřep s činkou na zádech. V druhé části soutěže pak museli před představením svého svalového rozvoje závodníci uplavat 50 m volným stylem za 45 minut, jinak se body z celkového hodnocení strhávaly.⁴⁶⁶ Zdůrazňování spolupráce s východním blokem je z celkových aktivit svazu zcela zřetelné, na rozdíl tedy od předchozích let, jak ostatně vzpomíná Josef Švub:

„Vše se muselo dělat kolektivně a hlavně masově, a ta kulturistika byla zrovna individuální s puncem sportu ze západu, takže se musely dělat ústupky a oslavovat hubené borce ze Sajuzu, aby se mohl otisknout jeden Američan. My se nazvali oddíl Harolda Poola (HP-Club) a oni málem chtěli, abychom byli oddílem Zátópka!“⁴⁶⁷

Nutno říci, že přeze všechno, byl prostor získaný reprodukcí symbolů komunistického jazyka a zdůrazňováním spolupráce se socialistickými státy větší, kdy stále byly zcela dominantními zprávami ty, které se týkaly v první řadě „amerických borců“. Nicméně, pravdou zůstává, že až do roku 1975 byla československá kulturistika stále pod vytrvalou hrozbou možného zakázání, čehož byly symbolem i častější kritické úvodníky vůči západní „komercializaci“ tohoto sportu, následované statěmi manifestujícími „podíl československé

---

⁴⁶² *Odpovedáme čitateľom.* In: TaC. Roč. XIII., č. 11, 1969.

⁴⁶³ *Odpovedáme čitateľom.* In: TaC. Roč. XIII., č. 7, 1969.

⁴⁶⁴ Více: BULVA, František. *Úspěchy našich kulturistů na celostátní kulturistické soutěži NDR v Sassnitz.* In: TaC. Roč. XVI., č. 1, 1972. s. 45.

⁴⁶⁵ Více: MAZÁG, Jozef. *Československi kulturisti v Litovskej SSR.* In: TaC. Roč. XVI., č. 2, 1972. s. 93.

⁴⁶⁶ *Majstrovstvá ZSSR v kulturizme 1972.* In: Tamtéž. s. 43-44.

⁴⁶⁷ Rozhovor s Josefem Švubem.

kulturistiky na masovém rozvoji tělesné výchovy“, které tak legitimizovaly zbylý prostor „normálním“ článkům, které již jen o několik stránek nato propagovaly „progresivní weiderův systém“. ⁴⁶⁸ Z těch nevýznamnějších činností, kterými svaz prezentoval svou „masovost“ bylo jednak organizování kolektivních cvičení tzv. „kondiční kulturistiky“, a hlavně později od roku 1975 každoroční pořádání akce „Hledáme nejsilnějšího učně“, nad kterým i následně převzala kontrolu komise pro masový rozvoj. Z „politickovýchovné činnosti“, kromě pořádání politicky motivovaných přednášek několikrát ročně a plnění oddílových závazků, byla hlavní činnost zaměřená na předávání titulu „Vzorný“, kdy hlavní roli hrála politicko-výchovná komise. Mnohé z těchto aktivit byly značnou byrokratickou i procedurální zátěží pro celý chod svazu, neboť ten se v první řadě koncentroval na rozvoj soutěžní kulturistiky co nejblíže pravidlům IFBB. Příkladně taková činnost organizování kondičních posilovacích cvičení, při kterých docházelo ke spolupráci se svazem ZRTV a Spartakiádním štábem ÚV ČSTV, při čemž však docházelo k narušování rytmu tréninků samotných kulturistických oddílů. ⁴⁶⁹ Na druhou stranu, hlavně soutěž „Hledáme nejsilnějšího učně“ se stala pravděpodobně největším politickým úspěchem, který se velmi podílel na zlepšení renomé kulturistického svazu. První ročník se konal pouze v Čechách, kdy se jej zúčastnilo na 18 tisíc učňů, ⁴⁷⁰ od roku 1977 se pak soutěž konala již po celé ČSSR, kdy se od roku 1978 týkala jako „Hledáme nejsilnějšího učně a učnici“ i dívek. ⁴⁷¹ O dlouhodobé popularitě soutěže svědčí i fakt, že se jej třeba v roce 1987 účastnilo již 75 tisíc učňů, při čemž jenom v Čechách 45 tisíc. ⁴⁷² Velikost politického úspěchu pořádání této soutěže dokazuje její zapojení do spartakiádních soutěží organizovaných v rámci spartakiády konané v roce 1980 ⁴⁷³ a pochvalně se koneckonců o této soutěži vyjádřil ve sněmovně i poslanec a člen ÚV ČSTV Miroslav Hlaváček, když vyzdvihl její podíl v rámci tělovýchovy „*ve výchově a přípravě*

---

⁴⁶⁸ Ročenka kulturistiky 1974. passim.

⁴⁶⁹ Srov. NA. ČSTV-ÚV. Kulturistika. Karton 217. OS II. Masový rozvoj kulturistiky.

⁴⁷⁰ Srov. NA. ČSTV-ÚV. Kulturistika. Karton 216. 9. Zhodnocení I. Ročníku soutěže „Hledáme nejsilnějšího učně“.

⁴⁷¹ Srov. NA. ČSTV-ÚV. Kulturistika. Karton 215. Zápisky P-VSKu 1979. Hodnocení činnosti za rok 1978.

⁴⁷² Srov. Ročenka kulturistiky 1987. s. 5.

⁴⁷³ Srov. NA. ČSTV-ÚV. Kulturistika. Karton 215. Závěry V. Sjezdu ČSTV, jejich realizace. Závěry V. Sjezdu ČSTV do podmínek svazu.

mládeže na dělnické povolání,“ která „je neoddělitelnou složkou komunistické výchovy a harmonického rozvoje naší mladé generace.“⁴⁷⁴

Rok 1975 nebyl tedy z politického hlediska zlomový jenom tím, že byla pořádána tato vůbec nejúspěšnější veřejná soutěž ČSKuS, ale hlavně pro kulturistické hnutí samotné byla tou nejvýznamnější událostí účast na ME v Amsterdamu. Ještě předcházejícího ME v Lucemburku se mohl účastnit pouze jako delegát předseda Vojtěch Fiala⁴⁷⁵, ale již dalšího ME se podařilo zajistit čs. reprezentaci účast, při čemž došlo k dnes v zásadě legendárnímu úspěchu, kdy se Petr Stach stal absolutním mistrem Evropy. O této události referovaly četná média, dokonce i taková, která do té doby o kulturistiku měla jen pramalý zájem, při čemž si kromě posílení domácí pozice zajistili čs. kulturisté významné renomé, nejen tím, že se jednalo o dosud největší úspěch reprezentanta ze zemí východního bloku.⁴⁷⁶ S tímto historickým úspěchem byla spojena i generační obměna, ke které došlo na počátku 70. let,⁴⁷⁷ kdy tím byla jednak vyplněna do té doby citelná mezera po mnohých emigračních kulturistech v 60. letech, a jednak tím i započala v zásadě série úspěchů čs. kulturistů, kdy se v zásadě srovnala i dominance slovenských kulturistů, jak tomu bylo v počátečních letech hnutí. Po té, co roku 1977 se mohlo Československo pochlubit i první faktickou medailí ze světového šampionátu, mohla se domácí kulturistická scéna opřít i o významné mezinárodní úspěchy. Celkově v letech 1975-1985 získala čs. reprezentace 22 zlatých, 9 stříbrných a 17 bronzových medailí, při čemž veškerý tento úspěch je spojován se symbolickými jmény celé této „zlaté“ generace československých kulturistů, jakými kromě Petra Stacha byli třeba Robert Dantlinger, Petr Uriček nebo Anton Holič. Přesto, že roku 1980 emigrovala jedna z čelních postav celého hnutí, dlouholetý reprezentační trenér a předseda SSKu Alexander Bačinský a následně roku 1982 další špičkový závodník Jozef Gromulos, pozice kulturistického sportu v ČSSR již byla stabilní, udržovaná konsensem rituálů „masového hnutí“, „politickovýchovné činnosti“, pořádáním soutěží ke komunistickým jubileím atd.⁴⁷⁸

---

⁴⁷⁴ Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna. ČNR 1976-1981. Stenoprotokol – úterý 3. dubna 1979.

⁴⁷⁵ Srov. FIALA, Vojtěch. *Mistrovství Evropy 1974 v Lucemburku*. In: TaC. Roč. XIX., č. 2, 1975. s. 93.

⁴⁷⁶ ŠVUB, Josef. *Za Petrem Stachem* [online]. M&F.

⁴⁷⁷ Více o generační výměně: *Poznámka MVDr. A. Bačinského k tréninku P. Stacha*. In: TaC. Roč. XX., č. 3, 1976. s. 136.

⁴⁷⁸ Je nutné přesto doplnit, že i přes zřetelné úspěchy zůstávala pozice československé kulturistiky na okraji zájmu, o čemž svědčí i stížnosti svazu vůči Československo televizi, která neměla o kulturistickou vystoupení

Na druhou stranu je nutno říci, že charakter kulturismu se v době normalizace znatelně změnil, kdy v zásadě nelze, paradoxně vůči deklarovaným frázím, mluvit skutečně o masovém hnutí. V době normalizace se prakticky veškerá aktivita uzavřela do oddílů, kdy kulturismus již necharakterizovalo spontánní zakládání tělocvičen a aktivity mladých nadšenců uváděvších tak v úžas starší generace. Oddíly již disponovaly potřebným zázemím, ke kterému jinak nebyl možný přístup, a které tak vytvářely jakýsi esoterní svět síly a svalů. Je bezesporu, že hra obřích svalů lákala četné zástupy těch, pro které byly svaly a síla jedním ze základních dispozic, které by jim umožnily vyniknout v šedi normalizačních obrazů, jež vyplňovaly veřejný prostor. Od roku 1970, kdy členská základna činila 3 569 cvičenců,⁴⁷⁹ vzrostl celkový počet členů svazu na 6 843 v roce 1975,⁴⁸⁰ pak na 8 287 v roce 1978, 10 568 v roce 1984⁴⁸¹ až jejich počet stoupl na 14 809 roku 1988⁴⁸² a 16395 roku 1989,⁴⁸³ při čemž je nutné dodat, že tři čtvrtiny z registrovaných členů cvičily kulturistiku pouze kondičně a nikoli závodně.⁴⁸⁴ Není možné mluvit o tom, že by kulturistika v této době mobilizovala k posilování tak masově, jak tomu bylo tak skokově na začátku 60. let, při čemž je v zásadě nutné důvody spíše odhadovat. Nepochybně již zápal o vlastní výrobu náčiní a spontánní zakládání cvičeben nebyl tak výrazný, jak tomu bylo před zapojením hnutí do struktur ČSTV. Vybavenost posiloven v době normalizace již byla bezesporu větší, než tomu bylo v předcházejících dobách, a i když stále, zejména z dnešního pohledu, případně z pohledu zahraničních zkušeností, zázemí zdaleka nedostačovalo pro potřeby vrcholové kulturistiky, zůstávaly tyto posilovny ČSKuS snem mnoha mladých kluků, kteří snili o tom, že by jednou mohli být „tak silní“ a „tak velcí“, jako oni kulturisté z dobových magazínů, při čemž se již dávno nejednalo hlavně o zahraniční kulturisty, kdy se oněmi symboly stávali stále více domácí borci, jako Petr Stach, Robert Dantlinger, Petr Uriček, Alois Pek, Petr Tlapák, později

---

větší zájem, nebo se kulturisté objevovali spíše v karikovaných vystoupeních. I v tomto případě svaz zdůrazňoval aspekt sportovních úspěchů jako z jeho pohledu legitimizačního prvku. Srov. NA. ČSTV-ÚV. Kulturistika. NA. ČSTV-ÚV. Kulturistika. Balík 166. Pošta-došlá-odeslaná. Dopis Československé televizi z 27. 12. 1978.

⁴⁷⁹ Počítáno i s trenéry a cvičiteli. Zde je uveden i trochu odlišný počet pro členskou základnu za rok 1975 Srov. NA. ČSTV-ÚV. Kulturistika. Karton 216. Plán činnosti zhodnocení. Rozvoj organizační a členské základny kádrů a výkonnosti ČSTV.

⁴⁸⁰ Srov. NA. ČSTV-ÚV. Kulturistika. Karton 216. 9 – Statistika VSKu 1975.

⁴⁸¹ Srov. *Ročenka kulturistiky 1985*. s. 3.

⁴⁸² Srov. *Ročenka kulturistiky 1988*. s. 3.

⁴⁸³ Srov. *Ročenka kulturistiky 1989*. s. 3.

⁴⁸⁴ Srov. *Ročenka kulturistiky 1977*. s. 1.

pak Libor Minařík a další. Tito závodníci již nebyli jen abstraktními postavami z amerických časopisů, byli to konkrétní jedinci, kteří byli součástí prostoru posilovny, v kterých tak symbolicky strážili onen kapitál tělesnosti, který se tak již nezdál být výsledkem spontánního snažení a vůle těch, kteří po něm prahli, nýbrž zdál se být více privilegiem patřícím výhradně oddílům ČSTV. Pravděpodobně právě uzavřenost těchto skupin, absence veřejných posiloven, jež by sdružovaly i jiné než pouze závodníky, mohla odrazovat mnohé mladé kluky, kteří vnímavši v té době již enormní rozpor mezi běžnou tělesností a svalnatými těly kulturistů byli ovládnuti studem, jenž jim bránil, přes všechnu touhu po dosažení oné idealizované muskulatury, překročit vytyčenou hranici, která striktně vymezovala prostor společenský a oddílový.

8.2 Mezi disciplinací a sebedisciplinací

8.2.1 Kulturisté pod dohledem komunistické moci

V zásadě křehký konsensus vytvořivší se v normalizaci mezi kulturistickým diskursem a autoritativním diskursem komunistické diktatury nelze chápat jako pevnou danost, jež umožňovala ryze autonomní jednání v rámci hnutí. Dynamika a autonomie kulturismu definovaného v zásadě západním kapitalistickým pojetí tělesnosti, při čemž vstupem do IFBB nabyla fakticky podoby zbožní podoby, jak jí určovala ideologie postavená na weiderovském estetismu. Mezitím, co v období 60. let byl kulturismus silně diskutovaným fenoménem, v normalizaci byl v zásadě trpěným autonomním prostorem za hranicemi moci strnulého normalizačního narativu. Celé hnutí bylo přímo napojené a řízené z centrály IFBB, jejichž propagační materiály, tiskoviny i fotografie, byly prostřednictvím hnutí šířeny dále společenským diskursem, nehledě na fakt, že v rámci soutěží docházelo ke kontaktům s emigračními kulturisty. Autoritativní moc se tak v kontextu praxe jevila po celé období značně impotentní v jakýchkoli snahách o kontrolu nad hnutím, o nějakém řízení a ovládnutí již vůbec nemluvě. Jak ukazují prameny, bylo členství v KSČ naprosto minimální, kdy kupříkladu z 16 uvedených reprezentantů kulturistiky z let 1977-78 bylo pouze 8 organizovaných v SSM a zbylí byli registrováni bez jakékoli politické organizace, tedy žádný ze závodníků nebyl členem KSČ.⁴⁸⁵

V případě funkcionářů, jež, jak již bylo řečeno, tvořili nedílnou součást celého hnutí, ne-li přímo základní organizační pilíř, kdy zejména v 60. letech se silně podíleli na otevření

---

⁴⁸⁵ Srov. NA. ČSTV-ÚV. Kulturistika. Karton 161. STK – Seznam reprezentantů pro roky 1977-1978.

diskuze o kulturismu a jeho následném připojení do jednotné tělovýchovné soustavy. Ani zde neplatilo, že by většina byla tvořena straníky, avšak přesto jejich role byla nedílnou součástí pro udržování dialogu mezi hnutím a moci. Ze seznamu delegátů z celostátní konference VSKu ČSTV z roku 1978 je možné z 64 dochovaných dotazníků zjistit, že 17 bylo členy strany KSČ.⁴⁸⁶ Po odchodu Emila Müllera do Kanady ztratila domácí scéna jednoho z předních vyjednávačů, ale na druhou stranu zůstával i nadále významnou postavou redaktori Jozef Mazág a Milan Perďoch, díky kterým tak bylo možné nadále udržovat poměrně intenzivní publikační činnost z prostředí domácího i světového kulturismu. Neopominutelnou postavou byl i Luděk Nosek coby hlavní postava vlastně nejslavnější české kulturistické soutěže Grand Prix Sandow Mariánské lázně, který koncem 70. let vstoupil do KSČ a coby funkcionář ČSTV i radní v Mariánských lázních se velice zasadil o zachovávání konsensu. Sám vzpomínal na příklad fungování takového konsensu skrze sympatizanty z řad KSČ, byť nebyli třeba přímo členy kulturistického svazu:

„Nedávný předseda ČSTV Pavel Kořán býval kdysi mladým úředníkem na ministerstvu školství a v té době byl i naším "patronem". Ať si to každý vykládá, jak chce. Získali jsme si ho kdysi za komunistického režimu a on byl od té doby pravidelným hostem Sandowa. Běžně se pak stávalo, že nás kontaktovali ze zahraničních ambasád v ČSSR nebo z Okresního výboru KSČ a žádali nás o lístky.“⁴⁸⁷

Nicméně, i v tomto případě byla nedílnou součástí strategie obezřetnosti v rámci komunikace, o čemž vypovídá i fakt de facto permanentního zájmu StB o činnost kulturistického hnutí na domácí scéně. Z dochovaných zdrojů je možné abstrahovat tyto snahy bezpečnostních složek o udržování dohledu příkladně právě na zmiňovaném Ludku Noskovi, o nějž se doložitelně StB zajímala na počátku 80. let. Ta na něj vedla nejprve prověřovací složku pod heslem „Jantar-I“, neboť jej podezřívala ze spolupráce se západoněmeckou rozvědkou, ke které se měl uchýlit při jedné ze svých cest na západ roku 1980. Jeho aktivity funkcionáře svazu, které kromě pravidelných výjezdů do západních zemí, kontaktů se závodníky, funkcionáři IFBB, ale i mnohými emigranty z řad bývalých kulturistů, vedli StB k podezření z jeho podvrtné činnosti vůči socialistickému zřízení a jeho svazek tak byl dále veden již jako signální. Byla kontrolována nejen jeho korespondence, ale byly několikrát instalovány i odposlechy v jeho domě, při čemž při jedné takové akci byly agenti

⁴⁸⁶ Srov. NA. ČSTV-ÚV. Kulturistika. Karton 216. Dotazníky – kulturistika.

⁴⁸⁷ HAVLÍČEK, David a PAULÍK, Josef. *PhDr. Luděk Nosek: Kulturistické lázně a fenomén Sandow (IV.)* [online]. Ronnie.cz, 2. 5. 2014.

„dekonspirování“ sousedkou a pro blamáž, již se tak agenti dopustily, byly operace roku 1983 ukončeny.⁴⁸⁸ Sám Luděk Nosek vzpomíná na problémy, které měl se s StB, i když sám byl přesvědčen, alespoň podle svých slov, že právě díky vstupu do KSČ se aktivitám stran StB vyhnul, což však zjevně bylo právě naopak.⁴⁸⁹

Podobné problémy lze zaznamenat v průběhu normalizace i u jiných předních kulturistů, kdy tím nejdráždivějším byly jednak časté emigrace reprezentantů, případně členů reprezentačního týmu, a samozřejmě také pravidelný kontakt s těmi, co již emigrovali. Strach bezpečnostních složek z protistátní činnosti byl v tomto směru spíše výrazem bezmoci a obsedantního strachu a nedůvěry, jako svým způsobem typických znaků bezpečnostních orgánů té doby. Problémy v tomto směru měl v 80. letech příkladně Libor Minařík, kterému bylo pro „státněbezpečnostní problém“ zakázáno účastnit se reprezentace,⁴⁹⁰ podle jeho vlastních slov, pravděpodobně z důvodu udání stran jeho blízkého okolí.⁴⁹¹ Na samotném konci 80. let, kdy postupně vycházela na scénu hvězda Pavola Jablonického, se dostal do hledáčku doložitelně i on, kdy mu navíc přitěžoval fakt, že byl příslušníkem armády u letectva v Hradci Králové. StB jej prověřovala pod heslem „MISTR“, ale podle záznamů je evidentní, že prověřování se týkalo v zásadě všech představitelů kulturistického svazu, při čemž byli využívány četní spolupracovníci z řad ČSTV, při čemž přímo v prostředí kulturistiky jím měl být tajný spolupracovník „Váňa“ z obvodního oddělení vojenské kontrarozvědky v Plzeň.⁴⁹² Operací, které se soustřeďovaly na kulturistické hnutí, byla celá řada, kdy jej dílčí nahlédnutí do archivu StB hovoří o akcích „SPORTOVCI“, „MAGOR“, „REMULUS“, „REMUS“ nebo „ESSEN“, které se týkaly buďto přímo kulturistů, tak příkladně emigrantů v zahraničí, kdy právě při poslední jmenované byl objektem právě sám Pavol Jablonický, který měl být lákán pro práci pro americkou tajnou službu. Stejně jako Nosek, byl i Jablonický odposloucháván a při reprezentačních cestách byl pečlivě sledován, stejně jako jeho reprezentační kolegové, jako příkladně kulturista Anton Holíč a ještě před svou emigrací i jeho trenér, jinak dříve sám

---

⁴⁸⁸ Srov. ABS. KR/PL. A. č. 8218 Plzeň. Luděk Nosek.

⁴⁸⁹ „Vstupem do KSČ jsem v každém případě unikl všem nástrahám StB a členství ve straně mi otevíralo dveře v prosazování toho, co jsem v kulturistice dělal. Bylo to pro mě tehdy menší zlo a nijak jsem si to ani neuvědomoval. Byla tam sice "blbá" povinnost chodit na schůze, ale nijak mi to nepřekáželo.“ HAVLÍČEK, David a PAULÍK, Josef. *PhDr. Luděk Nosek: Kulturistické lázně a fenomén Sandow (IV.)* [online]. Ronnie.cz, 2. 5. 2014.

⁴⁹⁰ Srov. NA. ČSTV. Kulturistika. Karton 217a. Korespondence – MVDr. Libor Minařík - reprezentace.

⁴⁹¹ Srov. MINAŘÍK, Libor a ŠVUB, Josef. *Krůček od vrcholu*. s. 120-123.

⁴⁹² Srov. ABS. Fond III. správy SNB. A. č. 941542 MV. Jablonický Pavol.

agent StB,⁴⁹³ Pavol Zobáč.⁴⁹⁴ Přes své úspěchy a i fakt, že Jablonický dle výsledků šetření StB nakonec neprováděl protistátní činnost, ostatně jako asi většina podezřelých z řad kulturistů, musel nakonec armádu, nutno dodat, že ještě i z dalších důvodů, opustit a odejít do civilu.⁴⁹⁵

Nakonec je třeba i zmínit profesora Františka Bulvu, jednoho z nejdůležitějších představitelů organizační části československého kulturismu a dlouholetý trenér z TJ Tesla Brno, jehož trpká zkušenost s StB byla ještě staršího data a sahala až do konce 40. let, kdy jako sokol a student lékařské fakulty byl v září roku 1948 zapleten do letákové protikomunistické kampaně. V té době měl spolu se svojí manželkou šířit a rozmnožit leták s názvem „Slova presidenta Dr. Edvarda Beneše“, kdy však ještě větší přítěží mu bylo podezření ze spolupráce s ilegálními skupinami, zamlčováním informací o ilegálním utíkání z republiky, při čemž mu bylo dáváno i za vinu, že coby „*profesor tělovýchovy nikterak se nesnažil o rozvoj masové organisace tělovýchovy, zaměřoval se hlavně na prostná cvičení a z části na nářad'ová cvičení, ve kterém měl sám zálibu.*“⁴⁹⁶ Není třeba asi jít příliš do hloubky v těchto případech, vpravdě se jedná spíše o drobnou sondu do politické strategie vládnoucí moci, která zejména v období normalizace zřetelně ztrácela kontrolu nad dynamikou společnosti, při čemž právě kulturistika svým pevným sepejetím se západním diskursem, ale vlastně i organizační strukturou tvořila významnou autonomní zónu. Podobně by šlo k této politické praxi komunistické moci zařadit i onen již zmiňovaný tlak na udržení apolitičnost domácí scény na jedné straně a snahu politizovat aktivitu hnutí v zahraničí, zejména při reprezentačních utkáních. V zásadě se však jednalo o nefunkční, vlastně až zoufalé, snahy podřídít domácí kulturismus normativům komunistického diskursu, při čemž nebylo ani možné pro své úspěchy a popularitu celé hnutí zakázat, neboť uzavřeno do organizované formy v rámci ČSTV bylo alespoň částečně podřízeno dohledu, který však přes všechny problémy a nesnáze, které tím byly konkrétním aktérům způsobovány, de facto jen bezmocně přihlížel šíření a hlavně stvrzování západních symbolů a tržního uvažování do mentality pozdně socialistické společnosti.

---

⁴⁹³ Pavol Zobáč byl veden nejprve jako „agent“ pod krycími jmény „Silák“ a „Bača“ při oddělení StB v Hradci Králové. Srov. Evidenční záznamy ABS.

⁴⁹⁴ ABS. Fond III. správy SNB. A. č. 20365. Jablonický Pavel.

⁴⁹⁵ Srov. *Tamtéž*. Závěrečná zpráva z 8. července 1988.

⁴⁹⁶ Srov. ABS. OB reg. č. 39167 BN. A. č. V – 448 Brno.

8.2.2 Otázka steroidů

Velice choulostivou otázkou dějiny sportu zůstává otázka dopingu, tím spíše v případě kulturistiky, kdy se de facto jedná o „pravdu, o které se nemluví“, kdy slovo „jsem čistý“ tvoří jakýsi performativní rituál, kterou si kulturisté, ale vpravdě nejen ti, zajišťují stále méně uvěřitelnou stabilitu své pozice ve strukturách stále dosti idealizovaného prostředí sportu. Ve zpracování této problematiky se skýtá řada problémů spojených jednak s pramenným materiálem tématu, a hlavně s tím, že se jedná o citlivé téma dotýkající se konkrétních lidí, což je vždy v případě zkoumání soudobých dějin nutné brát v potaz. Nicméně, není možné se k problému otáčet zády, hlavně při tak časté idealizaci fenoménu v této době a kriticky jej postihnout doby primárně společenský fenomén, jenž se v případě kulturistického hnutí, a to jak na západě, tak na východě projevoval vždy v první řadě zdola. V tomto směru se spíše melancholicky vzpomíná na absenci potřebných doplňků stravy, nedílných pro kulturistický trénink, kdy se zejména v porovnání s dnešní prakticky nekonečnou nabídkou široce dostupných suplementů vzpomíná na jediné dostupné přípravky v tehdejší době, jako Pangamín jako pivovarské kvasnice, Svalosil coby jediný proteinový přípravek, multivitamin Spofavit, Erevit jako vitamín E a nakonec i Celaskon.⁴⁹⁷ Případně je rovnou řečeno, že „anabolika vůbec nebyla“.⁴⁹⁸

Otázka užívání anabolických steroidů za minulého režimu je v českém diskursu povětšinou omezena na totalitářské paradigma, které v současnosti nejvíce zosobňuje film *Fair Play*⁴⁹⁹ z roku 2014, kde je zdůrazněna primárně role totalitní moci nutící sportovce užívat zakázané látky, využívající jejich touhy po sportovním úspěchu, hrozící represí v případě odmítnutí, aby se v konečném důsledku mohla prezentovat v mezinárodní perspektivě úspěchy vykoupenými zdravím sportovců. Tento pohled je při nejmenším značně zjednodušující, neboť opomíjí jednak komparativní roli dopingu na západě i východě, stejně

---

⁴⁹⁷ To se objevuje ve vzpomínkách kulturistů dnes, ale i v dotazech *TaC* v tehdejší době. Srov. *TaC*. Roč. XVII., č. 10. s. 478., MAJOR, Ludovít. ... *a nikdy to nevzdávejte* [online]. M&F.

⁴⁹⁸ Takto se ve svých vzpomínkách vyjadřuje Vít Chaloupka, když říká: „Anabolika vůbec nebyla. K první a jediný lahvičce stenolonu jsem se dostal tak v roce 1990, když jsem dělal mistrovství republiky. Vůbec nevím, jestli byl pravej. Kulturistika byla tehdy z osmdesáti procent čistá. Jestli měl třeba něco Pavel Jablůňák, náš jediný mistr světa, nevím. Nikdo si ale nemohl dovolit jet nějaké precizně sestavené kúry, všechno se bralo nahodile, podle toho, co bylo k dispozici.“ Srov. VLADIMÍR 518 a kol. *Kmeny 0: městské subkultury a nezávislé společenské proudy před rokem 1989*. s. 242.

⁴⁹⁹ *Fair Play* [film]. Režie Andrea Sedláčková. Česko, 2008.

jako roli motivace sportovců zdola. Základní rozdíl mezi dopingem na východě a na západě se dá definovat ve způsobu organizovanosti, kdy východ se vyznačoval intenzivním zaměřením se na elitní sportovce, kdy vše podléhalo dohledu stran svazových lékařů a bylo výsledkem širší strategie, zatímco na západě se jednalo o extenzivnější pojetí dopování, které spíše než přímému dohledu podléhalo značně individualizované formě stran koučů, trenérů, sportovních oddílů.⁵⁰⁰ Není možné se zde věnovat do podrobností fenoménu dopingů v elitním sportu, neboť kulturistika byla neolympijský sport druhé kategorie a jako taková hrála druhořadou úlohu, kdy stejně jako v případě vůbec veškerého fungování kulturismu, je i v tomto případě nutné se zaměřit na iniciativu jednotlivců toužících z různých důvodů, ať již po sportovním úspěchu či jen po urychlení a zjednodušení dosažení vysněného cíle velké muskulatury a to za každou cenu, i když nutné je zdůraznit i fakt, že o důsledcích užívání těchto podpůrných přípravků nebylo mnoho známo a tak případná negativa, na které však bylo upozorňováno mohla být jednoduše vytěšňována.

Pokud jde o instituce, tak užívání anabolik v případě kulturistiky podléhalo kritice ze strany zdravotní komise, jak je možné zaznamenat příkladně ze zápisu předsednictva VSKu ČÚV ČSTV z prosince 1979: „*Mudr. Petr seznámil předsednictvo s postojem zdravotní komise v otázce anabolik – hodnotí zneužívání těchto preparátů jako zásadně neslučitelné se sportem. Upozorňuje, že používání anabolik může vést k invalidizaci sportovců, především mladých sportovců.*“⁵⁰¹ Následně byly zadány úkol mající zjistit možnost zavedení antidopingových testů, které v této době nebyly prováděny, a to v celé IFBB, a stejně tak měl být postoj zdravotní komise rozšířený k co nejširšímu okruhu trenérů a sportovců. Stejně tak i v TaC vyšel již roku 1971 obsáhlý článek *Svaly sa získavajú tréningom a nie v lékarni*⁵⁰² varující před užíváním anabolických látek s doslovem redakce: „*Apelujeme na rozum a rozvahu. Mladí športovci a najmä vy kulturisti, nedajte sa strhnúť víziou rýchleho úspechu. Pilulky sú zradným fetišom, ktorý privoláva najskôr blamáž, ale vzápätí za ním idú škody na zdraví, ktoré veľmi oľutujete! Žiaľ, väčšinou neskoro!*“⁵⁰³ Stejně tvrdě se ve stejný rok vyjádřil i bratislavský tělovýchovný lékař Kazimír Ferenčiek v článku *Antidopingové opatrenia na*

---

⁵⁰⁰ Viz příkladně komparativní srovnání DDR a NDR: DENNIS, Mike a GRIX, Jonathan. *Sport under communism: Behind the East German 'Miracle'*. pp. 118-121.

⁵⁰¹ NA, Fond ČSTV, karton 215. Zápis P-VSKu 1979. Zápis z 1. schůze předsednictva VSKu ČÚV ČSTV z 15. 12. 1979.

⁵⁰² PROKOP, Ludwig. *Svaly sa získavajú tréningom a nie v lékarni*. In: TaC. Roč. XV., č. 1, 1971. s. 87.

⁵⁰³ Tamtéž. s. 87.

programe dňa,⁵⁰⁴ při čemž všechny články reagovaly na stále rostoucí zájem o anabolika a různé jiné přípravky na urychlení růstu svalové hmoty z řad nejčastěji zájemců o kulturismus, jak je možné číst z mnohých dotazů, které do *TaC* přicházely již dlouhodobě, což svědčí o intenzivním zájmu cvičících o tyto látky, a na které bylo většinou odpovídáno tak, že přípravky je možné užívat pouze na lékařský předpis a za dozoru lékaře. V tomto ohledu je však nutné zmínit, že symbol dopingu této doby Dianabol a na podobné bázi vyráběné přípravky, stále ještě nebyly na seznamu zakázaných látek, což se stalo až roku 1975, takže do té doby je možné číst příkladně z reakcí na dotaz ohledně těchto látek příkladně toto:

„Chcel by som niečo vedieť o ‚Dianabole‘, ako ho používať a ako dlho? – (...) Prípravok Dianabol patri do kategórie prípravkov-liekov označovaných ako anabolika. Tieto prípravky zasahujú pozitívne do výmeny látkovej v súvislosti s bielkovinami. Najmä zahraničné literárne pramene potvrdzujú pozitívne prírastky na svalovej hmote. Nedá sa však vytrhávať pozitívny účinok týchto anabolík z celkového komplexu vplyvov, teda včítane tréningu, výdatnej bielkovinovej stravy a životosprávy. Nesmie sa však zabúdať, že ako každý iný liek, aj anabolika po predávkovaní majú škodlivý účinok, ktorý sa prejaví predovšetkým poškodením pečene. Preto anabolika a medzi nimi aj Dianabol aj Stenolon a Demalon sa smú užívať jedine pod dohľadom lekára a po predchádzajúcom vyšetrení pečene. Denné dávky (...) sú maximálne 2-3 dražé a po 4-5 týždňoch užívania treba urobiť dlhšiu prestávku. Anaboliká zabezpečovaním vzrastu aktívnej svalovej hmoty po určitom čase napomáhajú aj zvyšovať výkonnosť. Zdá sa, že veľmi si ich obľubujú najmä vrhači (guliari, diskári a kladivári).“⁵⁰⁵

„Je pravda, že Stenolon spôsobuje impotenciu? – (...) Nie je to zatiaľ dokázané. Podľa zahraničnej odbornej literatúry, ak sa Stenolom a prípravky podobného zloženia (napr. Dianabol) používajú v predpísaných dávkach, jednorazove, najdlhšie dva mesiace, nemali by mať negatívne účinky na organizmus“⁵⁰⁶

Ostatně i v ročence za rok 1971 vyšla obsáhlá kapitola s názvem *Anabolické hormóny a tréning kulturistov*, ze kterého je evidentní jednak dosavadní neznámost anabolických preparátů, ale taktéž jejich lákavost ve využití pro kulturistický trénink. V kapitole jsou

---

⁵⁰⁴ FERENČIEK, Kazimír. *Antidopingové opatrenia na programe dňa*. In: *TaC*. Roč. XV., č. 5, 1971. s. 198-200.

⁵⁰⁵ *TaC*. Roč. XV., č. 4, 1971. s. 200

⁵⁰⁶ *TaC*. Roč. XV., č. 3, 1971. s. 142.

zmíněny zprávy informující o využívání anabolických hormonálních látek závodníky z NDR, kdy je následně jasně deklarováno:

„Výskumy ukázali, že počas krátkodobého podávania injekčného preparátu Superanabolonu Spofa sa neobjavil žiaden škodlivý vplyv na pečeň. Sledovanie toxicity Stenolonu a Demanlonu a ich vzájomné porovnávanie prinieslo niekoľko poznatkov.“ (...) „Z uvedených skutočností možno vyvodiť niekoľko záverov. Už aj krátkodobé (4 až 5-týždňové) užívanie anabolík v diéte trénujúceho kulturistu vo veku, keď sa netreba obávať porúch hormonálneho a minerálneho metabolizmu, môže mať veľmi priaznivý efekt na prírastok aktívnej svalovej hmoty. Optimálne dávky Stenolonu sú priemerne 2 až 4 tabletky (10 až 20 mg) denne. Pre nižšiu škodlivosť je vhodnejší Demalon v dávkach 5 až 10 mg, t. j. 1 až 2 tabletky denne. Používanie injekčného preparátu Superanabolonu (1 ampulka, t. j. 25 mg, 1-krát týždenne) práve pre spôsob aplikácie naráža na určité ťažkosti.“ (...) „Zásadne treba užívanie anabolických hormónov prekonzultovať s lekárom a užívať ich pod jeho dohľadom.“⁵⁰⁷

Tyto texty v zásadě reflektují zvýšenou poptávku po těchto látkách z řad nejen sportovců, které k tomu, hlavně po vstupu na mezinárodní klání soutěží IFBB, tlačila silná konkurence, ale i běžné populaci touživší po dosažení ideálních těl, která však již v této době, na rozdíl třeba postav kulturistů 50. let, byly již formovány za hranicemi běžným cvičením vypracovatelného těla. Přesto, že obecně se má za to, že dostat se k podobným látkám mimo vrcholový sport bylo nemožné, tak podobně jako ostatně i dnes, si zjevně i mladí cvičenci byli schopni obstarávat tyto látky i „vlastní cestou“:

„Mám 17 rokov a už 2 roky cvičím kulturizmus. Mám však problémy s užívaním vitamínov. Nevieť totiž, ako a koľkokrát denne ich užívať. Konkrétne myslím na Stenolon. Mám tiež obavu, či mi to neuškodí na pečeň a ľadviny. Pradťte mi, prosím vás. – Stenolon je anabolický prípravok, ktorého užívanie, ako aj dávkovanie, môže určiť jedine odborný lekár.“⁵⁰⁸

Hned v tomto případě je možné zaznamenat v první řadě věk tazatele, který se zjevně dostal k silnému anabolickému přípravku, aniž by zjevně věděl, o jeho povaze a funkcích, kdy jej pokládá dokonce za „vitamín“. Stejně jako u dalšího dotazu, je jen těžko možné

---

⁵⁰⁷ *Anabolické hormóny a tréning kulturistov*. In: Ročenka kulturizmu 1971. s. 10.

⁵⁰⁸ TaC. Roč. XVII., č. 7., 1973. s. 335.

předpokládat, že za užíváním těchto látek stála totalitní moc, stejně jako je evidentní, že možnost získat takovéto látky vlastní cestou nebylo nemožné. Podobných dotazů bylo v této době víc, kdy se vyskytovaly tentokrát již vedle dotazů dlouhodobě cvičících, dotazujících se po zhodnocení svých úspěchů, kdy lze jen dedukovat, že za zvýšenou poptávkou stála jednak nedostatečnost požadovaných objemů, stagnace, avšak to je spíše již věcí spekulace. Samotné poptávání se po anabolických steroidech je možné vypočítat nejpozději od konce 60. let, kdy byl prokazatelně stran kulturistů i deklarovaně používán, jak ukazuje jiný dotaz z února 1969, kde tazatel vedle dotazů na americké kulturistické časopisy píše:

*„Otázka: Prosím Vás o udanie mena a adresy firmy, ktorá vyrába hormonálny prípravok Dianabol. (...) Odpoveď: 1. Hormonálny prípravok Dianabol sa vyrába v USA. Žiaľ, adresu firmy, ktorá ho vyrába, nemáme. Obrátili sme sa na jedného nášho športovca, ktorý tento prípravok používal, keď nám pošle názov a meno vydavateľa, pošleme Vám ho.“*⁵⁰⁹

*„Otázka: Kde možno kúpiť Stenolon a Superanabol, aké dávky sa môžu užívať? Odpoveď: Stenolon a Superanabol sú zahraničné (americké) výrobky a u nás ich nemožno dostať. Niektorí kulturisti si ich nechávajú poslať od známych zo zahraničia. Dávkovanie je uvedené na výrobkoch.“*⁵¹⁰

Při samotných doporučeních, která lze v této době číst, ale nelze říci, že by snad tyto látky byly ve věci kulturistiky přímo doporučované, jejich rozmach byl víceméně spontánní aktivitou nadšenců, kdy medicínský diskurs zůstával obezřetný, alespoň tedy na veřejnosti. Takže při doporučené skladbě jídelníčku a doporučených doplňků stravy v případě kulturistického tréninku bylo možné číst:

„Niektoré pokusy sa zamerali i na možnosť využitia tzv. anabiologických steroidných preparátov. (...) Z našich preparátov sú známe Superanabolon a Stenolon, z cudzích napr. Dianabol, Durabolin, Anadrol a mnohé iné. Odborníci ich, pochopiteľne, vyskúšali aj na zdravých športovcoch – atlétoch. Ukázalo sa však, že u zdravých ľudí, s dobrou anabolickou činnosťou boli neúčinné, ich význam teda ostáva obmedzený na chorých ľudí. Naciac sa ešte ukázalo nebezpečné pri nevhodnom dávkovaní neodborníkmi, pretože zhoršovali, alebo viedli

---

⁵⁰⁹ TaC. Roč. XIII., č. 2, 1969. s. 96.

⁵¹⁰ *Odpovedáme čitateľom.* In: TaC. Roč. XIII., č. 9, 1969.

k poškodeniu pečene, prostaty, niektorým kožným chorobám, k poruche vodno-solnej premeny i mužských hormonálnych porúch.“⁵¹¹

Ve stejném čísle se pak jeden z tazatelů se chlubil:

„Otázka: Mám 16 rokov. Po roku cvičenia som mal takéto rozmery: výška 168, váha 58, biceps 36, hrudník 101, pás 69, stehno 55, lýtko 38. Po používaní prípravkov „Super-Anicku“ a „Super-proteínu“ som dosiahol takéto rozmery: výška 170, váha 72, biceps 44, hrudník 119, pás 70, stehno 60, lýtko 41 cm. Sú to dobré výsledky? Môžem ďalej používať tieto prípravky? Odpoveď: Zaznamenali ste výborné výsledky, ale pozor, aby ste príliš nepreháňali s používaním týchto prostriedkov. Prečítajte si článok MUDr. Šimončiča v tomto čísle.“⁵¹²

Ještě na konci 60. let však ještě nebylo užívání anabolických steroidů určitě něčím běžným v rámci kulturistického hnutí, kdy lze obecně předpokládat nárůst tohoto fenoménu zejména v následujícím období po vstupu do IFBB a vůbec rozvojem soutěžní kulturistiky na jedné straně a vůbec touhou po experimentování a dosažení ještě lepších výsledků, překonání hranic vlastního těla na straně druhé. Přelom 60. a 70. let se tak v tomto hledisku jeví částečně jako konec zlaté éry i po stránce „čistého kulturismu“, který představovali ještě její pionýři Višný nebo Pipasík. Ostatně na šíření experimentování se zakázanými látkami na počátku 70. let vzpomíná i Ľudovít Major⁵¹³ a i další vzpomínky ukazují na fakt, že získat přes známé, případně známé známých, kteří měli kontakty na doktory, sestřičky, často i veterináře, se sice obtížně, ale mohli, dostat ke všem těmto látkám. Jak již bylo zmíněno a pramenně naznačeno výše, užívání těchto látek bylo často naprosto bez znalosti možných rizik, lékařských doporučení o jejich užívání, což se samozřejmě o to více projevovalo negativně na zdraví cvičenců. Však i ve zprávách zdravotní komise z konce 70. let se lze kupříkladu dočíst o problémech s játry u vrcholných československých kulturistů a to již dlouho po té, co byl Dianabol světově zakázán a jeho negativní vlivy známé a minimálně formálně stran

---

⁵¹¹ ŠIMONČIČ, Róbert. *Stravovanie kulturistov*. In: TaC. Roč. XIII., č. 6, 1969. s. 281-282.

⁵¹² V tomto případě je nanejvýš pravděpodobné, že oním „Super-Anickem“ byl myšlen „Supernabolon“. *Odpovédáme čitateľom. Tamtéž.*

⁵¹³ „V kulturistice jsem soutěžil v letech 1970-73 jako stoprocentní naturál (bylo to i moje trenérské krédo), nejenom bez chemické dopomoci (v té době to už někteří kluci začali zkoušet cvičit s anabolickými steroidy), ale i bez doplňků výživy, které tehdy prostě nebyly. Vyvažoval jsem to cílevědomým a tvrdým tréninkem a co nejvyšší kvalitnější a nejpestřejší výživou.“ LUDOVÍT MAJOR - ROZHOVOR (I. ČÁST) [online]. Aktin.cz, 01/2015.

svazových lékařů, jež měli kulturisty na starosti, i kritizované.⁵¹⁴ Na druhou stranu, jak vzpomíná Libor Minařík, nebylo problémem „navázat kontakt“ na lékaře, který předepsal náležité preparáty, při čemž však sám o zakázanosti látek, které nota bene užíval před MS v Tokiu, kde byly poprvé prováděny i antidopingové testy, podle svých slov, nevěděl a vinu přikládal na stranu tohoto lékaře, jímž měl být farmaceut Pavol Zobáč, tehdejší trenér Pavola Jablonického a krátce před svou emigrací roku 1987 i reprezentační trenér,⁵¹⁵ který mu měl též předvést způsob falšování takovýchto testů.⁵¹⁶

Bohužel, tyto vzpomínky jsou jen obtížně citovatelné, jejich věrohodnost je při nejmenším sporná, a v zásadě nadále zůstávají tabu, vyřčené většinou jen v soukromí, jak se to ostatně týká sportu obecně, ale přesto je důležité, byť s vědomím spekulace, toto vytyčit, nejen jako morální, ale i metodologický problém, který je s tímto fenoménem stále spjatý. V tomto směru je evidentní, že problém steroidů není možné redukovat pouze na aspekty „totalitní moci“, kdy však jistě nelze zejména u vrcholového a olympijského sportu roli centrální moci podceňovat,⁵¹⁷ a problematiku posuzovat jako komplexní společenský fenomén, který se týkal socialistických zemí stejně jako kapitalistických. Zejména fakt ústřední role individuálních motivací je třeba o to více vnímat při zkušenostech ze současné doby, kdy je braní steroidních látek čím dál tím více zcela vědomou záležitostí a kdy jsou mladí sportovci, stejně jako profesionálové, plně srozuměni se všemi aspekty, které jejich užívání přináší. Nutnost překračování biologických možností těla, kterou takovýto úspěch z dosažení tělesné výjimečnosti obnáší, o to více v případě sportovní kulturistiky, je dnes nedílnou součástí sportu a to obecně.

---

⁵¹⁴ „V závěru informoval Dr. Černý o zdravotním stavu reprezentantů a upozornil na poruchu jaterní funkce u Stacha, Holiče a Justa. Doporučil provést vyšetření základních funkcí a biochemických ukazatelů u všech členů širšího reprezentačního výběru.“ NA, ČSTV, karton 215, Zápis ze schůze zdravotní komise VSKu ÚV ČSTV z 9.6.1979.

⁵¹⁵ Srov. Zbyněk Slanař [online]. Eastlabs.sk, 8. 6. 2006.

⁵¹⁶ Srov. MINAŘÍK, Libor a ŠVUB, Josef. *Krůček od vrcholu*. s. 141-145.

⁵¹⁷ Přestože nejslavnější asi zůstane dopingová strategie u vrcholových sportovců v NDR, i v ČSSR je dnes již všeobecně známým fenoménem, kdy nelze podceňovat ani represivní motiv potencionálního vyhazovu z reprezentace. Na druhou stranu, jak i vzpomínají pamětníci, v zásadě nikdo nebyl nucen doping užívat a sportovci jej užívali dobrovolně, hnání stejnou touhou vítězit, jak tomu bylo v ostatních zemích na východě i na západě. Srov. KRÍŽ, Ladislav. *Cesty atleta*. s. 170-173.

9. Kulturismus a revoluce

9.1 Emancipace hnutí na konci 80. let

Pokud je možné sumarizovat celkový vývoj kulturismu v období normalizace, lze jej charakterizovat stvrzením jeho charakteru daným členstvím v IFBB, při čemž prakticky po stránce společenského ukotvení hnutí nedošlo k žádným výraznějším změnám ani diskuzím, které byly jedním z typických znaků počátečního formování. Žádnou velkou společenskou debatu nevzbudil de facto ani nástup ženské sportovní kulturistiky v druhé polovině 80. let, kdy s nástupem perestrojky slábl obecně význam autoritativního diskursu komunistické diktatury. Stále častěji bylo možné, na rozdíl od předcházejících let, číst kritiku v textech týkajících se kulturistiky, kde se poprvé od konce 60. let začal opět objevovat i jedinec a jeho individuální potřeby. Jazyk autoritativního diskursu však v textech nadále dominoval až do konce roku 1989, kdy kromě nadále pokračujícího „politickovýchovného snažení“ bylo možné číst nadále i o dosahování „masovosti“ kulturistického sportu. Kromě již zmiňované soutěže „Hledáme nejsilnějšího učně a učnici“ (později jako Hledáme nejsilnějšího žáka ažačku SOU), se objevovaly na konci 80. let i další soutěže, kdy příkladně ve spolupráci se SSM byla pořádána soutěž „Vazbič roku“ nebo zajímavým projektem byla i snaha o budování kulturistických drah „Bud' fit“.⁵¹⁸ Tyto aktivity, kromě legitimizačního aspektu, se zaměřovaly hlavně na získání většího počtu zájemců o soutěžní kulturistiku z řad juniorů. V tomto případě se ukazovala problematika nové generační výměny v 80. letech, která, na rozdíl od 70. let, již vykazovala značné problémy, které byly spojovány hlavně se zrušením juniorských mistrovství v roce 1982 a výkyvy v trénincích během dvouleté vojenské služby.⁵¹⁹

Na druhou stranu společně s perestrojkou a změnami v SSSR bylo stále více možné prosazovat „nekomunistické“ prvky na úkor slábnoucích symbolů komunistické moci. V případě kulturismu bezesporu napomohlo, že roku 1988 vstoupil do IFBB i Sovětský svaz, čímž bylo umožněno dalšímu šíření stále populárnějšího kulturistického hnutí, nyní i včetně ženské soutěžní kulturistiky, o které bude ještě psáno. Po symbolické stránce se opět začaly

---

⁵¹⁸ Jednalo se v zásadě o podobu dnes hojně budovaných „prvků fitness“, které se měly skládat z několika stanovišť, kde byly umístěny jednoduché železné či dřevěné konstrukce s instruktážní tabulkou, podle které měl jedinec vykonávat sedy-lehy, shyby či trojskoky. Srov. NA. ČSTV-ÚV. Kulturistika. Karton 216. Zpráva o přebornických soutěžích ve sportovní kulturistice mužů a juniorů 1977. Kulturistická dráha „Bud' fit“.

⁵¹⁹ Srov. NA. ČSTV-ÚV. Kulturistika. Karton 217. OS II. Zhodnocení plnění závěrů 13. zasedání ÚV ČSTV v roce 1982.

magazíny plnit výrazněji obrazy západního bodybuildingu, včetně toho ženského, při čemž tomu, aby skutečně se mohlo kulturistické posilování rozvinout do takové masové podoby, aby tak odpovídalo stále více rostoucí poptávce stran široké veřejnosti, bránilo nadále několik zásadních faktů. Jednak byly posilovny stále v režii svazu, a nebyly tedy určeny volně široké veřejnosti, která se mohla zúčastnit jen organizovaných kondičních cvičení nebo se případně stát oddílovým členem, což dost omezovalo možnosti kulturistického tréninku a taktéž rekrutování mladší generace. Na druhou stranu intenzivní organizovanost přinášela nadále četné úspěchy v mezinárodním měřítku, kdy roku 1987 získal Pavol Jablonický jako první Čechoslovák i titul Mistra světa. Vyjma přicházejší legendy Jablonického však většina závodníků v zásadě pocházela z generace, kterou ke kulturistickému cvičení přišla s koncem 60. let a na konci let 80. se již chýlila jejich závodní kariéra ke konci.

Dalším problémem, který se nesl od samotného vzniku kulturistického hnutí, až do konce komunistické diktatury byl de facto permanentní nedostatek žádaných a potřebných syntetických doplňků sportovní výživy, ze všeho nejvíce pak proteinu. Řešení problému zásobování potřebným množstvím bílkovinných preparátů byl na pořadu jednání prakticky neustále, kdy byly s žádostmi o dodávání oslovovány i různé potravinářské podniky. Z těchto žádostí je zřetelné, že svaz pro potřeby svých závodníků potřeboval ročně kolem 60-80 tun koncentrátu ročně,⁵²⁰ při čemž sliboval i případný aktivní podíl na reklamě tohoto vyráběného přípravku. V podobném duchu byly psány i prosby do zahraničí, v kterých si svaz stěžoval na problém se zásobováním potřebné sportovní výživy, při čemž poukazoval i na problémy s možnostmi objednávat drahé suplementy ze zahraničí.⁵²¹ Podle těchto zpráv bylo potřeba denně zajistit závodníkovi stravu o 250-300 g bílkovin, při čemž v ideálním případě mělo být 50-100 g denně substituováno právě nedostatkovým koncentrátem, tedy na každého závodníka přicházelo alespoň 20 kg ročně.⁵²² Pro řadové cvičence, jež neměli kontakty, jak si obstarat tyto koncentráty, ideálně přes známé v zahraničí, tak hlavní složkou stravy, která kompenzovala potřebu vysokého množství bílkovin, zůstával tvaroh, kterého denně někteří zkonsumovali až 2 kilogramy.⁵²³ Zejména v 80. letech, kdy se dále zvyšovaly nároky na kulturistické závodníky, rostla k tomu úměrně i potřeba intenzivněji racionalizovat svou

---

⁵²⁰ Srov. NA. ČSTV-ÚV. Kulturistika. Karton 217a. Korespondence. Tukový průmysl – koncern, dopis ze dne 22. 10. 1985.

⁵²¹ Srov. NA. ČSTV-ÚV. Kulturistika. Karton 217a. Mezinárodní. Dr. Horatschek Junior, 23. 8. 1985.

⁵²² Srov. NA. ČSTV-ÚV. Kulturistika. Karton 217. OS II. Podklady pro zajištění proteinového koncentrátu pro potřeby státní reprezentace v kulturistice.

⁵²³ Srov. MINAŘÍK, Libor a ŠVUB, Josef. *Krůček od vrcholu*. s. 29.

stravu, která se stávala stále náročnější na množství syntetických látek. Mezitím, co v 60. letech stále v případě hnutí byla strava poměrně primitivní v porovnání s 80. lety, kdy je příkladně možné demonstrovat jídelníček v tzv. posoutěžní objemové fázi vrcholového kulturisty v 80. letech na příkladu Libora Minaříka:

„V cyklech trvajících 8-10 týdnů Libor přijímal maximální množství živin (2,4-2,7 g bílkovin na kilogram tělesné váhy, 500-700 sacharidů denně, tuky jen v potravinách). Denně se jednalo o 5-6 jídel, upravovaných na vodě nebo v páře. Využívali jsme celkem známé potraviny: kuře bez kůže, kuřecí či krutí prsa, nízkotučný tvaroh, telepně upravené bílky, podmásli, nízkotučný sýr eidam (omezeně), soju, pšenici, obilné klíčky, nehlazenou rýži, brambory pečené nasucho s kmínem, graham a celozrnné pečivo, široký sortiment zeleniny, v zimě fermentované, v létě čerstvé. Ovoce dle výběru, především jablka, občas banány. Jednou měsíčně měsíčně v den volna měl Libor půst, kdy pil pouze minerálky (2-3 litry) a bylinkové čaje z kopřivy, třezalky, řepíku, zlatobýlu obecného a břízy. (...) V objemové fázi jsme dále vytvářeli různé kúry z podpůrných prostředků. Například, vitamín B₁₂ injekčně jednou za 2 dny až do dávek 1 000 mcg po dobu 5-6 týdnů, Vita Apinol (materií kašička) 1-4 dražé po dobu 30-45 dnů. Calgam (B₁₅) 1-4 tablety po dobu 40-50 dnů. Indusil (Dibencozide 3 mg v 1 cap.) 2-6 kapslí po dobu 40-50 dnů. Stimol (kombinace malátu a citrulinu) 1-2 ampule v den tréninku po dobu 40 dnů. Potassium orotate, 3x1 tabletu po dobu 40 dnů. (...) Z normálních farmaceutických přípravků jsme využívali Supradyn, Lipovitan, C-vit. Effervescens, Calcium Sandoz eff, Ascorutin, E-Vitamin a AD-vitamin. Z preparátů na ochranu jater a stabilizaci tukového metabolismu: Essentiale forte, Aicorát, Catergen a Flavobion. Na redukci tuku v dietní přípravné fázi sloužila pitná forma Carnithinu (...) Ostatní podpůrné prostředky s širokou paletou působení: Ketosteril (ketoanalog a aminokyselin, velmi drahé!), aminokyseliny od fy Fresenius, Laevadosin (makroergní fosfáty), Inosin, ATP, Guanosin, Createryl (inj. Forma fruktozo 6-bis fosfátu), Esafosmina (5 g fruktozo 1,6 difosfátu), Revital Energen (materií kaše, ext. Z hlohu, žen-šen, aminokyseliny, koenzymy, fosfolipidy atd.) ke zvýšení plazmatické hladiny testosteronu ZNSO₄ plus vit C (150 mg a 500 mg), Cocarboxylasa (ke zlepšení látkové výměny).“⁵²⁴

Je tedy evidentní, jak rychle šel diskurs kulturistického stravování kupředu, kdy přísný stravovací režim byl nedílnou součástí vrcholového kulturistiky, při čemž jeho náročnost nekorespondovala příliš s možnostmi normalizačního hospodářství, kterému se nedařilo

---

⁵²⁴ Tamtéž. s. 158-159.

zajišťovat trh takto kvalitní stravou. Podobně problematické nadále zůstávalo i vybavení posiloven, i když to se dařilo postupně zlepšovat a již v 80. letech se objevovaly i první domácí firmy, které nabízely široké veřejnosti různé druhy cvičebního náčiní, které však nadále velmi zaostávalo za komerční produkcí na západě a velká část vybavení zůstávala stále věcí samovýroby nebo v případě oddílů, jednorázových zakázek.⁵²⁵ Každopádně v 80. letech bylo nadále běžné, že se oddíly potýkaly s nedostatkem základního vybavení, jako napříkladně olympijských činek.⁵²⁶ Dalšími nedostatkovým a často poptávaným zbožím byly žádané západní časopisy, při čemž jejich objednávání bylo složitou byrokratickou procedurou, nehledě na jejich valutovou nákladnost. Na druhou stranu tak byla zajišťována reprodukce západního diskursu bodybuildingu v rámci hnutí, které se tak mohlo seznamovat s nejnovějšími událostmi i standardy konzumní kultury západního světa, kterou bodybuilding v této době bezesporu symbolizoval. Není jinak náhodou, že většina z kulturistů se učila anglicky právě s pomocí těchto materiálů coby samouci.

Zde je nutné zmínit ještě další problém, který zejména zpočátku bránil čs. kulturistům v plném zapojení se do světového soutěžního klání, čímž byl problém s výjezdy na západ. To bylo způsobeno různými okolnostmi, jednak druhořadostí kulturistického sportu v očích ČSTV, problémy spojenými emigrací a vpravdě i s kontakty na emigranty na západě, nicméně, oficiálně zůstávalo hlavním důvodem šetření a nedostatek financí. V tomto směru od počátku velká část nákladů ležela na samotných závodnících i funkcionářích,⁵²⁷ aby se tak mohli účastnit závodů či konferencí na západě, kdy však samotná účast na závodech ležela mimo jejich možnosti. Velice se v tomto případě ukázala opět otevřenost IFBB a bratří

---

⁵²⁵ Za příklad různých posilovacích strojů může sloužit univierzální stavebnicová souprava družstva SNAHA Bardějov a později různé posilovače z dílny Slověsportu. Některé výrobky byly prezentovány na veletrhu InSPORT '87 Brno, včetně různých běžeckých a cyklistických trenažérů. Srov. Ročenka kulturizmu 1972. s. 6., Srov. TaC. Roč. XXXIII., č. 1, 1989. obal., Srov. Tac. Roč. XXXI., č. 9, 1987. obal.

⁵²⁶ Srov. NA. ČSTV-ÚV. Kulturistika. Karton 217. Zápis z ČÚV 1985. Návrh plánu rozvoje kulturistiky v 8. pětiletí /1986-1990/.

⁵²⁷ Za příklad může sloužit cesta Františka Bulvy do Essenu v roce 1970 na Mr. Europa roku 1970, ale i později, kdy se mohl svaz prokazovat mimořádnými reprezentačními úspěchy, byl svaz často finančně omezen jen na jeden styk s kapitalistickými státy, a musel si nadále platit výjezdy z vlastních peněz. Srov. NA. ČSTV-ÚV. Kulturistika. Karton 216. Mistrovství Evropy ESSEN 26.-27./IX. 1970., NA. ČSTV-ÚV. Kulturistika. Karton 217. OS II. Žádost o přidělení mezinárodního sportovního styku bez nákladů pro ÚV ČSTV.

Weiderů v co největší míře zajišťovat nadstandardní režim⁵²⁸ pro závodníky ze socialistických států a opominout nelze ani roli Emila Müllera, sekretáře IFBB, který mnohdy zajišťoval pro závodníky potřebné podmínky, aby přes všechny problémy mohli vycestovat a zúčastnit se soutěžních klání. Na jednu takovou příhodu vzpomíná i Emil Müller:

„Rád bych také popsal historku, jak se Petr Stach dostal na Mistrovství světa v kulturistice v Montrealu v roce 1976. Pozdější znění novinových zpráv v ČSSR: ‚Československý kulturista skvěle reprezentoval socialistickou tělovýchovu na západě...‘ A já dodávám toto: Milan Jablonský a já jsme Petrovi poslali pozvání na mistrovství přes ÚV ČSTV. Záhy přišla odpověď, že děkují, ale že nejsou peníze na takovou dalekou cestu a navíc ‚na západ‘ (oblíbené slovo v té době). Odpověděli jsme, že by měli udělat nějakou akci, která by přinesla peníze na letenku, protože o pobyt tady v Kanadě se postaráme já s Milanem. Odpověď číslo dvě zněla mezi řádky asi takto: ‚Nejsme tak chudí, abychom museli žebrot.‘ Milan však velmi dobře znal vedoucího v ČSA v Montrealu, a tak s ním promluvil. Vojta Molnár (ČSA) byl skvělý chlap a řekl: ‚Proč jen atlet, tedy závodník? Dám vám letenky i pro trenéra!‘ Tak jsem znovu napsal na ÚV ČSTV, že prosíme, aby poslali Petra s trenérem reprezentace Alexem Bačinským do Montrealu, že je to nebude vůbec nic stát. Poslali je. Oba kluci pak bydleli u mě a o jídlo jsme se dělili s kamarády. Petr skončil ve své výškové kategorii chloupky za bronzem.“⁵²⁹

V samotném závěru 80. let tak přes veškeré problémy, které s sebou přinášela byrokratičnost spojená s organizovaností v rámci ČSTV, stejně jako stále více zaostávající konzumní standard normalizačního hospodářství, se opět, po období určité uzavřenosti, kulturismus opět šířil a nabýval znovu podob masového hnutí. O rozkladu pozdně normalizačního diskursu, jehož performativní symboly v hnutí stále více slábly, svědčí nejen fakt bezmocného nahlížení na šíření tohoto fenoménu v rámci celé společnosti, při čemž za vyvrcholení této atrofie lze považovat přechod Pavla Jablonického mezi profesionály. Jablonický jako mladá vycházející hvězda, o jehož problémech spojených s jeho příslušností v armádě bylo již výše psáno, se ještě po svém vítězství na MS v Madridu roku 1987 nemohl stát profesionálem, neboť něco takového nebylo v rámci socialistického chápání sportu vůbec myslitelné, a tak ve čtyřiaadvaceti obdržel „pouze“ titul „mistr sportu“. Když však

⁵²⁸ U Bena Weidera se podařilo vyjednat, i přes ony protesty vůči reprezentantům JAR, zajištění nadstandardního stravování, zatímco u ostatních IFBB zajišťovalo pouze snídani. Srov. NA.ČSTV-ÚV. Kulturistika. Karton 161. ME-MS 77 v Nîmes. Dopis Emila Müllera z Montrealu.

⁵²⁹ PAULÍK, Josef. „Český bivoj“ PhDr. Emil Müller – rozhovor (I. [online]). Ronnie.cz, 23. 6. 2010.

následujícího roku vyhrál opět MS, bylo mu nakonec tedy umožněno přestoupit mezi profesionály, a tak první profesionální soutěží, které se nějaký čs. reprezentant vůbec zúčastnil, byla roku 1989 samotná Mr. Olympia, jež se konala v Rimini, a stala se do jisté míry symbolem emancipujícího se fenoménu od stále méně funkční formy starého fordistického diskursu komunistické diktatury.⁵³⁰ Kulturistický diskurs, jeho jazyk, symboly, které reprodukoval, je nutné vnímat v této době konce normalizace, jako jeden z prvků subverzivního diskursu, který stále silněji měl schopnost vyřazovat atrofující symboly normalizačního autoritativního diskursu a nahrazovat jej jazykem symbolů západního neoliberálního konzumu. Ukázkou takovéto impotence bylo kromě finální akceptace profesionální kariéry Pavla Jabloneckého i přijetí ženské soutěžní kulturistiky, na kterou diskurs komunistické tělesnosti nenalézal patřičnou odpověď, což však v této době, řečeno s mírnou nadsázkou a hlavně v kontextu diskuzí z počátků kulturismu samého, již nikdo neřešil.

9.2 Věc rodu a kulturismu

9.2.1 Z dějin ženského kulturismu

Fenomén „žena a kulturistika“ je sám o sobě obsáhlý a vyžadoval by si samostatnou studii, aby toto, v českém prostředí prakticky nijak nezpracované, téma bylo komplexně prostudováno. Historie žen-kulturistek je v zásadě obdobná jako v případě mužů, kdy první reprezentantky byly převážně cirkusové silačky, jež byly, snad možná více nežli muži, vítaným zpestřením exotické podívané stimulují fantazii lidí imperiálního věku. Z těch nejznámějších je možné jmenovat Annu Hüffelenovou, která měla na ramenou nosit činku se čtyřmi muži, zády zvedat desku se zřizencem a dvěma koňmi nebo pak roku 1897 soupažně nadhodit 92 kg vážící závaží. Další ženou, která měla lámat tyče a dokonce měla zvládnout udržet na zádech připevněný stokilový kanón, z kterého následně bylo i vystřelo slepým nábojem, byla původem Italka Madame Montagna a mnohé další jako Kattie Robertsovou, Frances Rheinlander-Atheldovou, Madame Cloutierovou nebo Maria Lursovou. Ve famózních výkonech, které jsou však jen těžko doložitelné a většinou o nich vypovídají jen novinové články v místním tisku, dominovaly jako nejsilnější ženy světa Josephine „Minerva“ Schauer zvednuvší desku s 18 muži a řetězy o celkové váze 1359 kg nebo Kattie

---

⁵³⁰ Jak na tuto událost vzpomíná sám Pavol Jablonický: „*To byl osmdesátý osmý rok a oni už neměli argumenty, aby mně to zakázali. Ale to víte, že to nebylo jednoduché. Já musel podepsat s Pragosportem smlouvu, že když náhodou vyhraju peníze, budu odevzdávat tolik procent. Měl jsem přispívat i na svaz a já ještě nic nevydělal.*“ *Pro triumf bych se upsal d'áblu, přiznává kulturista Jablonický* [online]. Idnes.cz, 26. 12. 2014.

„Sandwina“ Brumbachovou, jež žonglovala s dělostřeleckými koulemi o váze a též měla na svých zádech udržet jevištní dělo o váze 540 kg.⁵³¹ Tyto kousky byly ještě lákavější než v případě mužů, neboť nestimulovaly jenom poptávku po zvláštní „nadlidské“ síle, nýbrž navíc umožňovaly ženám zmocnit se a demonstrovat symboly dosud připisované pouze mužům. Na rozdíl od mužů, u kterých je možné fenomén kulturismu počítat od doby Eugena Sandowa, v případě žen právě pro tyto další atributy tabu, bylo ono „vyjítí z přítmi cirkusů“ přeci jenom věcí delšího historického vývoje, i když tedy příkladně sám Eugen Sandow byl velkým propagátorem cvičení žen a sám organizoval jejich cvičení.⁵³²

Za první moderní kulturistku je obecně považována Abbye „Pudgy“ Stocktonová, která se na rozdíl od svých cirkusových předchůdkyň stala jedním ze symbolů kalifornské Muscle Beach 30. a 40. let 20. století, kdy byla symbolickým ženským protějškem Johna Grimeka a Steva Reeveše, při čemž se stala nadšenou propagátorkou ženského cvičení, kdy od 40. let pravidelně publikovala do Hoffmanova časopisu *Stenght & Health* články nesoucí název *Barbelles*, tedy slovní hříčka spojující slova „činka“ (barbell) a „belles“ (krásky), kterýžto časopis také pořádal od roku 1946 i vlastně jedny z prvních soutěží sportovně vyhlízejících dívek Ms. Stenght & Health.⁵³³ Postava Abbye Stocktonové byla výjimečná i v tom, že byla schopná v sobě stvrdit dobový módní ideál prosazující u žen štíhlost, blond vlasy, intenzivní péči o tělo, avšak na druhou stranu posouvala též hranice „ženskosti“ důrazem na obecně mužskou tělesnou „tvrdost“ na úkor „měkkosti“. Klasický ženský soutěžní bodybuilding je však až mnohem pozdější záležitostí, kdy v prvním případě šlo v zásadě o fenomén spojený se symboly fordistického úspěchu, štěstí a životního elánu kontrastujícího, stejně jako v mužském případě, s obrazy hospodářské krize a později světové války, na druhou stranu mladší ženský kulturismus nikdy nebyl součástí biopolitiky ženské tělesnosti, jako spíše individuální tržní strategie těla jako symbolického kapitálu, neboť ženská tělesnost reprodukována masovými sdělovacími prostředky zvyšovala symbolickou hodnotu de facto exotické ženské svalnatosti. První oficiální šampionát IFBB ženské kulturistiky se konal roku 1979 a v 80. letech se soutěže ženské kulturistiky staly rychle populárními a mnohé z předních reprezentantek, jako Rachel McLishová nebo Cory Eversonová, se dostaly podobně jako jejich mužští kolegové i na filmové plátno. Od druhé poloviny 80. let se však stále evidentněji projevovala exponencialita nárůstu muskulatury u reprezentantek, stejně jako

---

⁵³¹ Více: ŠVUB, Josef. *Historie síly*. s. 102-106., s. 174-176.

⁵³² Srov. CHAPMAN, David. *Sandow the Magnificent*. pp. 164-165.

⁵³³ Srov. STOCKTON, Pudgy. *Barbelles*. In: *Stenght & Health*. May, 1947. p. 24.

pravděpodobnost stejného užívání anabolických steroidů, jako v případě mužů. Od 90. let tak kulturistika žen rychle dosáhla natolik extrémních rozměrů, že její popularita rychle klesala, kdy její představitelky v zásadě opět nabyly úrovně původních cirkusových „podivností“. S počátkem třetího milénia se tak klasická ženská kulturistika stala předmětem diskuzí, kdy bylo mnohokrát, ostatně opět jako v případě mužů, zkoušeno jí nahradit alternativními formami cvičení (např. fitness, bodyfitness, physique), aby bylo dosaženo snížení abnormální hypertrofie svalstva. V současnosti je ženská kulturistika klasického typu v zásadě již panoptikální a stále častěji se hovoří o jejím konci.⁵³⁴ Fenomén cvičení u žen lze obecně spojit se dvěma fenomény, kdy se v první řadě začal intenzivněji reprodukovat buržoasní ideál štíhlosti, stvrzovaný pak zejména s masovými sdělovacími prostředky, a v druhé rovině i vlivem navýšení volného energie a času po 2. světové válce, který ženy mohly investovat do přetváření svého těla dle těchto vzorců.

Takovýto vývoj je v zásadě obdobný i v Československu, kdy první propagace posilovacích cvičení s činkami u žen je možné zaznamenat nejpozději od počátku 60. let. Ženský kulturismus šel tak jen s krátkým zpožděním za muži, kdy se otevřeně hovořilo o formách „kontroly váhy“, „souměrnosti ženské postavy“ kdy se stále častěji objevovaly obrázky a instruktáže s ženami cvičivšími s činkami, při čemž již v roce 1965 bylo evidováno množství dopisů od žen majivších zájem o kulturistická cvičení.⁵³⁵ V 60. letech se propagovaná tělesnost sportujících žen velmi podobala zahraničním příkladům, někdy byl fotomateriál přímo přejímán z amerických časopisů, kdy koncem 60. let byla v časopise *Štart* přímo publikována série článků na téma ženský kulturismus pod názvem *Postava a pôvab ženy*:

*„Na otázku, či gymnastika s činkami nie je pre ženu škodlivá, možno odpovedať jednoznačne: OBAVY SÚ ZBYTOČNÉ! V premnohých krajinách, najmä v USA, sú kulturistické cvičenia žien veľmi populárne. (...) Ženy môžu používať rovnaké náradie i náčinie jako muži. Cvičia však s oveľa ľahším závažím a aj celkové zaťaženie je oveľa menšie.“*⁵³⁶

---

⁵³⁴ Např.: *Skončí kategorie ženské kulturistiky?* [online]. Ronnie.cz, 17. 1. 2014. nebo JORDÁN, Miroslav.

Kulturistika žen: je načase se s ní začít loučit? [online]. Ronnie.cz, 24. 1. 2014.

⁵³⁵ Srov. *O problémech kulturistiky a krásy lidského těla*. In: *Štart*. Roč. X., č. 1, 1965.

⁵³⁶ KOGLER, K. *Postava a pôvab ženy*. In: *Štart*. Roč. XI., č. 49, 1966.

Toto téma se podobně jako v případě mužů krylo s módní propagací jógy, tedy obecně cvičením, s jehož pomocí mělo být dosaženo „normalizace váhy“,⁵³⁷ kdy propagovaná tělesnost v zásadě šla ruku v ruce se světovým fenoménem ženské štíhlosti, o čemž svědčí i četné dopisy od žen, které se dotazovaly, na rozdíl od mužů chtějivších v první řadě „přibrat“ svaly, o možnostech „jak být štíhlá“.⁵³⁸ Příkladně tak v Bratislavě vznikl první ženský kulturistický kroužek již v září 1967,⁵³⁹ avšak celkově se ženská kulturistika až do 80. let omezovala na kondiční cvičení. S normalizací prakticky zmizely obrazy fenoménu ženských kulturistických cvičení, kdy v zásadě nebyla forma dalšího vývoje ženského kulturismu zcela jasná, což v tuto dobu však obecně platilo i ve světě. Minimálně od 70. let panovala, spíše tedy v rámci hnutí, diskuze o možnostech ženské soutěžní kulturistiky, kdy v zásadě panovala dlouhodobě shoda na tom, že *„obsah mužskej kulturistiky nevystihuje náplň športovej činnosti vhodnej pre ženy a že aj názov skôr odraduje ženy od kulturizmu, ktorú si predstavujú jako nalogickú s mužským kulturizmom. Vhodnejším pojmom teda bude ‚ženská kondičná kulturistika‘.“*⁵⁴⁰ Ještě v průběhu 70. let přetrvával i v řadách kulturistického hnutí názor, že *„veľka sila nie je vlastná ženě“*, tedy i první soutěže měly podobu skupinových cvičení na pódiových skladbách,⁵⁴¹ kdy při jedné z diskuzí nad problematikou zdravotních dopadů v případě kulturistického cvičení žen ještě roku 1977 František Bulva řekl:

*„Myslím, že zde mohu zcela jasně odpovědět, že něco takového nepřípadá v úvahu, již z toho prostého důvodu, že není cílem a není vhodné u žen rozvíjet svalový objem.“*⁵⁴²

V průběhu 80. let, kdy se fenomén stával ve světě masovou záležitostí, se ale stále více stupňoval zájem stran žen o regulérní zapojení do klasické kulturistické soutěže.⁵⁴³ Obdobně jako na západě, ani v tomto případě se nejednalo o žádnou strategii, jež by reflektovala či snad vytvářela určitý ideální typ ženské tělesnosti, nýbrž je pravděpodobně nejpřesnější dívat se na nastoupivší ženskou soutěžní kulturistiku perspektivou výjimečnosti vůči dominující

---

⁵³⁷ Srov. JÓGA, omladzujúca gymnastika tisícročí. In: Štart. Roč. XII., č. 13, 1967.

⁵³⁸ Srov. Pre vás ženy. In: Štart. Roč XIII., č. 28, 1968.

⁵³⁹ Srov. KUBIŠ, Milan. Na slovíčko Evy. In: Štart. Roč. XIV., č. 12, 1969.

⁵⁴⁰ GÁLIK, Jozef. Ako ďalej v ženskej kondičnej kulturistike. In: TaC. Roč. XV., č. 5, 1971. s. 230-231.

⁵⁴¹ Pódiovej skladby kondičnej kulturistiky žen. In: Ročenka kulturistiky 1978. s. 18-20.

⁵⁴² NA. ČSTV-ÚV. Kulturistika. Karton 160. Zdravotní komise. Referát Františka Bulvy „Zdravotní problémy kulturistiky žen“.

⁵⁴³ Srov. NA. ČSTV-ÚV. Kulturistika. Karton 217. Zhodnocení plnění závěrů 13. zasedání ÚV ČSTV v roce 1982.

tělesnosti, která zejména vůči degenerujícímu normativu tělesnosti pozdní komunistické diktatury, zajišťovala reprezentantkám zvýšení jejich symbolického kapitálu.

Poprvé, kdy se v Československu soutěžilo i v kategorii žen bylo neoficiálně roku 1985 na v pořadí již XX. Grand Prix Sandow Mariánské lázně⁵⁴⁴ a ve stejném roce na Grand Prix PEPA Opava. První neoficiální mistrovství žen v kulturistice, které se konalo v roce 1986, kdy se od samotného začátku profilovala jako hlavní vycházející hvězda čs. ženské soutěžní kulturistiky Zuzana Kořínková, která se taktéž stala i vítězkou prvního oficiálního mistrovství žen, které se konalo roku 1987 v Uherském Hradišti.⁵⁴⁵ V této době zapustila kořeny „zlaté éra“ československé, později pak české a slovenské, soutěžní kulturistiky žen, která je spojována kromě Zuzany Kořínkové se jmény jako Eva Sukupová nebo Zdena Tvrďá-Gottvaldová, které všechny nakonec i soutěžily v nejvyšší kulturistické soutěži Ms. Olympia.⁵⁴⁶ Přijímání ženské muskulatury se v ČSSR setkávalo stran společnosti s obdobnými kliše, jako jinde ve světě, která však spolu s událostmi listopadu 1989 zeslábla pod tíhou faktu, že fenomén v sobě obsahoval ceněný nádech západní estetiky, která přidávala kulturistickému hnutí obecně vysoký respekt, při čemž hlavní přetrvávající kritika se týkala v první řadě „nevhodného“ nabývání tělesných atributů mužů, která si žena kulturistickým cvičením přisvojuje, jako „hrubost“, „tvrdost“, „velikost“.⁵⁴⁷ Přesto, že ženský kulturistický fenomén poměrně brzy odezněl, či lépe, marginalizoval do panoptikálních podob, tak se bezesporu poměrně efektivně podílel na vyřazení mnohých přežívajících atributů tvořivších do té doby ženskost, která pro nastupující neoliberální epochu nebyla využitelnou, ani v podobě tradiční rodové „ženay“, tak kulturistky. Takováto těla se stala pro biopolitický aparát neoliberálního období zcela neperspektivní.

---

⁵⁴⁴ Srov. *Spoved'*. In: Štart. Roč. XXXIV., č. 22, 1989.

⁵⁴⁵ URÍČEK, Petr. *História kulturistiky v Československu a na Slovensku. Slovenská asociácia kulturistiky, fitness a silového trojboja*. s. 18.

⁵⁴⁶ Srov. JORDÁN, Miroslav. *Kulturistika žen: je načase se s ní začít loučit?* [online]. Ronnie.cz, 24. 1. 2014.

⁵⁴⁷ Např.: „V sedmdesátých letech a dříve převládal názor většiny, že se jedná o výhradně mužský sport. Ještě dnes se mnozí domnívají, že tento sport není pro ženy vhodný. Hlavní důvod je domněnka, že pravidelným cvičením ženská postava hrubne a získává nadměrně atrofovanou svalovinu.“ *Sedm otázek Petra Stacha*. In: 20 let kulturistiky v Hodoníně. s. 13, „Budem si bránit kulturistiku. Vďaka nej mám celkom novú postavu, už nie som taká mäkká.“ *Spoved'*. In: Štart. Roč. XXXIV., č. 22, 1989.

9.2.2 Ženská kulturistika a sociální teorie

Obecný pohled sociální teorie ve vztahu k ženskému kulturismu je možné omezit na dva základní proudy, které pramení převážně z feministického diskursu. První perspektiva, která v zásadě byla velice silnou na počátku masové obliby ženské kulturistiky na konci 70. a později v 80. letech byla teze o kulturistce, jako primárně subversivní formě praxe, která nabourává stávající maskulinní řád světa. Nejradikálněji se v tomto případě vyjádřila feministka Sandra Bartky ve své studii z roku 1990, kde kulturistiku popsala jako přímou výzvu všem kulturním omezením diktujícím ženám, jak by měly vypadat.⁵⁴⁸ V tomto duchu je třeba mít na paměti jedno z možných chápání maskulinity, primárně jako ideologie, jež vyčleňuje ženy z dispozitivu násilí, na nějž si kladou nárok pouze muži. Ženský kulturismus vyhlíží v tomto směru jako přední fenomén, v kterém jsou tyto bariéry zpřetrhány, kdy muskulatura jako atribut síly je přisvojen ženami. Nebylo tedy ani náhodou, že film *Pumping Iron II* z roku 1984, v který podobně jako jeho předchůdce byl sondou tentokrát do ženské kulturistické subkultury, byl mnohými prohlašován za feministický film roku.⁵⁴⁹ V tomto směru však není bez povšimnutí, že v sobě ženská sportovní kulturistika skýtá významný paradox, kdy přes to, že zejména v 90. letech dosáhla svalnatost takové úrovně, že překonávaly naprosto úroveň mužského normativu, nadále se během soutěže soustřeďovaly na typicky ženské znaky, jako líčení, tanec a vůbec postoje typické pro mainstreamovou „ženskost“. Na jednu stranu toto sice vzbuzuje přesvědčení o jakýsi pokus o návrat do hlavního proudu, při čemž však paradoxně dochází k ještě většímu tlaku na dominantní představu o ženách, které jsou tak více konfrontovány s tělem kulturistek coby tělem ženy.⁵⁵⁰

Pravý opak k tomuto pohledy pak tvoří v dnešní době více reflektovaná pozice Susan Bordové, která odmítá subverzivitu kulturistek, kdy klade na rovinu na anorexii a ženský kulturismus, jako v zásadě rovnocenný projev obsesivnímu podřizování se kulturnímu imperativu ideálního těla.⁵⁵¹ Tento názor lze považovat za dominantní, zejména v perspektivě extrémních muskulatur ženské kulturistiky od 90. let, které s sebou přinesly všechny negativní aspekty typickými pro soutěžní kulturistiku všeobecně. Nicméně ve svém dalším díle se *The*

---

⁵⁴⁸ Srov. GROGAN, Sarah. *Body image*. s. 47.

⁵⁴⁹ Srov. MANSFELD, Alan and MCGINN, Barbara. *Pumping Iron: Muscular and Feminine*. In: SCOTT, Sue and MORGAN, David. *Body Matters: Essays on the Sociology of the Body*. p. 56.

⁵⁵⁰ Srov. ST. MARTIN, Leena and GAVEY, Nicola. *Women's bodybuilding: feminist resistance and/or femininity's recuperation?*. In: *Body and Society*. Vol. 2, n. 4. 1996. pp. 45-57.

⁵⁵¹ Srov. BORDO, Susan. *Unbearable Weight*. pp. 151-152.

Male Body se zaměřila více na recepci fenoménu mužského těla, při čemž ústředním motivem je pro symbolický význam „falus“ reprezentujícího maskulinní řád světa. Žena se může stát aktivním aktérem tohoto řádu jen v případě, že přijme tento symbolický jazyk „falus“ a „získá falus“. Za příklad udává slavný film Ridley Scotta *G. I. Jane*, který se týká překročení rodových bariér v rámci americké armády, kdy se Jordan O'Neillová (Demi Moorová) má jako první žena podstoupit náročný trénink elitních vojenských jednotek. Bordová k tomu příkladu píše:

„V G. I. Jane, po té, co byla svým výcvikovým velitelem zbита a zkrvavena, Jordan O'Neillové – která provokativně prošla mužským výcvikem a testováním, aby dokázal svou rovnocennou odhodlanost – je od tohoto velitele řečeno, že má „hledat život jinde“. Tento komentář jí rozčílí. „Vykuř mi ho!“ odvětlí. Ta žena si myslí, že má falus – a kdo by jí to upíral? (...) Žena již více nepotřebuje zbraň, jak se zdá být řečeno v G. I. Jane, když má péro.“⁵⁵²

Pokud by tedy bylo možné celý fenomén nějakým způsobem shrnout a zasadit do kontextu tohoto celého textu, je tedy možné předpokládat spolu s Pierrem Bourdieuem,⁵⁵³ že symbolický řád apriorně vylučuje ženy ze systému, který se tedy v tomto případě vyznačuje fyzickou dominancí, silou, násilím, kdy mužské tělo se vyznačuje tvrdostí a ostrostí, zatímco ženské tělo je definováno měkkostí a jemností. Posilovna má tedy být primárně mužským prostorem, z kterého jsou ženy předem vyloučeny, a překročení tohoto rodově definovaného tabu se zdá být skutečně subversivní praxí. Jak však bylo nastíněno v kapitole týkající se tabu, takovéto jednání je v rozporu s tržním systémem kapitalismu, který, na rozdíl od tvrzení velké části feministické teorie, nemá mužskou či ženskou definici, ani jí nereprodukuje. Patriarchální systém symbolů je v kapitalismu reliktní záležitostí, která stejně jako jiné formy charismatické moci, i v této podobě rodového určení postupně atrofuje a stává se běžnou součástí zbožní směny. Feministická teorie v návaznosti na Judith Butlerovou je pak možné vnímat jako vrcholný projev neoliberálního kapitalismu, v kterém těla přicházejí o své tradiční rodové určení a stávají se prostými aktéry systému výroby a směny. Kapitalismus, zejména ve své vrcholně rozvinuté neoliberální podobě, nezná ani „muže“ ani „ženu“,

---

⁵⁵² „In *G. I. Jane*, after being beaten and bloodied by her training officer, Jordan O'Neill – who has defiantly gone through men's training and testing to prove her equal mettle – is told by him to „seek life elsewhere.“ The comment takes her over the edge. „Suck my dick!“ she replies. That woman thinks she has a phallus – and who would deny it? (...) A woman doesn't need a gun anymore, he seems to be saying in *G.I. Jane*, if she's got the dick.“ BORDO, Susan. *The Male Body*. p. 102.

⁵⁵³ BOURDIEU, Pierre. *Nadvláda mužů*. Praha, 2000.

potřebuje znát pouze kapitálové dispozice každé jednotky. Biopolitika fitness je tedy v zásadě androgynní záležitostí, při čemž ženský kulturismus z této perspektivy vychází pouze jako investiční fenomén v momentě, kdy ženská muskulatura vykazovala na trhu vysokou zhodnotitelnost.

9.3 Stříbrný věk

V kontextu bouřlivých změn polistopadového transformačního období se jeví vývoj kulturistického hnutí až archetypálně idealisticky, kdy nedochází k žádné významnější změně obsahu diskursu, který jakoby mávnutím proutku pozbyl veškerou formálnost danou autoritativním diskursem předcházejícího normalizačního období. Časopis *TaC* se během roku 1990 stále více zaměřoval na módní kulturistickou tematiku, načež se již následující rok pod vedením Jozefa Mazága přejmenoval na *Kulturistika a fit šport*. S listopadovou revolucí se mohla uskutečnit dlouho plánovaná snaha o vlastní tematický magazín, která se táhla vpravdě od samotného počátku kulturismu v 60. letech, kdy vznikly vedle *Kulturistiky a fit športu* jako v zásadě kontinuálního periodika, i další časopisy, z nichž nejvýznamnějším se stal časopis *Fit plus*, jehož šéfredaktorem se stal Ľudovít Major, a jenž se od roku 1992 stal součástí Weiderova magazínu *Muscle & Fitness*, pod kterýmžto názvem je i dodnes vydáván. Jemu konkurenčním a opět dodnes vydávaným periodikem v oblasti kulturistiky se stal časopis *Svět kulturistiky*, který byl vydáván od dubna roku 1990 jako čtvrtletník, později pak dvojměsíčník a od roku 2006 měsíčník. Jelikož od samotného počátku byl diskurs i vnitřní fungování kulturistického hnutí formováno na základech zahraničních periodik, není divu, že i forma a struktura nově vzniknuvších magazínů poměrně přesně kopírovala jejich formu, kdy v zásadě nelze nalézt významnější reliktní symboly, jež by šlo označit za přetrvávající normalizační jazyk. Při podrobném prozkoumání je možné nalézt drobné detaily, jako například zobrazení ženského ochlupení,⁵⁵⁴ které bylo v 80. letech běžnou součástí normalizační estetiky, avšak zcela neslučitelné s kulturistickou a fitness estetikou 80. let. I to ale nelze než označit za výjimečný případ.

Po roce 1989 došlo k rychlé komercializaci, kdy odpadla povinnost registrace tělocvičen v rámci svazu, stejně jako odpadl i centrální dohled a systémové školení trenérů, při čemž vznikla celá řada soukromých fitness i trenérských škol.⁵⁵⁵ Provoz fitness center tak

---

⁵⁵⁴ Např.: THURZOVÁ, Emília. *Funkčné poruchy svalov a bedrového klbu (II.)*. In: M&F. Roč. 1, č. 11. s. 15.

⁵⁵⁵ STACHEOVÁ, Daniela. *Vývoj fitness v České republice po roce 1989*. In: Sport a kvalita života: celofakultní seminář společenskovední sekce. Praha, 2002. s. 41

byl až do roku 2000 zcela neregulovanou živností a jejich celkový počet lze jen těžko nějak přesněji evidovat, což lze spíše jen u hlavních fitness center, jež byla zaregistrována v rámci ČSKuS, později Svazu kulturistiky a fitness ČR, nebo případně uváděla svou reklamu v některém z vydávaných časopisů. Během několika málo měsíců tak vyšel kulturismus z uvěznění nejen autoritativního diskursu komunistické diktatury, ale i z vězení organizačních struktur ČSTV. Masy mladých chlapců i děvčet, především z nižších sociálních vrstev, jako příkladně třeba Romů,⁵⁵⁶ pro něž kulturistická dráha byla taktéž často jednou z mála cest společenského vzestupu v podobě investice do vlastního fyzického kapitálu, především síly, jehož hodnota nadále zůstávala v těchto vrstvách kruciólní. V této době však byl kulturismus rovněž fenoménem spojovaným i s vyššími společenskými třídami, které v posilování viděli zase statusovou záležitost, nabytí „občanského těla Západu“, jehož představy byly reprodukovány právě skrze estetiku, které dominovaly postavy Arnolda Schwarzeneggera, Sylvestra Stalona či Van Damma. Pokud je tak možné věřit vzpomínkám Víty Chaloupky, zakladateli prvního soukromého fitness centra v Průhonicích u Prahy, tak o posilování měli v této době zájem politici, umělci či začínající byznysmeni.⁵⁵⁷ Úspěšně se v tomto rychle rozvíjejícím se sektoru uplatňovali jak představitelé starší generace kulturismu, kdy kromě již zmíněných časopisů vznikaly jak soukromé trenérské školy, tak posilovny. Nelze tím pádem hledat zásadně ani diskontinuitní vývoj ve sféře hlavních reprezentantů, i když s opětovným masovým rozvojem, kdy fitness centra vznikala spontánně prakticky v každém městě, se dosavadní výsadní postavení elitní kulturistiky ztrácelo, stejně jako význam zastřešujících organizací.⁵⁵⁸ Však i největšího úspěchu na poli kulturismu se v této době dostalo nejmladší

---

⁵⁵⁶ Srov. VLADIMIR 518 a kol. *Kmeny 0: městské subkultury a nezávislé společenské proudy před rokem 1989*. s. 230.

⁵⁵⁷ Však pokud je možné věřit vzpomínkám Víty Chaloupky, zakladateli prvního soukromého fitnesscentra v Průhonicích u Prahy postavy jako Viktor Kožený, David Berdych či Tomáš Pitr. Dále zmiňuje i čelní herecké osobnosti doby, jako Karel Gott, Kateřina Brožová, Lucie Bílá či politiky jako Václav Klaus. Srov. VLADIMIR 518 a kol. *Kmeny 0: městské subkultury a nezávislé společenské proudy před rokem 1989*. s. 233., *Retro: Kult těla* [TV pořad] Režie: Roman Šantúr, Ivan Bareš, Vlastimil Urban, Tomáš Vozenílek. Česká republika. 2012.

⁵⁵⁸ Po rozdělení federálního svazu roku 1993 vznikl Svaz kulturistiky a fitness České republiky a Slovenská asociácia kulturistiky, fitness a silového trojboje. K těmto dvou orgnizacím přibily od roku 2001 Slovenská spoločnosť pre naturálnu kulturistiku a fitness, následovaná od roku 2005 i Českou společností pro naturální sport. Až se zpožděním získala v České republice své zastoupení i federac NABBA od roku 2006. Srov. BÁRDOŠ, Boris. *Svazy, spolky, federace... Přehled organizací zaměřených na silové sporty v ČR a SR*. In: M&F. Roč. 2008, č. 3. s. 52-53.

generaci z 80. let, kdy Pavol Jablonický se několikrát probojoval až na nejvyšší vrcholovou soutěž Mr. Olympia, stejně jako zase v případě žen Zuzana Kořínková.

V 90. letech je možné tvrdit, že se svět kulturistiky a fitness do značné míry stíral, přičemž posilovny a hnutí bylo ovlivněné primárně kulturismem a jeho symboly. Nezáleželo, kde posilovny vznikaly, jestli podobně jako kdysi na počátku svépomocí ve sklepích domů či profesionálně s předchozími zkušenostmi. Vždy bylo prostředí situované jako exotický prostor symbolické hry svalů, kdy těla, stejně jako celý okolní postnormalizační svět, byl dáván do kontextu s estetickými vyobrazeními kulturistů, hollywoodských hvězd akčních filmů, kterými bylo fitness vyzdobeno. Podobnou módu je možné zaznamenat i v podobě opožděného nástupu doplňků sportovní výživy, které tvořily jakési sakrální místo posilovny coby „proteinový bar“. Nutno říci, že s tím ruku v ruce šlo i masové šíření anabolických steroidů, které se staly nedílnou součástí nejen kulturistického sportu, ale i všedního života posiloven, kdy vystavovaná idealizovaná těla již nebylo možné vpravdě ani nikterak jinak napodobit. Fenomén černého trhu, kšeftování s anabolickými steroidy různého pochybného původu, to vše je velice těžké zmapovat, jak o fenoménu hovoří jeden z mnoha porevolučních dokumentů o kulturistice *Chrámy těla*, kdy je zjevné, že steroidní látky se staly, přes všechny své zdravotní dopady, vědomě přijímanou daní za stále obtížněji dosahovaný úspěch.⁵⁵⁹

Období 90. let je možné právem nazývat „stříbrným věkem“ kulturismu v Čechách, kdy se opět po 60. letech začalo formovat jako masové sociální hnutí, jež se významným dílem podílelo na reprodukci postfordistické tělesnosti a vyřazení veškerých reliktních forem normalizačního diskursu kolektivního těla. Příkladem toho může být i sokolství, které přes všechnu melancholii porevolučního návratu k prvorepublikové tradici, nemohlo ve svých podobách konkurovat nastupujícím trendům. Sám autor si vzpomíná na magickou sílu prostoru posiloven tohoto období, kdy spolu s ostatními dětmi obdivně nahlížel do světa kýčovitě vyzdobeného palmami, obrazy olejem potřených svalnatých hrdinů z akčních filmů stojivších u silných amerických automobilů či motorek, jež mělo i své specifické miazma a módu normovanou západními sportovními značkami. To vše stojivší v opozici k šedému panelákovému panoramatu okolí maloměstského sídliště a „nemoderní“ tělesnosti vypracované v diskursu „normalizačního konzumu“, tj. vepřovým a pivem z blízkého bufetu. Avšak i tato móda s novým tisíciletím začala rychle ustupovat a dostávat se do krize, ostatně jako v celém světě, kde kulturismus nebyl schopný na jednu stranu dále posouvat limity nadlidských muskulatur kulturistů a posouvat tak dál možnosti růstu „hrubého kulturistického

---

⁵⁵⁹ *Chrámy těla* [dokument] Režie: Ivan Pokorný. Česká republika. 2010.

produktu“, a na druhou stranu čelil ostrakizaci stran biopolitiky fitness, která skrze medicínský diskurs ostentativně pálila jednu kritiku vůči kulturistickému sportu za druhou. Skepsi ostatně podléhali i pionýři tohoto sportu, zvláště tedy v momentech, kdy sami byli nuceni být svědky úmrtí svých o generaci mladších následovníků a to jak na domácí scéně, tak i ve světě.⁵⁶⁰

Pokud je možné určit konec jakési konvergence diskursu tělesnosti se západem, je možné jí pracovně určit rokem 2008 a nástupem světové hospodářské krize, kdy se tělesnost začala hodnotit na politické rovině v normativu neoliberálního diskursu a fitness se tak stvrdilo jako dispozitiv biopolitiky těla. Kulturistické tělo se stalo stejnou „pouhou“ komoditou, jako jinde ve světě, nemající žádného jiného významu v rovině „normativní tělesné krásy“, kdy tělesná kultura se začala šířeji než kdy dříve diferencovat do různých fitness hnutí, jež se primárně vyznačují důrazem na komplexnost svých cvičení v dopadech na celkové zdraví organismu. Tedy v zásadě podobné hodnoty, na kterých kdysi vznikalo i kulturistické hnutí, avšak s mnohem vyšší racionalizací těla. Za poslední bod, který po tomto útlumu významněji ovlivnil, snad i opět mírně navýšil, zájem o kulturismus, je možné brát nástup internetu a nových sociálních sítí, které vytváří nové možnosti reprodukce soudobé tělesnosti. Na těchto sítích je možné zaznamenávat postup této racionalizace nejen kulturismu, ale i fitness hnutí, které takto může pronikat od předních závodníků po každého zájemce hledajícího svou seberealizaci v tomto fenoménu, který určitě ztratil své kouzlo, kterému kdysi propůjčoval jeho politický charakter, avšak zůstává jednou z mnoha možností, jak využít tělesný kapitál a docílit tak společenského i ekonomického úspěchu.

---

⁵⁶⁰ Juraj Višný hovoří o rozčarování Steva Reevese ze směřování kulturismu již v 70. letech a sám napsal v předchozích letech řadu kritických názorů ohledně soutěžní kulturistiky. Podobně i Arnold Schwarzenegger, ač sám patřil již do generace užívající anabolické steroidy, se jak známo silně vymezil proti současnému trendu, kdy zdůrazňoval zejména symetrii muskulatury, která vlivem silného brání steroidových kúr vypadá spíše než „body shape“, jako „bottle shape“. Srov. VIŠNÝ, Juraj. *Quo vadis, bodybuilding?* [online]. M&F, 30. 1. 2009., *Arnold Schwarzenegger criticize today's bodybuilding - Arnold Classic 2015* [online]. Youtube.com, 11. 3. 2015.

Závěr

Ve své práci jsem se zabýval problematikou těla v moderní době na příkladu kulturistického hnutí s přesahem od obecných dějin vývoje diskursu moderní tělesnosti až po příklad československého kulturistického hnutí. Po té, co jsem nastínil soudobý diskurs sociální teorie těla, pokusil jsem se vykreslit proces proměny kategorie moderní tělesnosti v několika rovinách historického vývoje, kdy v dlouhém časovém období, které charakterizuje vznik racionalizace lidského těla v podobě mechanického stroje, se tělo stalo primárně ekonomickou kategorií, jejíž kvalita se odvíjela od osvěcenského diskursu zaměřujícího se primárně na potřeby zařazení těchto těl do systému formující se kapitalistické společnosti. Snažil jsem se tím i ukázat, že „síla“, resp. svalstvo, není antropologickou konstantou a že se v jádru jedná o poměrně mladý koncept, jenž je pevně spjat s diskursem 19. století a v zásadě nemá mnoho společného s antickými kořeny, kdy vpravdě ještě ani 18. století s podobným konceptem nikterak nepracovalo. Tento proces, který se zdá na první pohle vzdálen hlavnímu tématu se tak stává klíčovým prvkem, bez kterého by nebylo možno moderní kulturistiku vůbec myslet, alespoň v intenci budování svalstva jako přímé afixace fyzické síly.

V druhém sledu jsem se zaměřil na diskursivní posun, který charakterizuje osvěcenskou biopolitiku pracujícího těla, kdy původní představa stroje nabyla během 18. století, zejména vlivem nástupu biochemického diskursu, podoby motoru, kdy jeho hlavní hybnou jednotkou se staly právě svaly. Teprve na této bázi došlo i k na to navázavšímu posunu ve vnímání těla, kdy se pozornost stále intenzivněji zaměřovala na artisty a siláky, do této doby vyloučené do tabuizovaného prostředí cirkusu, zejména pak na jejich schopnost pracovat se svým fyzičnem. Kulturismus tak tvořil jakýsi ideální projev industriální tělesnosti, sebeovládání a sebezúčastnění, při čemž ve svém jádru byl projevem dobového nívua porbíhavšího přechodu od předfordistických forem modernity k jeho fordistické podobě. Nicméně, i zde jsem se pokusil zdůraznit základní tezi práce, že i tento posun probíhal na osvěcenské bázi normativu racionalizovaného těla, jenž definoval diskursivní rámce pro utváření moderní tělesnosti. Ten se po celou dobu neměnil a zůstával nadále výchozím (meta)paradigmatem moderní tělesnosti, a tím i kulturismu samého. Popisovaný posun je tak charakteristický v používání nástrojů disciplinace, kdy od jednoduchého ovládání těla, jeho pohybu, tvaru a pozice, kterou se vyznačovalo osvícenství, v tělesné kultuře pak turnérství, se přešlo na sofistikovanější model posilování s představou svalstva jako hybné součástky lidského motoru.

Dějiny kulturismu tak z určité specifické perspektivy dokumentují vývoj a formování moderní společnosti na příkladu proměn ideální tělesnosti. Kulturistické tělo se v tomto směru stvrdilo v rámci biopolitiky vrcholného fordistického období jako normativní. Zatímco v předcházejících dobách byla takováto těla připisována primárně nižším vrstvám společnosti, v době New Dealu se staly výrazem úspěchu a příslušnosti ke střední třídě. Zlatý věk kulturistického hnutí v 50. letech 20. století byl tak charakterizován politickou strategií zejména těch částí společnosti, které se vyznačovaly nižším ekonomickým i intelektuálním kapitálem, ve smyslu jak jej definuje ekonomická teorie, neboť investice do fyzického kapitálu byla často jedinou možností jejich sociálního vzestupu, případně samotná fyzická síla, která se začala přímo spojovat se svalovou vypracovaností, měla v takovémto prostoru významnou hodnotu. Proto je možné vidět, že většina z kulturistů se rekrutovala primárně z dělnických vrstev, kterým sociální stát a vůbec životní standardy poválečného fordismu umožnily takovouto energeticky a časově náročnou aktivitu realizovat. A tak se i tento významový posun ve vnímání svalstva a těla vůce projevoval často nepochopením z řad starší generace, která s reliktními představami tabuizované tělesnosti nadále viděla v obnažených naolejovaných mužských tělech primárně nemravnost, často i projev homosexuality, případně neochotu k „normální“ práci.

S krizí fordismu v 70. letech 20. století přišla i krize kulturistického těla v případě jeho pozice ideální tělesnosti, kdy se v první řadě jednalo o důsledek masového nástupu anabolických steroidů, coby projevu inflace původní kulturistické tělesnosti, která již nemohla udržet svou společenskou hodnotu a status v momentě, kdy se stala de facto „běžnou“. Nabytí potřebně výjimečného těla se stalo nemožné bez hormonálních látek, a to ani za předpokladu nejlepší sebedisciplinace ve formě tréninkových plánů a striktně předepsaného stravovacího režimu. Tím kulturismus postupně ztrácel svou pozici, kdy jej začalo vytlačovat fitness jako forma biopolitiky postfordistické neoliberální modernity. Společenský význam kulturismu tím oslabil, kdy jeho fungování nadále pracuje pouze na bázi ekonomie „výjimečného“, kdy již nepracuje s ničím jiným, než s co možná nejmohutnějšími svalovými objemy, jejichž vybudování je stále náročnější nejen ekonomicky, ale i biologicky a zdravotně. Stejně jako svého času kulturismus byl výrazem určitého významového posunu ve vztahu k tělu, tak i fitness, stejně jako celé postfordistické období, je inovativní ve vztahu k předcházejícímu, avšak není diskontinuitní, neboť původní osvícenský koncept nadále přetrvává a v diskursu fitness snad tělo našlo i svůj dosavadní limit využitelnosti.

Pokud jde o české specifikum, tak se kulturistické hnutí vyvíjelo v období komunistické diktatury, jež však pracovalo s tělem perspektivou dispozitivu sovětského bolševického modelu, který byl silně ovlivněn kolektivistickou a militaristickou potřebou své doby. V zásadě ale pracovala na stejném základu jako kterýkoli jiný příklad fordistické modernity a ani kulturismus sám se nijak v zásadě neodlišoval od obecného modelu. Zpočátku je možné zachytit tendence k vytvoření určitého specifického socialistického modelu kulturismu, který by nebyl tolik ovlivněn komercí, jako v případě západního amerického modelu. Tyto snahy však po roce 1968 zcela vymizely a kulturistické hnutí se nadále formovalo čistě v kontextu kulturistického diskursu bratří Weiderů a IFBB. I když kulturismus určitě nenabyl v Československu takových rozměrů jako ve Spojených státech, minimálně v 60. letech lze vývoj charakterizovat jako v zásadě se nijak výjimečně neodlišující od jiných příkladů. Kritika kulturistů byla v zásadě shodná jako jinde ve světě, kde se střetávaly hlavně starší představy tělesnosti, která navíc byla v Československu silně formována v kontinuitě sokolství a kolektivismu, při čemž ve věci individua působila značně deestetizovaně. V období normalizace tak skončil jakýsi dynamický počátek kulturistického hnutí, které se nuceně uzavřelo do oddílových společenství, kde jedině mohlo fungovat a rozvíjet se. Ve veřejném působení kulturistické hnutí reprezentované ČSTV přijmulo strategii autoritativního diskursu, jehož užívání umožňovalo až do samotného konce diktatury, přes veškeré problémy materiálního nedostatku a byrokratických nepříjemností, v zásadě úspěšné fungování, kdy českoslovenští kulturisté získali značnou prestiž a vydobyli si význačné postavení, zejména pokud jde o státy východního bloku.

S přestavbovým obdobím se konsensus, na kterém bylo normalizační období postaveno, pomalu rozpadal, kdy kulturistický diskurs je možný považovat, minimálně v reprodukci hodnotných symbolů západní estetiky a konzumu, za jeden ze subverzivních jazyků, které ještě více přispívaly ke konečnému zhroucení diktatury. Mezitím, co přijetí kulturismu provázaly v 60. letech značné diskuze o jeho povaze, tak příkladně nástup soutěžní ženské kulturistiky, byl akceptován již v zásadě bez nějaké větší reflexe stran reprezentantů diktatury, jejíž jazykový aparát již neměl na to funkčně odpovídat na nové výzvy, které s sebou přinášela neoliberální transformace. Po revoluci roku 1989 tak došlo de facto ke kontinuálnímu přechodu, jenž se vyznačoval značnou a velice rychlou komercializací, na které se podíleli jak představitelé starší generace, tak i širší veřejnost, kterou stimulovaly vysoce ceněné symboly „západu“. Kulturismus se po normalizačním období jakéhosi „normalizačního oddílového esoterismu“ opět masově uchytil v rámci celé společnosti, stejně

jako neduchy, které s ním v tuto dobu byly nedílně spajty, neboť kulturistická tělesnost, kterou reprodukovaly tématické časopisy, již byla daleko za možnostmi biologického těla. S postupnou inflací tohoto kulturismu, který šel ruku v ruce s vyčerpáním porevolučního nadšení, ochladl zájem i o kulturistický sport, který, na rozdíl od jiných fitness aktivit, nebyl již takovým příslibem sociálního vzestupu, jako ve svých počátcích či v porevoluční době, kdy mu byl snadnou konkurencí zančně atrofovaný fyzický kapitál normalizace.

Na závěr si zaslouží říci, že kulturismus v sobě za dobu svého dynamického vývoje zaznamenal několik hlavních společenských dopadů, kdy sice je možné kriticky vnímat zejména fetišistický charakter k přistupování k vlastnímu tělu, odcizení se vlastnímu tělu a vůbec „nemorálně“ podporovat kult normativu moderního těla, avšak to jsou aspekty, kterými se vyznačuje moderní společnost jako celek a kterých je kulturismus jenom jednou z mnoha součástí. Sám byl v první řadě jednou z možností, jakým bylo možno dosáhnout určité vlastní seberealizace, a to i pro příslušníky dělnictva, nižších sociálních vrstev, pro které by bylo jinak krajně obtížné, uspět v konvenčních formách ekonomického jednání. Takovýto jedinec sice byl utvářen biopolitikou moderního těla, ale zároveň se na ní mohl tak aktivně podílet, kdy na rozdíl od konzervativnějších kritiků mohl být součástí širšího strukturálního procesu modernizace v době, kdy kulturismus byl jeden z jeho předních hybatelů. Sociální struktura, jak byla nastíněna ve 3. kapitole, tak pomáhá chápat právě motiv toho prostoru, kde kulturismus je součástí dynamické změny zejména v místech, kde se zdánlivě projevuje spíše pasivně. Ve svých počátcích byl prakticky v celém sociálním poli dobře zhodnotitelný, kdy stejně jako omdlévající viktoriánské paničky obdivovaly Eugena Sandowa, tak i dělnictvo nadšeně zkupovalo lístky, aby se alespoň mohlo kouknout na tělo onoho siláka, kterého provází úspěch a sláva. Když se stal pak kulturismus masovým hnutím, stal se sice prostorem seberealizace pro široké spektrum společnosti, avšak tím klesala i jeho hodnota, cena svalnatého těla, která se čím dál tím více předpokládala, kdy z tabu mužského těla a fyzická určeného ryze dělnictvu přešlo svalnaté a hubené tělo přes významnou pozici buržoazního habitu do pozice všeobecného předpokládané normy. Samotné kulturistické tělo podlelo fordistické vizi neustálého růstu, kdy se z něj stalo pouze výjimečné zboží, které ale i tak je nadále dobře zhodnotelné, alespoň ve své symbolické hodnotě.

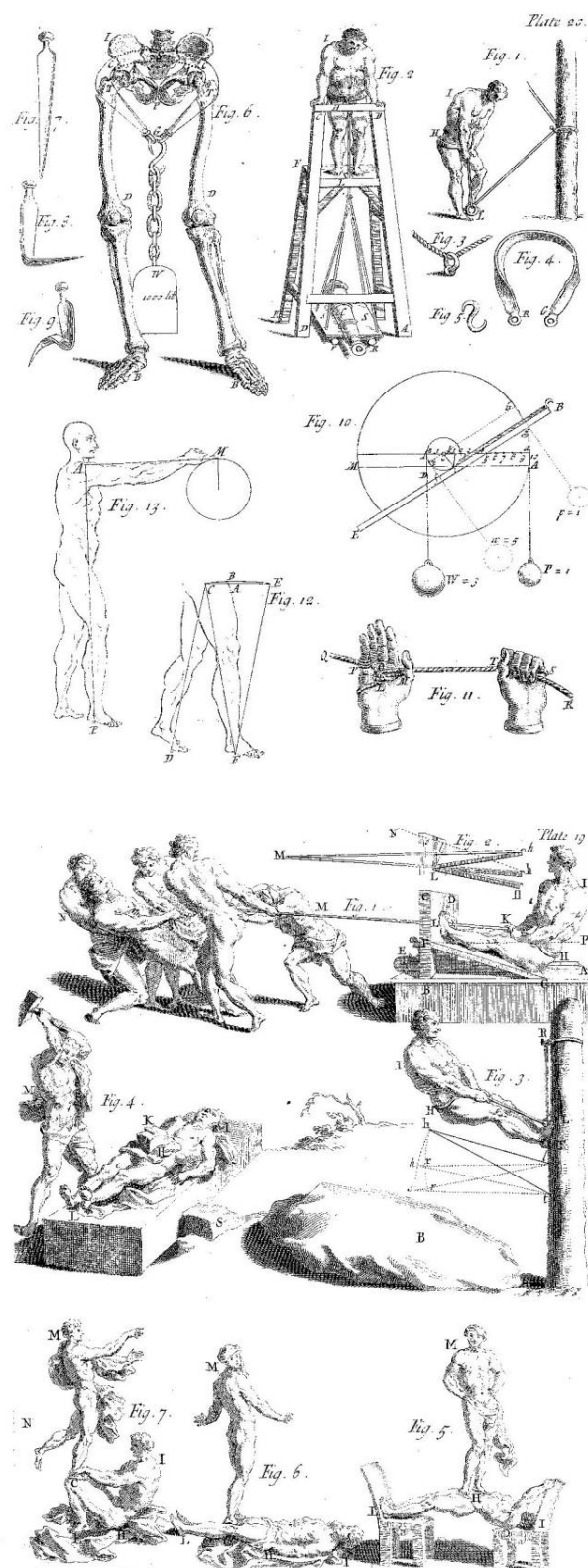
Jelikož sám vnímám celý proces jako svébytný strukturální vývoj mající svou definovatelnou logiku, v které je člověk, spíše než autonomním aktérem, subjektem, nabízí se otázka vlastní sebeflexe v tohoto afirmativního procesu modernizace. O co větší úšklebky, smích a údiv provázely pročítání kulturistických magazínů plných fotek olejem potřených

pózujících kulturistů i kulturistek v prostorách Národní knihovny v Praze, kde fyzický kapitál je tradičně silně upozaděn na místo kulturního, kdy shrbenost či tloušťka, špatné držení těla a kazící se zrak je považován za standardní habitus místního čtenáře, což trochu pruderní autor, jenž si nelibuje v garfinkelismu, těžko snášel, tak nutno říci, že s o to udivenějšími výrazy se shledával v momentech, kdy svého času pročítal v jedné z maloměstských posiloven za barem spisy Karla Marxe. Snad tedy tato práce bude nejen zužitkováním mého snad dostatečného intelektuálního kapitálu, kdy s lítostí musím říci, že se mi v zásadě často nepodařilo víc, než jen „mapovat problematiku“, ale snad i podnítí diskuzi o tomto tématu. Kulturismus má logicky v univerzitním prostoru filozofické fakulty značnou rezonanci, nezávisle na tom, jestli v odbrém či zlém, kterou lze též využít jako perspektivní východisko nejen na nahlížení na sport či tělesnou kulturu, ale i na celek moderní společnosti. Na celek není tvořen ani tak velikými aktéry, nýbrž především souborem malých fenoménů, které sice zdánlivě nikterak nesouvisejí s velkými dějinami, ale právě s jejich pomocí je možné pozorovat pohyb onoho celého komplexu dějiny společnosti a vnímat tak i jeho dynamiku. Možná právě proto, abych docílil, snad možná nedostatečně, tohoto efektu, jsem se rozhodl neomezovat své bádání ani časově, ani územně.

Na úplný závěr pokládám za nutné se se ještě vyjádřit k nestandardně obsáhlé struktuře, kterou takto postavený text práce má. Všeobecně je z jisté míry konzervativismu předpokládáno, že by autor odborné práce měl primárně omezit svůj pohled do co možná největší intenzity, při čemž zkoumaný fenomén začíná v bodě A a končí v bodě B a případné analogie hodnotí jako „mimo téma“. Jsem naopak přesvědčen, aby autor při zkoumání nikdy nemusel podhléhat otázkám, zda již „toto ještě k věci patří“ či „toto už je moc dávno“, stejně jako by se neměl bát v rámci výkladu zasahovat i do témat, v kterých se sám necítí nejsilněji, neboť i tento jeho pohled jeho konečný názor formuje, ať již jej zmíní či ne. Práce historika, a potažmo i každého humanitního vzdělance, je jeho společenská funkce, je to věc jeho etiky, neboť nelze přímo tvrdit, že se skutečně reálně podílí na společenské změně a vývoji. Řečeno analogicky k Friedrichu Nietzsche, je taková práce jakýmsi úderem kladiva do struktury moci, jež jej obklopuje a které je součástí. Sám je však malý, příliš malý, na to aby jí rozbořil jedním úderem, za což by se však neměl stydět, protože právě ta místa, kde úder slábne, kde již břídkost myšlenek nerozrušuje panující strukturu, kde zdánlivě ono pomyslné kladivo jenom sjíždí po celku vědění, tak právě tato místa jsou tím nejdůležitějším pro kritickou společenskou vědu, neboť odhalují slabost nestálost moci jako takové. Právě proto jsem si troufl i zde v této práci postavit kontext kulturistického hnutí na skutečně hlubokém základu,

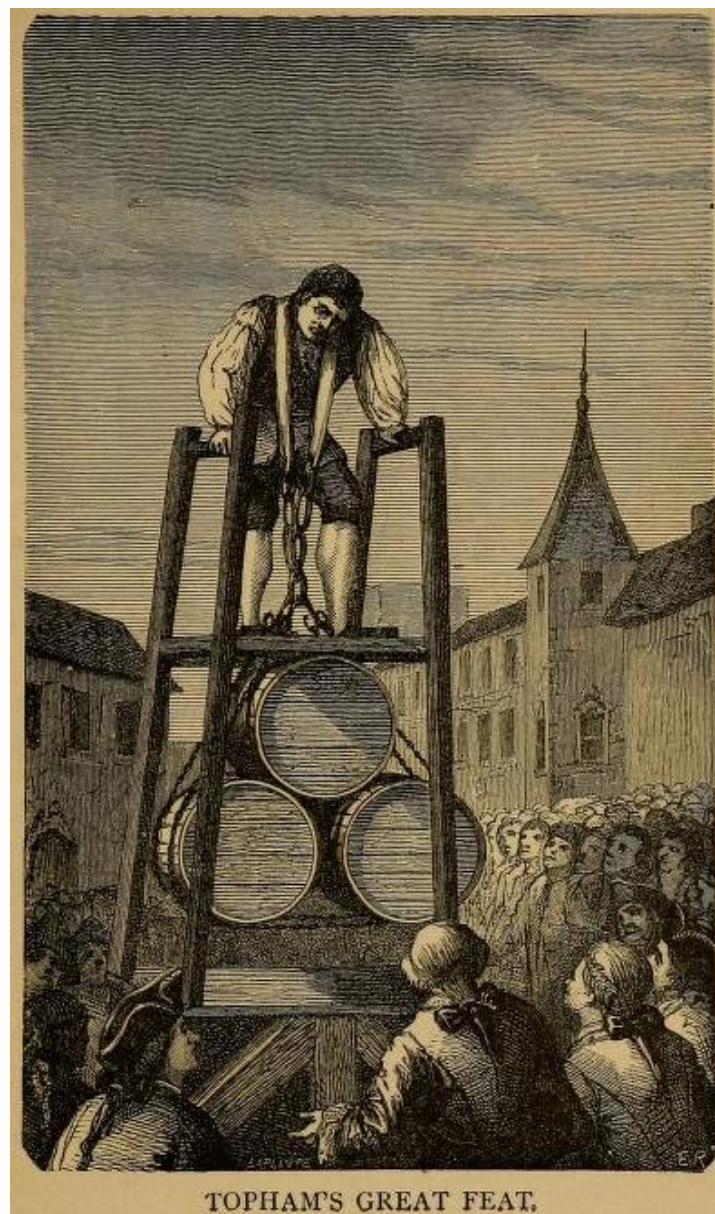
jenž sahá až do středověkých disputací a končí v parciálních událostech československého společenského hnutí, protože tak je, alespoň podle mého názoru, možné posoudit onu materii tak, aby byla zároveň výpovědí o celku univerza.

Obrazová příloha

Obrázek 1: Nákresy Desagulierse podle jeho pozorování siláků při cirkusových představeních.

Zdroj: DESAGULIERS, Theophilus, John. *A course of experimental philosophy*. pp. 493-495.

Obrázek 2: Vyobrazení jednoho z nejslavnějších vystoupení Thomase Tophama (1710-1749), kdy dokázal uzvednout tři sudy naplněné vodou o celkové váze 1836 liber.

Zdroj: GUILLAUME, Depping. *Wonders of bodily strength and skill*. p. 75.

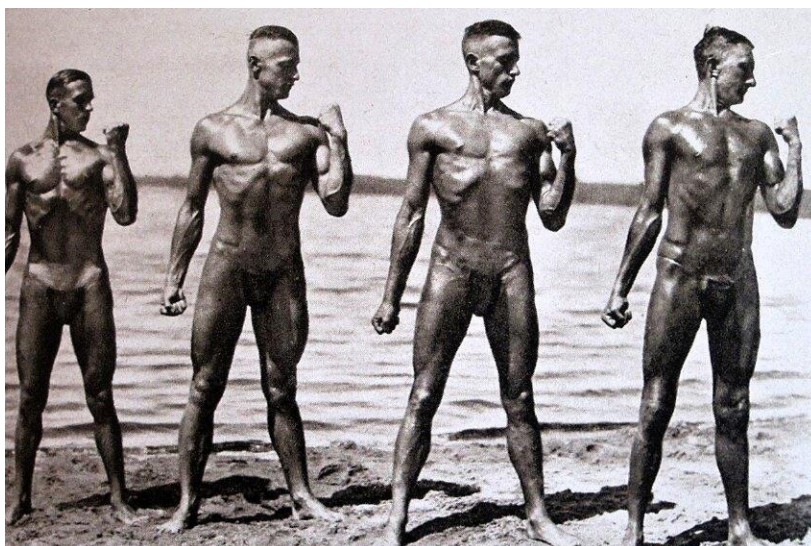

Obrázek 3: Eugen Sandow (1867-1925).

Zdroj: PEDNAUD, Tithonus. EUGEN SANDOW – FATHER OF BODYBUILDING [online]. [cit. 23.7.2016].

Dostupné z: <http://www.thehumanmarvels.com/eugen-sandow-father-of-bodybuilding/>

Obrázek 4: „Příčina vězí v odcizení přírodě naší doby, které do určité míry nevidí těla, nýbrž jen jeho výkony. Na jaké scestí může vésti jednostranné hodnocení výkonů, vidíme z chorobného života dnešní doby, jemuž se soulad stal zcela cizím. Slunce nás však opět vyvede z omylů těchto disharmonií a v jeho paprscích poznáme, že mužství a síla musí všestranně zářiti z celého těla.“ (Surén, s. 157)

Zdroj: SURÉN, Hans. *Člověk a slunce*. s. 79.

*Obrázek 5: „Není krásnějšího oblečení na světě, než je bronzových svalů a svěží kůže.“
Vladimir Majakovski“*

Zdroj: FILIPPOVA, Anya. Artistic exercise: sport and art in the Soviet Union [online]. The Calvert Journal, 17. February 2014 [cit. 20.6.2016]. Dostupné z: <http://calvertjournal.com/comment/show/2078/sport-art-soviet-union>

Obrázek 6: V objektivách dokumentaristů CCC táborů byly často záběry zdůrazňující zesílení těl do programu se přihlásivších, zejména nezaměstnaných mladíků, aby bylo zřetelné, jak se z nich tvrdou prací, posilováním spojeným s dobrou stravou a lékařskou péčí, stávají „muži“.

Autor tohoto snímku je jeden z hlavních „fotografů New Dealu“ Wilfred Mead.

zdroj: *Work Pays America* [online]. [cit. 24.7.2016]. Dostupné z:

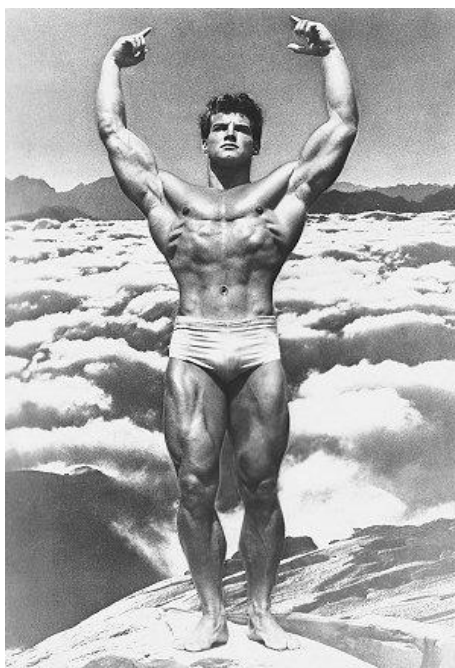
http://www.archives.gov/exhibits/new_deal_for_the_arts/work_pays_america.html

Obrázek 7: Jedna z reklam Charlese Atlase majivší propagovat jeho tréninkový systém.

Zdroj: ROBSON, David. *A History Lesson in Bodybuilding* [online]. Bodybuilding.com, Last updated: Nov 19, 2014. [cit. 23.7.2016]. Dostupné z: <http://www.bodybuilding.com/fun/drobson61.htm>

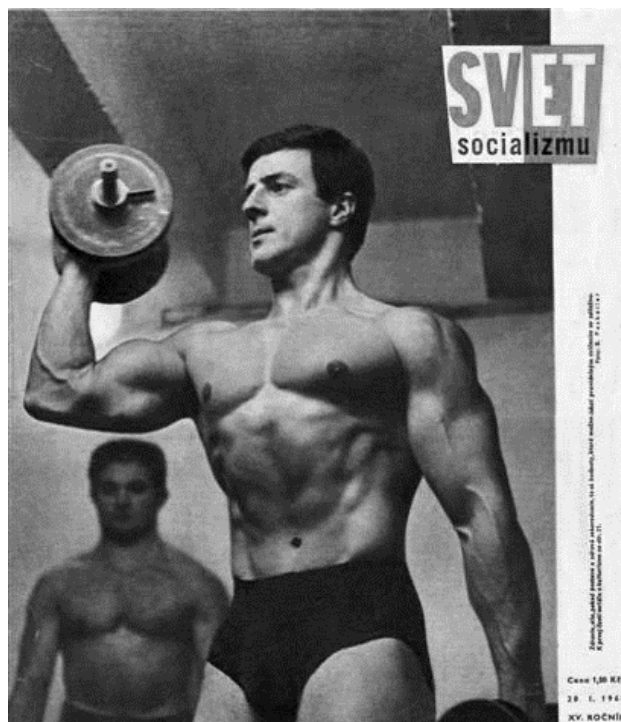
Obrázek 8: Steeve Reeves (1926-2000).

Zdroj: Steve Reeves [online]. [cit. 23.7.2016]. Dostupné z: <http://www.ifbbpro.com/steve-reeves/>

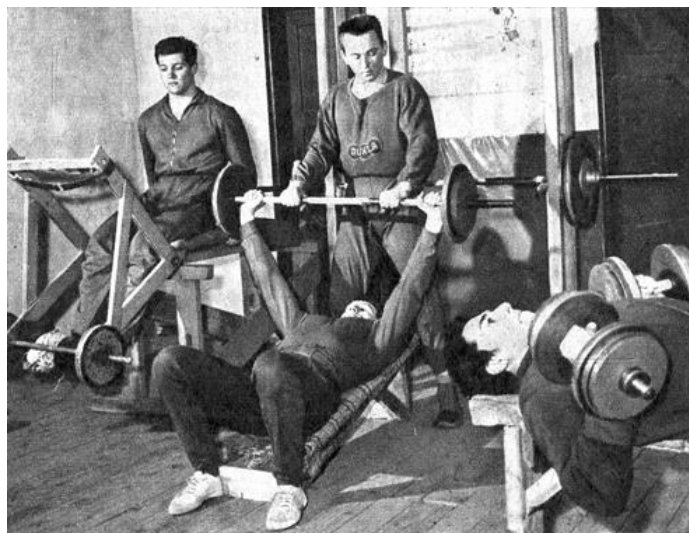
Obrázek 9: „Muscle Beach“ Santa Monica ve Venice v Kalifornie.

Zdroj: TEICHER, Jordan. Beauty Pageants, Muscle Beach, and Gas Stations: Capturing Midcentury California [online]. Slate.com, 12. 7. 2013. [cit. 23.7.2016]. Dostupné z: http://www.slate.com/blogs/ behold/2013/07/12/george_tate_captures_california_life_in_the_1950s_and_1960s_photos.html

Obrázek 10: Juraj Višný na titulní stránce časopisu *Svet socializmu* z roku 1965.

Zdroj: VIŠNÝ, Juraj. *Kulturistika a jej začiatky u nás*. [online]. M&F, 4.4.2010. [cit. 23.7.2016]. Dostupné z: http://www.muscle-fitness.cz/index.php?option=com_content&view=article&id=7528:-sp-16600&catid=210:pohladnica-juraja-visneho&Itemid=187&lang=cz

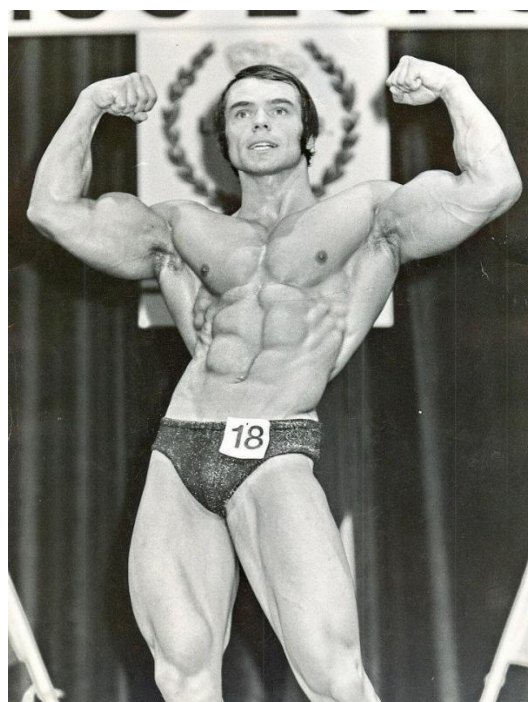
Obrázek 11: Fotografie dokumentující prostor bratislavské posilovny v Bělehradské ulici v 60. letech. Na snímku je možné vidět podomácku vyrobené náčiní, včetně dřevěného improvizovaného na předkopávání (vlevo).

Zdroj: VIŠNÝ, Juraj. *Kulturistika a jej začiatky u nás*. [online]. 4.4.2010. [cit. 23.7.2016]. Dostupné z: http://www.muscle-fitness.cz/index.php?option=com_content&view=article&id=7528:-sp-16600&catid=210:pohladnica-juraja-visneho&Itemid=187&lang=cz

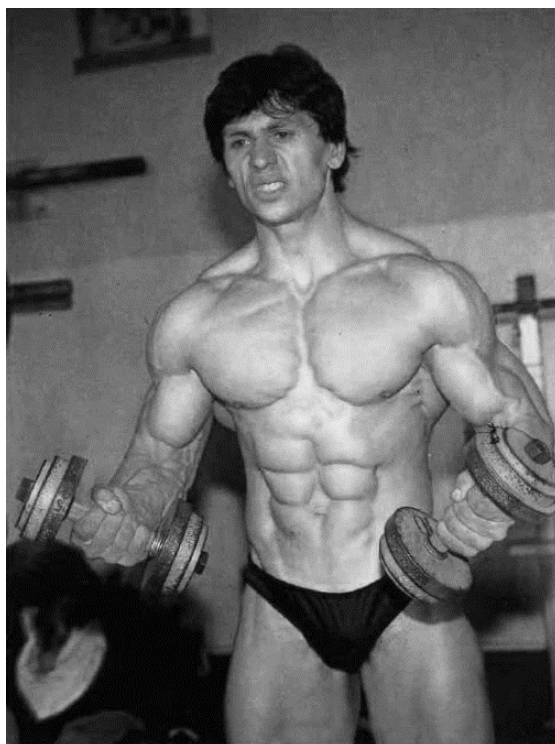
Obrázek 12: Začátky čs. kulturistiky (Zleva: Olejník, Poldauf, Jan Trska, Šaňo Bačinský a Ladislav Kléri)

Zdroj: PAULÍK, Josef. *Dr. Alexander Bačinský – první trenér československých kulturistů* [online]. 17. 10. 2010. [cit. 23.7.2016]. Dostupné z: <http://kulturistika.ronnie.cz/c-7893-dr-alexander-bacinsky-prvni-trener-ceskoslovenskych-kulturistu.html>

Obrázek 13: Petr Stach, pětinasobný Mistr ČSSR a dvojnásobný Mistr Evropy. Jeden z předních symbolů soutěžní kulturistiky 70. let.

Zdroj: *Zemřel Petr Stach* [online]. [cit. 23.7.2016]. Dostupné z: <http://www.kulturistika.com/sporty/kulturistika/zemrel-petr-stach>

Obrázek 14: Pavol Jablonický v roce 1985.

Zdroj: Ročenka kulturistiky 1985.

Obrázek 15: Pavol Jablonický jako čerstvý mistr světa a vedle něj Zuzana Kořínková obhájivší titul mistryně ČSSR na titulní straně kulturistické ročenky za rok 1988.

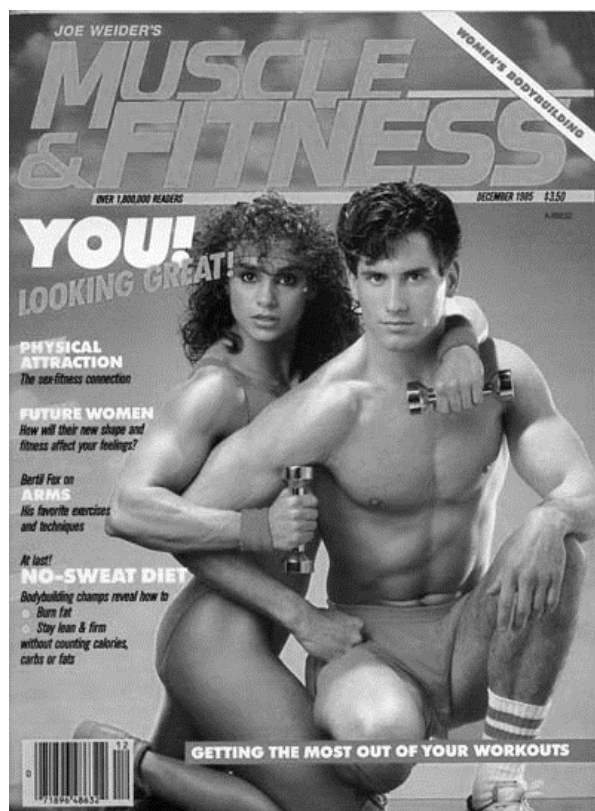
Zdroj: Ročenka kulturistiky 1988.

Obrázek 16: Hlavně v pozdním socialismu sejevila stále zřetelněji atrofie autoritativního diskursu a to v mnoha ohledech. V případě tělesnosti se jakýsi konečný výjev „harmonie“ masy stále více rozkládal na reprodukováných detailech, jejichž symbolická síla nemohla konkurovat, byť kusým, avšak o to více hodnotným obrazům ze západu. Stejně jako zde lze pozorovat na fotografii Dany Kyndrové tuto krizi pozdně socialistické maskulinity.

Zdroj: KYNDROVÁ, Dana. *Rituály normalizace: Československo 70.-80. let* = *The rituals of normalization: Czechoslovakia in the 1970s and 1980s*. s. 80.

Obrázek 17: Ukázka kulturistické a fitness tělesnosti prezentované v 80. letech na západě.

Příkladem tento výtisk Weiderova M&F je ze stejného roku, kdy se odehrávala VI. československá spartakiáda (1985).

Zdroj: M&F [online]. Vol. 46, N. 12. [cit. 23.7.2016]. Dostupné z:
<http://musclememory.com/magCover.php?mf;4612;Muscle+and+Fitness>

Obrázek 17: Ronnie Coleman, osminásobný vítěz Mr. Olympia v letech 1998-2005.

Zdroj: *Ronnie Coleman* [online]. Body-zone.cz, 10. 2. 2010. [cit. 23. 7. 2016]. Dostupné z: <http://www.body-zone.cz/c-Ronnie-Coleman-365>

Seznam zkratk

AAU – Amateur Athletic Union

ABS – Archiv bezpečnostních složek

BAWLA – British Amateur Weight-Lifters' Association

CCC – Civilian Conservation Corps

čs – československý

ČSKuS – Československý kulturistický svaz

ČSSR – Československá socialistická republika

ČSTV- Československý svaz tělesné výchovy

ČÚV – český ústřední výbor

FIH – International Weightlifting Federation

FIHC – Fédération Internationale Haltérophile et Culturiste

GTO – Gotov k trudu i oboronie SSSR

HGH – Human Growth Hormone

IFBB – International Federation of Bodybuilding

ITVŠ – Inštitút telesnej výchovy a športu

Kčs – korun československých

kg – kilogram

KSČ – Komunistická stran Československa

M&F – Muscle & Fitness

ME – Mistrovství Evropy

Mr. – Mistr

MS – Mistrovství světa

NA – Národní archiv

NABBA – National Amateur Body-Builders' Association

NDR – Německá demokratická republika

ROH – Revoluční odborové hnutí

SRN – Německá spolková republika

SSM – Svaz socialistické mládeže

SSR – sovětská socialistická republika

SSSR – Svaz sovětských socialistických republik

StB – Státní bezpečnost

SÚV – slovenský ústřední výbor

USA – Spojené státy americké

ÚV – ústřední výbor

VSKu – výbor svazu kulturistiky

VSKu – Výbor svazu kulturistiky

ZRTV – Základní a rekreační tělesná výchova

Seznam pramenů a literatury

Archivní prameny:

Archiv bezpečnostních složek.

Národní archiv. Fond: Československý svaz tělesné výchovy - Ústřední výbor, Praha. Kulturstika.

Další prameny:

BAČA, Jozef et al. *Kulturizmom k zdraviu, sile a kráse*. Bratislava: Šport, 1965.

DVORSKÝ, Bořivoj et al. *Cvičení pro každý den a kulturstika*. Praha, 1971.

FILIP, Ladislav. *Lekcie kulturizmu*. Bratislava: Šport, 1968.

Fit plus: magazín telesnej kultúry. Bratislava: Fit plus international publishing, 1991.

HAVLÍČEK, David a PAULÍK, Josef. *PhDr. Luděk Nosek: Kulturstické lázně a fenomén Sandow (I.)* [online]. Ronnie.cz, 11. 4. 2014. [cit. 20.7.2016]. Dostupné z: <http://kulturstika.ronnie.cz/c-18103-phdr-ludek-nosek-kultursticke-lazne-a-fenomen-sandow-i.html>

HAVLÍČEK, David a PAULÍK, Josef. *PhDr. Luděk Nosek: Kulturstické lázně a fenomén Sandow (II.)* [online]. Ronnie.cz, 18. 4. 2014. [cit. 20.7.2016]. Dostupné z: <http://kulturstika.ronnie.cz/c-18174-phdr-ludek-nosek-kultursticke-lazne-a-fenomen-sandow-ii.html>

HAVLÍČEK, David a PAULÍK, Josef. *PhDr. Luděk Nosek: Kulturstické lázně a fenomén Sandow (III.)* [online]. Ronnie.cz, 25. 4. 2016. [cit. 20.7.2016]. Dostupné z: <http://kulturstika.ronnie.cz/c-18365-phdr-ludek-nosek-kultursticke-lazne-a-fenomen-sandow-iii.html>

HAVLÍČEK, David a PAULÍK, Josef. *PhDr. Luděk Nosek: Kulturstické lázně a fenomén Sandow (IV.)* [online]. Ronnie.cz, 2. 5. 2014. [cit. 20.7.2016]. Dostupné z: <http://kulturstika.ronnie.cz/c-18103-phdr-ludek-nosek-kultursticke-lazne-a-fenomen-sandow-i.html>

HOFFMAN, Bob. *Strength and Health*. York: Strength and health publishing, 1947-57.

Kdo chce zabít Jessii? [film]. Režie: Václav Vorlíček. Československo, 1966.

Kulturistika a fit šport. Bratislava: Kulturistika a fit šport, 1991.

LUDOVÍT MAJOR - ROZHOVOR (I. ČÁST) [online]. Aktin.cz, 01/2015. [cit. 25.7.2016].

Dostupné z: <http://www.aktin.cz/clanek/1487-ludovit-major-rozhovor-i-cast>

MAJOR, Ľudovít. ... *a nikdy to nevzdávejte* [online]. M&F. [cit. 20.7.2016]. Dostupné z:

http://www.muscle-fitness.cz/index.php?option=com_content&view=article&id=5244

MAREK, Jaroslav, ed. *Za socialistický systém tělesné výchovy: Dokumenty od národní a demokratické revoluce po 15. sjezd KSČ*. Praha: Olympia, 1978.

MINAŘÍK, Libor a ŠVUB, Josef. *Krůček od vrcholu*. Pardubice: Svět kulturistiky, 1994.

MOROZ, R. P. *Posilňovacie cvičenia*. Bratislava: Šport, 1963.

MÜLLER, Emil, FIALA, Vojtěch a FILIP, Ladislav. *Kulturistika*. Praha: STN, 1965.

MÜLLER, Emil, SKÁLA, Josef a FIALA, Vojtěch. *Kulturistika: síla + krása*. Praha: Olympia, 1968.

Muscle & fitness: čas. vydanie svetového magazínu No. 1 pre fitness a kulturistiku. Bratislava: Ľudovít Major, 1991- . ISSN 1335-7867.

PAULÍK, Josef. „Český bivoj“ PhDr. Emil Müller – rozhovor (I.) [online]. Ronnie.cz, 23. 6. 2010. [cit. 20.6.2016]. Dostupné z: <http://kulturistika.ronnie.cz/c-7015-cesky-bivoj-phdr-emil-mueller-rozhovor-i.html>

PAULÍK, Josef. „Český bivoj“ PhDr. Emil Müller – rozhovor (II.) [online]. Ronnie.cz, 25. 7. 2010. [cit. 20.7.2016] Dostupné z: <http://kulturistika.ronnie.cz/c-7016-cesky-bivoj-phdr-emil-mueller-rozhovor-ii.html>

PAULÍK, Josef. *Dr. Alexander Bačinský – první trenér československých kulturistů* [online]. Ronnie.cz, 17. 10. 2010. [cit. 20.7.2016]. Dostupné z: <http://kulturistika.ronnie.cz/c-7893-dr-alexander-bacinsky-prvni-trener-ceskoslovenskych-kulturistu.html>

PAULÍK, Josef. *Juraj Višný – rozhovor (I.)* [online]. Ronnie.cz, 16.1.2010. [cit. 20.7.2016]. Dostupné z: <http://kulturstika.ronnie.cz/c-6362-juraj-visny-rozhovor-i.html>

PAULÍK, Josef. *Juraj Višný – rozhovor (II.)* [online]. Ronnie.cz, 23.1.2010. [cit. 20.7.2016]. Dostupné z: <http://kulturstika.ronnie.cz/c-6367-juraj-visny-rozhovor-ii.html>

PAULÍK, Josef. *Milan Jablonský – Kanad'an s duší Českoslováka (I.)* [online]. Ronnie.cz, 25. 12. 2010. [cit. 30.8.2015]. Dostupné z: <http://kulturstika.ronnie.cz/c-8330-milan-jablonsky-kanadan-s-dusi-cechoslovaka-i.html>

PAULÍK, Josef. *Milan Jablonský – Kanad'an s duší Českoslováka (II.)* [online]. Ronnie.cz, 14. 1. 2010. [cit. 30.8.2015]. Dostupné z: <http://kulturstika.ronnie.cz/c-8338-milan-jablonsky-kanadan-s-dusi-cechoslovaka-ii.html>

PAULÍK, Josef. *Milan Jablonský – Kanad'an s duší Českoslováka (III.)* [online]. Ronnie.cz, 5. 2. 2010. [cit. 30.8.2015]. Dostupné z: <http://kulturstika.ronnie.cz/c-8425-milan-jablonsky-kanadan-s-dusi-cechoslovaka-iii.html>

Pro triumf bych se upsal d'áblu, přiznává kulturista Jablonický [online]. Idnes.cz, 26. 12. 2014. [cit. 20.6.2016] Dostupné z: http://sport.idnes.cz/rozhovor-s-pavolem-jablonickym-de8-/sporty.aspx?c=A141222_2126362_sporty_tof

Ročenka kulturistiky (kulturizmu). Bratislava: Šport, 1966-1990.

Rozhovor s Josefem Švubem [online]. Emailová komunikace, 13. 8. 2015.

Sport dla wszystkich. Warszawa: Prasa sportowa, 1957-1964.

Sportowiec. Warszawa: RSW Prasa Książka Ruch, 1949-1992. ISSN 0038-8122.

Svět kulturistiky: měsíčník pro kulturistiku. Pardubice: Ivan Rudzinskyj, 1990- . ISSN 1210-289X.

Svet socializmu. Bratislava: Obroda, 1964-1965.

Štart: športový obrázkový týždenník. Bratislava: Šport, 1956-1992. ISSN 0139-7052.

Tréner a cvičiteľ: odborný-metodický mesačník SÚV ČSTV pre trénerov, cvičiteľov a učiteľov telesnej výchovy. Bratislava, 1957-1990. ISSN 0493-8496.

URIČEK, Petr. *História kulturistiky v Československu a na Slovensku. Slovenská asociácia kulturistiky, fitness a silového trojboja*. Slovenská asociácia kulturistiky, fitness a silového trojboja.

VACEK, Pavel. *LUDEK NOSEK – EXKLUZIVNÍ ROZHOVOR – 1. část* [online]. Extrifit.cz, 27. 11. 2011. [cit. 20.7.2016]. Dostupné z: <http://www.extrifit.cz/cs/blog/clanok/ludek-nosek>

VACEK, Pavel. *LUDEK NOSEK – EXKLUZIVNÍ ROZHOVOR – 2. část* [online]. Extrifit.cz, 30. 11. 2011. [cit. 20.7.2016]. Dostupné z: <http://www.extrifit.cz/cs/blog/clanok/ludek-nosek-exkluzivni-rozhovor-2-cast>

VIŠNÝ, Juraj. *Blíži sa 50. výročie uznania kulturistiky v ČSSR* [online]. M&F, 12. 10. 2013. [cit. 20.7.2016]. Dostupné z: http://www.muscle-fitness.cz/index.php?option=com_content&view=article&id=11302:blizi-sa-50-vyrocie-uznania-kulturistiky-v-cssr&catid=210&Itemid=187&lang=cz

VIŠNÝ, Juraj. *Kulturistika a jej začiatky u nás*. [online]. M&F, 4. 4. 2010. [cit. 23.7.2016]. Dostupné z: http://www.muscle-fitness.cz/index.php?option=com_content&view=article&id=7528:-sp-16600&catid=210:pohladnica-juraja-visneho&Itemid=187&lang=cz

VIŠNÝ, Juraj. *Quo vadis, bodybuilding?* [online]. M&F, 30. 1. 2009. [cit. 23. 7. 2016]. Dostupné z: http://www.muscle-fitness.sk/index.php?option=com_content&view=article&id=7361:-sp-27505&catid=210&Itemid=187&lang=sk

VLČEK, Václav, ed., BULVA, František, ed. a ZAJÍČEK, Jiří, ed. *Pravidla sportovní kulturistiky: Platná od 1. ledna 1983*. Praha: Olympia, 1982.

Výživa lidu: časopis Společnosti pro racionální výživu. Praha: Avicenum, 1946-1990. ISSN 0042-9414.

ZAKRZEWSKI, Stanislaw. *ABC młodego silacza*. Warszawa: Sport i turystyka, 1966.

ZAKRZEWSKI, Stanislaw. *Sila, sprawność piękno*. Warszawa: Sport i turystyka, 1962.

Zbyněk Slanář [online]. Eastlabs.sk, 8. 6. 2006. [cit. 20.7.2016]. Dostupné z: <http://www.eastlabs.sk/kulturistika-osobnosti/202/zbynek-slanar>

Seznam literatury:

A dictionary of biology. Oxford: Oxford University Press, 2008. ISBN 978-0-19-920462-5.

ADORNO, Theodor a HORKHEIMER, Max. *Dialektika osvícenství: filosofické fragmenty*. Praha: OIKOYMENH, 2009. ISBN 978-80-7298-267-7.

ARENDT, Hannah. *Původ totalitarismu I-III*. Praha: OIKOYMENH, 2013. ISBN 978-80-7298-483-1.

Arnold Schwarzenegger criticize today's bodybuilding - Arnold Classic 2015 [online]. Youtube.com, 11. 3. 2015. [cit. 23. 7. 2016]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=pnpt7han0SE>

BACHTIN, Michail Michajlovič. *François Rabelais a lidová kultura středověku a renesance*. Praha: Argo, 2007. ISBN 978-80-7203-776-6.

BALTES, Paul B., ed. a SMELSER, Neil J., ed. *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*. Amsterdam: Elsevier, 2001. ISBN 0-08-043076-7.

BAUMAN, Zygmunt. *Tekutá modernost*. Praha: Mladá fronta, 2002. ISBN 80-204-0966-1.

BECK, Ulrich. *Riziková společnost: na cestě k jiné moderně*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2011. ISBN 978-80-7419-047-6.

BECKER, Gary S. *Human Capital: a Theoretical and Empirical Analysis, with Special Reference to Education*. Chicago: University of Chicago Press, 1993. ISBN 0-226-04120-4.

BECKER, Gary S. *The Economic Approach to Human Behavior*. Chicago: University of Chicago press, 1976. ISBN 0-226-04111-5.

BEINLICH, Horst, ed. et al. *Magie des Wissens: Athanasius Kircher 1602-1680: Universalgelehrter, Sammler, Visionär [Ausstellung]*. Dettelbach: Röhl, 2002. ISBN 3-89754-211-0.

BEINLICH, Horst, et al. *Magie des Wissens: Athanasius Kircher 1602-1680*. Dettelbach: Röhl, 2002. ISBN 3-89754-211-0.

BĚLÍČEK, Pavel. *Dějiny marxistické estetiky*. Praha: Urania, 2005. ISBN 80-86580-14-8.

BEYME, Klaus. *On Political Culture, Cultural Policy, Art and Politics*. Heidelberg: Springer, 2014. ISBN 978-3-319-01558-3.

Bible: Písmo svaté Starého a Nového zákona (včetně deuterokanonických knih): český ekumenický překlad. Praha: Česká biblická společnost, 2008. ISBN 978-80-85810-80-6.

BITRICH, Tomáš et al. *Alternativní kultura: příběh české společnosti 1945-1989*. Praha: NLN, 2001. ISBN 80-7106-449-1.

BLACK, Jonathan. *Charles Atlas: Muscle Man*. [online] Smithsonianmag.com, August 2009. [cit. 25.7.2016]. Dostupné z: <http://www.smithsonianmag.com/history/charles-atlas-muscle-man-34626921/?no-ist=&page=1>

BLOCH, Marc. *Králové divotvůrci: studie o nadpřirozenosti přisuzované královské moci, zejména ve Francii a Anglii*. Praha: Argo, 2004. ISBN 80-7203-626-2.

BODNAR, John E. *Blue-collar Hollywood: Liberalism, Democracy, and Working People in American film* [online]. Baltimore: JHU Press, 2003. [cit. 23.7.2016]. Dostupné z: <http://site.ebrary.com/lib/natl/reader.action?docID=10188535>.

BORDO, Susan. *The Male Body: A New Look at Men in Public and Private*. New York: Farrar, Straus and Giroux, 2000. ISBN 0-374-52732-6.

BORDO, Susan. *Unbearable Weight: Feminism, Western Culture, and the Body*. Berkeley: University of California Press, 2003. ISBN 978-0-520-24054-4.

BORELLI, Giovanni Alfonso. *JOH. ALPHONSI BORELLI, Neapolitani Matheseos Professoris, DE MOTU ANIMALIUM. PARS SECUNDA, SUB IISDEM FAUSTISSIMIS REGINAE CHRISTINAE AUSPICIIS*. LUGDUNI in BATAVIS, 1685.

BOS, P., A. *The Soul and Its Instrumental Body: A Reinterpretation of Aristotle's Philosophy of Living Nature*. Boston: Brill, 2003. ISBN 90-04-13016-0.

BOURDIEU, Pierre. *Nadvláda mužů*. Praha: Karolinum, 2000. ISBN 80-7184-775-5.

BOURDIEU, Pierre. *Pascalian Meditations*. Stanford: Stanford University Press, 2000. ISBN 0-8047-3332-5.

BOURDIEU, Pierre. *Teorie jednání*. Praha: Karolinum, 1998. ISBN 80-7184-518-3.

- BRAUDEL, Ferdinand. *Das Mittelmeer und die mediterrane Welt in der Epoche Philipps II.* Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1994. ISBN 3-518-40597-7.
- BRAUDEL, Ferdinand. *Dynamika kapitalismu.* Praha: Argo, 1999. ISBN 80-7203-193-7.
- BRAUN, Marta. *Eadweard Muybridge* [online]. London: Reaktion Books, 2010. [cit. 2016-07-25]. Dostupné z: <http://site.ebrary.com/lib/natl/Doc?id=10538349>
- BUDIL, Ivo T. *Za obzor Západu: proměny antropologického myšlení od Isidora ze Sevilly po Franze Boase.* Praha: Triton, 2007. ISBN 978-80-7254-998-6.
- BURROW, John Wyon. *Krise rozumu: evropské myšlení 1848-1914.* Brno: CDK, 2004. ISBN 80-7325-025-X.
- BUTLER, Judith. *Bodies that Matter: on the Discursive Limits of "Sex".* London: Routledge, 2011. ISBN 978-0-415-61015-5.
- BUTLER, Judith. *Trampoty s rodou: feminizmus a podryvovanie identity.* Bratislava: ASPEKT, 2014. ISBN 978-80-8151-028-1.
- CARPENTER, Audrey. *John Theophilus Desaguliers: A Natural Philosopher, Engineer and Freemason in Newtonian England.* New York: Bloomsbury Publishing, 2011. ISBN 978-1-4411-7347-8.
- CARRIE, R. Daniel, et al. *Trends in Meat Consumption in the United States* [online]. In: Public Health Nutrition, Vol. 14, Iss. 04, April 2011. pp 575-583. [cit. 30.8.2015]. Dostupné z: <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3045642/>
- CASH, Thomas F., ed. a PRUZINSKY, Thomas, ed. *Body Image: A Handbook of Theory, Research, and Clinical Practice.* New York: Guilford Press, 2002. ISBN 1-57230-777-3.
- CLARK, Anna, ed. *The History of Sexuality in Europe: A Sourcebook and Reader.* London: Routledge, 2011. ISBN 978-0-415-78139-8.
- ČINÁTLOVÁ, Blanka. *Příběh těla.* Příbram: Pistorius & Olšanská, 2009. ISBN 978-80-87053-36-2.
- DĚDINA, Jiří a ODCHÁZEL, Jiří. *Management a moderní organizování firmy: nejnovější přístupy a trendy: organizační vztahy a chování: jednotlivci, skupiny, týmy: síťové a virtuální*

organizace, strategické aliance: procesní organizování: komunikace a rozhodování: organizační kultura. Praha: Grada, 2007. ISBN 978-80-247-2149-1.

Delphi Complete Works of Aristotle. Hastings: Delphi Classics, 2013. ISBN 978-1-909496-28-6.

DENNIS, Mike a GRIX, Jonathan. *Sport under Communism: Behind the East German 'Miracle'*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2012. ISBN: 978-0-230-22784-2.

DEPPING, Guillaume. *Wonders of Bodily Strength and Skill*. New York: Russell, Charles, 1885.

DES CHENE, Dennis. *Spirits and Clocks: Machine and Organism in Descartes*. Ithaca: Cornell University Press, 2001. ISBN 0-8014-3764-4.

DESAGULIERS, Theophilus, John. *A Course of Experimental Philosophy* [online]. London, 1734. [cit. 25.6.2016]. Dostupné z: <https://archive.org/details/0027ACOU>

DESCARTES, René. *Úvahy o první filozofii*. Praha: Svoboda, 1970.

DIEHL, Daniel a DONNELLY, Mark. *Historie kanibalismu, aneb, Ochutnej svého souseda*. Praha: Práh, 2007. ISBN 978-80-7252-193-7.

DIEHL, Paula. *Körper im Nationalsozialismus*. München: Fink, 2006. ISBN 978-3-7705-4256-7.

DIMEO, Paul. *A History of Drug Use in Sport 1876-1976: Beyond Good and Evil*. London: Routledge, 2007. ISBN 978-0-415-35772-2.

DOUGLAS, Mary. *Natural Symbols: Explorations in Cosmology*. New York: Pantheon Books, 1982.

DRIMMER, Frederick. *Obludárium, aneb, Kabinet lidských kuriozit*. Praha: XYZ, 2010. ISBN 978-80-7388-325-6.

ECO, Umberto. *Hledání dokonalého jazyka*. Praha: NLN, 2003. ISBN 80-7106-389-4.

EICHBERG, Henning. *Body Cultures: Essays on Sport, Space & Identity*. London: Routledge, 2002. ISBN 0-203-04270-0.

ELIAS, Norbert. *O procesu civilizace: sociogenetické a psychogenetické studie. I., Proměny chování světských horních vrstev na Západě*. Praha: Argo, 2006. ISBN 80-7203-838-9.

ELIAS, Norbert. *O procesu civilizace: sociogenetické a psychogenetické studie. II., Proměny společnosti. Nástin teorie civilizace*. Praha: Argo, 2007. ISBN 978-80-7203-962-3.

Encyklopaedia Britannica [online]. Britannica.com. [24.7.2016]. Dostupné z: <https://www.britannica.com/>

ETKIN, Valery. *THERMOKINETICS (Synthesis of Heat Engineering Theoretical Grounds)*. HAIFA: Lulu.com, 2010. ISBN 978-0-557-25040-0.

EVANS, Weston, John, Robert and MARR, Alexander. *Curiosity and Wonder from the Renaissance to the Enlightenment*. Burlington: Ashgate, 2006. ISBN 0-7546-4102-3.

Fair Play [film]. Režie Andrea Sedláčková. Česko, 2008.

FAIR, John. *Mr. America*. Austin: University of Texas Press, 2015. ISBN 978-0-292-76082-0.

FAIR, John. *Mr. America: Idealism or Racism: COLOR CONSCIOUSNESS AND THE AAU MR. AMERICA CONTEST, 1939-1982* [online]. In: Iron Game History. June/July, 2003. [cit. 24.7.2016]. Dostupné z: <http://library.la84.org/SportsLibrary/IGH/IGH0801/IGH0801c.pdf>

FERGUSON, Niall, ed. et al. *The Shock of the Global: The 1970s in Perspective*. Cambridge: Belknap Press of Harvard University Press, 2010. ISBN 978-0-674-04904-8.

FERRETTI, Guido. *Energetics of Muscular Exercise*. Geneva: Springer, 2015. ISBN 978-3-319-05635-7.

FILIPPOVA, Anya. *Artistic Exercise: Sport and Art in the Soviet Union* [online]. The Calvert Journal, 17. February 2014. [cit. 20.6.2016]. Dostupné z: <http://calvertjournal.com/comment/show/2078/sport-art-soviet-union>

FITZPATRICK, Sheila. *Everyday Stalinism: Ordinary Life in Extraordinary Times: Soviet Russia in the 1930s*. Oxford: Oxford University Press, 2000. ISBN 978-0-19-505001-1.

FORD, Henry. *Můj život a dílo. I. díl*. Praha: SFINX, 1926.

FORD, Henry. *Můj život a dílo. II. díl*. Praha: SFINX, 1924.

FORD, Henry. *Můj život a dílo. III. díl*. Praha: SFINX, 1924.

FOUCAULT, Michel a SENELLART, Michel, ed. *Zrození biopolitiky: kurz na Collège de France (1978-1979)*. Brno: CDK, 2009. ISBN 978-80-7325-181-9.

FOUCAULT, Michel. *Dějiny sexuality. I, Vůle k vědění*. Praha: Herrmann & synové, 1999. ISBN 80-238-5090-3.

FOUCAULT, Michel. *Dějiny sexuality. II, Užívání slastí*. Praha: Herrmann & synové, 2003. ISBN 80-239-1187-2.

FOUCAULT, Michel. *Dějiny sexuality. III, Péče o sebe*. Praha: Herrmann & synové, 2003. ISBN 80-239-1186-4.

FOUCAULT, Michel. *Dějiny šílenství v době osvícenství: hledání historických kořenů pojmu duševní choroby*. Praha: NLN, 1994. ISBN 80-7106-085-2.

FOUCAULT, Michel. *Dohlížet a trestat: kniha o zrodu vězení*. Praha: Dauphin, 2000. ISBN 80-86019-96-9.

FRAMPTON, Michael. *Embodiments of Will*. Saarbrücken: Michael Frampton, 2008. ISBN 978-3-639-08294-4.

FRANC, Martin a KNAPÍK, Jiří. *Volný čas v českých zemích 1957-1967*. Praha: Academia, 2013. ISBN 978-80-200-2229-5.

FRANC, Martin. *Řasy, nebo knedlíky? Postoje odborníků na výživu k inovacím a tradicím v české stravě v 50. a 60. letech 20. století*. Praha: Scriptorium, 2003. ISBN 80-7285-029-6.

Freaks. [film] Režie: Tod Browning. USA. 1932.

FREUD, Sigmund. *Totem a tabu; Vtip a jeho vztah k nevědomí: teoretická část*. Praha: Práh, 1991. ISBN 80-7252-006-7.

FRIEDRICH, Carl J. a BRZEZINSKI, Zbigniew. *Totalitarian Dictatorship and Autocracy*. New York: Praeger, 1966.

FROSCHAUER, Ulrike a LUEGER, Manfred. *Die soziale Konstruktion des Körpers*. Wien: Inst. für Soziologie, 1995. ISBN 3-901298-33-9.

- GARGELA, František. *Přínos sovětské vědy tělesné výchově a sportu*. Praha: SVTVS, 1954.
- GEORGE, Claude S. *The History of Management Thought*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall, 1972. ISBN 0-13-390187-4.
- GEYER, Michael, ed. a FITZPATRICK, Sheila, ed. *Za obzor totalitarismu: srovnání stalinismu a nacismu*. Praha: Academia, 2012. ISBN 978-80-200-2035-2.
- GIDDENS, Anthony a SUTTON, Philip W., ed. *Sociologie*. Praha: Argo, 2013. ISBN 978-80-257-0807-1.
- GIDDENS, Anthony. *Důsledky modernity*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2010. ISBN 978-80-7419-035-3.
- GILBRETH, Frank Bunker a GILBRETHOVÁ, Lilian. *Základy vědeckého řízení práce*. Praha: Masarykova akademie práce, 1924.
- GREBENÍČKOVÁ, Růžena. *Tělo a tělesnost v novověkém myšlení*. Praha: Prostor, 1997. ISBN 80-85190-65-6.
- GREMILLION, Helen. *The Cultural Politics of Body Size*. In: *Journal of Contemporary History*, Vol. 38, No. 3 (Jul., 2003). pp. 13-32.
- GROGAN, Sarah. *Body image: psychologie nespokojenosti s vlastním tělem*. Praha: Grada, 2000. ISBN 80-7169-907-1.
- GRYM, Pavel. *Pražský golem: kapitola z dějin královského města*. Praha: Státní židovské muzeum, 1992. ISBN 80-85608-02-2.
- GUGUTZER, Robert. *Soziologie des Körpers*. Bielefeld: transcript Verlag 2015. ISBN 978-3-8376-2584-4.
- GÜNTHER, Hans F. K. *Rassenkunde des deutschen Volkes*. München: J. F. Lehmann, 1939.
- GUREVIČ, Aron Jakovlevič. *Nebe, peklo, svět: cesty k lidové kultuře středověku*. Jinočany: H & H, 1996. ISBN 80-85787-41-5.
- HABERMAS, Jürgen. *Strukturální přeměna veřejnosti: zkoumání jedné kategorie občanské společnosti*. Praha: Filosofia, 2000. ISBN 80-7007-134-6.

HADOT, Pierre. *Závoj Isidin: esej o dějinách ideje přírody*. Praha: Vyšehrad, 2010. ISBN 978-80-7429-013-8.

HEFFERNAN, Conor. *1903 and the Birth of American Bodybuilding* [online]. Physicalculturstudy.com, 22. 10. 2015. [cit. 25.7.2016]. Dostupné z: <https://physicalculturestudy.com/2015/10/22/1903-and-the-birth-of-american-bodybuilding/>

History of Muscle Beach (Part 1) [online]. The Iron Witness. [cit. 23.7.2016]. Dostupné z: <http://theironwitness.com/muscle-beach-history-part-1/>

HNÍZDIL, Jan. *Doping, aneb, Zákulisí vrcholového sportu*. Praha: Grada, 2000. ISBN 80-7169-776-1.

HOGENOVÁ, Anna. *Kvalita života a tělesnost*. Praha: Karolinum, 2002. ISBN 80-246-0457-4.

HOGENOVÁ, Anna. *Pohyb a tělo: výběr filosofických textů*. Praha: Karolinum, 1998. ISBN 80-7184-580-9.

HOLMAN, Robert et al. *Dějiny ekonomického myšlení*. Praha: C.H. Beck, 2005. ISBN 80-7179-380-9.

HOŠEK, Václav, ed. a JANSÁ, Petr, ed. *Sport a kvalita života: celofakultní seminář společenskovední sekce*. Praha: Univerzita Karlova, Fakulta tělesné výchovy a sportu, 2002. ISBN 80-86317-21-8.

HŘEBAČKA, Karel. *Kulturistika v proudu času*. Brno, 2012. Bakalářská práce. Masarykova Univerzita, Fakulta sportovních studií, Katedra společenských věd ve sportu.

HYMAN, Wendy Beth. *The Automaton in English Renaissance Literatur*. Burlington: Routledge, 2011. ISBN 978-0-7546-6865-7.

CHAMPMAN, David. *Sandow the Magnificent*. Chicago: University of Illinois Press, 2006. ISBN 0-252-02033-2.

CHANG, S. Wiliam a HSIEH, J. Jasper. *Intellectual Capital and Value Creation Is Innovation Capital a Missing Link?*. In: International Journal of Business and Management. Vol. 6, No. 2, 2011. pp. 3-12.

CHANGEUX, Jean-Pierre a EDELSTEIN, Stuart. *The Brain as a Chemical Machine: Nicotinic Receptors and Neuronal Communication*. New York: Odile Jacob, 2005. ISBN 0-9768908-0-1.

CHÈZE, Laurence. *Kinematic Analysis of Human Movement*. London: John Wiley & Sons, 2014. ISBN 978-1-119-05802-1.

Chrámý těla [dokument] Režie: Ivan Pokorný. Česká republika. 2010.

IDEL, Moshe. *Ramon Lull and Ecstatic Kabbalah: A Preliminary Observation*. In: *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes*. Vol. 51, 1988. pp. 170-174.

Ing. Josef Paulík [online]. Ronnie.cz. [cit. 23.7.2016]. Dostupné z: <http://www.ronnie.cz/josef-paulik>

JAKUBOWSKA, Honorata. *Socjologia ciała*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, 2009. ISBN 978-83-232-1962-0.

JANDOUREK, Jan. *Průvodce sociologií*. Praha: Grada, 2008. ISBN 978-80-247-2397-6.

JOHNSON, Colin. *Camp Life: The Queer History of "Manhood" in the Civilian Conservation Corps, 1933–1937*. In: *American Studies*. Vol. 48, No. 2, Summer 2007. pp. 19-35.

JONES, David. *Gothic Machine: Textualities, Pre-cinematic Media and Film in Popular Visual Culture, 1670-1910*. Cardiff: University of Wales Press, 2011. ISBN 978-0-7083-2407-3.

JORDÁN, Miroslav. *Kulturistika žen: je načase se s ní začít loučit?* [online]. Ronnie.cz, 24. 1. 2014. [cit. 20.7.2016] Dostupné z: <http://kulturistika.ronnie.cz/c-17509-kulturistika-zen-je-nacase-se-s-ni-zacit-loucit.html>

KAKU, Michio. *Fyzika nemožného*. Praha: Argo, 2010. ISBN 978-80-257-0209-3.

KALOF, Linda et al. *A Cultural History of the Human Body*. London: Bloomsbury, 2014. ISBN 978-1-4725-5468-0.

KALOUS, Jan, ed. a KOCIAN, Jiří, ed. *Český a slovenský komunismus (1921-2011)*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2012. ISBN 978-80-7285-156-0.

KANG, Minsoo. *Sublime Dreams of Living Machine*. Cambridge: Harvard University Press, 2011. ISBN 978-0-674-04935-2.

KARABINOŠ, Július. *Slovenské korene Johna Grimeka* [online]. Publikované v M&F, Január 2003. [cit. 23.7.2016]. Dostupné z:

http://www.karabinos.sk/index.php?option=com_content&task=view&id=143&Itemid=165

KAUDER, Emil. *A History of Marginal Utility Theory*. Princeton: Princeton University Press, 1965.

KAVKOVÁ, Zdeňka. *Bodybuilding nebo kulturistika?* [online]. In: Naše řeč. Roč. 80, č. 1, 1997. s. 55-56. [cit. 24.7.2016]. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=7360>

KELLER, Jan. *Posvícení bezdomovců: úvod do sociologie domova*. Praha: SLON, 2013. ISBN 978-80-7419-155-8.

KELLER, Jan. *Dějiny klasické sociologie*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2005. ISBN 80-86429-52-0.

KEYS, Barbara. *Soviet Sport and Transnational Mass Culture in the 1930s*. In: Journal of Contemporary History, Vol. 38, No. 3, Sport and Politics (Jul., 2003). pp. 413-434.

KIMMEL, Michael a ARONSON, Amy. *Men and Masculinities: A Social, Cultural, and Historical Encyclopedia*. Santa Barbara. Vol. I. Santa Barbara: ABC-CLIO, 2004. ISBN 1-57607-774-8.

KISCHLAT, Harald. *Studien zur Verbreitung von Übersetzungen arabischer philosophischer*. Münster: Aschendorff, 2000. ISBN 3-402-04005-0.

KLÄBER, Mischa. *Moderner Muskelkult: Zur Sozialgeschichte des Bodybuildings*. Bielefeld: transcript Verlag, 2013. ISBN 978-3-8376-2376-5.

KLEIN, Alan M. *Little Big Men: Bodybuilding Subculture and Gender Construction*. Albany: SUNY Press, 1993. ISBN 0-7914-1559-7.

KÖSSL, Jiří, KRÁTKÝ, František a MAREK, Jaroslav. *Dějiny tělesné výchovy. Díl 2, Od roku 1848 do současnosti*. Praha: Olympia, 1986.

KRAFT, Hartmut. *Tabu: magie a sociální skutečnost*. Praha: Mladá fronta, 2006. ISBN 80-

204-1345-6.

KRÁTKÝ, František. *Dějiny tělesné výchovy. 1. Díl, Od nejstarších dob do roku 1848*. Praha: STN, 1974.

KŘÍŽ, Ladislav. *Cesty atleta nejen za tajemstvím sprintu*. Zlín: Ladislav Kříž, 2008. ISBN 978-80-254-1670-9.

KUČERA, Rudolf. *Život na příděl: válečná každodennost a politiky dělnické třídy v českých zemích 1914-1918*. Praha: NLN, 2013. ISBN 978-80-7422-232-0.

KUHN, Thomas S. *Struktura vědeckých revolucí*. Praha: OIKOYMENH, 1997. ISBN 80-86005-54-2.

KYNDROVÁ, Dana. *Rituály normalizace: Československo 70.-80. let = The rituals of normalization: Czechoslovakia in the 1970s and 1980s*. Praha: KANT, 2011. ISBN 978-80-7437-044-1.

LA METTRIE, Julien Offray de. *Výbor z díla. I, Člověk stroj*. Praha: ČSAV, 1958.

LAQUEUR, Thomas Walter. *Samotný seks. Kulturowa historia masturbacji*. 2006. Kraków: Universitas. 2006. ISBN 83-242-0483-0.

LE GOFF, Jacques a TRUONG, Nicolas. *Tělo ve středověké kultuře*. Praha: Vyšehrad, 2006. ISBN 80-7021-826-6.

LENDEROVÁ, Milena, ed., HANULÍK, Vladan, ed. a TINKOVÁ, Daniela, ed. *Dějiny těla: prameny, koncepty, historiografie*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2013. ISBN 978-80-7465-068-0.

LENDEROVÁ, Milena, TINKOVÁ, Daniela a HANULÍK, Vladan. *Tělo mezi medicínou a disciplínou: proměny lékařského obrazu a ideálu lidského těla a tělesnosti v dlouhém 19. století*. Praha: NLN, 2014. ISBN 978-80-7422-313-6.

LENIN, Vladimir Il'jič. *Vybrané spisy v pěti svazcích*. Praha: Svoboda, 1972-1974.

LEONE, James a SEDORY Edward a GRAY, Kimberly. *Recognition and Treatment of Muscle Dysmorphia and Related Body Image Disorders* [online]. In: *Journal of Athletic Training*. Vol. 40, N. 4, 2005. pp 352–359. [cit. 26.7.2016]. Dostupné z:

<http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC1323298/>

LÉVI-STRAUSS, Claude. *Smutné tropy*. Praha: Rybka, 2011. ISBN 978-80-87067-11-6.

LYOTARD, Jean-François a PECHAR, Jiří, ed. *O postmodernismu: Postmoderno vysvětlované dětem*. Praha: Filosofický ústav AV ČR, 1993. ISBN 80-7007-047-1.

MAIER, Charles. *Consigning the Twentieth Century to History: Alternative Narratives for the Modern Era*. In: *The American Historical Review*. Vol. 105, No. 3. pp. 807 – 831.

MARSH, Ian, ed. *Sociology: Making Sense of Society*. London: Prentice Hall, 2000. ISBN 0-582-36943-6.

MARX, Karl. *Ekonomicko-filosofické rukopisy z roku 1844*. Praha: SNTL, 1961.

MAUSS, Marcel a SCHLANGER, Nathan, ed. *Techniques, Technology, and Civilisation*. New York: Berghahn Books, 2006. ISBN 1-57181-662-3.

MICHAL, Stanislav. *Perpetuum mobile včera a dnes*. Praha: SNTL, 1981.

MINSKY, Marvin Lee a KELEMEN, Jozef, ed. *Konštrukcia mysle*. Bratislava: Archa, 1996. ISBN 80-7115-107-6.

MINSKY, Marvin. *The Society of Mind*. New York: A Touchstone Book, 1986. ISBN 0-671-65713-5.

MORGAN, David. *Body Matters: Essays on the Sociology of the Body*. London: Routledge, 1996. ISBN 1-85000-942-2.

MÜLLER, Andriase. *Kulturistik: Bodybuilding und Kraftsport in der DDR*. Köln: Strauß, 2011. ISBN. 978-3-86884-072-8.

NEKOLA, Jaroslav et al. *Doping a sport*. Praha: Olympia, 2000. ISBN 80-7033-137-2.

NEUBAUER, Zdeněk. *Golem a další příběhy o kabale, symbolech a podivuhodných setkáních*. Praha: Malvern, 2002. ISBN 80-902628-8-0.

NUSSBAUM, Craven, Martha. *Aristotle's De motu Animalium*. Princeton: Princeton University Press, 1985. ISBN 0-691-07224-8.

OSBORNE, Robin. *The History Written on the Classical Greek Body*. Cambridge: Cambridge University Press, 2011. ISBN 978-0-521-17670-5.

OVIDIUS, Naso, Publius. *Proměny*. Praha: Storch, 1885.

PEDNAUD, Tithonus. *EUGEN SANDOW – FATHER OF BODYBUILDING* [online].

Thehumanmarvels.com. [cit. 23.7.2016]. Dostupné z:

<http://www.thehumanmarvels.com/eugen-sandow-father-of-bodybuilding/>

PEŠKOVÁ, Michaela. *Idea "nového člověka" v ruské literatuře 20. a 30. let 20. století*. Plzeň: Západočeská univerzita, 2012. ISBN 978-80-261-0134-5.

PHILLIPS, Katharine. *The Broken Mirror: Understanding and Treating Body Dysmorphic Disorder*. Oxford: Oxford University Press, 2005. ISBN 0-195-16718-X.

PLHÁKOVÁ, Alena. *Dějiny psychologie*. Praha: Grada, 2006. ISBN 80-247-0871-X.

Pološero. 38. díl – Konec porna v Čechách. [TV pořad]. Režie: Jan Reinisch. Česká republika, 2012.

POPE, Harrison, PHILLIPS, Katharine A. a OLIVARDIA, Roberto. *The Adonis complex: how to identify, treat, and prevent body obsession in men and boys*. New York: Simon & Schuster, 2002. ISBN 0-684-86911-X.

PORTER, Roy. *Dějiny medicíny: od starověku po současnost*. Praha: Prostor, 2015. ISBN 978-80-7260-324-4.

Potravinářská revue: odborný časopis pro výživu, výrobu potravin a obchod. Praha: AGRAL, 2004-. ISSN 1801-9102.

PRŮCHA, Václav a kol. *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918-1992. Díl 1., Období 1918 - 1945*. Brno: Doplněk, 2004. ISBN 80-7239-147-X.

PRŮCHA, Václav a kol. *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918-1992. 2. díl, Období 1918-1945*. Brno: Doplněk, 2004. ISBN 80-7239-147-X.

Připraven k práci a obraně vlasti!: padesát let českého sportu v totalitní společnosti. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2014. ISBN 978-80-87912-01-0.

PULLMANN, Michal. *Konec experimentu: přestavba a pád komunismu v Československu*. Praha: Scriptorium, 2011. ISBN 978-80-87271-31-5.

Pumping Iron. [film] Režie: George Butler, Robert Fiore. USA. 1977.

RABINBACH, Anson. *The Human Motor: Energy, Fatigue, and the Origins of Modernity*. Berkeley: University of California Press, 1992. ISBN 0-520-07827-6.

Retro: Kult těla [TV pořad] Režie: Roman Šantúr, Ivan Bareš, Vlastimil Urban, Tomáš Voženílek. Česká republika. 2012.

RICHTA, Radovan et al. *Civilizace na rozcestí: společenské a lidské souvislosti vědeckotechnické revoluce*. Praha: Svoboda, 1966.

RINGDAL, Nils Johan. *Nejtěžší povolání světa: kapitoly z dějin prostituce*. Brno: Doplněk, 2000. ISBN 80-7239-046-5.

RIORDAN, James. *Sport, Politics and Communism*. Manchester: Manchester University Press, 1991. ISBN 0-7190-2850-7.

ROACH, Randy. *Muscle, Smoke & Mirrors. Volume I*. Bloomington: AuthorHouse, 2008, 2011. ISBN. 978-1-4343-7677-0.

ROACH, Randy. *Muscle, Smoke & Mirrors. Volume II*. Bloomington: AuthorHouse, 2011. ISBN. 978-1-4670-3841-6.

ROACH, Randy. *Splendid Specimens: The History of Nutrition in Bodybuilding* [online]. In: Wise Traditions. Vol. 5, N. 3, September 2004. [cit. 30.8.2015]. Dostupné z: <http://www.westonaprice.org/health-topics/splendid-specimens-the-history-of-nutrition-in-bodybuilding/>

ROARK, Joe. *A History of the Mr. Universe and Mr. World Competitions Before 1950 Part One: Mr. Universe 1947* [online]. In: Iron Game History. Vol. 3, N. 4. p. 20. [cit. 23.7.2016] Dostupné z: <http://library.la84.org/SportsLibrary/IGH/IGH0304/IGH0304g.pdf>

ROARK, Joe. *A History of the Mr. Universe and Mr. World Competitions Before 1950 Part One: Mr. Universe 1947* [online]. In: Iron Game History. Vol. 3, N. 4. p. 20. [cit. 24.7.2016]. Dostupné z: <http://library.la84.org/SportsLibrary/IGH/IGH0304/IGH0304g.pdf>

ROBSON, David. *A History Lesson in Bodybuilding*. [online] Bodybuilding.com, Nov 19, 2014. [cit. 23.7.2016]. Dostupné z: <http://www.bodybuilding.com/fun/drobson61.htm>

ROBSON, David. *Mr. Olympia Part 4: The 5 Most Controversial Olympia Moments* [online]. Allmaxnutrition.com. [cit. 24.7.2016]. Dostupné z: <http://www.allmaxnutrition.com/post-articles/news/mr-olympia-part-4-the-5-most-controversial-olympia-moments/>

Ronnie Coleman [online]. Body-zone.cz, 10. 2. 2010. [cit. 23. 7. 2016]. Dostupné z: <http://www.body-zone.cz/c-Ronnie-Coleman-365>

ROUBAL, Petr. *Československé spartakiády*. Praha: Academia, 2016. ISBN 978-80-200-2537-1.

ŘEHOŘ, Antonín a ŠIGUT, Zdeněk. *Základy teorie a praxe řízení*. Brno: Institut mezioborových studií Brno, 2009.

SAMUELSON, Paul Anthony a NORDHAUS, William D. *Ekonomie: 19. vydání*. Praha: NS Svoboda, 2013. ISBN 978-80-205-0629-0.

Sandow [online]. Youtube.com: LibraryOfCongress, 26. 3. 2009. [cit. 25.7.2016]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=HWM2ixqua3Y>

SHILLING, Chris. *The Body and Social Theory*. 2th ed. Los Angeles: SAGE, 2003. ISBN 0-7619-4285-8.

SHILLING, Chris. *The Body and Social Theory*. 3rd ed. London: SAGE, 2012. ISBN 978-0-85702-533-3.

SCHNEIDER, Louis. *Johann Carl von Eckenberg, der starke Mann. Eine Studie zur Theater-Geschichte Berlins* [online]. Die Universitäts- und Landesbibliothek Münster. [cit. 23.7.2016]. Dostupné z: <http://sammlungen.ulb.uni-muenster.de/um/content/pageview/1855935>

SCHULZE, Gerhard. *Die Erlebnis-Gesellschaft: Kulturosoziologie der Gegenwart*. Frankfurt: Campus Verlag, 2000. ISBN 3-593-34843-8.

SCHWARZENEGGER, Arnold a PETRE, Peter. *Total recall: můj neuvěřitelný životní příběh*. Praha: XYZ, 2013. ISBN 978-80-7388-773-5.

- Skončí kategorie ženské kulturistiky?* [online]. Ronnie.cz, 17. 1. 2014. [cit. 20.7.2016].
Dostupné z: <http://kulturistika.ronnie.cz/c-17507-skonci-kategorie-zenske-kulturistiky.html>
- SMRŽ, Karel. *Dějiny filmu*. Praha: Družstevní práce, 1933.
- SOJFER, Valerij Nikolajevič. *Rudá biologie: pseudověda v SSSR*. Brno: Stilus, 2005. ISBN 80-903550-5-6.
- SOJKA, Milan. *Dějiny ekonomických teorií*. Praha: VŠE, 2010. ISBN 978-80-87109-21-2.
- ST. MARTIN, Leena and GAVEY, Nicola. *Women's Bodybuilding: Feminist Resistance and/or Femininity's Recuperation?*. In: *Body and Society*. Vol. 2, n. 4. 1996. pp. 45-57.
- Steve Reeves [online]. Ifbbpro.com. [cit. 23.7.2016]. Dostupné z:
<http://www.ifbbpro.com/steve-reeves/>
- STORCHOVÁ, Lucie et al. *Koncepty a dějiny: proměny pojmů v současné historické vědě*. Praha: Scriptorium, 2014. ISBN 978-80-87271-87-2.
- STORCHOVÁ, Lucie, ed. *Conditio humana - konstanta (č)i historická proměnná?: koncepty historické antropologie a teoretická reflexe v současné historiografii*. Praha: Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze, 2007. ISBN 978-80-86971-36-0.
- SURÉN, Hans. *Člověk a slunce*. Praha: Melantrich, 1928.
- ŠTAIF, Jiří. *František Palacký: život, dílo, mýtus*. Praha: Vyšehrad, 2009. ISBN 978-80-7021-981-2.
- ŠVUB, Josef. *Historie: Vznik kulturistiky v Polsku*. [online]. M&F, 28. 12. 2009. [cit. 30.8.2015]. Dostupné z: http://www.muscle-fitness.cz/index.php?option=com_content&view=article&id=7290:-sp-6253&catid=214&Itemid=175&lang=cz
- ŠVUB, Josef. *Kronika* [online]. M&F. [cit. 23.7.2016]. Dostupné z: http://www.muscle-fitness.sk/index.php?option=com_content&view=categories&id=284&Itemid=175&lang=sk
- ŠVUB, Josef. *Za Petrem Stachem* [online]. M&F. [cit. 20.7.2016]. Dostupné z:
http://www.muscle-fitness.cz/index.php?option=com_content&view=article&id=13580:za-petrem-stachem&catid=829:leden-2016&Itemid=175&lang=cz

ŠVUB, Josef. *Historie síly*. Pardubice: Svět kulturistiky, 1997. ISBN 80-238-1307-2.

TAYLOR, Frederick Winslow. *Zásady vědeckého řízení*. Praha: Technicko-hospodářská jednota, 1947.

TEICHER, Jordan. *Beauty Pageants, Muscle Beach, and Gas Stations: Capturing Midcentury California* [online]. Slate.com, 12. 7. 2013. [cit. 23.7.2016]. Dostupné z: http://www.slate.com/blogs/behold/2013/07/12/george_tate_captures_california_life_in_the_1950s_and_1960s_photos.html

TINKOVÁ, Daniela. *Tělo, věda, stát: zrození porodnice v osvěcenské Evropě*. Praha: Argo, 2010. ISBN 978-80-257-0223-9.

TINKOVÁ, Daniela. *Zákeřná mefitis: zdravotní policie a veřejná hygiena v pozdně osvěcenských Čechách*. Praha: Argo, 2012. ISBN 978-80-257-0636-7.

TROCKIJ, Lev. *Literatur und Revolution*. Essen: Arbeiterpresse Verlag, 1994. ISBN 3-88634-062-7.

TURNER, Bryan S. *The Body & Society: Explorations in Social Theory*. Los Angeles: SAGE, 2008. ISBN 978-1-4129-2987-5.

United States Department of Agriculture Economic Research Service, *Food Availability Per Capita Data System* [online]. USDA, August 26, 2010. [cit. 30.8.2015]. Dostupné z: [http://www.ers.usda.gov/data-products/food-availability-\(per-capita\)-data-system/.aspx#26715](http://www.ers.usda.gov/data-products/food-availability-(per-capita)-data-system/.aspx#26715)

VLADIMIR 518 a kol. *Kmeny 0: městské subkultury a nezávislé společenské proudy před rokem 1989*. Praha: Bigg Boss & Yinachi, 2013. ISBN 978-80-903973-8-5.

VODIČKA, Milan. *Den, kdy došly prachy: jak velká krize ve 30. letech změnila životy lidí a na co se máme připravit my*. Praha: Práh, 2009. ISBN 978-80-7252-260-6.

WACQUANT, Loïc J. D. *Body & Soul: Notebooks of an Apprentice Boxer*. Oxford: Oxford University Press, 2006. ISBN 0-19-530562-0.

WAGNER, Peter. *The Sociology of Modernity*. New York: Routledge, 2003. ISBN 0-203-41857-3.

WATSON, Nick et al. *The Development of Muscular Christianity in Victorian Britain and Beyond* [online]. In: Journal of Religion and Society. Vol. 7, 2005. [cit. 25.7.2016]. Dostupné z: <https://dspace.creighton.edu/xmlui/bitstream/handle/10504/64420/2005-2.pdf?sequence=1>

WEBER, Max a HAVELKA, Miloš, ed. *Metodologie, sociologie a politika*. Praha: OIKOYMENH, 2009. ISBN 978-80-7298-389-6.

WEIDER, Joe and WEIDER, Ben and STEERE, Mike. *Brothers of Iron*. Champaign: Sports Publishing LLC, 2006. ISBN 978-1-59670-124-3.

WHITAKER, Harry et al. *Brain, Mind and Medicine*. New York: Springer Science & Business Media, 2007. ISBN 978-0-387-70966-6.

WILLIAMS, Keith. *H. G. Wells, Modernity and the Movies*. Liverpool: Liverpool University Press, 2007.

WINGATE, Sybil Douglas. *The Mediaeval Latin Versions of the Aristotelian Scientific Corpus*. London: Courier Press, 1931.

Work Pays America [online]. [cit. 24.7.2016]. Dostupné z: http://www.archives.gov/exhibits/new_deal_for_the_arts/work_pays_america.html

YURCHAK, Alexei. *Everything Was Forever, until It Was No More: The Last Soviet Generation*. Princeton: Princeton University Press, 2006. ISBN 0-691-12117-6.

Zemřel Petr Stach [online]. Kulturstika.com. [cit. 23.7.2016]. Dostupné z: <http://www.kulturstika.com/sporty/kulturstika/zemrel-petr-stach>

ZOSKE, Robert M. *Sehnsucht nach dem Lichte*. München: Herbert Utz Verlag, 2014. ISBN 978-3-8316-4321-9.